Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõuga kehtestatakse abieluvõrdsus. Eelnõu järgi saavad abielu sõlmida kaks täisealist füüsilist isikut, sõltumata nende soost. Abielu kõrval jääb isikutele alles võimalus sõlmida kooseluleping. Eelnõuga nähakse ette lihtsustatud kord kooselulepingult abielule üleminekuks. Muudatused tehakse ka kooseluseadusest (KooS) tulenevate õiguste ja kohustuste rakendamise võimaldamiseks. Eelnõuga täpsustatakse ka põlvnemise regulatsiooni perekonnaseaduses (PKS) seoses samast soost paaride lapsendamisõigusega.

Eelnõuga tehtavad peamised muudatused on järgmised:

- Kehtestatakse abieluvõrdsus ja antakse samast soost paaridele õigus abielluda.
- Abieluvõrdsuse kaudu saavad ka samast soost abikaasad ühise lapsendamisõiguse.
- Abielu kõrval säilib isikutel võimalus sõlmida kooseluleping. Registreeritud elukaaslastele antakse võimalus minna lihtsustatud korras üle abielule.
- Kooseluseaduse rakendamiseks nähakse eelnõus ette registrikannete tegemise kord ning tagatakse, et mitmed abikaasadele antud õigused on ka praktikas laienenud registreeritud elukaaslastele.
- Muudetakse põlvnemise regulatsiooni seoses samast soost registreeritud elukaaslaste ja abikaasade lapsendamisõigusega.
- Seaduses tuuakse selgelt välja põhimõte, et lapsel ei või olla rohkem kui kaks vanemat.
- Vanema samast soost abikaasa saab lapse bioloogilise vanema nõusolekul lapsendada. Säilitatakse põhimõte, et lapsega seotud õigused ja kohustused on eelkõige lapse bioloogilistel vanematel. Omaksvõtu ega abikaasa vanemluse eelduseid ei laiendata.
- Eripärasena nähakse ette, et ema naissoost abikaasal tekib põlvnemissuhe lapsega, kui ta annab ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku.
- Täpsustatakse pärimisseaduses üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslase õigust nõuda pärijatelt isiklikku kasutusõigust abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühisele kodule.
- Muudetakse pärast ühe abikaasa või registreeritud elukaaslase surma ühisvara vaidluste lahendamise korda, andes notarile õiguse tuvastada, kas ese kuulus ühisvara hulka.

Abielu kõrval jääb isikutele alles ka võimalus sõlmida kooseluleping. Eelnõuga võetakse vastu muudatused, et kooseluseadusest tulenevad õigused ja kohustused saaksid realiseeruda ka praktikas. Kooselulepingu sõlminud paaridele antakse võimalus minna abielule üle lihtsustatud korras. Eelnõus nähakse ette rahvastikuregistrisse andmete andmise ja abieluvararegistrisse kannete tegemise kord kooselulepingu sõlmimise ja lõpetamise ning täiendavate varaliste kokkulepete kohta. Kooselulepingust vahetult tulenevad õigused ja kohustused jäävad võrreldes kehtiva õigusega samaks, sh on registreeritud elukaaslasel võimalik lapsendada vaid enda registreeritud elukaaslase laps (peresisene lapsendamine). Eelnõuga sisustatakse registreeritud elukaaslase instituut õiguskorras ning tagatakse registreeritud elukaaslastele õigus kaasa rääkida enda registreeritud elukaaslasega seotud otsustustes, saada toetusi ja hüvitisi, samuti tehakse täiendused, et vältida registreeritud elukaaslaste lähedastest suhetest tuleneda võivaid huvide konflikti olukordi.

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu ja seletuskirja on koostanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna eraõiguse talituse nõunik (tähtajaliselt Riigikohtust üle viidud) Susann Liin (susann.liin@just.ee). Abieluvõrdsusega seotud muudatused on koostatud koostöös vandeadvokaadi abi Andra Olmi (eraõiguse talituse endine nõunik) (andra.olm@concordia.ee) ja Kristel Vainoga (kristel.vaino@just.ee). Kooseluseaduse rakendusseaduse on ajakohastanud Susann Liin ja Kristel Vaino. Eelnõu väljatöötamisse on panustanud ka Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna eraõiguse talituse juhataja Vaike Murumets (vaike.murumets@just.ee).

Kooselulepingute kohta andmete andmise ja kannete tegemisega seotud muudatused on koostatud koostöös Siseministeeriumi rahvastikuregistri halduse talituse juhataja Mairis Kungla (mairis.kungla@siseministeerium.ee), perekonnaseisutoimingute talituse juhataja Mari Käbi (mari.kabi@siseministeerium.ee), rahvastiku toimingute osakonna juhataja Enel Pungase (enel.pungas@siseministeerium.ee) ja õigusnõuniku Annika Nõmmik Aydiniga (annika.nommikaydin@siseministeerium.ee). Notarite tegevust puudutavate muudatuste koostamisel osalesid Notarite Koja tegevdirektor Eve Strang, Justiitsministeeriumi vabakutsete talituse nõunik Rina Sillandi (rina.sillandi@just.ee) ja sama talituse juhataja Kairit Kirsipuu (kairit.kirsipuu@just.ee).

Muudatused toetuste ja vanemahüvitise kohta on koostanud Sotsiaalministeeriumi perede heaolu ja turvaliste suhete osakonna nõunik Maarja Kärson (maarja.karson@sm.ee), kunstliku viljastamise regulatsiooni muudatused on koostatud koostöös tervisesüsteemi arendamise osakonna projektijuhti Ingrid Ots-Vaiguga (ingrid.ots-vaik@sm.ee).

Eelnõu erinevates etappides on abieluvõrdsuse kehtestamise ja kooseluseaduse rakendamisega seotud muudatuste tegemisel osalenud abieluvararegistriga seotud küsimustes Justiitsministeeriumi kohturegistrite talituse nõunik Kadri Laud, notarite tegevust puudutavas osas notarid Anne Saaber, Mall Vendel, Tiina Tomberg ja notarikandidaat Aimi Leht, rahvusvahelise eraõiguse küsimustes Riigikohtu tsiviilkolleegiumi nõunik Maarja Torga, vanemahüvitise osas riigi teenuste juht Merlin Murumets ning abieluvõrdsuse osas Eesti LGBT Ühingu huvikaitsejuht Aili Kala.

Eelnõu normitehnilise analüüsi on teinud Justiitsministeeriumi õigusloome korralduse talituse nõunik Katariina Kärsten (katariina.karsten@just.ee) ning seletuskirja mõjude hindamise osa on koostanud õigusloome korralduse talituse nõunik Kadri Pungas (kadri.pungas@just.ee). Mõjude hindamisse on panuse andnud ka Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakonna analüüsijuht Mari Sarv (mari.sarv@sm.ee) ja sama osakonna analüütik Age Viira (age.viira@sm.ee) ning võrdse kohtlemise teemade osas andsid oma panuse võrdsuspoliitika ja toimetuleku osakonna juhataja Agnes Einman (agnes.einman@sm.ee) ja sama osakonna võrdse kohtlemise poliitika juht Kaisa Knight (kaisa.knight@sm.ee).

1.3. Märkused

Eelnõuga muudetakse järgmisi seadusi: perekonnaseadus (RT I, 11.01.2023, 11); abieluvararegistri seadus (RT I, 13.03.2019, 27); abipolitseiniku seadus (RT I, 27.05.2022, 29); avaliku teenistuse seadus (RT I, 07.03.2023, 12); Eesti Vabariigi omandireformi aluste seadus (RT I, 12.12.2018, 9); Eestis tegutsenud teiste riikide julgeoleku- ja luureorganite materjalide kogumise, arvele võtmise, säilitamise ja kasutamise korra seadus (RT I, 21.03.2011, 28); Euroopa Liidu kodaniku seadus (RT I, 31.01.2020, 13); Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seadus (RT I, 23.11.2022, 2); finantsinspektsiooni seadus (RT I, 30.11.2022, 14); füüsilise isiku maksejõuetuse seadus (RT I, 23.12.2022, 27); halduskohtumenetluse seadustik (RT I, 11.03.2023, 22); haldusmenetluse seadus (RT I, 03.02.2023, 14); hooneühistuseadus (RT I, 13.03.2014, 87); hädaolukorra seadus (RT I,

09.08.2022, 25); investeerimisfondide seadus (RT I, 17.03.2023, 8); isikut tõendavate dokumentide seadus (RT I, 20.06.2022, 57); kaitseliidu seadus (RT I, 12.11.2021, 12); kaitseväeteenistuse seadus (RT I, 11.03.2023, 59); kalmistuseadus (RT I, 01.02.2019, 9); karistusseadustik (RT I, 06.01.2023, 4); kinnisasja omandamise kitsendamise seadus (RT I, 30.09.2021, 4); kinnistusraamatuseadus (RT I, 17.03.2023, 61); kodakondsuse seadus (RT I, 04.08.2022, 12); kogumispensionide seadus (RT I, 17.03.2023, 74); kooseluseadus (RT I, 16.10.2014, 1); korruptsioonivastane seadus (RT I, 13.04.2021, 4); kriminaalmenetluse seadustik (RT I, 11.03.2023, 25); kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus (RT I, 20.06.2022, 67); looduskaitseseadus (RT I, 07.03.2023, 78); maareformi seadus (RT I, 23.02.2023, 4); maksukorralduse seadus (RT I, 11.03.2023, 63); nimeseadus (RT I, 22.12.2018, 15); notari tasu seadus (RT I, 10.11.2022, 10); notariaadiseadus (RT I, 01.03.2023, 10); pankrotiseadus (RT I, 01.03.2023, 12); perehüvitiste seadus (RT I, 11.01.2023, 9); perekonnaseisutoimingute seadus (RT I, 10.02.2023, 7); politsei ja piirivalve seadus (RT I, 11.03.2023, 35); prokuratuuriseadus (RT I, 02.06.2020, 8); pärimisseadus (RT I, 10.02.2023, 8); päästeseadus (RT I, 16.12.2022, 21); päästeteenistuse seadus (RT I, 27.05.2022, 42); püsiasustusega väikesaarte seadus (RT I, 10.12.2020, 25); rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus (RT I, 10.02.2023, 29); rahvastikuregistri seadus (RT I, 04.03.2023, 2); rahvusvahelise eraõiguse seadus (RT I, 10.11.2022, 16); rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seadus (RT I, 11.03.2023, 80); ravikindlustuse seadus (RT I, 11.03.2023, 81); relvaseadus (RT I, 17.03.2023, 68); riigi õigusabi seadus (RT I, 01.03.2023, 14); riigihangete seadus (RT I, 23.02.2023, 7); riigilõivuseadus (RT I, 14.03.2023, 32); riigivaraseadus (RT I, 17.03.2023, 66); riikliku pensionikindlustuse seadus (RT I, 22.02.2023, 8); sotsiaalhoolekande seadus (RT I, 06.01.2023, 9); sotsiaalmaksuseadus (RT I, 11.03.2023, 87); surma põhjuse tuvastamise seadus (RT I, 11.03.2023, 89); tagatisfondi seadus (RT I, 30.11.2022, 5); tarbijakaitseseadus (RT I, 01.04.2022, 7); tsiviilkohtumenetluse seadustik (RT I, 11.03.2023, 31); tsiviilseadustiku üldosa seadus (RT I, 20.06.2022, 33); tulumaksuseadus (RT I, 17.03.2023, 77); turvaseadus (RT I, 07.02.2023, 5); tõestamisseadus (RT I, 22.12.2020, 47); täitemenetluse seadustik (RT I, 06.01.2023, 17); töölepingu seadus (RT I, 07.03.2023, 49); töötajate distsiplinaarvastutuse seadus (RT I, 06.07.2012, 40); tööturuteenuste ja -toetuste seadus (RT I, 02.12.2022, 13); töötuskindlustuse seadus (RT I, 02.12.2022, 9); Vabariigi Presidendi ametihüve seadus (RT I, 27.06.2017, 10); vangistusseadus (RT I, 27.01.2023, 25); võlaõigusseadus (RT I, 17.03.2023, 80); välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (RT I, 06.08.2022, 10); välismaalaste seadus (RT I, 11.03.2023, 39); välisteenistuse seadus (RT I, 26.10.2018, 33); väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus (RT I, 11.03.2023, 42); väärteomenetluse seadustik (RT I, 11.03.2023, 15); väärtpaberituru seadus (RT I, 17.03.2023, 29); õppetoetuste ja õppelaenu seadus (RT I, 15.03.2022, 3); äriseadustik (RT I, 23.12.2022, 33). Eelnõu seadusena vastuvõtmiseks on vajalik Riigikogu koosseisu häälteenamus, sest eelnõuga muudetakse kohtumenetluse seaduseid ning kodakondsuse seadust Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 104 lg 2 p-de 1 ja 14 mõttes.

2. Seaduse eesmärk

Eelnõu eesmärk on kehtestada abieluvõrdsus ehk võimaldada kahel täisealisel füüsilisel isikul sõlmida abielu sõltumata nende soost. Eelnõuga luuakse abieluvõrdsuse jaoks õiguslik raamistik. Teine eesmärk on tagada, et kooseluseadusest tulenevad õigused ja kohustused saaksid realiseeruda ka praktikas. Eelnõuga nähakse ette kooselulepingute kohta registrikannete tegemise kord ning täiendatakse seaduseid viitega registreeritud elukaaslastele.

Abieluvõrdsuse kehtestamisel arvestatakse üldiseid arenguid teistes riikides, Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikat ning Euroopa Liidu tasandil väljendatud poliitilisi seisukohti. Praeguse seisuga on samast soost paaridel õigus abielluda 34 riigis, samuti on neil

mitmetes riikides õigus enda kooselu registreerida. EIK on mitmes kohtuasjas nentinud, et Euroopa Inimõiguste Konventsiooni (konventsioon) artiklist 12 ei tulene liikmesriigile kohustust võimaldada samast soost isikutel abielluda, kuid on seejuures märkinud, et paljud liikmesriigid on sellise võimaluse ette näinud[1]. EIK kohaselt oli 2023. aasta jaanuari seisuga samast soost paaridel õigus enda kooselu reguleerida 30 liikmesriigis, sh 18 riigis oli neil õigus abielluda, samas kui ülejäänud 16 riigis samast soost paaride õigusi seni tunnustatud ei ole[2]. Ajaliselt tunnustas samast soost paaride õigust abielluda esimese riigina Holland 2001. aastal, talle järgnesid mitmed riigid kuni eelmisel aastal kehtestati abieluvõrdsus Šveitsis ja Sloveenias ning veel sel aastal Andorras[3]. Abieluvõrdsuse kõrval on lisaks mitmeid riike, kus samast soost paaridele on antud õigus enda kooselu registreerida[4].

Euroopa Liidu tasandil on üldine suundumus suurendada LGBT+ inimeste õiguste kaitset. Euroopa Komisjon töötas 2020. aastal välja strateegia aastateks 2020–2025, milles seati eesmärgiks vältida LGBT+ inimeste diskrimineerimist, tagada inimeste turvalisus, luua kogukonda kaasav ühiskond ning kutsuda üles võrdsele kohtlemisele ka teisi riike üle maailma[5]. Euroopa Parlament on 2021. aastal võtnud vastu resolutsiooni, milles rõhutas vajadust tagada LGBT+ inimestele võimalus realiseerida enda põhiõigusi täiel määral kõigis liikmeriikides ning tunnustada teistes riikides sõlmitud abielusid ja registreeritud kooselusid[6]. Samuti on Euroopa Parlament vastu võtnud deklaratsiooni LGBT+ inimeste vaba liikumise kohta, milles ta kuulutas Euroopa Liidu LGBT+ vabaduse piirkonnaks[7].

Inimõiguste Keskuse aruande kohaselt on Eestis LGBT+ inimeste õigused Euroopa Põhiõiguste Ameti 2020. aastal läbi viidud uuringu[8] järgi võrreldes varasemaga paranenud, kuid endiselt on inimesed enda identiteedi osas pigem diskreetsed, mis võib olla seotud sellega, et pea pooled vastanutest on kogenud ahistamist ja iga kümnes on sattunud viimase viie aasta jooksul füüsilise või seksuaalse rünnaku ohvriks[9]. Vabariigi Valitsus võttis 2021. aastal ÜRO inimõiguste nõukogu 24 soovitusest LGBT+ inimeste õiguste kohta vastu 19, kuid sisepoliitilist arengut ei ole olnud, sealjuures on seni vastu võtmata kooseluseaduse rakendusseadus[10].

---

[1] EIK 24.06.2010 Schalk ja Kopf *vs.* Austria, p-d 61 ja 62; EIK 16.07.2014 Hämäläinen *vs* Soome, p-d 71 ja 96; EIK 21.07.2015 Oliari jt *vs* Itaalia, p-d 191–192; EIK 09.06.2016 Chapin ja Charpentier *vs* Prantsusmaa, p 36.

[2] EIK 17.01.2023 Fedotova jt *vs* Venemaa, p 66.

[3] Samast soost paarid võivad abielluda Andorras, Argentiinas, Austraalias, Austrias, Belgias, Brasiilias, Costa Rical, Ecuadoris, Hispaanias, Hollandis, Iirimaal, Islandil, Kanadas, Kolumbias, Kuubal, Luksemburgis, Lõuna-Aafrika Vabariigis, Maltal, Mehhikos, Norras, Portugalis, Prantsusmaal, Rootsis, Saksamaal, Sloveenias, Soomes, Suurbritannias, Šveitsis, Taiwanis, Taanis, Tšiilis, Uruguays, USA-s ja Uus-Meremaal. Vt ka ILGA Europe. Annual Review 2023. Internetis: https://www.ilga-europe.org/report/annual-review-2023/. ILGA Europe. Rainbow map. Internetis: https://www.rainbow-europe.org/.

[4] Vt EIK 17.01.2023 Fedotova jt *vs* Venemaa, p 66 ja ILGA Europe Rainbow Map. Samast soost paarid saavad kooselu registreerida Andorras, Austrias, Belgias, Hollandis, Horvaatias, Iirimaal, Islandil, Itaalias, Küprosel, Kreekas, Liechtensteinis, Luksemburgis, Maltal, Montenegros, Portugalis, Prantsusmaal, San Marinos, Sloveenias, Suurbritannias, Šveitsis, Tšehhis ja Ungaris. Veel mitmetes riikides sai kooselu registreerida enne sealset abieluvõrdsuse kehtestamist.

[5] Euroopa Komisjon (12.11.2020). Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025, lk 5. Internetis: https://commission.europa.eu/system/files/2020-11/lgbtiq_strategy_2020-2025_en.pdf.

[6] Euroopa Parlamendi 14.09.2021 resolutsioon LGBTIQ õiguste kohta Euroopa Liidus (2021/2679(RSP). Internetis: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0366_EN.html.

[7] Euroopa Parlamendi 11.03.2021 deklaratsioon Euroopa Liidu LGBTIQ Vabaduse tsooniks kuulutamise kohta (2021/2557(RSP). Internetis: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0089_EN.html.

[8] Euroopa Põhiõiguste Amet (FRA) (2020). A long way to go for LGBTI equality. Internetis: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf.

[9] A. Kala. LGBT+ inimeste olukord. – Inimõiguste Keskuse aruanne „Inimõigused Eestis 2022“. Internetis: https://humanrights.ee/materjalid/inimoigused-eestis-2022/.

[10] Vt A. Kala (2022). LGBT+ inimeste olukord.

Samal ajal nähtub Eestis 2021. aastal läbi viidud uuringust[11], et märgatavalt on kasvanud positiivne suhtumine LGBT+ inimeste õigustesse. Esimest korda pidas homoseksuaalsust täiesti või pigem vastuvõetavaks üle poole vastanutest (53%)[12]. Uuringule vastanutest 64% leidis, et samast soost elukaaslastel peaks olema võimalus kooseluleping sõlmida[13] ning vastanutest 47% leidis, et samast soost elukaaslastel peaks olema õigus teineteisega abielluda. Norstati 2021. aasta uuringu järgi oli rohkem inimesi abieluvõrdsuse poolt kui vastu. Abieluvõrdsust toetas 44,9% ning vastu oli 43,4% elanikkonnast[14]. Toetuse märkimisväärne tõus on A. Kala sõnul olnud läbi aastate järjepidev ning on indikaatoriks sellele, et inimõigused on Eestis ühiskonnas olulised. Ühtlasi leidis ta, et kuigi kooseluseaduse rakendamiseks vajalikke muudatusi ei ole seitse aastat vastu võetud, siis võib uuringu tulemustele toetudes kinnitada, et avaliku toetuse puudumise taha ei tohiks vastuvõtmine jääda[15].

Eelnõu teine eesmärk on tagada, et kooseluseadusest tulenevad õigused ja kohustused saaksid realiseeruda ka praktikas. Selle jaoks nähakse eelnõuga ette kooselulepingute kohta registrikannete tegemise kord ning täiendatakse seaduseid viitega registreeritud elukaaslastele. Kooseluseadus võeti Riigikogus vastu 9. oktoobril 2014[16]. KooS § 26 kohaselt jõustus kooseluseadus 2016. aasta 1. jaanuaril koos rakendusaktidega. Riigikohus on leidnud, et rakendussäte oli sõnastatud selliselt põhjusel, et seadusandja soovis selles väljendada kavatsust võtta vastu ka rakendusseadus[17]. Kooseluseaduse rakendusseaduse eelnõu menetlus Riigikogus algatati 20. oktoobril 2015, kuid eelnõu ei võetud seadusena vastu ning see langes Riigikogu koosseisu lõppemisega menetlusest välja[18].

Eelnõuga tagatakse registreeritud elukaaslaste õiguste ja kohustuste teostamine ka praktikas ning selle jaoks määratakse kindlaks rahvastikuregistrisse andmete andmise ja abieluvararegistrisse kannete tegemise kord. Registreeritud elukaaslaste õiguste ja kohustuste[19] täielikku teostamist on seni takistanud asjaolu, et puuduvad normid, mis annaksid aluse anda rahvastikuregistrisse andmed ja teha abieluvararegistrisse kooselulepingu kohta kanded. Registrikannete puudumise tõttu ei ole seni olnud võimalik kontrollida, ega isikul ei ole samal ajal mitut registreeritud kooselu või abielu ja registreeritud kooselu. Samuti on kooselulepingus tehtud varalistel kokkulepetel seni puudunud toime. Näiteks võisid registreeritud elukaaslased küll kokku leppida vara juurdekasvu tasaarvestuse varasuhtes ja näha ette, et perekonna ühist eluaset saavad nad vaid ühiselt võõrandada, kuid praktikas on sellise piirangu olemasolu seni olnud võimatu kontrollida. Piirangul on seni saanud olla toime sisuliselt vaid juhul, kui tehingut tegev registreeritud elukaaslane on selle ise välja toonud, milleks ta ei ole pruukinud olla motiveeritud. Nii võisid varalised kokkulepped küll kooselulepingus kirjas olla, kuid praktikas

---

[11] Eesti Inimõiguste Keskus. Turu-uuringute AS avaliku arvamuse uuring LGBT teemadel (2021). Internetis: https://humanrights.ee/materjalid/avaliku-arvamuse-uuring-lgbt-teemadel-2021/.

[12] Ülevaade uuringust. Eesti elanike hoiakud LGBT teemadel. Nende Eesti elanike arv, kes peavad homoseksuaalsust vastuvõetavaks, oli võrreldes 2019. aastaga tõusnud 12 protsendipunkti. Eestikeelsest elanikkonnas pidas homoseksuaalsust vastuvõetavaks 61% ja muukeelsest elanikkonnast 38%. Kõige avatumad on 15–19-aastased: 73% neist arvas, et homoseksuaalsus on normaalne osa ühiskonnast.

[13] Ülevaade uuringust. Eesti elanike hoiakud LGBT teemadel. Kooseluseaduse toetajate hulk on jätkuvalt tõusutrendis. 64% vastanutest toetab või pigem toetab kooseluseadust (2019. a oli see näitaja 49%) ning 29% ei toeta või pigem ei toeta (2019. a oli see näitaja 39%). Eestikeelse elanikkonna hulgast toetab kooseluseadust 72% ja muukeelse elanikkonna hulgast 47%.

[14] Sihtasutuse Liberaalne Kodanik tellitud Norstati veebiuuring 7–16. märtsil 2023. Kokkuvõte internetis: https://salk.ee/artiklid/abieluvordsusest/?fbclid=IwAR0N4wriwFCW_j7ZhrEvHMm4MDNhJRJVEI5I4z2tU8EiQzP7Iy5XQXLfypU

[15] Vt A. Kala (2022). LGBT+ inimeste olukord.

[16] Kooseluseadus (KooS) – RT I, 16.10.2014, 1. Vt ka Riigikogu XII koosseis. Kooseluseaduse eelnõu 650 SE.

[17] RKPSJVK 10.04.2018 määrus asjas nr 5-17-42/9, p 32; vt ka RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17, p 45.

[18] Vt Riigikogu XIII koosseis. Kooseluseaduse rakendamise seaduse eelnõu 114 SE.

[19] Vt täpsemad selgitused õiguste ja kohustuste kohta kooseluseaduse eelnõu 650 seletuskiri.

neid täielikult rakendada ei saanud. Õiguslikus ebaselguses on teine registreeritud elukaaslane jäänud kaitseta.

Eelnõuga tagatakse, et mitmed seni abikaasadele kuulunud õigused kohalduvad ka registreeritud elukaaslastele. Muudatustega võimaldatakse isikul kaasa rääkida enda registreeritud elukaaslasega seotud olulistes küsimustes ning antakse õigus saada soodustusi ja toetusi, mille saamise õigus oli seni üksnes abikaasal. Lisaks laiendatakse taandamis- ja teavitamiskohustust, et vältida olukordi, kus võib tekkida huvide konflikt.

Võimalus rääkida kaasa teise registreeritud elukaaslasega seotud küsimustes puudutab eelkõige menetluslikke tagatisi. Oluline on isikute võimalus keelduda ütluste andmisest enda registreeritud elukaaslase vastu ning võimalus olla kaasatud, anda informatsiooni, olla ära kuulatud või omada kaebeõigust isiku kinnisesse asutusse paigutamisel, perekonnaasjades, põlvnemisel, lapsendamisel, tervishoiuteenuse osutamisel, surmaandmete esitamisel.

Võimalus saada hüvitisi ja toetusi hõlmab väga erinevaid olukordi. Näiteks saab füüsilisest isikust ettevõtja edaspidi tasuda sotsiaalmaksu ka enda registreeritud elukaaslase eest, et tagada talle pensioni- ja ravikindlustus, isik saab majutada enda registreeritud elukaaslase enda üürikorterisse üürileandja nõusolekut vajamata, registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks saab välismaalane taotleda erialusel elamisluba, registreeritud kooselu välistab riigi või kohaliku omavalitsuse ostueesõiguse ja võimaldab maksta võõrandamisel madalamat teenustasu. Isiku surma korral on tema registreeritud elukaaslasel õigus saada hüvitist näiteks siis, kui hukkunu oli ametnik, abipolitseinik, politseiametnik, kaitseväelane, kaitseliidu liige või valvur, asendusteenistuja või salajasele koostööle kaasatud isik. Mittetöötavale registreeritud elukaaslasele on antud õigus saada lähetuses kaasas olles abikaasa- ja registreeritud elukaaslase tasu, et toetada perekondlike sidemete säilimist. Toetuste ja soodustuste juures on arvestatud aga ka registreeritud elukaaslaste vastastikuse ülalpidamiskohustuse ja majandusliku seotusega, seda näiteks toimetulekutoetuse või õppetoetuse määramisel.

Osade muudatuste eesmärk on vältida huvide konflikti olukordade tekkimist. Huvide konflikti tekkimine on tõenäoline olukorras, mil töökohustused ja erahuvid on vastuolus ning mil erahuvid võivad mõjutada tööülesannete täitmist. Registreeritud elukaaslastel võib nende lähedase seotuse tõttu tekkida huvide konflikt alluvussuhetes, kontrolli- või aruandluskohustuse puhul, samuti asutuse või äriühingu tegevuse otsustusprotsessis osalemisel ning tehingute tegemisel. Huvide konflikti olukordade vältimiseks on muudatustega laiendatud piirangud ja teavitamiskohustus ka registreeritud elukaaslastele. Piirangud võimaldavad muu hulgas tagada, et menetlus on aus ning ka näib sellisena. Näitena võib välja tuua notari või tema lähikondse tõestamistoimingul osalemise või tunnistajana osalemise keelu, kohtuniku, kohtuvälise menetleja, ametniku ja maksuhalduri taandumiskohustuse, riigi õigusabi osutamisest keeldumise kohustuse, piirangud tehingute kohta lähikondsetega ja tagasivõitmise regulatsioon maksejõuetusmenetlustes, teavitamiskohustuse lähedaste isikute kohta tööle kandideerimisel või kontrollorganite otsuste tegemisel ning alluvussuhete puhul prokuröriks kandideerimisel. Seadustes ei ole üheselt määratud seotud isikute ringi, osadel juhtudel räägitakse lastest, vanematest ja abikaasadest, mitmel juhul on nende hulka aga hõlmatud ka faktilised abikaasad, elukaaslased, endised abikaasad, isikud kellega on koos elatud aasta. Suundumus on olnud, et seotud isikute ringi on seadustes üha enam laiendatud. Õigusselguse tagamiseks täiendatakse sätteid otsese viitega registreeritud elukaaslastele.

Registreeritud elukaaslaste lapsendamisõigus jääb võrreldes kehtiva õigusega samaks. Ka pärast eelnõu seadusena jõustumist saab isik lapsendada vaid teise registreeritud elukaaslase

lapse (peresisene lapsendamine)[20]. Lapsendamise tingimuste ja õiguslike tagajärgede täpsustamiseks täiendatakse lapsendamise regulatsiooni. Seega säilib erisus registreeritud elukaaslaste ja abikaasade lapsendamisõiguse osas. Erisusi abikaasade ja registreeritud elukaaslaste lapsendamisõiguses on peetud lubatavaks ka EIK praktikas. EIK on leidnud, et liikmesriikidel ei ole lapsendamisõiguse osas konventsioonist tulenevat kohustust kohelda abikaasasid ja registreeritud elukaaslasi võrdselt[21].

Eelnõu eesmärkide saavutamiseks tuleb täpsustada ka põlvnemise regulatsiooni. Muudatused on vajalikud, sest samast soost paaride lapsendamisõiguse tõttu võib lapsel olla mitu samast soost vanemat ning see võib kaasa tuua õigusliku ebaselguse. Muudatused puudutavad nii samast soost registreeritud elukaaslasi, kes võivad juba kehtiva õiguse kohaselt lapsendada enda registreeritud elukaaslase lapse, kui ka samast soost abikaasasid, kes on vanemad.

Õigusselguse tagamiseks sätestatakse seaduses põhimõte, mille järgi ei saa lapsel olla rohkem kui kaks vanemat. Põhimõte on aluseks ka kehtivale õigusele, kuid täpsustus on vajalik, sest senine regulatsioon tugines vaikivale eeldusele, et lapsel on eri soost vanemad. Muudatus on vajalik, et vältida olukordi, mil lapsel tekiks rohkem kui kaks vanemat. Kohtupraktikas on juba kerkinud küsimus sellest, kas lapsel saab olla rohkem kui kaks vanemat olukorras, mil ema naissoost registreeritud elukaaslane oli lapsendanud ema lapse ning hiljem rahuldati kohtus bioloogilise isa hagi põlvnemise tuvastamiseks. Kuna põlvnemine ei olnud ühestki teisest mehest seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud ning rahvastikuregistris puudus isakanne, kanti mees rahvastikuregistrisse lapse isana. Eelnõus tehtud muudatustega soovitakse säilitada senine lähenemine, mille järgi saab lapsel olla vaid kaks vanemat.

Kuna lapsel võib olla mitu samast soost vanemat nii abielu kui ka registreeritud kooselu puhul, vajab lahendamist ka küsimus ema ja isa õiguslikust mõistest. Lapse sotsiaalsesse perekonda on senigi saanud kuuluda kaks samast soost vanemat, kuid õiguslikult on lapsel enne kooseluseaduse jõustumist saanud olla põlvnemissuhe vaid kahe eri soost vanemaga. Samast soost registreeritud elukaaslaste ja abikaasade lapsendamisõigus on toonud kaasa vajaduse põlvnemise süsteemi kohandada.

Eelnõuga ema ja isa legaaldefinitsioone ei muudeta. Õiguslikult on lapse ema endiselt naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83). Põlvnemise isast saab ka edaspidi kindlaks teha samadel seaduses sätestatud viisidel (PKS § 84). Eelnõuga jäädakse ka põhimõtte juurde, et eelkõige on lapsega seotud õigused ja kohustused tema bioloogilistel vanematel. See vastab ka lapse õigusele teada enda päritolu. Vanema samast soost abikaasal abielu kaudu automaatset põlvnemissuhet ei teki. Ta saab bioloogilise vanema nõusolekul lapse lapsendada.

Eriregulatsioon samast soost vanemate kohta on ette nähtud kunstliku viljastamise jaoks. Ema naissoost abikaasal saab tekkida lapsega põlvnemissuhe, kui ta annab ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku. Põlvnemissuhe võib aga tekkida ka bioloogilisel isal. Pooltele on jäetud vabadus kujundada endi õigussuhteid ning välja on pakutud paindlik kontseptsioon, sest perekonnavorme on väga erinevaid. Välja pakutud süsteem jätab avatuks võimaluse kujundada peresuhted selliselt, et bioloogiline isa ei ole üksnes doonor või mitte-partnerist doonor, vaid partnerannetaja, kellega tekib lapsel põlvnemissuhe ja kes saab ka edaspidi osaleda lapse elus. Teisalt on pakutud välja lahendus, et konkreetne seemnerakud annetanud mees on mitte-partnerist doonor, kellest põlvnemist tuvastada ei saa ning sel juhul tekib lapsel põlvnemissuhe ema naissoost abikaasaga. Selline võimalus annab õiguskindluse nii mehele, emale kui ka ema naissoost abikaasale. Mees võib mitte-partnerist doonorina olla kindel, et temast ei saa hiljem

[20] Registreeritud kooselu puhul on võimalik peresisene lapsendamine (KooS § 15 lg-d 2 ja 3), väga erandlikel juhtudel on äärmise ebaõigluse korral võimalik kolmanda isiku laps lapsendada (KooS § 15 lg 4).
[21] EIK 15.03.2012 Gas ja Dubois *vs*. Prantsusmaa, p 68; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus (31.08.2022). Guide on Article 8, p 360. Internetis: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf.

põlvnemist tuvastada. Samal ajal on emale ja tema naissoost abikaasale tagatud kindlus, et kui mees on põlvnemisest loobunud, ei saa mees hiljem tulla põlvnemist tuvastama ega ema naissoost abikaasa põlvnemist vaidlustada.

Eelnõuga ema ja isa legaaldefinitsioone ei muudeta, regulatsiooni kaudu saab aga lapsel olla kaks samast soost vanemat alates lapse sünnist (ema naissoost abikaasa annab kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku) või olukorras, kus vanema samast soost abikaasa või registreeritud elukaaslane lapse lapsendab. Kuna ema on kehtiva õiguse järgi naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83), ning eelnõuga seda ei muudeta, on teise samast soost vanema õigusi eraldi täpsustatud igal üksikjuhul, näiteks vanemahüvitise saamise õiguse korral. Eelnõu aluseks on põhimõte, et samast ja eri soost paare koheldakse võimalikult võrdselt. Vanemate võrdsuse põhimõtet arvestades koheldakse ka vanemaid nende omavahelistes suhetes võimalikult võrdselt. Erisused on ette nähtud vaid erandjuhul. Näiteks saab emapuhkust ja ema vanemahüvitist üksnes lapse ema ehk naine, kes on rase või äsja lapse sünnitanud, sest nimetatud õigused on seotud just asjaoluga, et naine on last kandnud ja lapse sünnitanud.

Kooseluseaduse rakendusseaduse sätetega reguleeritakse kooselulepingute kohta rahvastikuregistrisse andmete andmise ja abieluvararegistrisse kannete tegemise kord. Kokkuvõtvalt antakse andmeid ja tehakse kooselulepinguga seotud kanded järgmiselt.

Andmete andmine ja kanded varasemate kooselulepingute kohta (01.01.2016–31.12.2023)

- Kooseluseaduse jõustumisest kuni käesoleva eelnõu seadusena jõustumiseni (01.01.2016–31.12.2023) sõlmitud kooselulepingute kohta annab kooselulepingu tõestanud notar andmed rahvastikuregistrisse ning teeb kanded abieluvararegistrisse mõningate erisustega, mille tarbeks kehtestatakse rakendussäte (KooS § 27).
- Kooselulepingu sõlminud notar annab andmed rahvastikuregistrisse ja teeb kande abieluvararegistrisse kõigi enne 01.01.2024 sõlmitud kooselulepingu kohta, mille kohta ei ole 01.01.2024 seisuga rahvastikuregistrisse andmeid antud või abieluvararegistrisse kandeid tehtud (KooS § 27). Andmed antakse ja kanded tehakse ka nende kooselulepingute kohta, mis on eelnõu seadusena jõustumise ajaks lõppenud (surm, abielu sõlmimine) või lõpetatud (kokkuleppel või kohtus).
- Notar annab andmed ja teeb kanded omal algatusel ehk see ei eelda, et registreeritud elukaaslased esitaksid avalduse. Andmed tuleb anda ja kanded teha ka nende kooselulepingute kohta, milles on kirjas, et notar annab andmed ja teeb kanded vaid registreeritud elukaaslaste avalduse alusel, sest kehtiv kooseluseadus nägi ette kannete tegemise ega andnud selles osas lepingupooltele valikuõigust.
- KooS § 27 jõustub enne eelnõu ülejäänud osa seadusena jõustumist 1. oktoobril 2023 (vt seaduse jõustumine). Eelnõuga planeeritud ajakava järgi on selleks ajaks valminud kooselulepingute kohta andmete andmiseks ja kannete tegemiseks vajalikud IT-arendused. Kooselulepingu tõestanud notaritele on eelnõu ajakava järgi jäetud andmete andmiseks ja kannete tegemiseks aega 01.10.2023–31.12.2023. Arvestades asjaolu, et 2023. aasta märtsi seisuga oli sõlmitud Eesti kokku 331 kooselulepingut, on see piisavalt pikk periood. Rakendussäte jõustub varem selleks, et tagada, et seaduse ülejäänud osas jõustumise ajaks on olemasolevate kooselulepingute kohta registrikanded olemas.
- Notar annab olemasolevate kooselulepingute kohta rahvastikuregistrisse andmed, mis sisalduvad KooS §-s 3^1. Andmekoosseis on sama, mis tulevikus sõlmitavate kooselulepingute puhul, kuid erisus on selles, et notar kooselulepingu sõlmimisel valitud uue perekonnanime kohta andmeid ei anna, sest kooselulepingu sõlmimise tõttu

uue perekonnanime andmist kehtiv õigus ette ei näinud[22]. Notar annab rahvastikuregistrisse mõlema registreeritud elukaaslase isikunime, isikukoodi ja elukoha, kooselulepingu sõlmimise kuupäeva ja koha, notari ametitoimingu numbri ja kooselulepingu tõestanud notari nime.

- Notar teeb abieluvararegistrisse kande registreeritud elukaaslaste valitud varasuhte liigi kohta. Erinevalt abielust kantakse kooselulepingu kohta registrikaardile andmed ka varaühisuse kohta abieluvararegistri seaduse (AVRS) § 17 lg 2^1 teise lause mõttes[23]. Andmekoosseis on muus osas sama nagu abielu puhul (AVRS § 17 lg 2^1). Kanne tehakse ka registreeritud elukaaslaste muude varaliste kokkulepete ja kohaldatava õiguse valiku kohta.
    - Kooselulepingu andmete kohta tehakse abieluvararegistrisse alati kanne, see ei eelda isiku avaldust. Abielu kohta toodi selline põhimõte selgemalt esile 01.03.2018 jõustunud muudatustega, kus avalduste regulatsioon asendati kohustusliku kande tegemisega[24]. Kande kohustuslikkusest lähtutakse ka kooselulepingu puhul. Kande teeb notar ning aluseks on kas kooseluleping või varaliste õiguste kokkulepe (AVRS § 19 lg 1^1 kolmas lause; KooS § 16 lg 2).
    - Infotehnoloogilistest lahendustest sõltuvalt tehakse kanded registreeritud elukaaslaste varasuhte ja muude varaliste kokkulepete kohta abieluvararegistri registrikaardile, kas rahvastikuregistri menetlustarkavara kaudu või teeb notar kande abieluvararegistrisse e-notari kaudu (AVRS §-d 19 ja 21, notariaadimäärustiku § 45^1) (vt seletuskiri AVRS kohta).
- Registreeritud elukaaslastel on võimalik saada registreeritud kooselu olemasolu või varaliste kokkulepete kohta rahvastikuregistri või abieluvararegistri väljavõte samamoodi nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt järgnevalt).

Kooselulepingu sõlmimine

- Kooseluleping sõlmitakse notari juures notariaalselt tõestatud vormis (KooS § 3 lg 1). Notar kontrollib kooselulepingu sõlmimise eeldusi ja takistusi. Eelduste olemasolu ja takistuste puudumise kontrollimiseks on notaril õigus küsida kooselulepingut sõlmida soovivatelt isikutelt dokumente, mis tõendavad eelduste olemasolu ja takistuste puudumist. Andmete kohta, millele on notaril juurdepääs (rahvastikuregister, kohtulahendid), notar kooselulepingut sõlmivatelt isikutelt dokumente ei küsi. Notar võib vajadusel nõuda muu hulgas tõestamisseaduse (TõS) §-s 22^1 ja KooS §-s 3 nimetatud dokumente.
- Notar koostab kooselulepingu, millele kirjutavad registreeritud elukaaslased alla. Kooseluleping hakkab kehtima alates allakirjutamisest, mitte andmete edastamisest ja kannete tegemisest.
- Notar annab kooselulepingu kohta andmed rahvastikuregistrisse ja teeb kanded abieluvararegistrisse. Kooselulepingu sõlmimine ja seostuvate kannete tegemine ja andmete andmine on notari ametitoiming notariaadiseaduse (NotS) § 29 lg 3 p 7^1 mõttes.

[22] Registreeritud elukaaslastele on praktikas antud teise registreeritud elukaaslase perekonnanimi, kuid aluseks ei olnud sel juhul mitte kooselulepingu sõlmimine, vaid seda tehti erialusel. Perekonnanimi anti isiku soovil, kus kooselu registreerimine loeti mõjuvaks põhjuseks (NS § 17^1 lg 2 p 5).

[23] Kuna kooselulepingute sõlmimisel ning registreeritud kooselu kestel sõlmitud varaliste kokkulepete puhul (KooS § 16 lg 2) kantakse registrikaardile andmed ka varaühisuse kohta, on selle jaoks vajalik täpsustada ka Justiitsministri 19.06.2009 määrust nr 23 „Notariaadimäärustik“ (vt notariaadimäärustiku § 45^1).

[24] Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk 8.

- Notar annab rahvastikuregistrisse registreeritud elukaaslaste, kooselulepingu ja perekonnaseisu andmed. Andmete andmise alus on kooseluleping (RRS § 22 lg 1 p 2^1). Rahvastikuregistrisse kooselulepingu kohta andmete andmise korda reguleerivad KooS, rahvastikuregistri seadus (RRS) ja Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määrus nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“, mida tuleks eelnõu seadusena jõustumisel täpsustada[25].
    - Notar annab rahvastikuregistrisse andmed registreeritud elukaaslaste ja kooselulepingu kohta. Rahvastikuregistrisse antavat andmekoosseisu reguleerib täpsemalt KooS § 3^1.[26]
    - Pärast kooselulepingu sõlmimist on rahvastikuregistris registreeritud elukaaslaste perekonnaseis „registreeritud kooselus“ (RRS § 21 lg 1 p 10) ning temaga seotud isikuks on „registreeritud elukaaslane“ (RRS § 21 lg 1 p 15).
- Notar teeb abieluvararegistrisse kande registreeritud elukaaslaste valitud varasuhte liigi kohta. Erinevalt abielust kantakse kooselulepingu kohta registrikaardile andmed ka varaühisuse kohta (AVRS § 17 lg 2^1 teine lause)[27]. Andmekoosseis on muus osas sama nagu abielu puhul (AVRS § 17 lg 2^1). Kanded tehakse ka registreeritud elukaaslaste muude varaliste kokkulepete ja kohaldatava õiguse valiku kohta.
    - Kooselulepingu kohta tehakse abieluvararegistrisse alati kanne, see ei eelda isiku avaldust. Sarnaselt abielule on kande tegemine kohustuslik[28], see ei eelda isiku avaldust, kande teeb notar ning aluseks on kas kooseluleping või varaliste õiguste kokkulepe (AVRS § 19 lg 1^1 kolmas lause; KooS § 16 lg 2).
    - Kannete tegemise korda reguleerib AVRS (vt täpsemalt seletuskiri AVRS § 17 kohta). IT-lahendustest sõltuvalt tehakse kanded registreeritud elukaaslaste varasuhte ja muude varaliste kokkulepete kohta abieluvararegistri registrikaardile, kas rahvastikuregistri menetlustarkavara kaudu või teeb notar kande abieluvararegistrisse e-notari kaudu (AVRS §-d 19 ja 21, notariaadimäärustiku § 45^1).
    - Kanne tehakse koos notari ametitoiminguga esimesel võimalusel, kuid hiljemalt toimingu tegemise päevale järgneval tööpäeval (AVRS § 19 lg 1). Vajalik võib olla notariaadimäärustiku sätete täiendamine.
- Notar saab kooselulepingu sõlmimise eest tasu 200 eurot notari tasu seaduse (NotTS) 33^3 lg 1 mõttes. See on ühtne kogutasu, mis katab kooselulepingu koostamise, andmete

[25] Täiendada tuleb näiteks 20.12.2018 määruse § 13 punktiga 6 „registreeritud kooselus, kui isiku kohta on registrisse kantud kehtiva kooselulepingu sõlmimist tõendava dokumendi andmed“; § 13 punktiga 7 „registreeritud kooselu lõpetatud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud viimase perekonnaseisu kajastava dokumendina kooselulepingu lõpetamist tõendava dokumendi andmed“; § 13 punktiga 8 „registreeritud kooselu lõppenud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisu kajastava viimase dokumendina kooselulepingu sõlmimist tõendava dokumendi andmed ning see registreeritud kooselu on lõppenud registreeritud elukaaslase surmaga.“ Vt ka nt §-d 22, 29, 31, 45. 16. Täpsustada võib olla vaja ka regionaalministri 22.06.2010 määrust nr 9 „Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord“.

[26] KooS § 3^1 järgi annab notar rahvastikuregistrisse andmed mõlema registreeritud elukaaslase isikunime, isikukoodi ja elukoha, kooselulepingu sõlmimise kuupäeva ja koha, notari ametitoimingu numbri ja kooselulepingu tõestanud notari nime ning kui see on valitud, ka uue perekonnanime kohta.

[27] Kuna kooselulepingute sõlmimisel ning registreeritud kooselu kestel sõlmitud varaliste kokkulepete puhul (KooS § 16 lg 2) kantakse registrikaardile andmed ka varaühisuse kohta, on selle jaoks vajalik täpsustada ka Justiitsministri 19.06.2009 määrust nr 23 „Notariaadimäärustik“ (vt notariaadimäärustiku § 45^1).

[28] Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk-d 7–8.

andmise ja kannete tegemise. Kuna andmete andmine ja kannete tegemine on notari kogutasu hulgas, ei tule andmete andmise ja kannete tegemise eest riigilõivu tasuda riigilõivuseaduse (RLS) § 47 lg 1 p 6^1 järgi.

  - Notari tasu hõlmab nõustamist NotS § 30 lg 1^2 mõttes, registreeritud elukaaslaste võimalikke täiendavaid kokkuleppeid kooselulepingus (nt registreeritud kooselu järgne ülalpidamiskohustus), kohaldatava õiguse valikut ning kannete tegemist abieluvararegistrisse ja andmete andmist rahvastikuregistrisse.
  - Notari tasu ei hõlma registreeritud elukaaslaste varalisi täpsustavaid kokkuleppeid valitud varasuhte sees (PKS § 59 lg 1 p 3). Nende kokkulepete eest tasutakse notari tasu lähtudes vara väärtusest (NotTS § 19 lg 2). Lähenemine on sama nagu abieluvaralepingu puhul.
  - Kui notar on isikuid nõustanud, kuid temast sõltumatutel asjaoludel kooselulepingu sõlmimist või lõpetamist ei järgne, saab notar poole ettenähtud tasust ehk 100 eurot (NotTS 33^3 lg 2).

- Kooselulepingu sõlmimisel saavad isikud notarilt, iseteenindusportaalist või eesti.ee kaudu kooselulepingu ärakirja TõS § 52 ja notariaadimäärustiku § 23^1 kohaselt.
- Isikutel on võimalik saada väljavõte rahvastikuregistrist selle kohta, et nad on registreeritud kooselus (RRS § 21 lg 1 p 10) pärast seda, kui notar on andmed rahvastikuregistrisse andnud. Isik saab väljavõtte maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksuselt, välisesindusest või notarilt (RRS § 45 lg 1, § 53 lg-d 1 ja 2). Kui väljavõtte annab notar, tuleb tasuda riigilõiv 5 eurot (RLS § 341^3), millele lisandub notari tasu 3,20 eurot (NotTS § 31 p 14^3). Kindlate vorminõuete kohaseid väljatrükke, millel on tõendi tähendus (nt välismaale esitamiseks) võimalus väljastada ei ole.
- Abieluvararegistri andmetega saab isik tutvuda abieluvararegistri veebilehe kaudu tasuta. Abieluvararegistrisse kantud andmetega ja dokumentidega saab tasu eest tutvuda notaribüroos (AVRS § 6 lg 5). Isikul on võimalik saada abieluvararegistri väljatrükk (AVRS § 6 lg 1, § 35 lg 1), mida väljastavad notaribürood. Abieluvararegistri väljatrüki eest tuleb tasuda notari tasu 3,20 eurot (AVRS § 36^1 lg 3, NotTS § 31 p 14^3).

Kooselulepingu kestel sõlmitud kokkulepped

- Registreeritud elukaaslased saavad registreeritud kooselu kestel varasuhet muuta ja täpsustada või sõlmida varalistele õigustele kohaldatava õiguse kokkuleppe (KooS § 16 lg 2, PKS § 59 lg 1, rahvusvahelise eraõiguse seaduse (REÕS) § 58 lg 1).
- Varaliste kokkulepete või kohaldatava õiguse valiku kohta tehakse abieluvararegistrisse alati kanne, see ei eelda isiku avaldust. Sarnaselt abielule on kande tegemine kohustuslik[29], see ei eelda isiku avaldust, kande teeb notar ning aluseks on varaliste õiguste kokkulepe või kohaldatava õiguse valik (AVRS § 19 lg 1^1 kolmas lause; KooS § 16 lg 2, REÕS § 58 lg 4).
- Kooselulepingu kestel kokkuleppe sõlmimine on eraldi toiming, mille eest tuleb maksta tasu (NotTS § 19 lg 2). Varaliste kokkulepete puhul arvestatakse notari tasu vara väärtuse järgi. Rahaliselt mittehinnatavate kokkulepete puhul (sh kohaldatava õiguse valik), lähtutakse minimaalsest tehinguväärtusest (6391 eurot).

[29] Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk-d 7–8.

- Abieluvararegistrisse kannete tegemise kord sõltub infotehnoloogilisest lahendusest, kuid tõenäoliselt teeb notar kande e-notari kaudu AVRS §-d 19 ja 21 ja notariaadimäärustiku § 45[1] kohaselt.
- Registreeritud elukaaslased saavad notarilt, iseteenindusportaalist või eesti.ee kaudu kokkuleppe kohta ärakirja TõS § 52 ja notariaadimäärustiku § 23[1] kohaselt. Neil on võimalik saada abieluvararegistri väljavõte samamoodi nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt eespool).

Kooselulepingu lõpetamine registreeritud elukaaslaste kokkuleppel

- Kooseluleping lõpetatakse registreeritud elukaaslaste kokkuleppel notariaalselt tõestatud tahteavalduste alusel (KooS § 19 lg 1).
- Kooselulepingu lõpetamine ning sellega seostuvate kannete tegemine ja andmete andmine on notari ametitoiming (NotS § 29 lg 3 p 7[1]).
- Kooselulepingu lõpetamiseks kokkuleppel teevad registreeritud elukaaslased notariaalselt tõestatud tahteavaldused. Kooselulepingu lõpetamisel annab notar andmed rahvastikuregistrisse ja teeb kande abieluvararegistrisse (KooS § 19 lg 2). Rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse andmete andmist ja kannete tegemist ning andmekoosseisu reguleerivad KooS, RRS ja Vabariigi valituse määrus[30].
    - Kooselulepingu kokkuleppel lõpetamise korral annab notar rahvastikuregistrisse andmed registreeritud elukaaslaste ja kooselulepingu lõpetamise kohta. Andmekoosseisu reguleerib täpsemalt KooS § 19 lg 3[31].
    - Pärast kooselulepingu lõpetamist kokkuleppel kajastub rahvastikuregistris registreeritud elukaaslaste perekonnaseis „registreeritud kooselu lõpetatud“[32] (RRS § 21 lg 1 p 10) ning kehtivate suhete andmete all ei ole enam teise registreeritud elukaaslase andmeid (RRS § 21 lg 1 p 15).
    - Sõltuvalt infotehnoloogilistest lahendustest, muudetakse abieluvararegistri andmeid selliselt, et seal kajastub kooselulepingu lõpetamine, kas rahvastikuregistri menetlustarkvara kaudu (vt ka AVRS § 21 lg 2[1]) või muudab notar kande e-notari kaudu (AVRS §-d 19 ja 21, notariaadimäärustiku § 45[1]).
    - Abieluvararegistri kande muutmiseks tehakse kustutuskanne ja seejärel uus kanne (AVRS § 32). Kui pärast kooselulepingu lõpetamist ei ole registrikaardil kehtivaid andmeid, suletakse registrikaart. Tehniliste võimaluste korral toimub see automaatselt (AVRS § 34).
- Notar saab kooselulepingu lõpetamise eest tasu 64 eurot (NotTS 33[3] lg 3). Tegemist on ühtse kogutasuga kõigi kooselulepingu lõpetamiseks vajalike toimingute eest.
    - Tasu hõlmab lisaks kooselulepingu lõpetamise tahteavalduste tõestamisele ka andmete andmist rahvastikuregistrisse ja kandeid abieluvararegistrisse.

[30] Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määrus nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu.“.

[31] Andmekoosseisu kuuluvad mõlema registreeritud elukaaslase isikunimi ja isikukood, kooselulepingu eelne perekonnanimi, kui registreeritud elukaaslane soovib nimeseaduse alusel taastada kooselulepingu sõlmimise eel kantud perekonnanime, kooselulepingu lõpetamise kuupäev ja koht, kooselulepingu lõpetamise kohta ametitoimingu number, kooselulepingu lõpetamise tõestanud notari nimi.

[32] Täpsemalt reguleeritakse perekonnaseisu Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määruses nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“. Välja on pakutud täiendada § 13 punktiga 7 „registreeritud kooselu lõpetatud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud viimase perekonnaseisu kajastava dokumendina kooselulepingu lõpetamist tõendava dokumendi andmed“.

- Kui notarist sõltumatutel asjaoludel kooselulepingu lõpetamist ei järgne, saab notar poole ettenähtud tasust ehk 32 eurot (NotTS 33^3 lg 4).

- Kooselulepingu lõppemise aeg notari juures kooselulepingu lõpetamise korral on kooselulepingu lõpetamise hetk (KooS § 20 p 4). Registreeritud elukaaslastel on võimalik saada kooselu lõpetamise kohta väljatrükk sarnases korras nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt eespool).

Kooselulepingu kehtetuks tunnistamine ja kooselulepingu lõpetamine kohtus

- Kooselulepingu kehtetuks tunnistamiseks ja kooselulepingu lõpetamiseks vaidluse korral tuleb esitada kohtusse hagi (KooS §-d 4–6, 19^1). Kohus lahendab kooselulepingu kehtetuks tunnistamise hagi kohtulahendiga.

- Kohus vormistab lahendi elektrooniliselt, digiallkirjastab selle ning registreerib kohtute infosüsteemis tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 441 mõttes. Praktikas on erinevaid lähenemisi, kuid TsMS § 455 lg 2 kohaselt peaks kohus saatma kohtulahendi ärakirja registripidajale, kui kohtulahendiga on muudetud registrisse kantavaid isikuandmeid. Registripidajale ärakirja saatmise osas ei ole praktikas ühtset lähenemist, osalt on regulatsioon ka vananemas, sest väljatöötamisel ja osalt kasutusel on kohtute infosüsteemi ja rahvastikuregistri vaheline liidestus[33]. Samuti on andmevahetus rahvastikuregistri ja abieluvararegistri vahel võimalik liidese kaudu (X-tee)[34].

- Kui infotehnoloogilised lahendused on valminud ning kohtute infosüsteemi, rahvastikuregistri ja abieluvararegistri vahelised liidetused toimivad ka kooselulepingu kehtetuks tunnistamise ja kohtus lõpetamise osas, muudavad ja täpsustavad sellega seostuvaid andmeid rahvastikuregistris ja abieluvararegistris kohtud.

- Kuni infotehnoloogilised lahendused ei ole valminud kohaldub TsMS § 455 lg 2 ning kohus saadab kooselulepingu kehtetuks tunnistamise või lõpetamise kohtulahendi ärakirja registripidajale.
    - Rahvastikuregistri andmeid muudab kohtulahendi järgi kohtu maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksus (PKTS § 3 lg-d 3^2 ja 4). Kui kooseluleping on kehtetuks tunnistatud, on rahvastikuregistris märge „kehtetu“.
    - Kooselulepingu lõpetamise korral märgitakse rahvastikuregistris perekonnaseisuks „registreeritud kooselu lõpetatud“ (RRS § 21 lg 1 p 10)[35] ning seejärel ei kajastu kehtivate suhete andmete all enam teise registreeritud elukaaslase andmeid (RRS § 21 lg 1 p 15).

- Abieluvararegistri kanded tehakse kohtulahendi alusel sõltuvalt IT-lahendustest, kas automaatselt rahvastikuregistrisse kantud andmete kaudu (AVRS § 21 lg 2^1) või teeb kande Notarite Koda (AVRS § 19 lg 2^1). Abieluvararegistri kande muutmiseks tehakse kustutuskanne ja seejärel uus kanne (AVRS § 32). Kui pärast kooselulepingu lõpetamist ei ole registrikaardil kehtivaid andmeid, suletakse registrikaart. Tehniliste võimaluste korral toimub see automaatselt (AVRS § 34).

[33] Olemas on liides rahvastikuregistri ja Kohtute Infosüsteemi andmevahetuse jaoks abielulahutuse kohtuasjades
[34] Vt Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk 8.
[35] Täpsemalt reguleeritakse perekonnaseisu Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määruses nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“. Välja on pakutud täiendada § 13 punktiga 7 „registreeritud kooselu lõpetatud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud viimase perekonnaseisu kajastava dokumendina kooselulepingu lõpetamist tõendava dokumendi andmed“.

- Kooselulepingu lõppemise aeg kohtus kooselulepingu lõpetamise korral on päev, millal kohtuotsus jõustub (KooS § 20 p 3). Registreeritud elukaaslastel on võimalik saada kooselu lõpetamise kohta väljatrükk sarnases korras nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt eespool).

Kooselulepingu lõppemine surmaga

- Registreeritud elukaaslase surm on üks kooselulepingu lõppemise aluseid (KooS § 17). Surma registreerimine on märgitud maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksuse ülesandena[36], kuid praktikas toimub surma registreerimine automaatselt alates 01.07.2018[37]. Surma registreerimist reguleerib PKTS.
- Surma registreerimiseks edastab tervishoiuteenuse osutaja seaduses sätestatud andmed rahvastikuregistrisse arstliku surmateatise koostamisel. Isiku surma puudutavad andmed edastab surma tuvastanud tervishoiuteenuse osutaja esimesel võimalusel tervishoiuteenuse osutaja juures kasutatava infosüsteemi vahendusel tervise infosüsteemi. Tervise infosüsteemist edastatakse surnud isiku ja surmasündmust puudutavad andmed rahvastikuregistrile. Rahvastikuregister teeb laekunud andmete põhjal automaatse surmakande[38].
    - Kooselulepingu lõppemisega seotud andmed muutuvad rahvastikuregistris ja abieluvararegistris automaatselt surma registreerimisel.
    - Rahvastikuregistris kajastub kooselulepingu lõppemisel surmaga perekonnaseisuna „registreeritud kooselu lõppenud“ (RRS § 21 lg 1 p 10)[39] ning seejärel ei kajastu kehtivate suhete andmete all enam teise registreeritud elukaaslase andmeid (RRS § 21 lg 1 p 15).
    - Abieluvararegistri kanded muutuvad kooselulepingu lõppemisel surmaga surma registreerimise ja seekaudu rahvastikuregistri andmete muutumise kaudu infotehnoloogiliste võimaluste korral automaatselt (AVRS § 21 lg 2^1). Abieluvararegistri kande muutmiseks tehakse kustutuskanne ja seejärel uus kanne (AVRS § 32). Kui pärast kooselulepingu lõpetamist ei ole registrikaardil kehtivaid andmeid suletakse registrikaart. Tehniliste võimaluste korral toimub see automaatselt (AVRS § 34).
    - Juhtudeks, mil rahvastikuregistris surmakannet automaatselt ei tehta (näiteks välisriigi surmadokumendi sisestamisel) on täiendatud PKTS § 32–35, mh on kooselulepingu lõppemine lisatud surma registreerimisel kantavate andmete hulka (PKTS § 32 lg 1 p 6).
- Kooselulepingu lõppemise aeg registreeritud elukaaslase surma korral on tema surma hetk (KooS § 20 p 1). Registreeritud elukaaslastel on võimalik saada kooselu lõppemise kohta väljatrükk sarnases korras nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt eespool).

---

[36] PKTS § 2 lg-d 1 ja 1^1 , PKTS § 3 lg-d 3^2 ja 4.

[37] Surma registreerimist reguleerivad PKTS §-d 31–36^1, erijuhtudel teeb maakonnakeskuse kohaliku omavalitsusüksuse asemel kande rahvastikuregistri vastutav töötleja (Siseministeerium). Korda täpsustab Regionaalministri 22.06.2010 määrus nr 9 „Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord“.

[38] Riigikogu XIII koosseis. Perekonnaseisutoimingute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 511 SE seletuskiri, lk 16.

[39] Täpsemalt reguleeritakse perekonnaseisu Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määruses nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“. Välja on pakutud täiendada § 13 punktiga 8 „registreeritud kooselu lõppenud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisu kajastava viimase dokumendina kooselulepingu sõlmimist tõendava dokumendi andmed ning see registreeritud kooselu on lõppenud registreeritud elukaaslase surmaga.“

Kooselulepingu lõppemine registreeritud elukaaslaste abielu sõlmimisel

- Kooselulepingu lõppemise üks alus on see, et registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu (KooS § 17). Kooseluleping lõpeb sel juhul seaduse jõul abielu sõlmimise hetkest. Registreeritud elukaaslased abielu sõlmimiseks kooselulepingut eraldi lõpetama ei pea.
- Registreeritud elukaaslased saavad abielu sõlmida kõigi abielu sõlmimiseks pädevate isikute juures (PKS § 7 lg-d 1 ja 1^1). Abielukanne tehakse tavakorras. Abielu sõlmimisel kajastub kooselulepingu lõppemine rahvastikuregistris tehniliste võimaluste olemasolul automaatselt. Rahvastikuregistris kajastub abielukande jõustumisel perekonnaseis „abielus“ (RRS § 21 lg 1 p 10).
- Abieluvararegistris muutuvad andmed abielu sõlmimisel. Infotehnoloogiliste võimaluste olemasolul toimuvad muudatused abieluvararegistris abielu sõlmimisel automaatselt. Täpne lähenemine sõltub IT-arendustest, kuid seni planeeritud lahenduse kohaselt ei avata registreeritud kooselult abielule ülemineku korral uut registrikaarti, vaid muudatused kajastatakse registreeritud elukaaslaste olemasoleval registrikaardil. Nii tagatakse ülevaade ja seos ka varasemate varaliste kokkulepete kohta.
- Registreeritud kooselult abielule üleminekul on mõned erisused. Abielu sõlmimisega ei lõpe kooselulepingus sisalduvad muud kokkulepped (KooS § 24) ning kehtima jääb ka registreeritud elukaaslaste kooselulepingus kokku lepitud varasuhe.
    - Registreeritud elukaaslased ei saa abiellumisel varasuhet valida ning abielule üleminek ei ole varasuhte lõppemise alus. Varasuhe kestab abiellumisel edasi ning varasuhte alguseks loetakse kooselulepingu sõlmimise hetk.
    - Eelnev tähendab näiteks seda, et kui registreeritud elukaaslased olid kooselulepinguga valinud varaühisuse varasuhte, moodustub ühisvara kooselulepingu sõlmimisest kuni abielu lõppemiseni, lahusvara hulka kuuluvad enne varasuhte algust ehk enne kooselulepingu sõlmimist omandatud esemed ning kuna abielule üleminek ei ole varaühisuse lõppemise alus, ei jagata abielule üleminekul ühisvara. Nii registreeritud kooselu kui ka abielu kestel omandatud ühisvara moodustuvad ühtse kogumi (vt täpsemalt seletuskirja PKS § 24 lg 1^1 ja KooS § 24 kohta).
- Notar saab abielu sõlmimise kinnitamise ja kannete tegemise eest tasu tavapäraselt 64 eurot (NotTS § 33^2). Abielu sõlminud registreeritud elukaaslastel on võimalik saada abielu sõlmimise ja abieluvararegistris kajastuvate kokkulepete kohta väljatrükk sarnases korras nagu kooselulepingu sõlmimisel (vt eespool).
- Kooselulepingu lõppemise aeg on registreeritud elukaaslaste omavahel abielu sõlmimise korral abielu sõlmimise hetk (KooS § 20 p 2).

Eelnõu jaoks ei ole koostatud eelnevalt väljatöötamiskavatsust, sest eelnõu menetlus on põhjendatult kiireloomuline hea õigusloome ja normitehnika eeskirja (HÕNTE) § 1 lg 2 p 1 mõttes. Eelnõu kiireloomulisus tuleneb poliitilisest valikust. Eesti Reformierakond, Erakond Eesti 200 ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond sõlmisid 10. aprillil 2023 koalitsioonileppe ehk valitsusliidu programmi aastateks 2023–2027[40]. Koalitsioonilepingu justiitsküsimuste p-des 24 ja 25 otsustati muuta perekonnaseadust selliselt, et abielu sõlmitakse kahe täiskasvanud inimese

[40] Eesti Reformierakonna, Erakond Eesti 200 ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna 10.04.2023 koalitsioonileppe ehk valitsusliidu programm aastateks 2023–2027. Internetis: https://www.valitsus.ee/valitsuse-eesmargid-ja-tegevused/valitsemise-alused/koalitsioonilepe.

vahel ning võtta vastu kooseluseaduse rakendamiseks vajalikud seadusemuudatused esimesel võimalusel.

Abieluvõrdsus, kooseluseaduse rakendamiseks vajalikud muudaused ja sellest tulenevalt vajalikud täpsustused põlvnemise regulatsioonis on sätestatud ühes eelnõus, sest muudatused on omavahel seotud. Võimalus minna kooselulepingult lihtsustatud korras abielule üle puudutab nii abielu kui ka registreeritud kooselu. Samuti on põlvnemise regulatsiooni muutmine vajalik nii kehtivat õigust arvestades, mille järgi on isikul võimalik lapsendada enda registreeritud elukaaslase laps, kui ka seoses abieluvõrdsusega, millega kaasneb ühine lapsendamisõigus ka samast soost abikaasadele. Kooseluseaduse rakendamiseks vajalikud muudatused on eelnõusse kokku koondatud, sest see võimaldab vältida erinevates seadustes seotud küsimusi reguleerivate normide ja neis sisalduvate viidete vahelisi ebakõlasid ning tagada selgus, arusaadavus ja terminoloogiline ühtsus. Kuivõrd eelnõuga muudetakse mitmeid seadusi, on muudatused jälgitavuse huvides ühtselt välja toodud muudetavate seaduste lõikes.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

§ 1. Perekonnaseaduse muutmine

Perekonnaseaduse muudatustega võimaldatakse abielu sõlmida kahel täisealisel füüsilisel isikul, sõltumata nende soost. Sellega seoses muudetakse abielu sõlmimise, tühisuse ja kehtetuks tunnistamise eeldusi. Muudatustega täpsustatakse ka põlvnemise regulatsiooni seoses samast soost paaride lapsendamisõigusega. Samast soost registreeritud elukaaslastel on kehtiva õiguse kohaselt õigus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps (peresisene lapsendamine). Abieluvõrdsuse korral saavad samast soost abikaasad lapsendada ka kolmanda isiku lapse. Praktikas võib eeltoodu tõttu tekkida olukordi, kus õigusliku ebaselguse tagajärjel on lapsel rohkem kui kaks vanemat. Õigusliku ebaselguse kõrvaldamiseks sätestatakse seaduses põhimõte, et lapsel ei saa olla rohkem kui kaks vanemat, ning täpsustatakse isaduse omaksvõtu ja isaduse kohtuliku tuvastamise eeldusi.

Kooseluseaduse rakendamisega seoses määratletakse registreeritud elukaaslase positsioon ülalpidamist saama õigustatud isikute järjekorras, täpsustatakse hõimluse mõistet ning tagatakse mitme samaaegse abielu või registreeritud kooselu keelu rakendumine. Samuti täiendatakse registreeritud elukaaslaste lapsendamisõiguse tingimusi ja tagajärgi.

§ 1. Kehtivas õiguses on abielu sõlmimise materiaalne eeldus heteroseksuaalsus ehk abielu sõlmitakse vaid mehe ja naise vahel (PKS § 1 lg 1). Muudatuse kohaselt asendatakse sättes sisalduv viide mehele ja naisele viitega kahele füüsilisele isikule. Muudatuse eesmärk on kehtestada abieluvõrdsus ehk võimaldada abielu sõlmida kahel täisealisel füüsilisel isikul, sõltumata nende soost (vt täpsemalt seaduse eesmärk).

§ 2. Eelnõuga muudetakse abielu sõlmimise materiaalseid eeldusi. Muudatuste järgi ei ole abielu sõlmimise materiaalne eeldus enam heteroseksuaalsus. Õigusselguse tagamiseks täpsustatakse sellega seoses ka abielu sõlmimise materiaalset eeldust, mis ei võimalda abielu sõlmida lähisugulaste vahel (eksogaamia) (PKS §-d 2 ja 3). Kehtivas õiguses on keeld sõnastatud PKS § 2 lg 1 p-s 2 selliselt, et omavahel ei või abielluda vend ja õde ning poolvend ja poolõde. See võib põhjustada ebaselgust. Kui piirduda sätte grammatilise tõlgendamisega, võiks väita, et abielluda ei saa omavahel vend ja õde ning poolvend ja poolõde, kuid vend ja vend või õde ja õde võivad abielluda. Muudatusega täpsustatakse, et abielu ei saa omavahel sõlmida vennad ja õed ning poolvennad ja poolõed.

§ 4. Kehtivas õiguses on abielu sõlmimise materiaalne eeldus monogaamia. Abielu ei või sõlmida isikute vahel, kellest vähemalt üks on juba abielus (PKS § 4). Sarnaselt ei või kooselulepingut sõlmida isikute vahel, kellest vähemalt üks on kooselulepingu sõlmimise ajal abielus või kellel on kehtiv kooseluleping (KooS § 2 lg 1).

Muudatusega lisatakse abielu sõlmimise eelduste hulka ka asjaolu, et üks isikutest on juba registreeritud kooselus (monogaamianõue). Muudatus on vajalik õiguskindluse ja -selguse tagamiseks. Oluline on laiendada abielu sõlmimise keeldu ka registreeritud kooselus olevatele isikutele, et ei tekiks olukorda, kus isik on samaaegselt ühe isikuga registreeritud kooselus ning teise isikuga abielus.

Küll aga on lubatud registreeritud elukaaslastel omavahel abielluda ehk kooselulepingult abielule üle minna. Seda kinnitab üle ka kooseluseadus, kuhu jääb alles põhimõte, mille järgi võivad registreeritud elukaaslased sõlmida abielu omavahel ehk seaduses sätestatud korras registreeritud kooselult abielule üle minna (KooS § 24). Kui registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu lõpeb registreeritud kooselu abielu sõlmimise hetkest.

Muudatus seostub ka kooseluseadusega, kus sisaldus seni keeld sõlmida abielu, kui isik on juba registreeritud kooselus. Muudatusega seoses tunnistatakse KooS § 8 kehtetuks ning täpsustus tehakse perekonnaseaduses, kuhu kuuluvad süstemaatiliselt abielu sõlmimise materiaalsed ja formaalsed eeldused. Sellega seoses viidatakse ka muudetavas sättes, et piirang ei tähenda, et registreeritud elukaaslased ei saaks kooselulepingult abielule üle minna ehk omavahel abielu sõlmida kooseluseaduses sätestatud korras.

Muudatus puudutab Eestis abielu sõlmimise ajal kehtivad kooselulepingud ning neid välisriigis registreeritud kooselusid, mida loetakse rahvusvahelise eraõiguse normide kohaselt Eestis kehtivaks[41]. Asjaolu, kas isik on sõlminud kehtiva kooselulepingu kajastub pärast eelnõuga tehtavaid muudatusi rahvastikuregistris. Kui isikul on kehtiv kooseluleping, kajastub tema andmete juures rahvastikuregistris perekonnaseisu all „registreeritud kooselus“[42].

§-d 9 ja 10, 12, 14. Abielu sõlmimisele on ette nähtud materiaalsed ja formaalsed eeldused. Abielu sõlmimise eelduse täitmata jätmine on kas abielu kehtetuks tunnistamise (PKS § 9) või abielu tühisuse alus (PKS § 10).

Muudatusega tunnistatakse kehtetuks PKS § 10 p 1, mille järgi on heteroseksuaalsuse nõude rikkumine abielu sõlmimise materiaalse eeldusena abielu tühisuse alus. Muudatus seostub abieluvõrdsuse kehtestamisega, mille tagajärjel võivad abielu sõlmida abielu kaks füüsilist isikut sõltumata soost (PKS § 1 lg 1). Kuna käesoleva eelnõuga tehtud muudatuste tagajärjel ei ole heteroseksuaalsus enam abielu sõlmimise materiaalne eeldus, ei saa see olla ka abielu tühisuse alus. Eeltoodut arvestades tunnistatakse PKS § 10 p 1 kehtetuks.

Muudatusega tunnistatakse kehtetuks ka PKS § 9 lg 1 p 7, mille järgi on abielu kehtetuks tunnistamise aluseks asjaolu, et abikaasad on abielu kestel toimunud juriidiliste sooandmete muutmise tagajärjel samast soost. Erinevalt olukorrast, mil abikaasad olid abielu sõlmimise ajal samast soost (PKS § 10 p 1), ei toonud abieluaegne juriidiliste sooandmete muutus kaasa abielu tühisust, vaid oli abikaasade õiguste kaitseks ette nähtud kehtetuks tunnistamise alusena[43]. Täiendava kaitse andsid abikaasadele kehtetuks tunnistamise eritagajärjed, mille kohaselt ei

[41] Vt eelnõuga tehtavad muudatused REÕS § 55 jj.
[42] Vt eelnõuga tehtavad muudatused RRS § 21 lg 1 p 10 ja andmekoosseis Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määruses nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“.
[43] Riigikogu XII koosseis. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, lk 3.

olnud abielu tühine algusest peale (PKS § 14 lg 1), vaid välistati uute õiguste ja kohustuste tekkimine tulevikus (PKS § 14 lg 4) sarnaselt abielu lahutamisele.

Kuna abieluvõrdsuse tagamisega võimaldatakse abielu sõlmida ka samast soost isikutel ning heteroseksuaalsus ei ole enam abielu sõlmimise materiaalne eeldus, ei saa see ka olla abielu kehtetuks tunnistamise alus. Kuna PKS § 9 lg 1 p 7 tunnistatakse kehtetuks, tuleb muuta sama sätet käsitlenud PKS § 12 lg 1 p 1 teksti ning tunnistada kehtetuks seni juriidiliste sooandmete muutmisega seotud eritagajärgi reguleerinud PKS § 14 lg 4.

§ 11. Alaealised ei saa alates 1. novembrist 2022 enam Eestis kehtivalt abielusid sõlmida[44] ning abiellumiseks ei saa ka alaealiste teovõimet laiendada. Alaealiste teovõime laiendamise kaudu abiellumist võimaldanud PKS § 1 lg 3 tunnistati karistusseadustiku muutmise eelnõuga küll kehtetuks, kuid muutmata jäi PKS § 11 p 1, mis viitab endiselt alaealise teovõime laiendamisele abiellumiseks. Õigusselguse tagamiseks selle osas, et eelnõu järgselt saavad sõltumata soost abielu sõlmida vaid füüsilised isikud, kes on täisealised, muudetakse sätte sõnastust. Normist võetakse välja viide alaealise teovõime laiendamisele abiellumiseks, sest see ei ole kehtiva õiguse kohaselt enam õiguslikult võimalik.

§ 15. Kehtivas õiguses on PKS § 15 lg-s 1 sätestatud, et abiellumisega alustavad mees ja naine abielulist kooselu, mis kohustab neid vastastikuseks lugupidamiseks ja toetuseks. Tegemist on eeskujunormiga, mis sõnastab abikaasade abieluga kaasnevad õigused ja kohustused. Sätte sõnastus muudetakse ning asendatakse viide mehele ja naisele üldise viitega abikaasadele, sest käesoleva eelnõuga võimaldatakse abielu sõlmida kahel täisealisel füüsilisel isikul sõltumata soost (PKS § 1 lg 1).

§ 24. Muudatuste eesmärk on reguleerida, millised on registreeritud elukaaslaste varasuhte valikud, kui kooseluleping lõpeb sellega, et registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu (KooS §-d 17 ja 24) ehk kui nad lähevad kooselulepingult abielule üle.

§ 24 lg 1^1. PKS § 24 täiendatakse uue lõikega 1^1, reguleerimaks seda, mis saab registreeritud elukaaslaste kooselulepingus kokku lepitud varasuhtest, kui nad sõlmivad omavahel abielu vastavalt KooS §-le 24. Kehtiva KooS § 16 lõike 1 kohaselt valivad registreeritud elukaaslased kooselulepingu sõlmimisel kokkuleppel varasuhte (varaühisus, varalahusus, vara juurdekasvu tasaarvestus), sealjuures võivad nad KooS § 16 lg 2 kohaselt kokkuleppel kooselulepinguga varasuhtest kõrvale kalduda, arvestades abieluvaralepingu kohta sätestatut. Seega valivad registreeritud elukaaslased varasute samamoodi nagu abikaasad ning nad saavad varasuhet täpsustada (PKS § 59 lg 1 p 3) samas ulatuses nagu abikaasad. Kuna registreeritud elukaaslased on kooselulepingu sõlmimisel juba oma varasuhte valiku teinud, on oluline nende poolt väljendatud tahet arvesse võtta ka omavahel abielu sõlmimise korral. Muudatusega tehakse sättesse täiendus, mille kohaselt jääb registreeritud elukaaslaste vahel kehtima kooselulepingus kokku lepitud varasuhe, kui nad lähevad kooselulepingult üle abielule. Nad ei vali abielludes varasuhet ning neile ei kohaldu valiku tegemata jätmisel seadusjärgse varasuhtena varaühisus.

Asjaolu, et registreeritud elukaaslaste vahel jääb kehtima kooselulepingus kokku lepitud varasuhe, tähendab, et see varasuhe ei lõpe. Registreeritud elukaaslaste omavahel abiellumise korral loetakse, et registreeritud elukaaslaste (hilisemate abikaasade) vaheline varasuhe algas juba kooselulepingu sõlmimisel, millega see varasuhe valiti (vt ka KooS § 24). Näiteks juhul, kui registreeritud elukaaslased valisid kooselulepingu sõlmimisel varaühisuse varasuhte, moodustavad esemed, mis on omandatud kooselulepingu sõlmimisest kuni abielu lõppemiseni,

[44] Vt karistusseadustiku, perekonnaseaduse ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise seadus (seksuaalse enesemääramise ja abiellumise eapiiri muutmine) 601 SE.

ühe tervikliku ühisvara kogumi. See tähendab, et abielludes ei ole registreeritud elukaaslastel vaja kooselu kestel tekkinud ühisvara jagada ning ühisvara moodustub abielu kestel endisel viisil edasi. See toob ühtlasi kaasa vajaduse muuta PKS § 27 lg 2 p 2, kus kehtiva sõnastuse kohaselt moodustavad esemed, mis kuulusid abikaasale enne abiellumist, abikaasa lahusvara (vt PKS § 27 lg 2 p 2 muudatust ja selle selgitusi).

Oluline on silmas pidada, et selline varasem varasuhte jätkumine abielu sõlmimisel on võimalik vaid nende registreeritud elukaaslased, kellel on kehtiv Eestis sõlmitud kooseluleping. See tähendab, et välisriigis kooselulepingu sõlminud isikud võivad küll vajalike eelduste täitmisel Eestis abielluda, kuid seda üldistel tingimustel sarnaselt paaridega, kes ei ole oma kooselu registreerinud. Sellise erandi tegemine tuleneb asjaolust, et kooselulepingute vorm, sisu ja õiguslikud tagajärjed erinevad riigiti olulisel määral. Eestis on kooselulepingu sõlmimise eeldused ja õiguslikud tagajärjed, sh varalised tagajärjed kooskõlas PKS-s ja teistes seadustes abielu sõlmimise eelduste ja õiguslike tagajärgedega ning ka varasuhte valikud on abikaasadel ja registreeritud elukaaslastel samad, mistõttu on võimalik vaid Eestis registreeritud kooselu puhul sellise erandi tegemine.

Kehtiva kooselulepingu nõue tähendab aga seda, et kui registreeritud kooselu on enne abielu sõlmimist lõppenud, siis on lõppenud ka nendevaheline kooselulepingujärgne varasuhe ning kui samad pooled soovivad abielluda, siis tuleb neil igal juhul üldises korras valida varasuhe PKS-s ette nähtud kolme varasuhte valiku hulgast või sõlmida abieluvaraleping.

§ 27. Muudatusega täpsustatakse varaühisuse varasuhte korral lahusvara mõistet selliselt, et lahusvara hulka ei kuulu mitte esemed, mis kuulusid abikaasale enne abiellumist või mis omandati abielu kestel tasuta käsutuse, sh kinke alusel või pärimise teel (PKS § 27 lg 2 p 2), vaid esemed, mis omandati enne varaühisuse varasuhte algust või varaühisuse kestel tasuta käsutuse teel. Muudatus on vajalik seoses eelnõus tehtavate muudatustega, kuid mõistemääratlus on ebatäpne juba kehtiva õiguse kontekstis, sest see ei arvesta abikaasade võimalust abielu kestel varasuhet vahetada (PKS § 59 lg 1 p-d 1 ja 2). Abielu kestel tasuta käsutuse alusel omandatavad esemed võivad aga ei pruugi kuuluda lahusvara hulka. Täpsustus võimaldab määratleda lahusvara mõiste täpsena kõigis olukordades, sh juhul, kui abikaasad vahetavad abielu kestel varasuhet või kui registreeritud elukaaslased lähevad kooselulepingult üle abielule (KooS § 24).

Täpsustus on vajalik tulenevalt PKS § 24 lisatavast uuest lg-st 1^1 (vt eespool seletuskirja vastavaid selgitusi). Muudatuste tulemusel moodustavad ka enne abiellumist – sellele eelnenud registreeritud kooselu kestel – omandatud esemed ühisvara, kui registreeritud elukaaslased on sõlminud omavahel abielu KooS § 24 kohaselt ning nende vahel kehtis kooselulepinguga valitud varaühisuse varasuhe, mis abielludes jätkus. See tähendab, et abikaasade varaühisuse varasuhte alguseks loetakse sellisel juhul kooselulepingu sõlmimise hetk, mil varaühisuse varasuhe valiti. Sellises olukorras moodustavad abikaasade lahusvara esemed, mis kuulusid neile enne kooselulepinguga varaühisuse varasuhte valimist (kui nad ei ole kooselulepinguga või abieluvaralepinguga teisiti kokku leppinud) ning esemed, mille nad omandasid tasuta käsutuse, sealhulgas kinke alusel või pärimise teel varaühisuse varasuhte kestel, st alates varaühisuse varasuhte valimisest kooselulepinguga kuni varasuhte lõppemise või lõpetamiseni.

Sama põhimõte kehtib ka juurdekasvu tasaarvestuse varasuhte puhul, mis puudutab põhivara koosseisu (PKS § 49). PKS § 49 sõnastust ei ole vaja aga muuta, kuna selles paragrahvis on juba põhivara koosseis piiritletud varasuhte jõustumisega, mitte abielu sõlmimisega.

§ 80. Muudatusega täpsustatakse suguluse mõistet. Muudatus seostub nii sellega, et kehtiva õiguse kohaselt on muuhulgas ka samast soost registreeritud elukaaslastel õigus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps (peresisene lapsendamine) kui ka abieluvõrdsuse

kehtestamisega. Sugulus võib olla nii bioloogiline (veresugulus) kui ka juriidiline (lapsendamine). Lapsendamise korral tekib lapsendatul lapsendajaga põlvnemissuhe, millega kaasnevad samad õiguslikud tagajärjed nagu bioloogilise sugulusega (PKS §-d 161–163). Samast soost isikud võivad olla vanemad ka kunstliku viljastamise korral kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse (KVEKS) § 17 kohaselt.

Kehtivas õiguses on suguluse mõiste sõnastatud soopõhiselt ema ja isa mõiste kaudu. Kuna lapsel võib olla kaks samast soost vanemat registreeritud elukaaslaste peresisese lapsendamise või abieluvõrdsuse kehtestamise kaudu, täpsustatakse eelnõus käsitlust külgjoones suguluse kohta. Sättes asendatakse viide emale ja isale viitega ühistele vanematele. Eelnõu järgi on isikud vennad ja õed, kui neil on ühised vanemad ning poolvennad ja poolõed, kui neil on üks ühine vanem. Asjaolu, kas vanemad on samast või eri soost, külgjoones suguluse käsitlust ei mõjuta.

§ 81. Kehtivas õiguses on sätestatud, et ühe abikaasa sugulased on teise abikaasa hõimlased (PKS § 81 lg 1). Eelnõuga muudetakse hõimluse mõistet ning tehakse täiendus, mille järgi on ka registreeritud elukaaslase sugulased teise registreeritud elukaaslase hõimlased. Muudatuse eesmärk on, et ka registreeritud elukaaslaste sugulasi käsitataks teise registreeritud elukaaslase hõimlastena, et nendevahelistele suhetele laieneksid hõimlusega seotud tagajärjed. Hõimlusega seotud õiguslikud tagajärjed puudutavad peamiselt huvide konflikti olukordade vältimist või lähedaste suhetega kaasnevate õiguste andmist. Näiteks on hõimlasel õigus keelduda ütluste andmisest töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse (TDVS) § 7 lg 2 järgi, taandumiskohustus haldusmenetluse seaduse (HMS) § 10 lg 1 p 2, maksukorralduse seaduse (MKS) § 49 lg 1 p 2 ja väärteomenetluse seadustiku (VTMS) § 25 lg 1 p 1 puhul, kaasneda võib teavitamiskohustus tagatisfondi seaduse (TFS) § 13 lg 6 kohaselt ning õigus esitada surma registreerimiseks avaldus PKTS § 33 lg 1 järgi.

§ 82. Muudatusega sätestatakse seaduses põhimõte, mille kohaselt ei või lapsel olla rohkem kui kaks vanemat. Kui lapsel on juba kaks vanemat, siis põlvnemist kolmandast vanemast ei saa seaduses sätestatud korras kindlaks teha. Eelkõige puudutab muudatus olukordi, mil mees soovib isadust omaks võtta või kohtulikult tuvastada pärast seda, kui põlvnemine kahest naisest on juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud.

Põlvnemise regulatsiooniga seotud muudatustes jäädakse seniste aluspõhimõtete juurde. Põlvnemine on Eestis normatiivne õiguslik mõiste (staatusel põhinev lähenemine), mitte asjaolu tuvastamise küsimus sarnaselt enamikele Mandri-Euroopa õiguskordadele ning erinedes selliselt Suurbritannia ja Šoti õigusest[45]. Nii on ka Riigikohus selgitanud, et põlvnemissuhe tekib seaduses sätestatud õiguslike eelduste täitmisel, mitte faktiliste asjaolude pinnalt, isegi kui neid asjaolusid saab DNA testiga tõendada. Põlvnemissuhte tekkimine ega lõppemine ei ole seotud rahvastikuregistri kandega. Kanne ei ole konstitutiivne (st see ei ole õiguste ja kohustuste tekkimise alus), sellel on üksnes tõenduslik tähendus[46]. Kuna Eesti õiguses on ema ja isa normatiivsed õigusmõisted, ei pruugi lapse bioloogilised ja õiguslikud vanemad kokku langeda. Põlvnemissuhte tekkimise alus on põlvnemise kindlaks tegemine seaduses sätestatud korras (PKS § 82). See tähendab, et õiguslikult on ema naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83) ning õiguslikult saab mees olla lapse isa abikaasa isaduse eelduse, isaduse omaksvõtu, isaduse kohtuliku tuvastamise või teise mehe isaduse vaidlustamise ja seejärel isaduse kohtuliku tuvastamise kaudu (PKS § 84). Põlvnemissuhe saab tekkida ka lapsendamisel (PKS § 161) ja kunstliku viljastamise korral (KVEKS § 17). Muudel, kui

[45] A. Sanders. Multiple Parenthood: Towards a New Concept of Parenthood in German Family Law, lk-d 121, 129 – H. Willekens, K. Scheiwe, T. Richarz, E. Schumann (toim). Motherhood and the law. Göttingen Juristische Schriften, Band 24.
[46] RKTKm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p-d 13 ja 14.

seaduses sätestatud juhtudel, põlvnemissuhet tekkida ei saa. Eeltoodu mõjutab eelnõus pakutavaid lahendusi.

Eelnõuga ei muudeta kehtiva õiguse aluseks olevat lähenemist, et põlvnemissuhe tekib bioloogiliste vanematega ning lapsel on õigus teada enda päritolu. Teised isikud saavad õiguslikult vanemaks eelkõige lapsendamise kaudu, eeldusel, et bioloogiline vanem annab lapsendamiseks nõusoleku. Eripärasena saab eelnõu järgi kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega tekkida põlvnemissuhe ema naissoost abikaasal, kes on andnud ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku.

Eelnõu koostamisel on arvestatud regulatsiooni võrdlusriikides. Saksamaa Bundestagi analüüsi järgi lähtuti 2018. aasta seisuga kõigis analüüsitud õiguskordades peale Kanada põhimõttest, et lapsel ei saa olla rohkem kui kaks vanemat[47]. Olgugi, et rohkem kui kahe vanema võimalikkuse üle on õiguskirjanduses ja poliitilises debatis arutatud, sh Hollandis, Saksamaal ja Belgias[48], on valitseva lähenemise kohaselt jäädud põhimõtte juurde, et lapsel ei saa olla rohkem kui kaks vanemat. See võetakse aluseks ka eelnõus.

Õigusselguse tagamiseks sätestatakse sõnaselgelt ka seaduses, et lapsel ei saa olla rohkem kui kaks vanemat. Kuigi see põhimõte on aluseks ka kehtivale õigusele, on tegemist vaikiva eeldusega, mida ei ole seni seaduses sõnaselgelt välja toodud[49]. Põhimõtte sätestamine seaduses on vajalik muutunud õigusliku olukorra tõttu, kus lapsel saab olla mitu samast soost vanemat. Lapsel võib olla mitu samast soost vanemat juba kehtiva õiguse järgi, sest registreeritud elukaaslasel on õigus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps. Mitu samast soost vanemat võib lapsel olla ka seoses abieluvõrdsuse kehtestamisega. Kohtupraktikast on juba teada olukord, kus lapsel on tekkinud põlvnemissuhe kolme vanemaga. Tolles asjas oli lapsel kolm vanemat, sest ema naissoost registreeritud elukaaslane oli lapse peresiseselt lapsendanud, kuid hiljem tuvastati kohtulikult ka bioloogilise isa isadus.

Eelnõuga jäädakse määratluse juurde, mille kohaselt on ema naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83). Ema õiguslik määratlus on selline pea kõigis analüüsitud õiguskordades, sh riikides[50], kus samast soost isikutel on õigus abielluda ja ühiselt lapsendada[51]. Ema naissoost abikaasale või registreeritud elukaaslasele, kellel on lapsega põlvnemissuhe lapsendamise kaudu, tagatakse õigus saada vanemlusega seotud toetusi ja hüvesid eriregulatsiooniga vastavas õigusaktis. Teatud juhtudel laieneb õigus perehüvitistele vanema abikaasale või registreeritud elukaaslasele ka ilma põlvnemissuhteta, juhul kui lapse bioloogiline vanem, kellel oleks hüvitisele õigus, tegelikult last ei kasvata või oma õigusest loobub perehüvitiste seaduse (PHS) § 36 lg 1 ja § 37 lg 1 järgi. Eelnõuga tehtavad muudatused lähtuvad vanemate võrdsuse põhimõttest, samuti kujundatakse lahendused selliselt, et kõiki vanemaid koheldakse võrdselt, sõltumata sellest, kas nad on samast või eri soost. Erisused võivad kõne alla tulla olukorras, kus toetuse või hüve määramine emale on seotud asjaoluga, et ta on rase või lapse sünnitanud.

Säilitatakse põhimõte, et lapsega seotud õigused ja kohustused on eelkõige lapse bioloogilistel vanematel. See vastab ka lapse õigusele teada enda päritolu. Abikaasa emaduse eelduse

---

[47] Deutscher Bundestag (2018). Gesetzliche Regelungen der Elternschaft. Ein Überblick über Regelungen der Elternschaft und die Möglichkeit einer Mehrelternschaft in verschiedenen Rechtsordnungen. Internetis: https://www.bundestag.de/resource/blob/585678/34e06f29abb83eb4f3ecec7f13507408/WD-7-146-18-pdf-data.pdf.

[48] Vt A. Sanders. Mehrelternschaft. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018.

[49] Alaealisele eestkostja määramise sätetest võib kaudselt järeldada, et lapse ei saa olla rohkem kui kaks vanemat, sest eestkostja määratakse, kui esindusõigust ei ole lapse kummalgi vanemal (PKS § 171 lg 1).

[50] Deutscher Bundestag (2018). Ema õiguslik mõiste oli selliselt lisaks Eestile defineeritud Austrias, Horvaatias, Leedus, Lätis, Maltal, Norras, Poolas, Portugalis, Rootsis, Rumeenias, Saksamaal, Soomes, Tšehhis ja Ungaris. Mõningad erisused olid Kanada territooriumil kehtivas õiguses seoses ning Kreekas seoses asendusemadusega.

[51] Samast soost isikutel on õigus ühine lapsendamisõigus Kanadas, Soomes, Rootsis, Norras, Portugalis ja Maltal.

instituuti ei looda. See tähendab, et ka juhul, kui emal on naissoost abikaasa, on lapse õiguslikud vanemad tema ema ja bioloogiline isa. Ema naissoost abikaasal saab lapsega põlvnemissuhe tekkida lapsendamise kaudu, eeldusel, et bioloogiline isa annab lapsendamiseks nõusoleku. Kui bioloogiline isa annab lapsendamiseks nõusoleku, tekib lapsel põlvnemissuhe nii ema kui ka tema naissoost abikaasaga, sest tegemist on peresisese lapsendamisega, mille puhul lapse põlvnemissuhe emaga säilib (PKS § 161 lg 1).

Lahenduse kujundamisel tuli leida tasakaal lapse bioloogilise isa ja ema naissoost abikaasa õiguse vahel last kasvatada. Võrdlusriikide regulatsiooni arvestades, jäädi põhimõtte juurde, et lapsega seotud õigused ja kohustused tekivad eelkõige tema bioloogilistel vanematel. Kunstliku viljastamise korral on aga tehtud erisus, mis võimaldab paindlikku lähenemist (vt täpsemalt KVEKS). Kui lapse isa ei ole doonor, kellest PKS § 84 lg 2 järgi põlvnemist tuvastada ei saa, vaid mees, kes on lapse eostanud, tuleb talle kui bioloogilisele vanemale anda võimalus osaleda lapse kasvatamises. See vastab ka lapse õigusele teada enda päritolu, mida EIK on pidanud üheks keskseimaks osaks isiku õigusest enda eraelu ja perekonnaelu puutumatusele konventsiooni art 8 mõttes[52]. Valitud lahendust toetab ka regulatsioon võrdlusriikides. Analüüsitud võrdlusriikides oli Deutscher Bundestagi uuringu järgi 2018. a seisuga ema naissoost abikaasal võimalik lapse vanemaks saada emaduse omaksvõtu või abikaasa emaduse eelduse kaudu, vaid Norras[53]. Emaduse omaksvõtu ja abikaasa emaduse eelduse võimalikkuse üle on toimunud arutelu küll ka teistes riikides, näiteks Saksamaal[54], kuid seadusemuudatusi seni tehtud ei ole. Saksamaa justiitsministeeriumi põlvnemise reformi kohta 2017. aastal koostatud analüüsis on välja pakutud ema naissoost abikaasa võimalus emadus omaks võtta või tugineda abikaasa emaduse eeldusele[55], kuid seni ei ole seda rakendatud. Saksamaa kõrgeim kohus (BGH) leidis 2018. aastal, et ema naissoost abikaasa ei saa tugineda abikaasa emaduse eeldusele ning asjaolu, et selliselt koheldakse samast ja eri soost abikaasasid erinevalt, ei ole vastuolus põhiseadusega ega riku konventsiooni artiklist 8 tulenevat õigust perekonnaelule[56]. Jäädes põhimõtte juurde, et bioloogilisele isale tuleb anda õigus last kasvatada, ei anta eelnõuga ema naissoost abikaasale võimalust emadust omaks võtta ega looda abikaasa emaduse eelduse instituuti. Ema naissoost abikaasa saab bioloogilise isa asemel teiseks vanemaks eeldusel, et bioloogiline isa annab lapsendamiseks nõusoleku, kui tema isadus on eelnevalt kindlaks tehtud.

Olukorras, kus bioloogilisel isal on meessoost abikaasa, on lapse vanemad õiguslikult endiselt lapse ema ning see abikaasa, kes on bioloogiline isa. Bioloogilise isa meessoost abikaasal ei teki abikaasa isaduse eelduse kaudu põlvnemissuhet. Põlvnemissuhet ei saa tekkida, sest lapsel juba on kaks vanemat, ning abikaasa isaduse eeldus ei kohaldu, sest see reguleerib vaid olukordi, kus lapse ema on abielus lapse isaga (PKS § 84 lg 1 p 1, §-d 85 ja 86). Bioloogilise isa meessoost abikaasal tekib lapsega põlvnemissuhe, kui ta lapse lapsendab. See eeldab lapse ema nõusolekut ning sõltuvalt lapse vanusest, võib eeldada ka lapse oma (PKS §-d 151 ja 152). Kui bioloogilise isa meessoost abikaasa lapse lapsendab, tekib lapsel põlvnemissuhe nii bioloogilise isa kui ka tema meessoost abikaasaga, sest tegemist on peresisese lapsendamisega, mille puhul lapse põlvnemissuhe bioloogilise isaga säilib (PKS § 161 lg 1).

Eripärasena saab eelnõu järgi ema naissoost abikaasal tekkida lapsega põlvnemissuhe, kui ta annab ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku (vt täpsemalt KVEKS). Lähenemise

[52] EIK (31.08.2022). Guide on Article 8 of the Convention – Right to respect for private and family life, lk 67, p 257 viidatud kohtupraktika. Internetis: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf.
[53] Deutscher Bundestag (2018), lk 21.
[54] Deutscher Bundestag (2018), lk-d 7 ja 8.
[55] Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz (Hrsg) (2017). Abschlussbericht des Arbeitskreises Abstammungsrecht - Empfehlungen für eine Reform des Abstammungsrechts, lk 69–71. Internetis:
M. Löhnig. Ehe für alle – Abstammung für alle? – NZFam 2017, 643.
[56] BGH 10.10.2018 – XII ZB 231/18.

kujundamisel on arvestatud regulatsiooni võrdlusriikides. Võrdlusriikides tekib ema naissoost abikaasal kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise korral lapsega põlvnemissuhe Kanadas, Soomes, Rootsis, Norras ja Portugalis[57]. Selline lähenemine on välja pakutud ka Saksamaal põlvnemise reformi analüüsis[58], kuid seaduse tasandil seda seni kehtestatud ei ole.

Ema naissoost abikaasal saab kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega tekkida põlvnemissuhe arvestades bioloogilise isa õigust last kasvatada. Kui mees on anonüümne doonor, saab lapsel tekkida põlvnemissuhe ema naissoost abikaasaga, sest doonoril ei ole õigust nõuda põlvnemise tuvastamist (PKS § 84 lg 2, KVEKS § 26 lg 5). Kui tegemist on konkreetse mehega, saab kujundada lahenduse paindlikult. Konkreetne mees võib naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud anda mitte-partnerist doonorina või partnerannetusena. Kui konkreetne mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud mitte-partnerist doonorina, on ta põlvnemise seisukohalt nagu anonüümne doonor. Mitte-partnerist doonoril ei saa lapsega põlvnemissuhet tekkida, tema ei saa ka hiljem nõuda endast põlvnemise tuvastamist ning temast ei saa põlvnemist tuvastada. Lapsel tekib põlvnemissuhe ema naissoost abikaasaga. Kui mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku partnerannetusena (mees annab nõusoleku ja kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse ka tema enda seemnerakke), tekib tal lapsega põlvnemissuhe ning sel juhul ei saa tekkida ema naissoost abikaasal lapsega põlvnemissuhet ja ta ei saa ka partnerannetaja nõusoleku andmise kaudu tekkinud põlvnemist vaidlustada. Õiguslikud tagajärjed saavad olla erinevad, kui partnerannetusena nõusoleku andnud mees enda nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enne kunstliku viljastamise protseduuri algust tagasi võtab (vt täpsemalt seletuskiri KVEKS kohta).

§ 87. Eelnõuga tuuakse seaduses selgemalt välja põhimõte, mille järgi ei või lapsel olla rohkem kui kaks vanemat (PKS § 82) (vt seletuskiri PKS § 82 kohta). Põhimõtte rakendamiseks täiendatakse PKS § 87 lg-ga 4, milles tuuakse õigusselguse huvides täiendavalt välja, et kui lapsel juba on kaks vanemat, siis mees isadust omaks võtta ei saa, isegi kui selleks on ema nõusolek. Isaduse omaksvõtu aluste täpsustamine aitab vältida olukordi, kus lapsel on õigusliku ebaselguse tõttu rohkem kui kaks vanemat. Muudatus on vajalik muutunud õiguslikus olukorras, kus registreeritud elukaaslaste peresisesest lapsendamisõigusest ning abieluvõrdsuse kehtestamisest tulenevalt võib lapsel olla mitu samast soost vanemat.

Kohtupraktikas on juba kerkinud küsimus selle kohta, kas isal võiks olla võimalik luua lapsega põlvnemissuhe olukorras, kus lapsel juba on kaks naissoost vanemat, kuid põlvnemist isast ei ole seaduses sätestatud korras kindlaks määratud. Muudatusega tuuakse selgemalt esile, et isadust ei ole võimalik omaks võtta, kui lapsel juba on kaks vanemat, sõltumata nende soost. Kui lapse põlvnemine kahest vanemast on juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, ei ole mehel võimalik isadust omaks võtta isegi siis, kui ema annab selleks nõusoleku.

§ 94. Eelnõuga tuuakse seaduses selgemalt välja põhimõte, mille järgi ei või lapsel olla rohkem kui kaks vanemat (PKS § 82) (vt seletuskiri PKS § 82 kohta). Põhimõtte rakendamiseks täiendatakse PKS § 94 lg-ga 1^1, mille järgi ei saa isadust kohtulikult tuvastada (kujundushagiga põlvnemissuhet algselt luua), kui lapse põlvnemine kahest vanemast on juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud. Muudatusega välistatakse põlvnemissuhte loomine materiaalõiguslikult. Põlvnemist ei saa tuvastada isegi olukorras, mil DNA-test kinnitab, et mees on lapse bioloogiline isa. Põlvnemine on õiguslik mõiste, mistõttu faktilised asjaolud koos seda kinnitavate tõenditega põlvnemissuhet ei loo.

[57] Deutscher Bundestag (2018), lk-d 13–26.
[58] Abstammungsrecht (2017), lk 70.

Muudatus on vajalik muutunud õiguslikus olukorras, kus registreeritud elukaaslaste peresisesest lapsendamisõigusest ning abieluvõrdsuse kehtestamist tulenevalt võib lapsel olla mitu samast soost vanemat. Kui mees peaks esitama põlvnemise tuvastamiseks hagi pärast seda, kui põlvnemine kahest vanemast on juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, võiks kohus jätta põlvnemise tuvastamise hagi (kujundushagi põlvnemissuhte algseks loomiseks) TsMS § 371 lg 2 p 2 kohaselt menetlusse võtmata. Eeltoodud olukorras on mehe hagi õiguslikult perspektiivitu. Kuna materiaalõiguslikult on põlvnemise tuvastamine keelatud, ei ole hagiga võimalik mehe taotletavat eesmärki saavutada.

§ 98. Kehtivas õiguses on abikaasa seadusjärgset ülalpidamist saama õigustatud isikute järjekorras võrdsustatud alaealise lapsega ning ta saab ülalpidamist enne täiskasvanud last või abielus olevat alaealist last ja ülejäänud sugulasi (PKS § 98 lg 2). Muudatuse eesmärk on määrata kindlaks registreeritud elukaaslase positsioon ülalpidamist saama õigustatud isikute järjekorras, arvestades registreeritud elukaaslaste vastastikust ülalpidamiskohustust (KooS § 9). Ülalpidamiskohustuslaste järjekorras on registreeritud elukaaslastel eeliskohustus teineteist vastastikku ülal pidada ja anda ülalpidamist enne registreeritud elukaaslase sugulasi, seda nii registreeritud kooselu kestel, kui täiendavalt kokku lepitud kooselulepingujärgse ülalpidamiskohustuse puhul (KooS § 10 lg-d 1 ja 2).

Õigustatud isikute järjestuses on muudatuste kohaselt registreeritud elukaaslasel kooselulepingu kestel õigus saada ülalpidamist enda registreeritud elukaaslaselt eelisjärjekorras nagu alaealiselt lapsel (PKS § 98 lg 2^1). Kui registreeritud elukaaslased on täiendavalt kooselulepingus kokku leppinud, et ühel on õigus teiselt registreeritud elukaaslaselt ülalpidamist saada ka pärast registreeritud kooselu lõppemist, saab registreeritud elukaaslane kooselulepingu lõppemise järgset ülalpidamist pärast alaealist last, last hooldavat lahutatud abikaasat, lapse sünni puhust ülalpidamist saama õigustatud isikut (PKS § 111) ning enne täisealist last ja abielus olevat alaealist last ja enne ülejäänud sugulasi. Kooselulepingu lõppemise järgse ülalpidamise puhul asub registreeritud elukaaslane tagapool alaealisest lapsest, last hooldavast lahutatud abikaasast ning lapse sünni puhust ülalpidamist saama õigustatud isikust (PKS § 111), arvestades alaealiste laste ja neid hooldavate isikute abivajadust ja vähest võimekust sissetulekut teenida. Samas saab registreeritud elukaaslane kooselulepingu lõppemise järgset ülalpidamist enne täisealist last, abielus olevat alaealist last ja enne ülejäänud sugulasi. Arvestatud on, et ülejäänud sugulaste ja täisealise lapse puhul abivajadust ei eeldata ning abielus oleva alaealise lapse ülalpidamiskohustus on eeliskohustusena alaealise lapse abikaasal (PKS § 107).

§ 111. Kehtiva õiguse kohaselt annab ühise lapse sünni korral vanem teisele last kasvatavale vanemale ülalpidamist pärast ta abikaasat, kuid enne abivajava isiku sugulasi (PKS § 111 lg 5). Muudatuse kohaselt lisatakse sättesse ka viide registreeritud elukaaslasele, sest sarnaselt abikaasadele (PKS § 107) on ka registreeritud elukaaslastel eeliskohustus üksteist vastastikku ülal pidada (KooS § 10). Muudatuse järgi annab isik teisele last kasvatavale vanemale ülalpidamist pärast abikaasat ja registreeritud elukaaslast, kellel on eeliskohustus.

§ 148. Kehtiva õiguse kohaselt saab vallaline isik lapse lapsendada vaid üksinda, samas kui abielus olevad isikud võivad üldreeglina lapsendada lapse vaid ühiselt (PKS § 148 lg-d 1 ja 2). Erandina võib üks abikaasadest lapse üksinda lapsendada, kui teine abikaasa on piiratud teovõimega või kui toimub peresisene lapsendamine (PKS § 148 lg 2 p-d 1 ja 2) ehk üks abikaasa lapsendab teise abikaasa last. Kõnesoleva sätte ja järgnevate perekonnaseaduse muudatuste eesmärk on täpsustada lapsendamise korda ja registreeritud elukaaslaste lapsendamisõiguse tingimusi.

Registreeritud elukaaslased erinevalt abikaasadest ühiselt last lapsendada ei saa. Samuti ei saa üks registreeritud elukaaslastest registreeritud kooselu kestel üksinda kolmanda isiku last lapsendada, isegi kui teine registreeritud elukaaslane on sellega nõus. Küll aga on registreeritud elukaaslastel osaline lapsendamisõigus. Ühel registreeritud elukaaslasel on õigus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps (KooS § 15 lg 2) ehk võimalik on peresisene lapsendamine. Arvestatud on asjaolu, et registreeritud kooselus olles kasvatavad last faktiliselt tõenäoliselt niikuinii mõlemad registreeritud elukaaslased. Lapse huvides on, kui teda faktiliselt kasvatavad isikud on õiguslikult tema vanemad, kellel on tema ülalpidamise ja hooldamise kohustus.

Muudatustega täpsustatakse, et üksinda saab lapse lapsendada isik, kes ei ole abielus ega registreeritud kooselus. Seega üks registreeritud elukaaslastest üksinda kolmanda isiku last lapsendada ei saa. Võimalik on peresisene lapsendamine KooS §-s 15 sätestatud tingimustel ja PKS 11. peatükis sätestatud korras.

§ 149. Kehtivas õiguses on sätestatud edasilapsendamise keeld, mille kohaselt ei või lapsendatut lapsendamissuhte kestel lapsendada muu isik kui lapsendaja abikaasa. Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, sest registreeritud kooselu korral on võimalik peresisene lapsendamine registreeritud kooselu kestel (KooS § 15). Muudatusega tagatakse, et registreeritud elukaaslasel oleks võimalik lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps, kelle viimane on lapsendanud enne kooselulepingu sõlmimist. Arvestatud on perekonnaõigusliku laste võrdsuse põhimõttega, mille järgi koheldakse bioloogilisi ja lapsendatud lapsi võrdselt. Muudatuse tagajärjel on registreeritud kooselu kestel võimalik peresisene lapsendamine sõltumata sellest, kas üks registreeritud elukaaslastest oli enne kooselulepingu sõlmimist sündinud lapse vanem bioloogilise põlvnemise või lapsendamise kaudu.

Muudatus koostoimes KooS §-ga 15 määratleb kokkuvõtvalt, et lapsendada saab teise registreeritud elukaaslase last:

- kelle vanem oli registreeritud elukaaslane enne kooselulepingu sõlmimist (enne kooselulepingu sõlmimist saadud bioloogilised lapsed ja lapsendatud lapsed),
- lapsendada saab ka kooselulepingu kehtivuse ajal bioloogilisel teel saadud teise registreeritud elukaaslase last.

Üksi ega ühiselt registreeritud elukaaslased kolmanda isiku last kooselulepingu kehtivuse ajal lapsendada ei saa. Erandina sätestab KooS § 15 lõige 4 äärmise ebaõigluse kriteeriumi, mis on eelkõige mõeldud olukordadeks, mil kolmanda isiku last sooviksid lapsendada eri soost isikud, kellel ei ole meditsiiniliselt võimalik lapsi saada.

§ 150. Kehtiva õiguse kohaselt saab üldreeglina lapsendada vähemalt 25-aastane täieliku teovõimega isik ning erandjuhtudel (PKS § 150 lg 2) on lapsendamisõigus vähemalt 18-aastasel isikul. Muudatusega jäetakse need kehtivas õiguses olevad eeldused samaks, kuid sätet täiendatakse registreeritud elukaaslasega arvestades, et registreeritud kooselu kestel on võimalik peresisene lapsendamine (KooS § 15).

§ 154. Kehtivas õiguses käsitleb säte olukordi, mil üks abikaasadest soovib lapse abielu kestel üksinda lapsendada. Lapsendamiseks on sel juhul vajalik teise abikaasa nõusolek, välja arvatud juhul kui viimane on kestvalt võimetu tahteavaldust tegema või kui ta on teadmata kadunud (PKS § 154 lg 2). Üks abikaasadest saab lapse üksinda lapsendada peresisese lapsendamise korral või juhul kui teine abikaasa on piiratud teovõimega (PKS § 148 lg 2).

Üks registreeritud elukaaslastest ei saa üldjuhul registreeritud kooselu kestel üksinda last lapsendada. Üks registreeritud elukaaslane saab registreeritud kooselu kestel lapse üksinda

lapsendada aga peresisese lapsendamise korral ehk tal on õigus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps. Erandina on samuti võimalik ühel registreeritud elukaaslasel lapsendada registreeritud kooselu kestel üksinda laps, kelle vanem ei olnud teine registreeritud elukaaslane enne kooselulepingu sõlmimist, kui KooS § 15 lg-tes 2 ja 3 sätestatud piirangud oleksid tema suhtes äärmiselt ebaõiglased (KooS § 15 lg 4). Lapsendamiseks on vajalik teise registreeritud elukaaslase nõusolek, mille andmisest keeldumisel on võimalik tahteavaldus kohtus asendada. Muudatusega lisatakse sättesse registreeritud elukaaslane arvestades eeltoodud juhte ning tagatakse kooskõla PKS §-de 148 ja 154 vahel ka registreeritud kooselu korral.

§ 155. Kehtivas õiguses on reguleeritud lapsendamiseks nõusoleku andmise kord ja vorminõuded. Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, kes peab PKS § 154 eeldustel andma lapsendamiseks nõusoleku.

§ 156. Kehtiva õiguse kohaselt peatub lapsendamiseks nõusoleku andnud vanema hooldusõigus ning lõpeb suhtlusõigus lapsendamiseks nõusoleku andmise hetkest (PKS § 156 lg 1). See annab võimaluse lapsendamist ette valmistada. Erinev on aga olukord siis, kui toimub peresisene lapsendamine, sest sellisel juhul ei kao vanema ja lapse vaheline õigussuhe, vaid see jätkub paralleelselt lapsendaja kõrval (PKS § 156 lg 2). Muudatusega täiendatakse sätet viitega registreeritud elukaaslasele, arvestades, et ka registreeritud kooselu korral on peresisene lapsendamine lubatud (KooS § 15). Kui üks registreeritud elukaaslane lapsendab teise lapse, ei peatu senise vanema hooldusõigus ning talle jääb ka suhtlusõigus.

§ 157. Kehtiva õiguse kohaselt tekib lapsendajal lapse ülalpidamiskohustus alates sellest, mil vanemad on lapsendamiseks nõusoleku andnud ning lapsendaja on võtnud lapse enda hooldada. Lapsendaja ülalpidamiskohustus lapse suhtes on sellest alates primaarne lapse senise vanema ülalpidamiskohustuse ees (PKS § 157). Sama põhimõte kohaldub ka peresisese lapsendamise korral, mil senisel vanemal ja lapsendajal tekib ühine ülalpidamiskohustus. Muudatusega lisatakse sättesse registreeritud elukaaslane, arvestades, et peresisene lapsendamine on ka registreeritud kooselu puhul võimalik. Registreeritud elukaaslaste ühine eeliskohustus last ülal pidada tekib alates ajast, mil lapsendamiseks on antud nõusolek ning nad hooldavad last. Muudatusega tehakse sättesse kaks lõiget, et eristada lapse ülalpidamiskohustust kolmanda isiku lapse lapsendamisel ja peresisesel lapsendamisel selgemalt ja tagada sätte süsteemsus ja ülevaatlikkus.

§ 161. Kehtiva õiguse kohaselt lõppevad üldiselt lapsendamisel lapse senised sugulussuhted ja neist tulenevad õigused ja kohustused (PKS § 162). Laps omandab lapsendamisega lapsendaja lapse õigusliku staatuse (PKS § 161 lg 2). Kui abikaasad lapsendavad lapse ühiselt või kui abikaasa või registreeritud elukaaslane lapsendab teise abikaasa või registreeritud elukaaslase lapse (peresisene lapsendamine), siis varasemad sugulussuhted ei lõppe ning laps omandab nende abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühise lapse staatuse ja tekib ühine hooldusõigus (PKS § 161 lg-d 1 ja 3). Muudatusega lisatakse sättesse viide registreeritud elukaaslasele, et reguleerida peresisese lapsendamise õiguslikke tagajärgi. Lapsendamisega omandab ühe registreeritud elukaaslase laps registreeritud elukaaslaste ühise lapse staatuse.

§ 163. Kehtiva õiguse kohaselt lõppevad üldiselt lapsendamisel lapse senised sugulussuhted ja neist tulenevad õigused ja kohustused (PKS § 162). Sättes on välja toodud erandid, mil lapse varasemad sugulussuhted lapsendamisega ei lõppe, üks neist olukordadest on peresisene lapsendamine pärast ühe vanema surma (PKS § 163 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, arvestades, et ka registreeritud kooselu korral on võimalik peresisene lapsendamine. Muudatuse kohaselt ei lõpe lapse sugulussuhe teise vanema sugulastega, kui üks

registreeritud elukaaslane lapsendab enda surnud registreeritud elukaaslase lapse, kellele kuulus enne surma lapse hooldusõigus.

§ 169. Kehtiva õiguse kohaselt on registreeritud elukaaslastel võimalik lapsendada enda registreeritud elukaaslase laps (KooS § 15). Sellisel juhul on tegemist peresisese lapsendamisega, mil põlvnemissuhe lapse ning lapsendamiseks nõusoleku andnud registreeritud elukaaslase vahel ei lõppe. Peresisese lapsendamise korral omandab laps registreeritud elukaaslaste ühise lapse staatuse (PKS § 161). Kohus võib kehtetuks tunnistada lapse ja ühe abikaasa lapsendamissuhte, kui lapse on lapsendanud abikaasad (PKS § 169 lg 2).

Eelkõige kohaldub säte olukorras, mil abikaasad on lapsendanud ühiselt kolmanda isiku lapse. Peresisese lapsendamise korral ei ole lapsel lapsendamissuhet mõlema vanemaga. Lapsel on lapsendamissuhe ühe vanemaga ning teise vanemaga seob varasem põlvnemissuhe. Sätet on siiski põhjendatud kohaldada ka peresisese lapsendamise puhul, et PKS § 169 lg-te 2 ja 3 koostoimes jääks kohtule võimalus tunnistada lapsendamine kehtetuks ka peresisese lapsendamise olukordades. Muudatusega täiendatakse sätet viitega registreeritud elukaaslastele, et jätta kohtule võimalus tunnistada lapse kaalukates huvides lapsendamine kehtetuks ka peresisese lapsendamise korral registreeritud kooselus.

§ 180. Kehtiva õiguse kohaselt ei ole eestkostjal või lapse vanemal (PKS § 120 lg 6) õigus eestkostetavat või last esindada tehingutes, millega kaasneb huvide konflikti olukord. Nii ei saa eestkostja või vanem esindada eestkostetavat või last neis tehingutes, mis ta teeb iseenda või enda lähedastega, välja arvatud juhul, kui tehingust ei teki eestkostetavale või lapsele otseseid tsiviilkohustusi (PKS § 180 lg 1 p 1). Muudatusega piiratakse esindamist sellistes tehingutes ka olukordades, mil pooleks on eestkostja registreeritud elukaaslane, et vältida eestkostetava ja lapse parimate huvide tagamiseks huvide konflikti olukordi ka neil juhtudel.

§ 203. Kehtiva õiguse kohaselt määrab kohus eestkostja täisealisele isikule, kes ei suuda vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, tema enda, tema vanema, abikaasa või täisealise lapse või valla- või linnavalitsuse avalduse alusel või omal algatusel (PKS § 203 lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse ka isiku registreeritud elukaaslane ning antakse talle õigus esitada kohtule avaldus eestkostja määramise menetluse algatamiseks, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid.

§ 2. Abieluvararegistri seaduse muutmine

Abieluvararegistri seaduse muudatustega sätestatakse registreeritud elukaaslaste varasuhte valiku, varalisi õigusi puudutavate kokkulepete ja kohaldatava õiguse valiku abieluvararegistrisse kandmise kord. Muudatusega täpsustatakse abieluvararegistri andmekoosseisu ning abieluvararegistrisse kantavate andmete hulka lisatakse ka registreeritud elukaaslaste varalised õigused.

Abieluvararegistri eesmärgiks jääb võimaldada kolmandatel isikutel saada teavet abikaasade varasuhete ning sellest tulenevate õiguste ja kohustuste kohta. Eelnõuga lisandub teabe saamise võimalus registreeritud elukaaslaste varasuhete kohta. Igaüks võib pärast digitaalset identifitseerimist tutvuda registrikaardi andmetega ja saada neist väljatrükke (AVRS § 6 lg 1). Muudatused seostuvad kooseluseaduse sätetega, mis näevad ette abieluvararegistrisse kande tegemise kooselulepingu sõlmimisel ja lõpetamisel (KooS § 3 lg 4, § 18, § 19 lg 2 ja § 27), vajalik võib olla täiendada ka notariaadimäärustikku.

§ 1. Kehtiva õiguse kohaselt kantakse abieluvararegistrisse abieluvaralepingus toodud ning seaduses sätestatud juhtudel varalised õigused. Lisaks on abikaasade kohta sätestatud, et kui abieluvararegistris puuduvad andmed abikaasade kohta, siis eeldatakse, et abikaasade varalistele suhetele kohaldatakse varaühisuse varasuhet (AVRS § 1 lg 1). Muudatuste kohaselt kantakse kooselulepingu kohta abieluvararegistrisse andmed registreeritud elukaaslaste varasuhte valiku, varalisi õigusi puudutavate kokkulepete ja kohaldatava õiguse valiku kohta.

Registreeritud elukaaslased valivad kooselulepingu sõlmimisel varasuhteks varaühisuse, varalahususe või vara juurdekasvu tasaarvestuse (KooS § 16 lg 1). Nad võivad ka varasuhet täpsustada (KooS § 16 lg 2, PKS § 59 lg 1 p 3) või sõlmida varalistele suhetele kohaldatava õiguse kokkuleppe (REÕS § 58 lg 4, AVRS § 17 lg 1 p 6). Arvestades, et abieluvararegister on kindla andmekoosseisuga register, mis kajastab vaid seaduses sätestatud andmeid, kantakse kooselulepingu andmetest abieluvararegistrisse üksnes varasuhte valik, varalisi küsimusi puudutavad kokkulepped ja kohaldatava õiguse kokkulepe. Abieluvararegistrisse ei kanta ülejäänud kokkuleppeid (nt ülalpidamiskokkulepe), sest need ei kuulu abieluvararegistri andmekoosseisu hulka ning nende kohta puudub kolmandatel isikutel ka teabevajadus.

Erinevalt abielust kajastatakse registreeritud kooselu kohta abieluvararegistris varasuhte valik igal juhul. Varasuhte kohta tehakse kanne ka siis, kui registreeritud elukaaslased valivad varaühisuse varasuhte (AVRS § 17 lg 2^1 teine lause). Nii hõlmab ka edaspidi eeldus, et poolte vahel on varaühisuse varasuhe, vaid abikaasasid (AVRS § 1 lg 1). Registreeritud elukaaslastele eeldus ei kohaldu ning see ei ole ka vajalik, sest registreeritud elukaaslaste puhul kajastub registris ka see, kui nad on valinud varaühisuse. Erinevalt abielust, mille puhul kohaldub varaühisus seadusjärgse varasuhtena, kui abikaasad varasuhet ei vali (PKS § 24 lg 2), valivad registreeritud elukaaslased kooselulepingu sõlmimisel alati varasuhte (KooS § 16 lg 1).

§ 6. Abieluvararegister on avalik register, mille andmetel on avalik usaldusväärsus ning millele saavad kolmandad isikud igapäevases tegevuses tugineda. Igaüks võib abieluvararegistri registrikaardile kantud andmetega tutvuda ja saada nendest väljatrükke (AVRS § 6 lg 1). Samas säilitatakse andmeid ka registritoimikus – näiteks varasema kande aluseks olevaid kandeavaldusi, varakokkuleppeid, kohtulahendeid (AVRS § 11) –, millega tutvumiseks igaühe õigustatud huvi eeldada ei saa. Registritoimikuga tutvumiseks on seetõttu isikutel vaja tõendada, et neil on selleks õigustatud huvi (AVRS § 6 lg 2).

Eelnõu kohaselt kajastuvad registris andmed ka registreeritud elukaaslaste kohta ning neid endid puudutavate andmete osas saab isikute õigustatud huvi andmetega tutvumise osas eeldada. Muudatuse eesmärk on võimaldada registreeritud elukaaslastel neid puudutavate andmete osas registritoimikuga tutvuda ja selle koosseisu kuuluvatest dokumentidest väljatrükke saada ilma, et neil tuleks õigustatud huvi andmetega tutvumiseks eraldi tõendada.

§ 7. Kehtiva õiguse kohaselt ei ole abieluvararegistri kandega seotud seadusest tulenevate varaliste õiguste tekkimine, muutumine ja lõppemine abikaasade endi vahelistes suhetes (AVRS § 7 lg 4). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslastele ja kooselulepingule, et täpsustada kande õiguslikku tähendust. Pakutud on välja lahendus, mille puhul on lepingu sõlmimisel ja lõppemisel tähendus registreeritud elukaaslaste omavahelises suhtes, nagu tavalise eraõigusliku lepingu puhul. Kannetel on tähendus suhetes kolmandate isikutega. Muudatus on vajalik, sest erandi puudumisel oleks registreeritud elukaaslaste omavahelistes suhetes varasuhtest tulenevatele õigustele ja kohustustele tuginemiseks vajalik kande olemasolu. Muudatus täpsustab, et registreeritud elukaaslaste omavaheliste varasuhete tekkimise alus on kooseluleping mitte kanne.

§ 11. Kehtiva õiguse kohaselt võib abikaasade varaliste õiguste kohta avada ainult ühe registrikaardi (AVRS § 11 lg 3). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslastele ja kooselulepingule. Lähtudes asjaolust, et isik ei saa samaaegselt olla korraga abielus ja kooselulepingu sõlminud või omada samaaegselt mitut kehtivat kooselulepingut, saab muudatuse järgselt ka registreeritud elukaaslaste varaliste õiguste kohta avada ühe registrikaardi. Olukorras, mil registreeritud elukaaslased lähevad registreeritud kooselult üle abielule (KooS § 24), sõltuvad täpsemad lahendused IT-arendustest. Eelnõuga on esialgu planeeritud, et sel registreeritud kooselult abielule ülemineku korral uut registrikaart ei avata, vaid abielu sõlmimise andmed kajastatakse muudatustena kooselulepingu sõlmimisega seoses avatud registrikaardil.

Muudatuse eesmärk on vältida mitme samaaegse registrikaardi olemasoluga tekkida võivat segadust selle osas, milline neist on asjakohane. Kui registreeritud elukaaslane soovib kehtiva kooselulepingu lõpetamise järel sõlmida järgmist kooselulepingut uue isikuga, siis peab tema kohta avatud vana kaardi enne uue avamist sulgema. Isik võib ise taotleda sulgemist (näiteks uues kooselulepingus), kuid registripidaja võib ka ise ametiülesannete korras kaardi sulgeda. Varasema registrikaardi sulgemine ei tähenda seal olnud andmete jäädavat kustutamist. Andmed jäävad mitteaktiivsena alles elektroonilisse süsteemi alles, mis tähendab, et varasemat registrikaarti on elektroonilisest süsteemist võimalik vajadusel taasesitada ka pärast kaardi sulgemist.

§ 16. Kehtiva õiguse kohaselt säilitatakse abieluvararegistrisse kantud andmeid, abieluvaralepinguid, kohtulahendeid ja muid kande aluseks olevaid dokumente elektrooniliselt tähtajatult (AVRS § 16 lg 1). Muudatuse kohaselt kuuluvad abieluvararegistri arhiivi elektrooniliselt tähtajatult ka kooselulepingud, sest need on registreeritud elukaaslaste varasuhte valiku ja varaliste kokkulepete alusdokumendid.

§ 17. Muudatusega määratakse kindlaks, millised andmed kantakse registreeritud elukaaslaste kohta registrikaardile, millega tutvumise võimalus on igaühel. Tehniliselt on eelnõus tehtud andmete loetlemisel korduste vältimiseks viiteline lõige. Lisatavas lõikes 2^1 tähendab „vastavalt kohaldamine“, et lõikes 2 abielu ja abikaasade kohta sätestatud andmed tuleb kanda registrisse ka registreeritud elukaaslaste ja kooselulepingu kohta.

Registrisse kantavad andmed registreeritud elukaaslaste puhul oleksid:

- registrikaardi number,
- registreeritud elukaaslaste ees- ja perekonnanimed,
- mõlema registreeritud elukaaslase isikukood või sünniaeg,
- kande jooksev number,
- varasuhte liik (sh varaühisus),
- registreeritud elukaaslaste varasuhet puudutavad kokkulepped kooselulepingus, sh varasuhte kohta seaduses lubatud täpsustused, nt mõne konkreetse eseme või mõnda liiki eseme kuulumine ühis- või lahusvara hulka,
- registreeritud elukaaslaste varaliste õiguste kohta välisriigi või Eesti õiguse kohaldamine (REÕS § 58 lg 4);
- kande alus, kande tegemise kuupäev, kande teinud isiku nimi ja ametinimetus ning märked;
- muud seaduses sätestatud andmed.

Notar teeb abieluvararegistrisse kande varasuhte valiku, registreeritud elukaaslaste muude varaliste kokkulepete ja kohaldatava õiguse valiku kohta. Andmekoosseis on sama, mis abielu puhul, kuid erinevalt abielust märgitakse registreeritud elukaaslaste varasuhte valik

abieluvararegistrisse ka siis, kui valiti varaühisus (AVRS § 17 lg 1 p 5, lg 2^1 teine lause). Osaliselt on erinevad ka varalistele õigustele kohaldatava õiguse kokkuleppega) seotud registreeritud elukaaslaste valikud (AVRS § 17 lg 1 p 6. Registreeritud elukaaslased saavad konkreetse riigi õiguse kohta kohaldatava õiguse kokkuleppe sõlmida tingimusel, et selle riigi õiguses tunnustatakse registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi. Erinev on ka see, et lisaks ühe registreeritud elukaaslase elukoha- või kodakondsusriigi õigusele, on võimalik valida ka selle riigi õigus, mille alusel kooselu registreeriti (vt eelnõu seletuskiri REÕS § 58 lg 4).

Infotehnoloogilistest lahendustest sõltuvalt tehakse kanded registreeritud elukaaslaste varasuhte ja muude varaliste kokkulepete kohta abieluvararegistri registrikaardile, kas rahvastikuregistri menetlustarkavara kaudu või teeb notar kande abieluvararegistrisse e-notari kaudu (AVRS §-d 19 ja 21, notariaadimäärustiku § 45^1)

§ 19. Abieluvararegistrisse teeb üldjuhul kande notar või perekonnaseisuametnik (erandjuhul Notarite Koda) (AVRS § 19 lg 1). Abieluvaralepinguga tehtud muudatuste kohta teeb kande notar ning kande aluseks on abieluvaraleping (AVRS § 19 lg 1^1). Abieluvaralepingus sõlmitud varaliste kokkulepete kohta tehakse abieluvararegistrisse alati kanne, see ei eelda isiku avaldust. Abielu kohta toodi selline põhimõte selgemalt esile 01.03.2018 jõustunud muudatustega, kus avalduste regulatsioon asendati kohustusliku kande tegemisega[59]. Kande kohustuslikkusest lähtutakse ka kooselulepingu puhul. Muudatustega lisatakse sättesse viide ka kooselulepingule ja registreeritud elukaaslaste varaliste õiguste kokkuleppele (AVRS § 19 lg 1^1 kolmas lause; KooS § 16 lg 2), mis on kande tegemise aluseks neil juhtudel. Kuna kande tegemine varaliste kokkulepete kohta on kohustuslik sarnaselt abielule, ei eelda kanne registreeritud elukaaslaste avaldust või tahteavaldust.

§ 21. Kehtivas õiguses on reguleeritud dokumentide nimekiri, mis lisatakse abieluvararegistrisse kande tegemisel (AVRS § 21). Üldiselt nimetatud dokumente aga abieluvararegistrisse kande tegemiseks esitada ei tule, sest kande tegija saab andmeid ise registrist kontrollida (AVRS § 21 lg 2^1). Põhimõte on 2018. aasta AVRS muudatuste aluseks olnud eelnõu seletuskirja järgi see, et kui registripidajal on juurdepääs registrile, kuhu andmed on põhiandmetena kantud (rahvastikuregister, kohtute infosüsteem), ei tule vastavaid dokumente registripidajale esitada[60]. Tehniliste võimalust olemasolul kohalduvad samasugused põhimõtted enamikel juhtudest ka kooselulepingute ja registreeritud elukaaslaste kohta. Kanded abieluvararegistrisse saab teha rahvastikuregistri kaudu rahvastikuregistri tarkvara abil, kasutades rahvastikuregistri ja abieluvararegistri liidest. Tehniliste võimaluste puudumisel (välisriigis registreeritud kooselu[61], senised kooselulepingud (KooS § 27)) võib aga vaja olla kandeid teha avalduse alusel ning olulised on ka kande tegemiseks vajalikud dokumendid. Eeltoodud võimalusi arvestades on kõnesolevat sätet registreeritud kooselu kohta täiendatud.

Muudatusega lisatakse dokumentide nimekirja kooseluleping (AVRS § 21 lg 1 p 1), sest see on registreeritud elukaaslaste valitud varasuhte, varaliste kokkulepete ja kohaldatava õiguse kokkuleppe kohta andmete kandmise aluseks. Muudatuse tegemisel on arvestatud, et registrikaardile andmete kandmiseks on vajalik, et registritoimikus sisalduksid andmed kooselulepingu varalisi õigusi puudutavad andmed.

Täpsustatud on dokumente, mis lisatakse abieluvararegistrisse juhul, kui abieluvararegistrisse tehakse kanne seetõttu, et varasuhte aluseks olev õigussuhe on lõpetatud või lõppenud ühe poole

[59] Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk 8.
[60] Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk 7.
[61] Vt ka Justiitsministri 19.06.2009 määrus nr 23 „Notariaadimäärustik“ § 45^1.

surma tõttu (AVRS § 21 lg 1 p 4). Muudatusega on sättes täpsustatud esitatavate dokumentide andmeid nii abielu kui ka registreeritud kooselu jaoks. Muudatuse kohaselt lisatakse abieluvararegistrisse dokumendi või kohtulahendi ärakiri, mis on abieluvararegistri kande muutmise aluseks abikaasa või registreeritud elukaaslase surma, abielu lahutamise või kooselulepingu lõpetamise korral.

Kehtivas õiguses on reguleeritud varalistele õigustele välisriigi õiguse kohaldamise andmete abieluvararegistrisse kandmise aluseks olevad dokumendid (AVRS § 21 lg 3). Muudatusega on lisatud sättesse viited ka registreeritud elukaaslastele, sest ka neil on võimalik endi varalistele õigustele kohaldatavat õigust valida (vt eelnõu seletuskiri REÕS § 58 lg 4). Kandes märgitakse, millise riigi õigust kohaldatakse abikaasade või registreeritud elukaaslaste varasuhetele. Valik võib hõlmata nii Eesti õigust kui ka välisriigi õigust (AVRS § 17 lg 1 p 6). Kande aluseks on eelkõige kohaldatava õiguse kokkulepe, mis registreeritud elukaaslaste puhul võib sisalduda kooselulepingus.

§ 34. Selguse tagamiseks võib registris registreeritud elukaaslaste varaliste õiguste kohta avada ainult ühe registrikaardi (AVRS § 11 lg 3). Kui registrikaardil on üksnes kehtetud andmed, siis tehakse kaardile märge sulgemise kohta (AVRS § 34 lg 3). Seni on lõike 3^1 eesmärk olnud anda registripidajale õigus sulgeda registrikaart, mis aitab korrastada registrit ja vabaneda n-ö kehtetutest registrikaartidest[62]. Muudatus annab aluse sulgeda ka kooselulepingut puudutav registrikaart, kui registripidaja saab teada kooselulepingu lõppemise faktist. Tehniliste võimaluste korral suletakse registrikaart automaatselt (AVRS § 34 lg 3^2).

§ 3. Abipolitseiniku seaduse muutmine

Abipolitseiniku seaduse (ApolS) muudatustega täiendatakse abipolitseinikuks kandideerija ankeedis esitatavate andmete hulka ning laiendatakse abipolitseiniku lähedaste ringi, kellele makstakse hüvitist juhul, kui abipolitseinik hukkub seoses abipolitseiniku ülesande täitmisega õnnetusjuhtumi või vägivalla tagajärjel.

§ 7. Isik peab abipolitseinikuks kandideerimisel esitama ankeedis andmed, mis võimaldaksid hinnata tema sobivust abipolitseinikuna töötamisel, sh andmed enda lähedaste, sugulaste ja hõimlaste kohta. Muudatuse kohaselt kuuluvad ankeedis esitatavate andmete hulka ka andmed isiku registreeritud elukaaslase kohta, sest ka tema on isiku lähedane.

§ 38. Abipolitseiniku lähedastel on õigus saada hüvitist, kui abipolitseinik hukkub seoses abipolitseiniku ülesande täitmisega õnnetusjuhtumi või vägivalla tagajärjel. Muudatusega laiendatakse hüvitise saamise õigust ka abipolitseiniku registreeritud elukaaslasele. Hüvitise eesmärk on tagada abipolitseiniku surma korral nende lähedaste toimetulek, keda abipolitseinik oli eluajal kohustatud ülal pidama. Hüvitis kompenseerib ülalpidaja surmaga kaanevat sissetuleku kaotust. Hüvitise saamise õigust laiendatakse registreeritud elukaaslasele, sest sarnaselt teistele sättes nimetatud isikutele on ka registreeritud elukaaslastel vastastikune ülalpidamiskohustus.

§ 4. Avaliku teenistuse seaduse muutmine

Avaliku teenistuse seaduses tehtavate muudatustega ennetatakse olukordi, kus võib tekkida huvide konflikt, laiendatakse pikaajalisse välislähetusse saadetud ametniku abikaasale

[62] Laeva lipuõiguse ja laevaregistrite seaduse, kinnistusraamatuseaduse ja abieluvararegistri seaduse muutmise seaduse eelnõu 708 seletuskiri, lk 12.

makstavat tasu ka ametniku registreeritud elukaaslasele ning antakse ametniku registreeritud elukaaslasele õigus saada ametniku hukkumise korral hüvitist.

§ 15. Sätte kohaselt ei võeta teenistusse isikut, kes on vastavat ametikohta vahetult kontrolliva ametnikuga lähedalt seotud isik. Regulatsiooni eesmärk on vältida olukordi, kus isikute lähedase seotuse tõttu võiks alluvussuhtes tekkida ametnikul huvide konflikt. Muudatusega keelatakse teenistusse võtta ka isikut, kes on vastavat ametikohta vahetult kontrolliva ametniku registreeritud elukaaslane. Muudatuse eesmärk on vältida huvide konflikti olukordi alluvussuhetes ka registreeritud elukaaslaste puhul. Õigustehniliselt on loetelusse lisatud registreeritud elukaaslane eraldiseisvalt, kuigi ta mahuks ka elukaaslase mõiste alla, seetõttu, et vältida ebaselgust ametnikuga kaasas oleva abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu (ATS § 46) ning välislähetuse tasu suurendamise aluseks olevate subjektide ringi (ATS § 45) osas.

§-d 45 ja 46. Pikaajalisse välislähetusse saadetud ametnikul on õigus saada välislähetustasu. Välislähetustasu suurendatakse, kui ametnikuga on kaasas tema perekonnaliikmed. Välislähetustasu suurendamine täidab eesmärki soodustada ametniku perekonnaliikmete võimalust tulla välislähetusse kaasa ning tagada seekaudu täisväärtuslik pereelu elamise võimalus[63]. Muudatustega laiendatakse ametniku välislähetustasu suurendamise aluseid ja abikaasatasu saajate ringi juhtudeks, mil ametnikuga on kaasas tema registreeritud elukaaslane.

Muudatuse eesmärk on säilitada ametniku ja tema registreeritud elukaaslase perekondlikud sidemed ja soodustada registreeritud elukaaslase võimalust välislähetusse kaasa tulla. Täiendustega muudetakse abikaasatasu nimetust, sest vastasel juhul ei kataks tasu nimetus tasu saavate subjektide ringi. Muudatuse kohaselt on uus tasu nimetus „abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu“. Tasu nimetust muudetakse läbivalt ka teistes sätetes, kus tasule viidatakse. Tasu maksmise kord, ulatus ja maksmisest keeldumise alused jäävad samaks.

§ 49. Ametniku ülalpidamisel olnud perekonnaliikmetel on õigus saada ametniku surma või töövõime vähenemise korral hüvitist. Hüvitis kompenseerib seda, kui ülalpidaja võimalused töötasu teenida vähenevad. Kehtivas õiguses on hüvitise saamise õigus ametniku lapsel, vanemal ja lesel, kuid ka muudel isikutel, kelle vastu oli ametnikul seadusjärgne ülalpidamiskohustus. Muudatusega lisatakse hüvitist saama õigustatud isikute ringi ka ametniku registreeritud elukaaslane, sest registreeritud elukaaslased on samuti kohustatud teineteist vastastikku ülal pidama.

§ 73. Distsiplinaarmenetluse läbiviimisel on asutuse ametnik või töötaja kohustatud andma tunnistajana distsiplinaarsüüteo kohta seletusi, kui ta oli distsiplinaarsüüteo toimepanemise juures või kui talle olid distsiplinaarsüüteo asjaolud teada. Seletuste andmisest keeldumist käsitatakse kohustuse rikkumisena.

Muudatuse eesmärk on anda registreeritud elukaaslasele õigus keelduda distsiplinaarmenetluse läbiviimisel seletuste andmisest enda registreeritud elukaaslase vastu ilma, et seda loetaks kohustuse rikkumiseks. Muudatuse tegemisel lähtutakse sellest, et registreeritud elukaaslased on omavahel tihedalt seotud isikud. Kui üks registreeritud elukaaslastest peaks andma seletusi teise registreeritud elukaaslase distsiplinaarsüüteoga seotud asjaolude kohta, pandaks ta huvide konflikti olukorda. Muudatuse eesmärk on huvide konflikti vältida. Õigustehniliselt on lähtutud samadest põhimõtetest nagu teenistusse võtmisest keeldumise aluste juures (ATS § 15). Õigusselguse tagamiseks on registreeritud elukaaslane abikaasa ja abieluga sarnases suhtes oleva elukaaslase kõrval eraldi välja toodud.

[63] Riigikogu XII koosseis. Avaliku teenistuse seaduse eelnõu 193 SE seletuskiri, lk 35. Vt ka allmärkus nr 37 viitega justiitsministeeriumi õiguskantsleri märgukirjale edastatud vastusele.

106[1]. Riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogus hoitakse andmeid asutuses teenistuses olevate ja töötavate isikute kohta, mh andmeid isiku abikaasa kohta[64]. Kuna eelnõu järgi on lisaks isiku abikaasale on õigus saada välilähetustasu ja surma korral hüvitist ka isiku registreeritud elukaaslasel, on põhjendatud lisada andmekogusse ka andmed isiku registreeritud elukaaslase kohta. Muudatuse järgi säilitatakse arhiveeritud andmeid asutuses teenistuses olevate ja töötavate isikute registreeritud elukaaslase kohta üldjuhul kuni üks aasta.

§ 5. Eesti Vabariigi omandireformi aluste seaduse muutmine

Eesti Vabariigi omandireformi aluste seaduses (ORAS) on välja toodud õigustatud subjektide ring juhul, kui vara tagastamine või kompenseerimine endisele omanikule või tema pärijale ei ole võimalik. Täpsustatud on ka isikud, kellele võib vara tagastamise nõudeõiguse loovutada.

ORAS § 5[1] on üldine säte, mille järgi kohaldatakse abikaasa kohta sätestatu ka isiku registreeritud elukaaslasele. Muudatuse eesmärk on tagada registreeritud elukaaslasele õigustatud isiku perekonnaliikmetega sarnane positsioon. Praktikas peaks võimalike juhtumite arv olema väga väike. Samas ei saa puutumust täielikult välistada, võimalikud on näiteks olukorrad, mil kooselu on varem registreeritud välisriigis.

§ 6. Eestis tegutsenud teiste riikide julgeoleku- ja luureorganite materjalide kogumise, arvele võtmise, säilitamise ja kasutamise korra seaduse muutmine

Seaduse kohaselt on igaühel õigus tutvuda enda kohta kogutud andmetega, mis kajastuvad teiste riikide julgeoleku- ja luureorganite kogutud materjalidena arhiivis. Isiku surma või piiratud teovõime korral on antud andmetega tutvumise õigus tema perekonnaliikmetele. Muudatusega §-s 9 antakse andmetega tutvumise õigust isiku registreeritud elukaaslasele.

Muudatuse eesmärk on võimaldada piiratud teovõimega isikul tutvuda enda kohta käivate andmetega enda registreeritud elukaaslase vahendusel ning võimaldada isikul, kelle registreeritud elukaaslane on surnud, tutvuda surnud registreeritud elukaaslase andmetega. Esmajoones võivad praktikas kõne alla tulla olukorrad, mil isik on varasemalt kooselu registreerinud välisriigis.

§ 7. Euroopa Liidu kodaniku seadus

Euroopa Liidu kodaniku seaduse (ELKS) muudatustega tuuakse välja, et registreeritud elukaaslane on Euroopa Liidu (EL) kodaniku perekonnaliige ning tal on seetõttu õigus taotleda perekonnaliikme tähtajalist elamisõigust Eestis.

§ 3. ELKS §-s 3 on välja toodud isikud, keda loetakse EL kodaniku perekonnaliikmeks. Nimetatud on EL kodaniku abikaasat, ülalpeetavat last või vanemat ning isikut, keda kodanik hooldab. Muudatusega lisatakse õigusselguse tagamiseks EL kodaniku perekonnaliikmete määratluse hulka ka EL kodaniku registreeritud elukaaslane. Regulatsioon puudutab registreeritud elukaaslast, kes ise ei ole Euroopa Liidu ega Eesti kodanik.

[64] Vabariigi Valitsuse 16. mai 2013. a määrus nr 75 „Riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu asutamine ja selle põhimäärus“ § 8 lg 4.

Muudatus järgib Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2004/38/EÜ[65], mille järgi on EL kodaniku perekonnaliige direktiivi tähenduses ka partner ehk isik, kellega EL kodanik on kooselu registreerinud[66]. Muudatusega täpsustatakse direktiivist tulenevaid tagajärgi.

§ 22. ELKS § 22 lg 2 kohaselt antakse juhul, kui elama soovitakse asuda Eestis õppiva EL kodaniku juurde, tähtajaline elamisõigus perekonnaliikmetest vaid abikaasale ja ülalpeetavale lapsele. Muudatusega antakse ka registreeritud elukaaslasele võimalus saada abikaasa ja ülalpeetava lapsega võrdsetel alustel tähtajaline elamisõigus Eestis õppiva EL kodaniku juurde elama asumiseks. Muudatus toetab perekondlike sidemete säilimist ja võimaldab pererände ka registreeritud elukaaslaste puhul.

§ 26. Perekonnaliikme tähtajalise elamisõiguse taotlemise menetluses hinnatakse muu hulgas, kas esinevad perekonnaliikmele tähtajalise elamisõiguse andmisest keeldumise alused (ELKS § 26). Perekonnaliikmele tähtajalise elamisõiguse andmisest keeldutakse näiteks juhul, kui isik, kelle juurde soovitakse elama asuda, on kuritarvitanud seaduses ettenähtud õigusi või kasutanud pettust eesmärgiga võimaldada perekonnaliikmel omandada Eestis tähtajalist elamisõigust (ELKS § 26 lg 1 p 5). Õiguse kuritarvitamise ja pettusena, mis annab aluse keelduda perekonnaliikmele tähtajalise elamisõiguse andmisest, käsitatakse muu hulgas ka fiktiivse abielu sõlmimist (ELKS § 26 lg 3 p 1). Muudatusega lisatakse keeldumise aluste loetelusse ka fiktiivne registreeritud kooselu. Arvestades, et pärast täiendusi on registreeritud kooselu perekonnaliikmele tähtajalise elamisõiguse andmise alus, tuleb kõnesolevat sätet täiendada, et tähtajalise elamisloa andmisest oleks võimalik keelduda siis, kui registreeritud kooselu on fiktiivne. Fiktiivne ehk näilik kooseluleping on tühine tsiviilseadustiku üldosa seaduse[67] üldalusel[68].

§ 38. Abielulahutuse või abielu kehtetuks tunnistamise korral lõpeb abikaasa tähtajaline elamisõigus Eestis (ELKS § 38). Muudatusega nähakse ette, et registreeritud elukaaslase tähtajaline elamisõigus Eestis lõpeb juhul, kui kooseluleping lõpeb või tunnistatakse kehtetuks, samuti täiendatakse seadust eranditega, mil vaatamata kooselulepingu lõppemisele või kehtetuks tunnistamisele, registreeritud elukaaslase tähtajaline elamisõigus ei lõppe.

Kehtivas õiguses sisaldub ELKS § 38 lg-s 5 üldine viide, mille järgi kohaldatakse sätet ka registreeritud kooselu lõpetamise korral. Säte tunnistatakse kehtetuks ning paragrahvi täiendatakse läbivalt, sest ELKS § 38 lg-s 5 ei ole arvestatud kooselulepingu kehtetuks tunnistamise võimalusega.

Muudatuste kohaselt lõpeb registreeritud elukaaslase tähtajaline elamisõigus Eestis kooselulepingu lõpetamisel ning kooselulepingu kehtetuks tunnistamise korral. Erandina ei lõppe tähtajaline elamisõigus juhul, kui registreeritud kooselu kestis vähemalt kolm aastat, erandlikel asjaoludel, näiteks koduvägivalla korral või kui registreeritud elukaaslane täidab

[65] Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil (ELTL 158, 30.4.2004, lk 46–61).

[66] Vt direktiivi 2004/38/EÜ art 2 2) b) ja art 3 lg 2 p b) ning pp nr 5.Nende järgi on EL kodaniku perekonnaliige ka partner ehk isik, kellega EL kodanik on kooselu registreerinud. Direktiivi art 3 lg 2 p b) sätestab, et soodustatud isik on partner, kellel on liidu kodanikuga püsiv ja nõuetekohaselt tõendatud suhe. Art 2 2) b) määratleb partnerina isiku, kellega liidu kodanik on sõlminud liikmesriigi õigusaktide kohaselt registreeritud kooselu, kui vastuvõtva liikmesriigi õigus käsitleb registreeritud kooselu abieluga võrdsena, kooskõlas vastuvõtva liikmesriigi õigusaktides sätestatud tingimustega. Vt ka RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17, p-s 53 viidatud Euroopa Kohtu praktika.

[67] TsÜS § 89 lg 2 kohaselt on näilik tehing tühine.

[68] KooS 650 SE seletuskiri, lk 13.

Eestis lapsega suhtlemise korda või kui tal on EL kodaniku lapse hooldusõigus. Märkida võib, et muudatused järgivad direktiivi 2004/38/EÜ art-s 13 sätestatut, küll aga ei ole Eesti õiguse kohaselt võimalik olukord, mil registreeritud elukaaslasel oleks kokkuleppel EL kodaniku lapse hooldusõigus. Eesti õiguse kohaselt saab isik lapse hooldusõiguse, kas lapsendamise protseduuri läbimise või kohtu kaudu toimuvate hooldusõiguste muutuse asjades, kus kohus hindab, kas isikule lapse hooldusõiguse andmine on lapse parimates huvides[69]. Kuigi Eesti õiguse kohaselt hooldusõigust kokkuleppel kohtuväliselt registreeritud elukaaslasele üle anda ei saa, seadus sellisele võimalusele siiski viitab, sest arvestatud on välismaise elemendiga asju.

§ 40. Sättes reguleeritakse EL kodaniku alalise elamisõiguse saamise eelduseid. Alalisele elamisõigusele on EL kodanikul üldiselt õigus juhul, kui ta on Eestis elanud viis aastat (ELKS § 40 lg 1). Lühema aja jooksul on alalisele elamisõigusele õigus EL kodanikul täiendavate töötamisega seotud nõuete korral (ELKS § 40 lg 2). Kehtiva õiguse järgi ei kohaldu need täiendavad nõuded Eesti kodaniku abikaasale (ELKS § 40 lg 6), muudatuse kohaselt ka registreeritud elukaaslasele. Muudatuse eesmärk on tagada perekonnaliikmete võimalus koos ühes riigis elada ja tagada perekondlike sidemete säilimine ka registreeritud kooselu korral.

§ 53. Säte paneb Eesti elamisõigusega EL kodanikule kohustuse teavitada Politsei- ja Piirivalveametit asjaoludest, mis on elamisõiguse lõppemise aluseks. See hõlmab muu hulgas ka kohustust teavitada abielu lahutamisest või kehtetuks tunnistamiseks. Muudatuse kohaselt on Eesti elamisõigusega EL kodanikul kohustus teavitada ka kooselulepingu lõpetamisest või kehtetuks tunnistamisest, sest see võib anda alusel elamisloa lõppemiseks (ELKS § 38).

§ 8. Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse muutmine

§ 99. Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse (ELÜPS) § 99 piirab üleminekutoetuse toetusõiguse mitmekordset edasivõõrandamist. Erandina on lubatud võõrandamise teel saadud üleminekutoetuse toetusõigust edasi võõrandada enda lähedastele sugulastele ja abikaasale eeldusel, et sel juhul antakse nimetatud isikule üle ka põllumajandusettevõte (ELÜPS § 99 lg 6).

Muudatuse kohaselt lubatakse võõrandamise teel saadud üleminekutoetuse toetusõigust edasi võõrandada ka registreeritud elukaaslasele, sest registreeritud elukaaslased on ühise majapidamise ja vastastikuse ülalpidamiskohustuse kaudu majanduslikult seotud.

§ 9. Finantsinspektsiooni seaduse muutmine

Finantsinspektsiooni seaduse (FIS) muudatuste eesmärk on vältida huvide konfliktiga kaasneda võivaid kuritarvitusi ning panna selleks isikule teavitamiskohustus. Teavitamiskohustus rakendub nõukogu liikmele nõukogu otsuse tegemisel (FIS § 15 lg 3), juhatuse liikmele juhatuse otsuse tegemisel (FIS § 26 lg 4), finantsinspektsiooni tööle kandideerivale isikule (FIS § 32 lg 3) ning finantsinspektsioonis töötavale isikule, kes peab end taandama, kui ta on isiklikult otseselt või kaudselt huvitatud asja lahendist (FIS § 33 lg 2).

Õigusselguse ja terminoloogilise ühtsuse tagamiseks on seadusesse lisatud registreeritud elukaaslane, vaatamata sellele, et seadus viitab faktilisele abikaasale. Registreeritud elukaaslane on õiguskorras ühtsena kasutusel olev mõiste, mis tähistab isikut, kellega on sõlmitud kooseluleping KooS § 1 mõttes.

[69] Ühise hooldusõiguse lõpetamist ja ainuhooldusõiguse üleandmist reguleerivad PKS §-d 137 ja 138, lapsendamist PKS § 147 jj ja KooS § 15. Ühise hooldusõiguse saab lõpetada, ainuhooldusõiguse ühelt vanemalt teisele üle anda või ühise hooldusõiguse taastada (PKS § 123[1]) hagita menetluses avalduse alusel (TsMS § 550 lg 1 p 2), mitte väljaspool kohtumenetlust. Välja arvatud vanemluskokkulepe puhul (PKS § 137[1] jõustub 01.07.2023).

§ 15. Huvide konflikti ja võimalike kuritarvituste vältimiseks peab nõukogu liige teavitama nõukogu otsuse tegemisel sellest, kui ta on isiklikult otseselt või kaudselt huvitatud arutamisele tulevast otsusest (FIS § 15 lg 3). Muudatuse kohaselt laieneb nõukogu liikmele teavitamiskohustus ka juhtudel, mil arutamisele tulev otsus puudutab nõukogu liikme registreeritud elukaaslast, sest registreeritud elukaaslaste lähedaste suhete tõttu võib huvide konflikti eeldada ka neis olukordades.

§ 26. Huvide konflikti ja võimalike kuritarvituste vältimiseks peab juhatuse liige teavitama juhatust otsuse tegemisel isiklikust seotusest finantsjärelevalve subjektiga (FIS § 26 lg 4). Muudatusega laiendatakse juhatuse liikme teavitamiskohustust ka olukordadeks, mil finantsjärelevalve subjektiga on seotud juhatuse liikme registreeritud elukaaslane. Registreeritud elukaaslaste lähedaste suhete tõttu võib huvide konflikti eeldada ka selles olukorras.

§ 32. Kehtiva õiguse kohaselt peab finantsinspektsiooni töölevõtmist taotlev isik esitama andmed enda lähedaste kohta (FIS § 32 lg 3). Andmete esitamise nõue on seotud üldise huvide konflikti vältimise kohustusega. Muudatuse kohaselt peab finantsinspektsiooni tööle kandideeriv isik esitama andmed ka enda registreeritud elukaaslase kohta. Õigusselguse ja terminoloogilise ühtsuse tagamiseks on säteesse lisatud termin registreeritud elukaaslane, vaatamata sellele, et seaduses on juba viidatud faktilisele abikaasale. Registreeritud elukaaslane on õiguskorras ühtsena kasutusel olev mõiste, mis tähistab isikut, kellega on sõlmitud kooseluleping KooS § 1 mõttes.

§ 33. Kehtiva õiguse kohaselt peab finantsinspektsioonis töötav isik end taandama, kui ta on isiklikult otseselt või kaudselt huvitatud asja lahendist, mh siis, kui tema lähedane on seotud finantsjärelevalve subjektiga (FIS § 33 lg 2). Muudatuse kohaselt ei võta töötaja järelevalvemenetlusest osa ega osale juhatuse otsuse ettevalmistamisel ka siis, kui finantsjärelevalve subjekt on seotud tema registreeritud elukaaslasega. Kohustus end taandada laieneb ka töötaja registreeritud elukaaslasele, sest registreeritud elukaaslaste lähedaste suhete tõttu võib eeldada, et vastasel juhul tekiks töötajal huvide konflikt.

§ 10. Füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse muutmine

Füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse muutmine seostub varasuhetega ja selle õiguslike tagajärgedega. Muudatustega täiendatakse sätteid viidetega registreeritud elukaaslastele, sest nad saavad sarnaselt abikaasadele valida varasuhteks varaühisuse, vara juurdekasvu tasaarvestuse või varalahususe varasuhte (KooS § 16) ning ka neil tekib solidaarkohustus perekonna huvides võetud kohustuste eest (KooS § 11). Eeltoodut arvestades on ühise maksejõuetusavalduse esitamine ka nende puhul otstarbekas.

§-d 5, 9 ja 11. Kui kehtivas õiguses saavad ühise maksjõuetusavalduse esitada abikaasad, siis muudatuse järgi antakse ühise maksejõuetusavalduse esitamise õigus ka registreeritud elukaaslastele, sest ka nemad saavad valida samasugused varasuhted nagu abikaasad ning neil on tõenäoliselt mitmeid ühiseid kohustusi. Muudatustega määratakse kindlaks kohtualluvus registreeritud elukaaslaste ühise maksejõetusavalduse esitamise korral. Registreeritud elukaaslaste ühine maksejõuetusavaldus tuleb esitada nende ühise elukoha järgsele maakohtule või kui see puudub, siis tuleb esitada avaldus ühe elukoha või ettevõtte asukoha järgsele maakohtule nende valikul. Registreeritud elukaaslased esitavad ühise maksejõuetusavalduse täites ühiselt ministri määrusega kehtestatud ühise maksejõuetuse avalduse vormi. Kui avalduse esitab üks registreeritud elukaaslane, peab ta avalduses esitama teise registreeritud

elukaaslase andmed, teada andma, kas makseraskused on ka teisel, ja põhjendama, miks ei esitata avaldust ühiselt. Ühise maksejõuetusavalduse saab näiteks esitada ka juhul, kui registreeritud kooselu on küll lõppenud, kuid ühisvara on jäänud jagamata.

§-d 13–15 ja 17–18. Muudatusega laiendatakse abikaasasid puudutavaid erisusi olukorras, mil maksejõuetusavalduse on esitanud vaid üks abikaasadest, ka registreeritud elukaaslastele. Kui maksejõuetusavalduse esitas üks registreeritud elukaaslane, tuleb selle menetlusse võtmise määrus toimetada kätte ka teisele registreeritud elukaaslasele, et tagada läbipaistev menetlus. Lisaks antakse kohtusse võimalus võtta registreeritud elukaaslaste ühine masejõuetusavaldus menetlusse, vaid ühe registreeritud elukaaslase suhtes, võimaldatakse nimetada kummalegi registreeritud elukaaslasele eraldi usaldusisikud ning pannakse registreeritud elukaaslastele kohustus tuua võlanimekirjas eraldi välja kohustused, mille eest vastutab või võib vastutada ka teine registreeritud elukaaslane, ning teise registreeritud elukaaslase kohustused, mille eest võib vastutada võlgnik.

§ 20. Kehtivas õiguses koostatakse abikaasade suhtes ühine ümberkujundamiskava, kui nad on esitanud ühise maksejõuetusavalduse kohus on algatanud nende suhtes ühise võlgade ümberkujundamise menetluse. Muudatusega lisatakse täiendus ka registreeritud elukaaslaste kohta, sest nad võivad valida samad varasuhted nagu abikaasad ning neil on tõenäoliselt mitmeid ühiseid kohustusi, mida on otstarbekas ümber kujundada ühtselt.

§-s 40 ja 41. Kehtiva õiguse kohaselt lõpetab kohus võlgade ümberkujundamise menetluse, kui võlgnik sureb ümberkujundamiskava kehtivuse ajal. Abikaasade ühise maksejõuetusavalduse alusel tehtav võlgade ümberkujundamise menetlust võib aga üleelanud abikaasa suhtes jätkata. Ümberkujundamiskava tühistamisel võib menetluslike otsustuste puhul abikaasade ühise maksejõuetusavalduse puhul teha need otsustused abikaasade suhtes eraldi (nt kuulutada välja võlgniku pankroti vastavalt pankrotiseaduse §-s 31 sätestatule mõlema abikaasa suhtes eraldi).

Muudatusega lisatakse sätetesse ka registreeritud elukaaslane, et ka registreeritud elukaaslastel oleks võimalik ühist maksejõuetusavaldust esitada nii registreeritud kooselu ajal kui ka pärast registreeritud kooselu lõppemist ning tagada samadel põhimõtetel menetlus ning valitud varasuhtega seotud õiguslikud tagajärjed, sest registreeritud elukaaslased saavad samuti valida varaühisuse, vara juurdekasvu tasaarvestuse või varalahususe varasuhte sarnaselt abikaasadele (KooS § 16) ning ka neil tekib solidaarkohustus perekonna huvides võetud kohustuste eest (KooS § 11).

§ 11. Halduskohtumenetluse seadustiku muutmine

Halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane menetlusosalise volitatud esindajate hulka. Kehtiva õiguse kohaselt võib menetlusosalise volitatud esindaja olla menetlusosalise abikaasa, tema üleneja või alaneja sugulane (HKMS § 32 lg 1 p 7). Säte võimaldab sarnaselt tsiviilkohtumenetlusele esindada lähedastel isikutel menetlusosalist seetõttu, et eeldada võib nende äratuntavat ühist huvi menetlusosalisega[70]. Muudatuse kohaselt võib menetlusosalise volitatud esindaja olla ka tema registreeritud elukaaslane, sest ka tema puhul saab eeldada äratuntavat ühist huvi menetlusosalisega.

[70] Vrd tsiviilkohtumenetluses võib lepinguline esindaja olla menetlusosalise üleneja või alaneja sugulane või abikaasa (TsMS § 218 lg 1 p 5). On peetud mõistlikuks lubada neil menetlusosalist kohtus esindada äratuntava ühise huvi tõttu menetlusosalisega. Vt TsMS-Komm I/Vaher § 218 p 3.4.4. – V. Kõve *et al* (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik. I. I–V osa (§-d 1–305): kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2017.

§ 12. Haldusmenetluse seaduse muutmine

Haldusmenetluse seaduse muudatusega täiendatakse loetelu isikutest, kellega seotud menetluses ei või haldusorgani nimel tegutsev isik haldusmenetlusest osa võtta ning tal tekib kohustus end taandada

Haldusorgani nimel tegutsev isik ei või haldusmenetlusest muu hulgas osa võtta ning tal tekib kohustus end taandada juhul, kui ta on asjas menetlusosalise või tema esindaja sugulane, hõimlane või abikaasa (HMS § 10 lg 1 p 2). Muudatusega keelatakse haldusorgani nimel tegutseval isikul osaleda ning isikul tekib kohustus end taandada ka menetluses, kus menetlusosaline on tema registreeritud elukaaslane või registreeritud elukaaslase sugulane. Kohustust end taandada laiendatakse ka registreeritud elukaaslasega seotud asjadele seetõttu, et registreeritud elukaaslaste vahel saab eeldada lähedast seotust ning tekib oht huvide konfliktiks. Piiranguga tagatakse, et menetlus on aus ning ka näib ausana.

§ 13. Hooneühistuseaduse muutmine

Hooneühistuseaduse (HÜS) muudatusega tuuakse õigusselguse tagamiseks välja, et ka registreeritud elukaaslaste ühisvara hulka kuuluva hooneühistu liikmesuse loovutamiseks on vajalik teise registreeritud elukaaslase nõusolek.

Kehtiva õiguse kohaselt on abikaasade ühisvara hulka kuuluva liikmesuse loovutamiseks vajalik abikaasa nõusolek ning nõusoleku puudumisel on loovutamise tehing tühine (HÜS § 8 lg 3). Teise abikaasa nõusoleku nõue põhineb abikaasade ühisvara ühise valitsemise põhimõttel (PKS § 28 lg 1, § 29 lg 1) ning nõusoleku puudumisega kaasnev käsutustehingu tühisus tuleneb varaühisuse varasuhte sätetest (PKS § 31 lg 1).

Muudatusega tuuakse välja, et registreeritud elukaaslaste ühisvara hulka kuuluva hooneühistu liikmesuse loovutamiseks on samuti vajalik teise registreeritud elukaaslase nõusolek. Muudatus lähtub sellest, et ka registreeritud elukaaslastel on võimalik valida varasuhteks varaühisus (KooS § 16 lg 1), misjuhul kohalduvad ka registreeritud elukaaslaste vahelistes suhetes ühisvara valitsemise sätted.

§ 14. Hädaolukorra seaduse muutmine

Hädaolukorra seaduse (HOS) muudatusega laiendatakse õigust saada eriolukorra tööle rakendatud isiku surma tõttu hüvitist ka registreeritud elukaaslasele.

Kehtiva õiguse kohaselt saavad eriolukorra tööle rakendatud isiku surma korral hüvitist isikud, kes olid perekonnaseaduse kohaselt hukkunud isiku ülalpidamisel (HOS § 44 lg 2). Registreeritud elukaaslased on sarnaselt sugulastele ja abikaasale kohustatud teineteist vastastikku ülal pidama, kuid nende ülalpidamiskohustus ei ole sätestatud mitte perekonnaseaduses, vaid kooseluseaduses (KooS § 9). Muudatusega lisatakse HOS § 44 lg-sse 2 viide ka kooseluseadusele, et eriolukorra tööle rakendatud isiku surma korral oleks õigus saada hüvitist ka tema registreeritud elukaaslasel.

§ 15. Investeerimisfondide seaduse muutmine

Investeerimisfondide seaduse (IFS) muutmine seostub analoogselt FIS tehtud muudatusele vajadusega vältida olukordi, kus võib tekkida huvide konflikt.

§ 353. Kehtivast õigusest tuleneb kohustus koguda ja säilitada teavet tegevisiku ja tema lähedaste väärtpaberitehingute kohta (IFS § 353). Kohustus põhineb Euroopa Liidu õigusel[71] ning selle eesmärk on maandada huvide konflikti ja vältida kuritarvitusi olukordades, mil väärtpaberitehinguid teeb juhtimis- või kontrollifunktsiooni omav fondivalitsejaga seotud isik ehk tegevisik või tema lähedane[72]. Teavitamiskohustus laieneb ka juhtudele, mil väärtpaberitehingu teeb tegevisiku lähedane (IFS § 353 lg 5). Muudatusega lisatakse tegevisiku lähedaste loetelusse ka tegevisiku registreeritud elukaaslane, sest registreeritud elukaaslaste varasuhte ja vastastikuse ülalpidamiskohustuse tõttu saab ka registreeritud elukaaslaste vahel eeldada majanduslikku seotust.

§ 466. Kehtivast õigusest tuleneb finantsinspektsioonile õigus nõuda loetletud isikutelt teavet, dokumente ja selgitusi (IFS § 456). Isik võib teabe andmisest keelduda selle isiku lähedasel, kelle kohta soovitakse teavet saada (IFS § 466 lg-d 2 ja 3). Muudatuse eesmärk on anda teabe andmisest keeldumise õigus ka registreeritud elukaaslasele. Omavahelise seotuse tõttu ei saa eeldada ühe kohustust teavet teise registreeritud elukaaslase vastu anda, keeldumise alus annab võimaluse teha erisused huvide konflikti olukorras.

§ 16. Isikut tõendavate dokumentide seaduse muutmine

Isikut tõendavate dokumentide seaduse (ITDS) muudatustega võimaldatakse anda diplomaatiline pass perekonnaliikmena ka registreeritud elukaaslasele.

§-d 22 ja 24. Kehtiva õiguse kohaselt saab diplomaatilise passi anda Vabariigi Presidendi, välisesinduses töötava diplomaadi või karjääridiplomaadi kandidaadi perekonnaliikmele (ITDS § 22 lg 1 p 2, lg-d 4 ja 4[1]). Muudatusega lisatakse perekonnaliikmete määratluse hulka õigusselguse tagamiseks ka registreeritud elukaaslane ning võimaldatakse anda ka talle diplomaatiline pass. Välislähetuses viibiva diplomaadi registreeritud elukaaslase diplomaatilise passi kehtivusaeg on viis aastat ning presidendi ja endise presidendi elukaaslase diplomaatiline pass kehtib kümme aastat (ITDS § 24 lg 4 p-d 1, 3 ja 13). Registreeritud elukaaslase lisamine perekonnaliikme määratluse alla ning talle diplomaatilise passi andmise võimalusega soodustatakse perekondlike suhete säilimist.

§ 17. Kaitseliidu seaduse muutmine

Kaitseliidu seaduse (KaLS) muudatustega laiendatakse kaitseliidu liikme ja valvuri hukkumise korral hüvitise saajate ringi ning lisatakse nende hulka ka isiku registreeritud elukaaslane.

§ 63. Kehtiva õiguse kohaselt saab kaitseliidu liige määrata isiku, kes tema hukkumise korral hüvitist saab (KaLS § 61 lg 6), vähemalt pool hüvitisest läheb aga seaduse kohaselt hukkunud liikme lähedastele (KaLS § 63 lg 6 p 2). Muudatuse eesmärk on laiendada kaitseliidu liikme hukkumise korral seaduse alusel hüvitise saajate ringi ning lisada nende hulka ka isiku registreeritud elukaaslane. Kaitseliidu liikme registreeritud elukaaslase peaks saama seaduse kohaselt hüvitist, sest registreeritud elukaaslaste vahel saab eeldada tugevat seotust, samuti on neil teineteise vastastikune ülalpidamiskohustus.

§ 74. Kehtiva õiguse kohaselt saavad valvuri hukkumise korral tööülesande täitmisel hüvitist valvuri lesk ja isik, kelle vastu oli valvuril perekonnaseadusest tulenev ülalpidamiskohustus. Muudatusega laiendatakse hüvitise saajate ringi ja lisatakse nende hulka ka valvuri

[71] Vt lähemalt Riigikogu XIII koosseis. Investeerimisfondide seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 717 SE seletuskiri lk 39–40.
[72] Vt lähemalt Riigikogu XIII koosseis. Investeerimisfondide seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 717 SE seletuskiri lk 39–40.

registreeritud elukaaslane. Valvuri registreeritud elukaaslase peaks saama hüvitist, sest registreeritud elukaaslaste vahel saab eeldada tugevat seotust, samuti on neil teineteise vastastikune ülalpidamiskohustus.

§ 18. Kaitseväeteenistuse seaduse muutmine

Kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) muutmisega laiendatakse isiku hukkumise korral hüvitist saavate ja toitjakaotuspensioni saavate isikute ringi, lisades nende hulka ka hukkunu registreeritud elukaaslase. Regulatsiooni täiendatakse ka selleks, et vältida registreeritud elukaaslaste puhul olukordi, mil võib tekkida huvide konflikt.

§ 92. Kehtiva õiguse kohaselt ei või rahuaja ametikohale nimetada tegevväelast, kes on vahetu ülema lähedane (KVTS § 92 lg 3 p 4). Muudatusega laiendatakse piiranguga hõlmatud isikute ringi ning keelatakse huvide konflikti olukordade vältimiseks nimetada rahuaja ametikohale ka tegevväelast, kes on vahetu ülema registreeritud elukaaslane. Huvide konflikt on tõenäoline ka registreeritud elukaaslaste suhetes, sest ka nende puhul võib eeldada suurt isiklikku ja majanduslikku seotust.

§ 117. Kehtiva õiguse kohaselt makstakse pikaajalisse välislähetusse saadetud isikule ja tema abikaasale tasu vastavalt avaliku teenistuse seaduse (ATS) sätetele arvestades kõnesolevas seaduses sätestatud erisusi (KVTS § 117 lg 1). Muudatusega laiendatakse tasu maksmist ka välislähetusse saadetud isiku registreeritud elukaaslasele. Tasu nimetus muudetakse seetõttu „abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasuks“. Muudatus järgib ATS muudatusi, mille eesmärk on soodustada välislähetusse saadetud isiku perekonnaliikmete kaasas olemist ning tagada perekondlike sidemete säilimine (vrd ATS §-d 45 ja 46).

§ 180. Kehtiva õiguse kohaselt on isik kohustatud andma tunnistajana distsiplinaarsüüteo kohta seletusi, kui ta oli distsiplinaarsüüteo toimepanemise juures või kui talle olid distsiplinaarsüüteo asjaolud teada. Seletuste andmisest keeldumist käsitatakse kohustuse rikkumiseni. Muudatuse eesmärk on anda registreeritud elukaaslasele õigus keelduda distsiplinaarmenetluse läbiviimisel seletuste andmisest enda registreeritud elukaaslase vastu ilma, et seda loetaks kohustuse rikkumiseks. Arvesse on võetud registreeritud elukaaslaste tihedaid omavahelisi seoseid ning eesmärk on vältida olukordi, mil tekib huvide konflikt. Lähtutud on samadest põhimõtetest nagu avaliku teenistuse korral (vrd ATS § 73).

§ 197. Kaitseväelase ja asendusteenistuja teenistusülesannete täitmise tõttu hukkumise korral on hukkunu lähedastel seaduse kohaselt õigus poolele hüvitisest (KVTS § 197 lg 1 p 2). Muudatuse eesmärk on laiendada kaitseväeteenistuses hukkumise korral hüvitise saajate ringi ja hõlmata sinna ka isiku registreeritud elukaaslane. Registreeritud elukaaslastel on teineteise suhtes vastastikuse toetuse ja ülalpidamise kohustus, mistõttu peaks teenistusülesannete täitmise tõttu hukkumise korral hüvitist saama ka registreeritud elukaaslane.

§ 210. Kaitseväelase teenistusülesannete täitmise tõttu hukkumise korral on tema ülalpidamisel olnud perekonnaliikmetel ja lähedastel õigus toitjakaotuspensionile. Muudatuse eesmärk on laiendada kaitseväeteenistuses hukkumise korral toitjakaotuspensioni saavate isikute ringi ja lisada nende hulka ka isiku registreeritud elukaaslane. Registreeritud elukaaslastel on teineteise suhtes vastastikuse toetuse ja ülalpidamise kohustus, mistõttu peaks teenistusülesannete täitmise tõttu hukkumise puhul toitjakaotuspensioni saama ka registreeritud elukaaslane. Sättes täpsustatakse ka seda, et toitjakaotuspension säilib uuesti abiellumise või kooselu registreerimise korral üheks kuuks.

§ 19. Kalmistuseaduse muutmine

Kalmistuseaduses (KalmS) lisatakse muudatusega registreeritud elukaaslane surnud isiku omaste määratluse hulka.

§ 9. Kehtiva õiguse kohaselt korraldab kohalik omavalitsus omasteta surnu matmise või tuhastamise (KalmS § 9 lg 4), järgnevas lõikes on täpsustatud, keda peetakse surnu omasteks. Muudatusega täiendatakse omaste määratlust, lisades nende hulka ka surnu registreeritud elukaaslase (KalmS § 9 lg 5). Õigusselguse ja ühtse terminikasutuse tagamiseks viidatakse sättes otsesõnu registreeritud elukaaslase mõistele.

§ 20. Karistusseadustiku muutmine

Karistusseadustiku (KarS) täiendamisega täpsustatakse kohtu põhjendamiskohustust väljasaatmisel ning antakse registreeritud elukaaslasele ütluste andmisest keeldumise õigus.

§ 54. Kehtiva õiguse järgi saab kohus kohaldada lisakaristusena riigist väljasaatmist, kuid peab väljasaatmise kohaldamist täiendavalt põhistama, kui süüdlasel on Eestis koos temaga seaduslikult ühises perekonnas elav abikaasa või alaealine laps (KarS § 54 lg 1). Muudatusega pannakse kohtule täiendav kohustus enda otsust põhistada ka juhtudel, mil süüdlasega koos elab Eestis seaduslikult ühises perekonnas registreeritud elukaaslane. Arvestatud on asjaolu, et ka registreeritud elukaaslaste vahel on perekondlikud seosed, mistõttu vajab nende kooselu piiramine eraldi põhjendamist.

§-d 306 ja 307. Kuriteo varjamine ning kuriteost mitteteatamine on üldiselt karistatav, kuid kui kuriteo on toime pannud lähedane, ei loeta kuriteo varjamist või sellest mitteteatamist süüliseks (KarS § 306 lg 2, § 307 lg 2). Muudatusega täiendatakse sätteid selliselt, et süüliseks ei loeta ka registreeritud elukaaslase teo varjamist või sellest mitteteatamist, sest eeldada saab, et registreeritud elukaaslased on lähedalt seotud. Huvide konflikti olukorras ei saa registreeritud elukaaslaste seotuse tõttu teavitamist eeldada.

§ 21. Kinnisasja omandamise kitsendamise seaduse muutmine

Kinnisasja omandamise kitsendamise seaduse (KAOKS) muudatustega välistatakse seaduse kohaldamisalast olukorrad, mil võõrandaja võõrandab enda registreeritud elukaaslasele maatulundusmaa sihtotstarbega kinnisasja, mille võõrandamise piiramine on avalikes huvides või kinnisasja, mille võõrandamine on piiratud riigi julgeolekukaalutlustest lähtuvalt. Piirang ei kohaldu ka juhul, kui kinnisasi omandatakse registreeritud elukaaslaste ühisvara hulka.

§ 2. Kehtiva õiguse kohaselt võib osade kinnisasjade võõrandamine olla avaliku huvi või riigi julgeolekukaalutluste tõttu piiratud (KAOKS § 1). Piirangud ei kohaldu aga olukorras, mil isik võõrandab kinnisasja enda lähedasele, sh ka neil juhtudel, mil kinnisasi hakkab kuuluma lähedase ja tema abikaasa ühisvara hulka (KAOKS § 2 lg 1 p-d 4 ja 5). Muudatustega välistatakse seaduse kohaldamisalast ka sellised olukorrad, mil isik võõrandab kinnisasja enda registreeritud elukaaslasele, sest ka nende vahel võib eeldada lähedast seotust. Lisaks on sätet täpsustatud arvestades, et ka registreeritud elukaaslased saavad valida varasuhteks varaühisuse, mil neil tekib samuti ühisvara.

§ 22. Kinnistusraamatuseaduse muutmine

Kinnistusraamatuseaduse (KRS) muudatustega reguleeritakse olukordi, mil asjaõigus kuulub ühisvara hulka, kuid kinnistusraamatusse on ekslikult kantud vaid üks abikaasadest või registreeritud elukaaslastest. Kehtiva õiguse järgi on sel juhul kinnistusraamatu kande

parandamiseks vaja kinnistamisavaldusele lisada omandiõiguse tunnistus (KRS § 63[1] lg 3, § 65[1] lg 4, TõS § 37[2]).

§ 63[1]. Enne kehtiva perekonnaseaduse jõustumist kehtinud perekonnaseaduse kohaselt sai kinnistusraamatus ekslikult ühisomanikuna kajastamata jäänud abikaasa kinnistusraamatu kande parandamist nõuda juhul, kui ta esitas selle jaoks enda abikaasaga ühise notariaalselt tõestatud avalduse (PKS 1995 § 17 lg 5). Seadust täiendati nõudega esitada kande parandamiseks omandiõiguse tunnistus (TõS § 37[2]), et enne kande parandamist saaks üle kontrollida, kas kinnisasjaõigus ikka kuulub abikaasade ühisvara hulka[73]. Nii peab abikaasa, keda ei ole ekslikult kinnistusraamatusse ühisomanikuna kantud, lisama kehtiva õiguse järgi kande parandamiseks kinnistamisavaldusele ka omandiõiguse tunnistuse, et tõendada asjaõiguse kuulumist abikaasade ühisvara hulka (KRS § 63[1] lg 3). Muudatusega lisatakse sättesse viited registreeritud elukaaslastele, sest ka nemad võivad valida varasuhteks varaühisuse, mil varasuhte kestel omandatud asjaõigused lähevad nende ühisvara hulka kinnistusraamatuväliselt (KooS § 16, PKS § 25). Muudatusega tagatakse ühtsus varaühisuse varasuhte sätete kohaldamisel, sõltumata sellest, kas tegemist on abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühisvaraga. Õiguslik olukord on omandiõiguse tunnistuse instituudi loomise ajaga võrreldes muutunud (kui kinnisasi omandatakse ühisvara hulka, kantakse kinnisasja ühised omanikud kinnistusraamatusse sõltumata nende sellekohasest soovist), nii peaks säte registreeritud elukaaslaste puhul harva kohalduma. Kande parandamisega samad õiguslikud tagajärjed saavad nii abikaasad kui ka registreeritud elukaaslased abielu või registreeritud kooselu kestel omandiõiguse tunnistust vajamata saavutada ühtlasi ka abieluvaralepingu sõlmimise või kooselulepingu muutmise kaudu (KooS § 16 lg 2, PKS § 27 lg 4, § 59 lg 1 p 3). Täpsemad selgitused on eelnõu seletuskirjas välja toodud TõS § 37[2] seotud muudatuste juures.

§ 65[1]. Eelnevalt kirjeldatud kande parandamise kord, mille käigus tuleb esitada omandiõiguse tunnistus, kohaldub ka juhul, kui abikaasade varasuhe oli varaühisus, üks abikaasadest on surnud ning asjaõigus on üle läinud abikaasa pärijale. KRS § 65[1] lg-s 4 sätestatud viide tähendab sisuliselt seda, et juhul, kui kinnistusraamatus kajastub asjaõiguse kinnistusraamatuvälise ülemineku tõttu vaid pärandaja (surnud abikaasa), on kande parandmiseks lisaks kandeavaldusele vajalik ka omandiõiguse tunnistus. Kehtiv õigus on ebaselge ja vastuoluline. Eelnõuga tehakse muudatused nii kõnesolevasse sättesse kui ka omandiõiguse tunnistust käsitlevasse normi (TõS § 37[2]). Selle käigus kõrvaldatakse senine ebaselgus ning lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele. Täpsemad selgitused omandiõiguse tunnistuse andmise tingimuste kohta on seletuskirjas välja toodud TõS § 37[2] seotud muudatuste juures.

Kõnesolevat sätet muudetakse, sest selle kohaldamisel koostoimes TõS §-ga 37[2] on raske aru saada, kas ja kui siis kelle ühine avaldus on kinnistusraamatu kande parandamiseks vajalik. Nagu seletuskirjas TõS § 37[2] kohta on selgitatud, on kehtivas õiguses see olukord reguleeritud, kuid regulatsiooni abstraktsus muudab sellest aru saamise raskeks.

Muudatused puudutavad KRS § 65[1] lg-d 4 ja 5, kus paikneb üldine viide omandiõiguse tunnistuse nõudele ning seejärel omakorda viiteline erisus lahusvara kohta. Toonase eelnõu seletuskirjast ilmneb, et eesmärk on kaitsta pärandaja üleelanud abikaasa õigusi ning sisuliselt on soovitud võimaldada omandiõiguse tunnistuste andmist nii asjaõiguse ühis- kui ka lahusvara hulka kuulumise kohta. Samas on seletuskirjas öeldud, et omandiõiguse tunnistus tõestatakse

[73] Riigikogu XI koosseis. Kinnistusraamatuseaduse, pärimisseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 725 SE seletuskiri, lk 10.

ainult selle kohta, et tegemist on juba olemasoleva abikaasade ühisvaraga ning rõhutati, et selle tunnistuse alusel on võimalik ainult kinnistusraamatu ebaõige kande parandamine[74].

Eelnevat arvestades on tehtud muudatused selliselt, et KRS § 65^1 lg-tesse 1 ja 4 jääb üldine norm selle kohta, millal on kinnistusraamatu kande parandamiseks vajalik ka omandiõiguse tunnistus ning KRS § 65^1 lg 5 tunnistatakse kehtetuks. Edaspidi reguleeritakse TõS §-s 37^2, kes saab ühe abikaasa või registreeritud elukaaslase surma korral omandiõiguse tunnistuse tõestamiseks avalduse esitada. Eraldi on käsitletud kõiki kolme ülaltoodud olukorda. Samas sättes on reguleeritud ka asjaõiguse ühis- või lahusvara hulka kuulumise kohta omandiõiguse tunnistuse väljastamise eeldused (vt seletuskiri TõS § 37^2).

§ 23. Kodakondsuse seaduse muutmine

Kodakondsusseaduse (KodS) muudatustega täpsustatakse last üksi kasvatava vanema mõistet ning laiendatakse kodakondsuse saamise ning selle andmisest ja taastamisest keeldumise aluseid ka isiku registreeritud elukaaslasele.

§ 14^1. Kehtiv õigus võimaldab alaealisel saada Eesti kodakondsus ühe vanema taotlusel juhul, kui see vanem kasvatab last üksinda (vt KodS § 14), järgnevas sättes on täpsustatud last üksi kasvatava vanema mõistet (KodS § 14^1). Muudatusega täpsustatakse last üksinda kasvatava vanema mõistet käsitleva sätte sõnastust, et hõlmata ka registreeritud kooseluga seotud olukorrad.

§ 21. Kehtiva õiguse kohaselt keeldutakse kodakondsuse andmisest ja selle taastamisest välisriigi relvajõudude kaadrisõjaväelase abikaasale (KodS § 21 lg 1 p 6). Samal ajal võidakse kodakondsus anda välisriigi relvajõudude kaadrisõjaväelasele, kes on olnud sünniga Eesti kodakondsuse omandanud isikuga abielus vähemalt viis aastat ja see abielu ei ole lahutatud (KodS § 21 lg 2). Muudatusega laiendatakse kodakondsuse andmise erisusi ning selle andmisest või taastamisest keeldumise aluseid ka isiku registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelist lähedast seotust.

§ 24. Kogumispensionide seaduse muutmine

Kogumispensionide seaduse (KoPS) muudatusega laiendatakse lapse kasvatamisega seotud soodustusi ka vanema registreeritud elukaaslasele.

§ 10. Kehtiva õiguse kohaselt tehakse pensionifondi täiendav sissemakse isiku iga kuni kolmeaastase Eestis elava lapse kohta. Täiendava sissemakse saab korraga üks õigustatud isikutest. Õigustatud isikuks võib olla last kasvatav vanem, vanema abikaasa, eestkostja või hoolduspere vanem (KoPS § 10). Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane pensionifondi täiendavat sissemakset saama õigustatud isikute loetelusse. Muu hulgas võimaldatakse selliselt olukorras, kus õiguslikult on lapse vanem vaid üks registreeritud elukaaslastest, kuid last kasvatavad faktiliselt mõlemad neist, jagada soodustusi perekonna sees vastavalt sellele, kumb registreeritud elukaaslastest mõnel perioodil faktiliselt last kasvatab.

§ 25. Kooseluseaduse muutmine

Kooseluseaduse muudatustega täpsustatakse, kuidas tehakse kooselulepingu sõlmimise, lõpetamise ja lõppemise korral kanded abieluvararegistrisse ja antakse andmed

[74] Riigikogu XI koosseis. Kinnistusraamatuseaduse, pärimisseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 725 SE seletuskiri, lk 11.

rahvastikuregistrisse. Lisaks täpsustatakse kooselulepingu kehtetuks tunnistamise ja kooselulepingu kohtus lõpetamise korda.

§ 2. Kehtiva õiguse kohaselt ei saa kooselulepingut sõlmida isikute vahel, kellest vähemalt üks on kooselulepingu sõlmimise ajal abielus või kellel on kehtiv kooseluleping (KooS § 2 lg 1). Muudatusega tehakse tehniline täpsustus, mille järgi ei saa kooselulepingut sõlmida muu hulgas isikute vahel, kes on registreeritud kooselus. Terminit muudetakse lähtudes RRS tehtavatest täiendustest, kus määratakse isiku, kellel on kehtiv kooseluleping, perekonnaseisuks „registreeritud kooselus“ (RRS § 21 lg 1 p 10).

§-d 3 ja 16. Kehtivas õiguses on selgitatud kooselulepingu sõlmimise korda ning märgitud, et kooselulepingu sõlmimisel kantakse varasuhte valik varasuhteregistrisse varasuhteregistri seaduses sätestatud korras. Muudatustega tuuakse esile ja täpsustatakse notari õigust nõuda kooselulepingut sõlmida soovivatelt isikutelt kooselulepingu sõlmimise eeldusi ja takistuste puudumist tõendavaid dokumente (KooS § 3 lg-d 3 ja 3^1). Lisaks tehakse viited seadustele, mis reguleerivad kooselulepingu kohta kannete tegemist (KooS § 3 lg 4, § 16 lg 3).

Kooselulepingu võivad sõlmida kaks füüsilist isikut, kellest vähemalt ühe elukoht on Eestis (KooS § 1 lg 1). Samuti ei tohi olla kooselulepingu sõlmimiseks takistusi (vt KooS §-d 1–3). Muudatustega on esile toodud, et notar saab küsida kooselulepingut sõlmivatelt isikutelt dokumente eelduste ja takistuste tõendamiseks. Kooselulepingu sõlmimise eelduste hindamine ja takistuste puudumine on õiguslik küsimus, mille lahendab notar. Isikute esitatavad dokumendid ning notarile antud õigus isikutelt dokumente nõuda, võimaldavad notaril kooselulepingu sõlmimise eelduste hindamist lihtsustada. Eelkõige hõlmavad dokumendid neid, mis on loetletud TõS §-s 22^1 ning välismaalase tõendit kooselu registreerimise võime kohta (KooS § 3 lg 3^1). Neid andmeid, millele on notaril endal ligipääs olemas (rahvastikuregistri andmed, kohtulahendid), ta kooselulepingut sõlmida soovivatelt isikutelt küsima ei peaks. Põhjendatud on aga küsida andmeid, millele notaril ligipääs puudub, näiteks Eestis kooselulepingut sõlmiva välismaalase dokumente.

Kui kooselu soovib registreerida välismaalane, tuleb hinnata kooselulepingu sõlmimise eeldusi arvestades rahvusvahelise eraõiguse norme kooselu registreerimise kohta. Kooselu registreerimise eeldusi, takistusi ja sellest tulenevaid tagajärgi reguleerib kummagi kooselu registreerida sooviva isiku elukohariigi õigus (REÕS § 56 lg-d 1 ja 4). Eestis saab kooselu registreerida välismaalane, kui tema elukohariigi õiguse kohaselt on eeldused sellise kooselu registreerimiseks olemas ning takistused puuduvad. Kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimiseks välisriigi õiguse järgi on notaril õigus nõuda poolte kaasabi, pooled võivad selleks dokumente esitada, kasutada eksperte ning notar võib pöörduda abi saamiseks justiits- või välisministeeriumi poole (REÕS § 4 lg-d 1–3, § 5).

Selleks, et lihtsustada kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimist, kui kooselulepingu sõlmib välismaalane, on seadusesse lisatud notari võimalus nõuda isiku elukohariigi dokumenti selle kohta, et tal on oma elukohariigi õiguse järgi õigus kooselu registreerida ning takistused selleks puuduvad. Sõnastus on laiem, arvestades, et kindlat tõendi vormi ei pruugi välisriikides olla. Samuti on jäetud notari otsustada, kas notar soovib nõuda isikult tõendit oma elukoha- või kodakondsusriigist. Kooselulepingu sõlmimise eelduste ja takistuste hindamine on õiguslik küsimus, mille lahendab notar. Notari kujundada on, milliseid dokumente ta soovib, et õiguslikule küsimusele hinnang anda (REÕS § 4 lg 2).

Kooselulepingu sõlmimise eelduseks ei ole seatud jäigalt kooselulepingu sõlmimise võime kohta tõendi esitamine. Arvestatud esiteks seda, et paljudes riikides ei pruugi isikul ollagi võimalik saada eraldi dokumenti selleks, et tõendada enda kooselu registreerimise võimet teises

riigis. Veel enam, ei pruugi selline dokument olla välja antud mõne tõendi vormis. Näitena võib tuua, et ka Eesti ei plaani hakata välja andma eraldi vormis kooseluvõimetõendeid, et neid väljastada selleks, et isik saaks välisriigis kooselu registreerida. Eestis saab küsida välismaal kooselu registreerimiseks üksnes registriväljavõtteid üldistel alustel. Seni on praktikas välismaalased esitanud notarile Eestis kooselu registreerimiseks näiteks abieluvõimetõendeid enda elukohariigist. Kuigi abielu sõlmimise ja kooselu registreerimise eeldused ei pruugi kattuda, võib notar isikult sellist dokumenti küsida ja ka selle vastu võtta, kui ta leiab, et see lihtsustab kooselulepingu sõlmimise eelduste ja takistuste kontrollimist. Notar kohaldab aga õigust ise ning annab õigusliku hinnangu siiski kooselu registreerimise eeldustele isiku elukohariigi õiguse järgi (REÕS § 56 lg-d 1 ja 4) ega ole seotud poolte dokumentides toodud seisukohtadega (REÕS § 4 lg 2).

Olukorras, mil välismaalase puhul ei ole võimalik hinnata tema elukohariigi õiguses sisalduvaid eelduseid, vaatamata kõigile pingutustele mõistliku aja jooksul, saab notar kohaldada Eesti õigust (REÕS § 4 lg 4, § 5). Samuti on võimalik, et notar keeldub toimingu tegemisest või lükkab toimingu edasi ning selgitab isikule, et ta ei pea enda kooselu registreerimise võimet varasema elukohariigi õiguse järgi tõendama, kui ta on Eestis elanud vähemalt kuus kuud vahetult enne kooselulepingu sõlmimist ja tema perekonnaseisuandmed kajastuvad rahvastikuregistris (KooS § 3 lg 3^1 kolmas lause).

Muudatuste tagajärjel jääb üldine viide sellele, et notar teeb kooselulepingu sõlmimisel kande abieluvararegistrisse ning annab andmed rahvastikuregistrisse KooS § 3 lg-sse 4. Kehtivas õiguses sisaldus sarnane selgitus KooS § 16 lg-s 3, mis tunnistatakse eeltoodut arvestades kehtetuks. Muudatusega on parandatud viiteid seadustele ja välja toodud, et kanded teeb ja andmeid annab notar. Rahvastikuregistrisse antavaid andmeid jääb reguleerima KooS § 3^1. Rahvastikuregistrisse andmete andmise korda täpsustab RRS. Välja jäetakse viide PKTS-le, sest eelnõu kohaselt ei ole kooselulepingu sõlmimine perekonnaseisutoiming.

§ 3^1. Muudatusega sätestatakse kooselulepingu sõlmimisel rahvastikuregistrisse antavad andmed. Andmed annab rahvastikuregistrisse notar rahvastikuregistri menetlustarkvara kaudu ning andmekoosseisu määravad ära rahvastikuregistri andmeväli ning kujundatav infotehnoloogiline lahendus. Kooselulepingu sõlmimisel antakse rahvastikuregistrisse andmed registreeritud elukaaslaste kohta. Registrisse antakse andmed isikunime kohta enne ja pärast kooselulepingu sõlmimist, arvestades asjaolu, et registreeritud elukaaslased saavad võtta kooselu registreerimisel näiteks ühise perekonnanime. Registrisse antakse andmetena ka registreeritud elukaaslaste isikukood ja elukoht ning andmed kooselulepingu kohta (kooselulepingu sõlmimise kuupäev, koht, notari nimi ja ametitoimingu number (ametitegevuse raamatu järjekorranumber notariaadimäärustiku § 56 lg 1 mõttes).

§ 5^1. Muudatusega sätestatakse, kellel ja milliste kooselulepingu sõlmimise eelduste puudumisel või välistavate asjaolude esinemisel on kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigus (kannete tegemise ja andmete andmise kohta vt eelnõu seletuskiri KooS § 19^1).

Üldreeglina võib hagi esitada kumbki registreeritud elukaaslane, välja arvatud pettuse, ähvarduse või vägivalla korral, mil hagi saab esitada üksnes registreeritud elukaaslane, kes lepingu pettuse, ähvarduse, vägivalla mõjul sõlmis. Piiratud teovõimega täiealisel isikul on juhul, kui ta ise hagi esitab, vaja ka eestkostja nõusolekut. Samuti on sättes välja toodud, kellel lisaks registreeritud elukaaslastele on hagi esitamise õigus. Piiratud teovõimega registreeritud elukaaslase eest võib hagi esitada ka eestkostja. Juhul kui üks registreeritud elukaaslane oli juba kooselulepingu sõlmimise hetkel abielus või kui tal oli kehtiv kooseluleping, saab hagi esitada ka muu isik, kelle õigusi on sõlmimisega rikutud (nt ühe registreeritud elukaaslasega juba abielus olev isik või juba sõlmitud eelneva kehtiva kooselulepingu pool).

Kui kooselulepingu sõlmimisel on rikutud nõuet elukoha, täisealisuse või teovõime kohta, on täiendavalt antud valdkonna eest vastutavale ministrile kooselulepingu kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigus. Kooselulepingu kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigus on ministril, kelle vastutusvaldkonda kooselulepingu sõlmimise eelduse täitmata jätmine kuulub. Eelkõige võib tegemist olla justiitsministri või siseministri vastutusvaldkonnaga. Ministri hagi esitamise õigus on võimalus mitte kohustus. Arvestada tuleb kooselulepingu sõlmimise asjaolusid.

§ 5^2. Muudatusega on välja toodud üldpõhimõte, et kooselulepingu kehtetuks tunnistamise nõude osas aegumist ei kohaldata. Järgnevates sätetes on toodud kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigustlõpetavad tähtajad erijuhtudel. Erinevus aegumistähtaegade ja õigustlõpetavate tähtaegade vahel seisneb selles, et aegumine on kohustuse täitmisest keeldumise õigust andev vastuväide, kuid aegumine ei lõpeta nõuet. See tähendab, et aegumine ei piira ühe poole õigust esitada kohtusse hagi ja nõuda kohustuse täitmist, kuid aegumine annab teisele poolele kestva vastuväitega õiguse kohustuse täitmisest keelduda.

Kooseluseaduse § 7 tähtajad on sarnaselt üldregulatsioonile, mis käsitleb tehingute tühistatavust ja kinnitamist, õigustlõpetavad tähtajad tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) §-de 99 ja 100 mõttes. See toob kaasa, et sättes toodud asjaolude esinemisel ja sätestatud tähtaegade jooksul on poolel võimalik kehtetuks tunnistamise õigust teostada, samas kui tähtaja möödumisel poolel enam õigust kohtusse pöörduda ei ole. Samuti on piiratud poole õigust leping kehtetuks tunnistada pärast kooselulepingu lõppemist. See on lubatud üksnes siis, kui kooselulepingu sõlmimise ajal oli vähemalt üks pooltest abielus või tal oli kehtiv kooseluleping. Viimati nimetatud erand on tehtud õigusselguse tagamiseks ja juba varasemalt ühe registreeritud elukaaslasega abielus olnud isiku või juba varasemalt kehtiva kooselulepingu sõlminud isiku huvide kaitseks.

Sätestatud tähtajad kaitsevad nii kehtetuks tunnistada soovivat poolt kui ka teist registreeritud elukaaslast. Esimest neist kaitstakse sellega, et tähtaja kulgemine ei alga mitte kooselulepingu sõlmimisest, vaid vastavalt otsusevõime taastumisest, eksimusest, pettusest teada saamisest või ähvarduse, vägivalla mõju lõppemisest. Nii on aluseks võetud kehtetuks tunnistamist sooviva poole subjektiivne teadmine asjaoludest, mis annavad talle õiguse kooselulepingu kehtetuks tunnistamiseks mitte objektiivsed asjaolud. Täpsustusena võib välja tuua, et seejuures piisab ilmselt küll asjaoludest teada saamisest ning vajalik ei ole, et pool oleks teadlik ka vastavate asjaoludega kaasnevast kehtetuks tunnistamise õigusest[75]. Teine registreeritud elukaaslane saab õigustlõpetavate tähtaegade möödumisega õiguskindluse, et kuigi kooselulepingu sõlmimisel võis esineda asjaolusid, mis annaksid ühele registreeritud elukaaslasele kooselulepingu kehtetuks tunnistamise nõude, ei saa see registreeritud elukaaslane tähtaja möödumisel enam nõuet esitada ega lepingu kehtivust kahtluse alla seada.

§ 8. Kooseluseaduses on välja toodud, et abielu ei või sõlmida isik, kellel on abielu sõlmimise ajal kehtiv kooseluleping, täpsustusega, et registreeritud elukaaslased saavad omavahel abielu sõlmida ehk kooselult abielule üle minna (KooS § 8). Kuna oma olemuselt on tegemist abielu sõlmimise materiaalseid eeldusi reguleeriva sättega, tunnistatakse säte kehtetuks ning regulatsioon paigutatakse regulatsioon perekonnaseadusesse abielu sõlmimise eelduste juurde, kuhu see süstemaatiliselt kuulub (PKS § 4).

§ 18. Abielule üleminek on kooselulepingu lõppemise alus (KooS § 17). Muudatusega täpsustatakse kannete tegemise korda olukorras, mil kooseluleping lõpeb seetõttu, et

[75] TsÜS-Komm/Käerdi, Kärson, Lillo § 100 p 3.2. – P. Varul jt (toim). Tsiviilseadustiku üldosa seadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2023.

registreeritud elukaaslased sõlmivad abivahel abielu. Tegemist on erijuhuga, mil registreeritud elukaaslaste soovil n-ö kujundatakse registreeritud kooselu abieluks ümber.

Kehtiva KooS § 18 sõnastuse järgi tehakse kanded varasuhteregistrisse, kuid sellist registrit ei ole loodud ning kanded tehakse siiski abieluvararegistrisse. Abielu sõlmimine toimub registreeritud kooselult abielule üleminekul üldises korras abiellujate vabal valikul kas perekonnaseisuametniku, notari või vaimuliku juures (PKS § 7 lg-d 1 ja 1^1), kuid viimasel on õigus abielu sõlmimisest keelduda PKS § 6 alusel. Vastavalt PKTS § 37 lõikele 4 on perekonnaseisuametnik kohustatud selgitama abiellujatele varasuhete sisu ning registreeritud elukaaslaste abiellumise korral ka kooselulepingus kokku lepitud varasuhte juurde jäämise võimalust. Abielu sõlmimisega lõpeb kooseluleping automaatselt, kuid muud kokkulepped jäävad kehtima (vt kokkulepete kehtivuse osas PKS § 24 lg 1^1 ja lg 2^1 ning KooS § 24 muudatusi).

§ 19. Kehtivas õiguses on sättes reguleeritud registreeritud elukaaslaste kooselulepingu kokkuleppel lõpetamise kord. Muudatusega täpsustatakse, et kooselulepingu kokkuleppel lõpetamine toimub registreeritud elukaaslaste notariaalselt tõestatud tahteavalduste alusel ning täiendavalt on reguleeritud rahvastikuregistrisse sel juhul antavate andmete koosseis.

Kooselulepingu registreeritud elukaaslaste kokkuleppel lõpetamise korral teeb notar kanded abieluvararegistrisse ja annab andmed rahvastikuregistrisse. Kannete tegemise korda, kande sisu, andmete andmise korda ja andmekoosseisu reguleerib KooS § 19 lg 3. Notar teeb abieluvararegistrisse kande abieluvararegistri seaduse kohaselt. Rahvastikuregistrile annab notar andmed rahvastikuregistri menetlustarkvara kaudu. Infotehnoloogiliste võimaluste korral kajastuvad rahvastikuregistrisse antud andmed abieluvararegistris tehnilise liidese kaudu. Kui registreeritud elukaaslased lõpetavad kooselulepingu kokkuleppel, kajastub nende perekonnaseisuna rahvastikuregistris „registreeritud kooselu lõpetatud“ (RRS § 21 lg 1 p 10).

Kooselulepingu lõpetamisel registreeritud elukaaslaste kokkuleppel annab notar rahvastikuregistrisse selle kohta andmed (KooS § 19 lg 3). Andmete koosseisu määravad ära rahvastikuregistri andmeväljad ning kujundatav infotehnoloogiline lahendus. Eelnõu kohaselt annab notar kooselulepingu kokkuleppel lõpetamise korral rahvastikuregistrisse andmed registreeritud elukaaslaste isikukoodi ning isikunime kohta registreeritud kooselu ajal ja pärast registreeritud kooselu lõpetamist. Notar annab andmed ka kooselulepingu lõpetamise aluse kohta (kooselulepingu lõpetamise kuupäev ja koht, ametitoimingu number ja notari nimi). Andmed isikunime kohta on vajalikud, sest registreeritud elukaaslased võivad eelnõu järgi muuta kooselu registreerimisel perekonnanime, näiteks võtta ühise perekonnanime (NS § 12^1). Kooselulepingu lõpetamisel poolte kokkuleppel saab lepingu sõlmimisel oma perekonnanime muutnud elukaaslane teha perekonnanimes samasuguseid muudatusi nagu on nimeseaduses sätestatud abielu lahutamise korral, st saab tagasi võtta lõpetatava kooselulepingu eel viimati kantud perekonnanime, aga samuti perekonnanime, mida inimene kandis esimesse abiellu või koosellu astumisel (n-ö neiupõlvenimi).

Notar saab kooselulepingu lõpetamise eest tasu 64 eurot (NotTS 33^3 lg 3). Tegemist on ühtse tasuga, mis hõlmab lisaks kooselulepingu lõpetamise tahteavalduste tõestamisele ka kannete tegemist abieluvararegistrisse ja andmete andmist rahvastikuregistrisse. Kui notarist sõltumatutel asjaoludel kooselulepingu lõpetamist ei järgne, saab notar poole ettenähtud tasust ehk 32 eurot (NotTS 33^3 lg 4).

§ 19^1. Säte reguleerib kooselulepingu lõpetamise korda siis, kui registreeritud elukaaslased kooselulepingu lõpetamise osas kokkuleppele ei jõua. Sellisel juhul otsustab kohus kooselulepingu lõpetamise ühe registreeritud elukaaslase hagi alusel teise registreeritud elukaaslase vastu. Kohus ei pea kooselulepingu lõpetamise üle otsustades tuvastama

täiendavaid asjaolusid, näiteks seda, kas ja kui siis kui kaua elavad pooled lahus või kas nende lähedased suhted on pöördumatult lõppenud. Kohtul on üldine kohustus suunata pooli asja kokkuleppel lahendama, ta saab teha registreeritud elukaaslastele ettepaneku vaidluse kohtuväliseks lahendamiseks või lepitaja poole pöördumiseks (TsMS § 4 lg 4).

Seaduses ei ole kooselulepingu kohtus lõpetamise või kooselulepingu kehtetuks tunnistamise korral kannete tegemist ja andmete andmist kooseluseaduses eraldi reguleeritud, sest täpsemalt sõltuvad lahendused väljatöötamisel olevatest infotehnoloogilistest arendustest. Kuni kohtute infosüsteemi ja rahvastikuregistri vaheline liidestus[76] kooselulepingute lõpetamise ja kehtetuks tunnistamise korral automaatselt ei toimi, saab lähtuda üldisest regulatsioonist, mille järgi saadab kohus otsuse ärakirja registripidajale, kui kohtuotsusega on muudetud registrisse kantavaid isikuandmeid (TsMS § 455 lg 2).

Rahvastikuregistri kandeid muudab kohtulahendi alusel kohtu maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksus (PKTS § 3 lg-d 3^2 ja 4). Perekonnaseis on kooselulepingu kohtus lõpetamise korral „registreeritud kooselu lõpetatud“ (RRS § 21 lg 1 p 10)[77]. Kui ka kooselulepingu puhul on andmevahetus rahvastikuregistri ja abieluvararegistri vahel võimalik liidese kaudu (X-tee)[78], siis muudetakse kanded abieluvararegistris rahvastikuregistri kaudu. Kui liides kooselulepingute puhul ei toimi, saab kannete muutmise vajadusest anda teada Notarite Kojale, kes muudab kande (AVRS § 19 lg 2^1 p 1).

§ 20. Kehtiva KooS § 20 punkti 4 kohaselt on kooselulepingu lõppemise aeg notari juures kooselulepingu lõpetamise korral kooselulepingu lõpetamise kande jõustumine, kuid praktikas võib selline regulatsioon tekitada probleeme, kuid näiteks mingil põhjusel ei peaks andmed kooselulepingu lõpetamise kohta registrisse jõudma. Sellest tulenevalt muudetakse seda punkti ja sätestatakse kooselulepingu lõppemise ajana notari juures kooselulepingu sõlmimise korral kooselulepingu lõpetamise hetk. Seega lõpeb kooseluleping notari juures, kui pooled on sellekohase kokkuleppe sõlminud.

§ 21. Tulenevalt lihtsustatud korras registreeritud kooselult abielule ülemineku võimalusest (vt KooS § 18), lisatakse KooS § 21 viide §-le 24. Viide on oluline, et oleks selgesti eristatavad kooselulepingu lõppemise õiguslikud tagajärjed (ja sellega seonduvate kokkulepete ja tehingute lõppemine või jätkumine) registreeritud elukaaslaste vahel abielu sõlmimisel ning muudel alustel (registreeritud elukaaslase surma korral või kooselulepingu lõpetamisel).

§ 24. Muudatusega täpsustatakse õiguslikke tagajärgi, mis kaasnevad registreeritud elukaaslaste kooselulepingus sõlmitud kokkulepetele olukorras, kus kooseluleping lõpeb sellega, et registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu. Järgnevaid muudatusi arvestades tunnistatakse KooS § 24 lg-d 3–5 kehtetuks, kuna need ei ole muudetud regulatsiooni puhul enam asjakohased. Muudatustega viiakse ka säte kooskõlla PKS § 24 lg täiendustega, mille järgi ei vali registreeritud elukaaslased omavahel abielu sõlmimisel (registreeritud kooselult abielule ülemineku korral) varasuhet, vaid kehtima jääb varasuhe, mille nad olid valinud kooselulepinguga.

[76] Olemas on liides rahvastikuregistri ja Kohtute Infosüsteemi andmevahetuse jaoks abielulahutuse kohtuasjades.
[77] Täpsemalt reguleeritakse perekonnaseisu Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määruses nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“. Välja on pakutud täiendada § 13 punktiga 7 „registreeritud kooselu lõpetatud, kui isiku kohta on rahvastikuregistrisse kantud viimase perekonnaseisu kajastava dokumendina kooselulepingu lõpetamist tõendava dokumendi andmed“.
[78] Vt Riigikogu XIII koosseis. Abieluvararegistri seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (abieluvararegistri pidamise ja kannete tegemise üleandmine) 258 SE seletuskiri, lk 8.

Üldreeglina lõppevad kooselulepingu lõppemisega registreeritud elukaaslaste vahelised kokkulepped ja seonduvad tehingud (KooS § 21). Käesoleva eriregulatsiooniga täpsustatakse, et kõik kooselulepingus sisalduvad ja sellega seostuvad kokkulepped jäävad registreeritud kooselult abielule ülemineku korral kehtima. Esiteks ei ole kooselulepingu lõppemine abieluga kooselulepinguga valitud varasuhte lõppemise alus. Kooselulepingus valitud varasuhe jääb abielu sõlmimisel kehtima ning varasuhte alguseks loetakse kooselulepingu sõlmimise hetk. Näiteks tähendab see, et juhul, kui registreeritud elukaaslased valisid kooselulepingu sõlmimisel varaühisuse varasuhte, moodustavad esemed, mis on omandatud kooselulepingu sõlmimisest kuni abielu lõppemiseni, ühe tervikliku ühisvara kogumi. Abielludes ei ole registreeritud elukaaslastel vaja kooselu kestel tekkinud ühisvara jagada ning ühisvara moodustub abielu kestel endisel viisil edasi.

Abielu sõlmimisega ei lõppe ka registreeritud elukaaslaste varalised kokkulepped, millega nad varasuhte sees täpsustusi tegid (KooS § 16 lg 2, PKS § 59 lg 1 p 3). Need kokkulepped jäävad edasi kehtima ning neid käsitatakse alates abielu sõlmimisest abieluvaralepinguna. Kuna abielludes jääb kehtima registreeritud elukaaslaste kooselulepingujärgne varasuhe ning varasuhte täpsustused saavad olla vaid sellised, mida oli lubatud teha ka abieluvaralepinguga, ei teki varaliste kokkulepete ja abielu regulatsiooni vahel ka vastuolusid. Abikaasade kooselulepingus kokku lepitud varasuhtel ja varalistel kokkulepetel on kolmanda isiku suhtes samasugune õiguslik tähendus nagu abieluvaralepingul (PKS § 61 lg 2). See tähendab, et kolmanda isiku jaoks on varasuhtel ja varaga seotud kokkulepetel õiguslik tähendus vaid siis, kui ta neist teadis või kui need on kantud abieluvararegistrisse

Abielu sõlmimisega ei lõppe ka muud registreeritud elukaaslaste kokkulepped, mis sisaldusid kooselulepingus või mis olid sõlmitud seoses kooselulepinguga. Näiteks olukorras, kus registreeritud elukaaslased olid kooselulepingus leppinud kokku ülalpidamiskohustuses või sõlminud pärimislepingu, jäävad need kokkulepped vaatamata registreeritud kooselu lõppemisele kehtima. Abielule üleminekul lõpeb kooseluleping seaduse jõul ning registreeritud elukaaslased ei pea enne abielu sõlmimist kooselulepingut eraldi lõpetama. Küll aga juhul, kui registreeritud elukaaslased olid seoses kooselulepinguga sõlminud erinevaid lisakokkuleppeid, võib olla soovitatav enne abielu sõlmimist pöörduda notari poole ja kooseluleping eraldi lõpetada, et ühtlasi täpsustada, mis saab kooselulepingus sisalduvate või sellega seoses sõlmitud kokkulepetega. Selliselt saab kindel olla, et abielu sõlmimisel on varasemate kokkulepete toime osas tagatud õigusselgus ja õiguskindlus poolte jaoks.

§ 27. Lisatava uue rakendussättega reguleeritakse enne käesoleva eelnõu seadusena jõustumist olemasolevate kooselulepingute (01.01.2016–31.12.2023) kohta rahvastikuregistrisse andmete andmise ja abieluvararegistrisse kannete tegemise erikorda ning sel perioodil sõlmitud kooselulepingute ja muude varaliste kokkulepete õiguslikku tähendust kolmandate isikute suhtes. Käesolev paragrahv jõustub 01.10.2023 ehk enne ülejäänud eelnõu seadusena jõustumist (01.01.2024). Eesmärk on tagada, et olemasolevate kooselulepingute kohta on enne seaduse sisulist jõustumist registrikanded olemas.

Kooselulepingute sõlmimine on olnud võimalik juba alates KooS jõustumisest 01.01.2016, kuid kooselulepingute registrisse kandmine ei olnud rakendusseaduse varasema puudumise tõttu võimalik. Kooselulepingud hakati rahvastikuregistrisse kandma alles 2023. aasta alguses tulenevalt Tallinna Ringkonnakohtu 30.06.2022 otsusest nr 3-21-39, mille peale esitatud kaebust Riigikohus menetlusse ei võtnud, ning mis seetõttu jõustus 18.01.2023. Ringkonnakohus kohustas viidatud otsuses Tallinna linna kandma kooselulepingu kohta andmed rahvastikuregistrisse.

2023. aasta märtsi lõpu seisuga on alates 2016. aastast kokku tõestatud 331 kooselulepingut ning nendest on hetkeseisuga registrisse kantud vaid mõned üksikud. Seetõttu nähakse

rakendussättega ette erikord enne 2024. aasta 1. jaanuari sõlmitud kooselulepingute kohta abieluvararegistrisse kannete tegemiseks ja rahvastikuregistrisse andmete andmiseks, et enne ülejäänud seaduse jõustumist oleksid kõik need lepingud juba registrites kajastatud. Et notaritele jääks selleks tegevuseks piisavalt aega, jõustub KooS § 27 kolm kuud enne eelnõu ülejäänud sätteid ehk 01.10.2023. Kõik kooselulepinguid puudutavad andmed peaksid olema registrites kaasajastatud hiljemalt 31.12.2023.

Andmed antakse ja kanded tehakse kõigi seaduse jõustumise ajaks olemasolevate (01.01.2016–31.12.2023) kooselulepingute kohta. Muuhulgas nende kooselulepingute kohta, mis on lõppenud (surmaga või abielule üleminekuga) või lõpetatud (kokkuleppel või kohtus). Andmed annab ja kanded teeb konkreetse kooselulepingu sõlmimise tõestanud notar sõltumata poolte sellekohasest tahteavaldusest, st see ei eelda kooselulepingu sõlminud isikute taotlust või avaldust notarile (vt täpsemalt seaduse eesmärgi juures kokkuvõte).

Rakendussättega muudetakse selgemaks ka perioodil 01.01.2016 kuni 31.12.2023 sõlmitud kooselulepingutes sisalduva varasuhte valiku ja varaliste kokkulepete (KooS § 16 lõike 2 tähenduses) õiguslik tähendus kolmandate isikute jaoks. KooS § 27 lõikes 3 sätestatakse, et sellistel kokkulepetel sai olla kolmanda isiku jaoks õiguslik tähendus ainult siis, kui see tehingu tegemise hetkel nähtus abieluvararegistrist või kui selle olemasolu oli kolmandale isikule teada. Selline täpsustus on vajalik õiguskindluse tagamiseks.

§ 26. Korruptsioonivastase seaduse muutmine

Korruptsioonivastase seaduse (KVS) muutmine seostub huvide konflikti olukordade vältimise, seotud isikute määratluse laiendamise ning terminoloogilise ühtlustamisega.

§ 7. Kehtivas õiguses käsitatakse ametiisiku seotud isikutena tema abikaasat, sugulasi ja hõimlasi. Ametiisikule kohalduvad toimingupiirangud juhul, kui otsus või toiming puudutab temaga seotud isikut (KVS § 11). Muudatusega lisatakse seotud isiku mõiste alla ka ametiisiku registreeritud elukaaslane, sest nende vahel saab eeldada ühiste majanduslike huvide ja isiklike suhete tõttu tugevat seotust. Muudatuse tagajärjel kohalduvad piirangud ka juhul, kui ametiisik teeb otsuse või toimingu, mis puudutab tema registreeritud elukaaslast.

§-d 14 ja 16. Kehtiva õiguse kohaselt tuleb ametiisiku huvide deklaratsioonis märkida muu hulgas andmed abikaasa ning ühisvara kohta (KVS § 14 lg-d 6 ja 8). Muudatuse kohaselt tuleb huvide deklaratsioonis märkida ka andmed registreeritud elukaaslase ja nende ühisvara kohta, sest registreeritud elukaaslaste vahel saab eeldada ühiste majanduslike huvide ja isiklike suhete tõttu tugevat seotust. Selliselt on ametikohustuste täitmist mõjutada võivad huvid nähtavad ja kontrollitavad (KVS § 12). Andmed tuleb esitada nii registreeritud elukaaslase isiku kui ka kooselulepingus sisalduvate varaliste kokkulepete kohta. Seoses KVS § 14 muutmisega tehakse täpsustused ka piirangute kohta KVS §-s 16.

§ 27. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine

Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) muutmine seondub menetlustagatiste laiendamisega registreeritud elukaaslasele. Muudatustega reguleeritakse kohtulahendi kuulutamise avalikkust ja ütluste andmisest keeldumise õigust.

§ 11. Kohtuistungi ja kohtulahendi kuulutamise avalikkusele on seatud erinevad nõuded. Kohus võib kohtuistungi kuulutada osaliselt või täielikult kinniseks, mh põhjusel, et see on vajalik perekonnaelu kaitseks (KrMS § 12 lg 1 p 2). See alus on sõnastatud laialt ja hõlmab ka registreeritud elukaaslaste kooselu, mis kuulub perekonnaelu mõiste alla. Riigikohtu üldkogu on leidnud, et perekonnapõhiõigus kaitseb mh ka samast soost inimeste õigust elada

perekonnaelu Eestis[79]. Kohtulahendi kuulutamisel toimib avalikkuse põhimõte aga üldreeglina piiranguta ning erandid on sõnastatud kitsalt, hõlmates vaid alaealise, abikaasa või kannatanu huve (KrMS § 11 lg 2). Muudatusega lisatakse KrMS § 11 lg-sse 2 ka registreeritud elukaaslane, et kohtulahendi kuulutamine võiks olla kinnine ka tema huvide kaitseks, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedast seotust ja vajadust kaitsta nende perekonnaelu.

§ 71. Kehtiva õiguse kohaselt on kahtlustatava või süüdistatava lähedasel võimalik ütluste andmisest keelduda. Muudatusega tagatakse ka kahtlustatava või süüdistatava registreeritud elukaaslasele õigus ütluste andmisest keelduda, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi lähedasi suhteid ja tugevat seotust.

§ 28. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse muutmine

Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse muudatustega täpsustatakse kooselulepingu ja samast soost abikaasade abiellumise tagajärgi põlvnemisele kunstliku viljastamise korral.

§ 3^2. Seadusest täiendatakse partnerannetuse mõistega, mis on sugurakkude annetus mehe ja naise vahel, kes avaldavad, et neil on intiimsuhe või et nad on abielus. Kunstliku viljastamiseks kasutatavad sugurakud võivad pärineda anonüümselt doonorilt, mitte-partnerist doonorilt (konkreetselt mehelt) või olla antud partnerannetusena. Partnerannetuse mõiste pärineb Euroopa Komisjoni 24. oktoober 2006 direktiivist 2006/86/EÜ, millega rakendatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2004/23/EÜ jälgitavusnõuete, rasketest kõrvaltoimetest ja tõsistest kõrvalekalletest teatamise ning inimkudede ja -rakkude kodeerimist, töötlemist, säilitamist, ladustamist ja jaotamist käsitlevate teatavate tehniliste nõuete osa[80]. Nimetatud direktiiv on Eesti õigussesse üle võetud rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse ning selle rakendusaktidega. Viimane reguleerib muuhulgas ka kunstliku viljastamise teenuse osutamist. Muudatusega tuuakse definitsioon rakendusakti tasandilt seaduse tasandile.

Partnerannetusena käsitletakse olukorda, kus mees ja naine avaldavad, et neil on intiimsuhe või et nad on abielus ning neil pole mingil meditsiinilisel põhjusel muud moodi võimalik järglasi saada kui kunstliku viljastamise käigus. Partnerannetuse olukord esineb juhul, kui sugurakud pärinevad konkreetselt mehelt, kes on partnerannetaja ning tema on ühtlasi ka mees, kes annab naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku loodava KVEKS § 17^1 mõttes. Partnerannetus eeldab seega, et naise kunstlik viljastamine toimub selle mehe sugurakkudega, kes on andnud kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku. Partnerannetuse õiguslik tähendus seisneb peamiselt põlvnemises. Kui naine viljastatakse anonüümse doonori või mitte-partnerist doonori (konkreetse mehe) seemnerakkudega, siis ei saa sugurakke annetanud mehel tekkida lapsega põlvnemissuhet, sest doonorist põlvnemist ei tuvastata (PKS § 84 lg 2, KVEKS § 26 lg-d 3–5). Nii anonüümne doonor, kui ka mitte-partnerist doonor (konkreetne mees) on seaduse tähenduses doonorid, kellega lapsel ei saa põlvnemissuhet tekkida. Kui konkreetne mees annab aga naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud partnerannetusena, saab tal tekkida lapsega põlvnemissuhe. Kui konkreetne mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud partnerannetusena, andes seejuures nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enda seemnerakkudega, tekib sellel mehel lapsega põlvnemissuhe kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu.

[79] RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 52.

[80] Komisjoni direktiiv 2006/86/EÜ, 24. oktoober 2006, millega rakendatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2004/23/EÜ jälgitavusnõuete, rasketest kõrvaltoimetest ja tõsistest kõrvalekalletest teatamise ning inimkudede ja -rakkude kodeerimist, töötlemist, säilitamist, ladustamist ja jaotamist käsitlevate teatavate tehniliste nõuete osas.

§-d 5, 10, 21, 22, 24. Muudatusega nähakse ette põhimõte, et naise kunstlik viljastamine on lubatud vastavatel meditsiinilistel näidustustel, sõltumata tema perekonnaseisust. Kehtivas õiguses on eraldi reguleeritud vallalise naise ja abielunaise kunstlik viljastamine. Selline eristus ei ole asjakohane. Eelnõuga reguleeritakse naise kunstliku viljastamise tingimused ühtselt ning muudetakse ja tunnistatakse kehtetuks sätteid, mis sellisel eristusel põhinesid.

Eelnõu aluseks võetakse põhimõte, et igal naisel, kes pole vanem kui 50. aastane ja kellel on meditsiiniline näidustus kunstliku viljastamise teenuse saamiseks, on õigus saada kunstliku viljastamise teenust. Naise perekonnaseisul ei ole tähtsust, seetõttu ei ole kohane seda täiendavalt adresseerida. KVEKS § 21 tunnistatakse kehtetuks, sest regulatsioon sisaldub loodavas KVEKS §-s 17^1 erijuhtudel §-s 17^2. KVEKS § 22 tunnistatakse kehtetuks seoses KVEKS § 5 lg 2 kehtetuks tunnistamisega ning sellega, et olukorrad reguleeritakse ühtselt. KVEKS §-d 21 ja 22 kehtetuks tunnistamise tõttu muudetakse ka sätteid, mis neile viitavad. Muudetakse KVEKS § 10 sõnastust ning tunnistatakse kehtetuks ka PKTS § 26 lg 6^{81} ning regulatsioon paigutatakse PKTS § 25.

Muudatustega seoses täpsustatakse ka kunstliku viljastamisega kaasneva meditsiinilise ja õigusliku nõustamise sisu. Kui naine soovitakse viljastada konkreetse mehe seemnerakkudega, peab konkreetsele mehele selgitama, et kunstlik viljastamine on võimalik kas sellisena, et mees on mitte-partnerist doonor või sellisena, et konkreetne mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud partnerannetusena. Erisus nende kahe viisi vahel seisneb eelkõige põlvnemises. Kui konkreetne mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud mitte-partnerist doonorina, tal lapsega põlvnemissuhet tekkida ei saa. Kui konkreetne mees annab seemnerakud naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena, tekib tal lapsega põlvnemissuhe. Erisused võivad kaasneda siis, kui partnerannetajast mees võtab enne kunstliku viljastamise protseduuri algust enda nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks tagasi (vt järgnevad selgitusi KVEKS §-de 16–22 kohta).

§-d 16, 20. Muudatustega hõlmatakse naise kunstlik viljastamine mehe seemnerakkudega kõigil juhtudel. Naise saab viljastada anonüümse doonori või mitte-partnerist doonori (konkreetse mehe) seemnerakkudega või saab kunstliku viljastamise teha partnerannetusena (konkreetse mehe seemnerakkudega). Erinevat liiki kunstliku viljastamise õiguslik tähendus seisneb peamiselt selles, kas sugurakke annetanud mehel tekib või saab tekkida lapsega põlvnemissuhe. Võrreldes kehtiva õigusega jääb samaks põhimõte, et kui naise kunstlikuks viljastamiseks on seemnerakud andnud doonor (anonüümne doonor), siis doonoril lapsega põlvnemissuhet tekkida ei saa (vt täpsemalt seletuskiri järgnevalt).

§-d 17, 17^1, 21 ja 22. Kehtivas õiguses on eraldi reguleeritud vallalise naise ja abielunaise kunstlik viljastamine. Selline eristus, mis lähtub naise perekonnaseisust, ei ole asjakohane. Eelnõuga reguleeritakse abielunaise ja vallalise naise kunstliku viljastamisega seotud küsimused ühtselt ning olukordadesse, kus abielunaine või vallaline naine viljastatakse „konkreetse mehe“ seemnerakkudega (KVEKS §-d 17 ja 21), tehakse eristus. Kuna senine eristus vallalise ja abielunaise kunstliku viljastamise vahel kaotatakse ning eripärasena reguleeritakse põlvnemissuhte tekkimine naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu, tunnistatakse kehtetuks senised KVEKS §-d 17, 21 ja 22.

Eelnõu aluseks võetakse põhimõte, et igal naisel, kes pole vanem kui 50. aastane ja kellel on meditsiiniline näidustus kunstliku viljastamise teenuse saamiseks, on õigus saada kunstliku viljastamise teenust. Naise (sõltumata perekonnseisust) kunstlik viljastamine võib toimuda kas

[81] Muuta tuleb ka Regionaalministri 22.06.2010 määrust nr 9 „Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord“ § 22.

doonori seemnerakkudega või konkreetse mehe seemnerakkudega. Kui naise kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse teadaoleva (konkreetse) mehe seemnerakke, saab tegemist olla, kas olukorraga, kus konkreetne mees annab naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud a) mitte-partnerist doonorina või b) partnerannetusena (KVEKS § 3^2). Erinevus nende kunstliku viljastamise viiside vahel seisneb eelkõige selles, kas lapsel saab tekkida mehega põlvnemissuhe. Õiguslikult on lapse ema naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83). Õiguslikult võib lapse isa olla:

- mees, kes loetakse lapse eostanuks perekonnaseaduse üldreeglite kohaselt,
- mees, kes on andnud seemnerakud ja nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enda seemnerakkudega partnerannetusena (KVEKS § 3^2),
- mees, kes on andnud naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku doonori või mitte-partnerist doonori seemnerakkudega.

Kui naise kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse anonüümse doonori seemnerakke, siis sellisest mehest ei ole võimalik põlvnemist kindlaks teha. Anonüümsest doonorist ei saa põlvnemist hiljem kindlaks teha ka perekonnaseaduses sätestatud alustel (abikaasa isaduse eeldus, isaduse omaksvõtt, isaduse kohtulik tuvastamine, teise mehe isaduse vaidlustamine ja seejärel enda isaduse kohtulik tuvastamine), olgugi et ta on lapse bioloogiline isa. Doonorist (anonüümsest doonorist) põlvnemist tuvastada ei saa (PKS § 84 lg 2, KVEKS § 26 lg-d 3–5)

Kui naise kunstlikuks viljastamiseks on kasutatud konkreetse teadaoleva mehe seemnerakke, eristatakse seaduses kaks olukorda. Võimalik on naise kunstlik viljastamine konkreetse mehe seemnerakkudega olukorras, kus seemnerakud annab konkreetne mees:

- mitte-partnerist doonorina või
- partnerannetusena.

Konkreetne mees võib anda seemnerakud naise kunstlikuks viljastamiseks mitte-partnerist doonorina või partnerannetusena. Kui naise kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse küll teadaoleva (konkreetse) mehe seemnerakke, kuid tegemist ei ole partnerannetusega, siis tuleb käsitada seda olukorrana, kus naise kunstlik viljastamine toimub mitte-partnerist doonori seemnerakkudega. Konkreetne mees, kelle seemnerakke kasutatakse naise kunstlikuks viljastamiseks mitte-partnerist doonori sugurakkudena, on õiguslikult samaväärne olukorraga, kus kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse anonüümse doonori seemnerakke. Mitte-partnerist doonoril ei saa tekkida lapsega põlvnemissuhet ning temast ei saa põlvnemist hiljem ka perekonnaseaduses sätestatud korras kindlaks teha. Sealjuures ei ole mitte-partnerist doonoril õigust lapse põlvnemist teisest mehest vaidlustada, olgugi, et tema on lapse bioloogiline isa (PKS § 84 lg 2, KVEKS § 26 lg-d 3–5).

Konkreetne mees võib anda seemnerakud naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena KVEKS § 3^2 mõttes. Konkreetne mees annab seemnerakud naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena, kui toimub sugurakkude annetus mehe ja naise vahel, kes avaldavad, et neil on intiimsuhe või et nad on abielus. Partnerannetuse korral kasutatakse naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetaja (konkreetne mees) seemnerakke ning tema on ühtlasi ka mees, kes annab naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku (KVEKS §-s 17^1).

Kui naise kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse partnerannetaja seemnerakke ning partnerannetaja annab naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku, tekib partnerannetajast mehel lapsega põlvnemissuhe kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu. Partnerannetajast mees ei saa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu enda ja lapse vahel tekkinud põlvnemissuhet vaidlustada ning seda ei saa teha ka ükski teine mees.

Näiteks tähendab see, et kui abielus olev naine annab nõusoleku enda kunstlikuks viljastamiseks partnerannetuse raames, tekib lapsega põlvnemissuhe naisel ja partnerannetajast

mehel. Partnerannetusena naise kunstlikuks viljastamiseks seemnerakud andnud mees on lapse isa ka siis, kui naine oli abielus. Abielumehe isaduse eeldus ei kohaldu, sest partnerannetuse kaudu põlvnemise tekkimine on eriregulatsioon perekonnaseaduse suhtes. Kuna partnerannetuse kohta tahteavalduste andmisega tekib partnerannetajal põlvnemissuhe, ei saa abielumees isegi ema nõuolekul isadust omaks võtta, sest lapse põlvnemine isast on juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud (PKS § 87 lg 1). Abielumees ei saa partnerannetaja isadust vaidlustada ning tal puudub vaidlustamiseks ka õigustatud huvi. Kuna partnerannetaja on nii õiguslikult kui ka bioloogiliselt lapse isa, ei saa abielumees põlvnemist tuvastada ning seetõttu ei ole tal ka põhjust isadust vaidlustada.

Erinev võib olukord olla siis, kui partnerannetusena naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud mees võtab nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enne kunstliku viljastamise protseduuri algust tagasi. KVEKS § 17^1 lg 5 sätestab, et kui mees, kes andis nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena võtab enda nõusoleku tagasi, ei loeta last mehest põlvnevaks kunstliku viljastamise nõusoleku andmise kaudu. See ei välista aga lapse põlvnemise kindlaks tegemist perekonnaseaduses sätestatud üldistel alustel. Kui partnerannetaja on abikaasa, kohaldub abikaasa isaduse eeldus ning ta loetakse vaatamata kunstliku viljastamise nõusoleku tagasivõtmisele lapse isaks, v. a juhul, kui nad teevad emaga selle kohta ühise avalduse (PKS § 84 lg 1 p 1, §-d 85 ja 86). Partnerannetajal on võimalik ema nõusolekul isadus omaks võtta (PKS § 84 lg 1 p 2, §-d 87–90). Partnerannetaja ise saab ja temast saab põlvnemist kohtulikult tuvastada (PKS § 84 lg 1 p 3, §-d 94 ja 95). Samuti saab partnerannetaja vaidlustada teise mehe isaduse ja enda isaduse kohtulikult tuvastada, kui vahepealsel ajal oli lapse põlvnemine mõnest mehest juba seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud (PKS §-d 91–93 ja 95).

§ 17^2. Muudatusega nähakse ette eripärane võimalus naissoost abikaasale saada enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu lapse vanemaks. Lisatav säte reguleerib üksnes olukorda, kus kunstlikult viljastatakse naissoost abikaasa, kes on abielus naissoost abikaasaga. Lähenemise kujundamisel on arvestatud regulatsiooni võrdlusriikides. Võrdlusriikides tekib ema naissoost abikaasal kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise korral lapsega põlvnemissuhe Kanadas, Soomes, Rootsis, Norras ja Portugalis[82]. Selline lähenemine on välja pakutud ka Saksamaal põlvnemise reformi analüüsis[83], kuid seaduse tasandil seda seni kehtestatud ei ole. Naissoost abikaasa saab anda nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks doonori või mitte-partnerist doonori seemnerakkudega või naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena. Neil juhtudel võib lapse põlvnemissuhe olla erinev.

Kui naissoost abikaasa, kellel on naissoost abikaasa, kunstlik viljastamine toimub anonüümse doonori või mitte-partnerist doonori seemnerakkudega, siis lapsel ei saa tekkida põlvnemissuhet doonorist või mitte-partnerist doonorist mehega. Anonüümsest doonorist ja mitte-partnerist doonorist kunstlikul viljastamisel põlvnemissuhet ei teki ning ei saa ka hiljem tekkida perekonnaseaduses sätestatud üldistel alustel. Kui naissoost abikaasa viljastatakse anonüümse doonori või mitte-partnerist doonori seemnerakkudega, saab lapsel põlvnemissuhe tekkida enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naissoost abikaasal. Põlvnemissuhe tekib kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu ning seda ei saa hiljem vaidlustada ei enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naine ega ka kolmandad isikud. Kui naissoost abikaasa, kes on andnud nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks võtab enda nõusoleku enne kunstliku viljastamise protseduuri algust tagasi, ei teki temal lapsega põlvnemissuhet.

[82] Deutscher Bundestag (2018), lk-d 13–26.
[83] Abstammungsrecht (2017), lk 70.

Lapse põlvnemine teisest vanemast tehakse kindlaks perekonnaseaduses sätestatud üldises korras. Põlvnemissuhet ei saa tekkida doonoril või mitte-partnerist doonoril, kelle seemnerakke kasutati kunstlikuks viljastamiseks, sest neist ei saa seaduses sätestatud korras põlvnemist kindlaks teha. Nendest lapse põlvnemise tuvastamist ei saa seaduses sätestatud korras nõuda ka nad ise. See tagab pooltele õiguskindluse, et kui nad on valinud, et juhul, kui naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse konkreetse mehe seemnerakke selliselt, et tegemist ei ole mitte partnerannetusega, vaid mitte-partnerist doonoriga, siis ei saa hiljem mehest põlvnemist seaduses sätestatud korras kindlaks teha.

Kui naissoost abikaasa, kellel on naissoost abikaasa, kunstlik viljastamine toimub konkreetse mehe seemnerakkudega, kes on andnud seemnerakud partnerannetusena, tekib lapsel kunstliku viljastamise kaudu põlvnemissuhe partnerannetusena seemnerakke andnud mehest. Lahendusega võimaldatakse paindlikult kujundada ka selline olukord, et vaatamata asjaolule, et naissoost abikaasa on abielus teise naisega, saab mees anda nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enda seemnerakkudega partnerannetusena ning tekitada lapsega põlvnemissuhe ja osaleda tema kasvatamisel.

Muudatusega jäetakse pooltele siiski ka võimalus, et kui mees, kes andis naissoost abikaasale, kellel on naissoost abikaasa, nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks enda seemnerakkudega partnerannetusena, võtab enda nõusoleku tagasi, saab naissoost abikaasa siiski anda enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku pärast seda, kui partnerannetajast mees on enda nõusoleku tagasi võtnud ning enne kunstliku viljastamise protseduuri algust. Kui naissoost abikaasa annab sellises olukorras nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks, loetakse laps kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu temast põlvnevaks. Põlvnemissuhe lapse ja nõusoleku andnud naissoost abikaasa vahel tekib kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu ning seda ei saa hiljem vaidlustada ei enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naine ega ka kolmandad isikud. Kui naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena nõusoleku andnud mees on enda nõusoleku tagasi võtnud ning kunstlikuks viljastamiseks ei ole nõusolekut andnud ka kunstlikult viljastatava naise naissoost abikaasa, tehakse lapse põlvnemine kindlaks perekonnaseaduses sätestatud üldistel alustel (isaduse omaksvõtt, põlvnemise tuvastamine).

§ 29. Looduskaitseseaduse muutmine

Looduskaitseseaduse (LKS) muudatuse eesmärk on võimaldada loodusobjekti sisaldava kinnisasja võõrandamine ka registreeritud elukaaslasele nii, et riigi ostueesõigus ei rakendu.

§ 16. Kehtiva õiguse kohaselt on riigil loodusobjekti sisaldava kinnisasja võõrandamisel ostueesõigus, v.a olukorras, mil kinnisasi võõrandatakse omaniku abikaasale, alanejatele sugulastele, vanematele või nende alanejatele sugulastele ning vanavanematele või nende alanejatele sugulastele (LKS § 16 lg 3). Muudatusega lisatakse ka registreeritud elukaaslane subjektide hulka, kellele omanik saab kinnisasja võõrandada selliselt, et riigil ei teki ostueesõigust, arvestades registreeritud elukaaslaste ühiseid majanduslikke huve ja varanduslikku seotust.

§ 20. Kehtiva õiguse kohaselt omandab riik kinnisasja, mis sisaldab kaitstavat loodusobjekti ja mille kasutamine on seetõttu piiratud, ka juhul, kui kinnisasi omandati pärast selle kaitse alla võtmist, kui omandajaks oli omaniku lähedane (LKS § 20 lg 1^1 p 3). Muudatuse kohaselt omandab riik kinnisasja, mis sisaldab kaitstavat loodusobjekti ka siis, kui omanik võõrandab kinnisasja enda registreeritud elukaaslasele, eeldusel, et teine registreeritud elukaaslane oli selle kinnisasja omanik enne kaitse alla võtmist või kaitsekorra rangemaks muutumist.

§ 30. Maareformi seaduse muutmine

Maareformi seaduse (MaaRS) muudatustega lisatakse seadusesse üldine rakendussäte, mille järgi kohaldatakse abikaasade kohta sätestatut ka registreeritud elukaaslastele.

§ 46. Seadust täiendatakse uue sättega (MaaRS § 46), mille järgi kohaldatakse abikaasa kohta sätestatud ka registreeritud elukaaslastele, arvestades asjaolu, et ka registreeritud elukaaslased võivad valida varasuhteks varaühisuse, mil esemed kuuluvad nende ühisvara hulka. Muudatuse reguleerimisel on arvestatud eelkõige võimalikke varasemalt välisriikides registreeritud kooselusid ning vältida võimalikel harvadel juhtudel ebavõrdset kohtlemist. Lähtekohaks on võetud see, et lähenemine ei peaks erinema sõltuvalt sellest, kas ese kuulub ühisvara hulka abielu või kooselulepingu sõlmimise tõttu.

§ 31. Maksukorralduse seaduse muutmine

Maksukorralduse seaduse (MKS) muudatustega laiendatakse soodustusi füüsilisest isikust ettevõtja (FIE) registreeritud elukaaslasele. Terminoloogiliselt lisatakse seadusesse abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu mõiste, täiendatakse taandamisaluseid huvide konflikti vältimiseks ning antakse registreeritud elukaaslasele õigus keelduda seletuste andmisest teise registreeritud elukaaslase vastu.

§ 20^2. Kehtiva õiguse kohaselt saab FIE registreerida enda ettevõtte majandustegevuses osaleva abikaasa töötamise registris (MKS § 20^2 lg-d 1 ja 2). Abikaasa töötamise registris registreerimise mõte on võimaldada isikul tasuda sotsiaalmaksu ka enda abikaasa eest, et tagada talle ravikindlustus ja pensionikindlustus. Abikaasale õigust töötuskindlustushüvitisele ei laiene[84]. Sotsiaalmaksu maksmist sellel erijuhul reguleerib sotsiaalmaksuseaduse (SMS) § 6^1 lg 1, mis lähtub EL direktiivist 2010/41/EL[85]. Ravikindlustuse abikaasale tagab RaKS § 5 lg-d 1 ja 3^1, pensionikindlustuse tagab riikliku pensionikindlustuse seaduse (RPKS) § 3.

Muudatuste kohaselt võimaldatakse FIE-l registreerida töötamise registris ka enda ettevõtte tegevuses osalev registreeritud elukaaslane ja tasuda tema eest sotsiaalmaksu, et võimaldada talle ravikindlustus ja pensionikindlustus. Muudatuse tegemisel järgitakse EL direktiivi 2010/41/EL, mille järgi laieneb sotsiaalkaitse abikaasade kõrval ka elukaaslastele (art 2 b ja 7). Registreeritud elukaaslaste majanduslikku seotust ja ühiseid huve arvestades on põhjendatud soodustuse laiendamine ka registreeritud elukaaslasele.

§ 25^1. Kehtiva õiguse kohaselt kantakse töötamise registrisse andmed abikaasatasu saavate isikute kohta, samuti FIE ettevõtte tegevuses osaleva abikaasa kohta. Sätete täiendatakse, sest välislähetuses või-teenistuses oleva isiku abikaasale lisaks võimaldatakse tasu saada ka tema registreeritud elukaaslasel ning FIE võib töötamise registrisse kanda ka andmed enda ettevõttetegevuses osaleva registreeritud elukaaslase kohta.

§ 49. Kehtiva õiguse kohaselt ei või huvide konflikti vältimiseks maksuhalduri ametnik menetleda enda lähedase asja ning tal on kohustus end taandada (MKS § 49 lg 1 p 2). Muudatuse kohaselt ei või maksuhalduri ametnik menetleda ning peab end taandama ka asjas, mis puudutab tema registreeritud elukaaslast. Muudatuse eesmärk on huvide konflikti olukorra vältimine ja õiglase menetlustulemuse tagamine.

[84] Vt Riigikogu XIII koosseis. Maksukorralduse seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 675 SE seletuskiri, lk 17.

[85] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 7. juuli 2010 direktiiv 2010/41/EL füüsilisest isikust ettevõtjatena tegutsevate meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamise kohta, millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 86/613/EMÜ (ELTL 180, 15.7.2010, lk 1–6).

§ 52. Kehtiva õiguse kohaselt tuleb dokumendid kätte toimetada igale adressaadile eraldi, erandina võib abikaasadele kätte toimetada ühe dokumendi (MKS § 52 lg 2). Muudatuse kohaselt võimaldatakse üks dokument kätte toimetada ka isikule ja tema registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi tugevaid isiklikke seoseid ning eeldatavat ühist elukohta.

§ 64. Kehtiva õiguse kohaselt on maksukohustuslase abikaasal ja lähedasel sugulasel õigus keelduda ütluste, teabe ja tõendite andmisest (MKS § 64 lg 1 p-d 5 ja 6). Muudatuste kohaselt antakse ka registreeritud elukaaslasele õigus keelduda ütluste või teabe andmisest ja tõendite esitamisest, arvestades registreeritud elukaaslaste tugevat isiklikku ja majanduslikku seotust.

§ 168^{11}. Kehtivas õiguses saab rakendussätte kohaselt kanda FIE abikaasa kohta andmed töötamise registrisse alates 01.11.2018. Kuna eeltoodud muudatustega võimaldatakse töötamise registris registreerida ka FIE registreeritud elukaaslane, tehakse seostuvad sõnastuslikud täiendused ka kõnesolevas sättes.

§ 32. Nimeseadus

Nimeseaduse (NS) muudatustega võimaldatakse registreeritud elukaaslastel võtta kooselulepingu sõlmimisel teise registreeritud elukaaslase perekonnanimi. Muudatuste tegemisel on arvestatud registreeritud elukaaslaste perekondlikke suhteid ning seda, et praktikas on väljendatud soovi kanda pärast kooselu registreerimist registreeritud elukaaslasega ühist perekonnanime. Erisuste tegemiseks abikaasade ja registreeritud elukaaslaste vahel puuduvad põhjendused.

§-d 6, 8, 12^{1}. Kehtiva õiguse kohaselt võivad abikaasad abiellumisel valida uue perekonnanime või säilitada senise perekonnanime vastavalt seaduses sätestatud tingimustele (NS § 10). Reguleeritud on ka see, mis saab abikaasade perekonnanimest abielu lahutamisel või abielu kehtetuks tunnistamisel (NS §-d 11 ja 12). Muudatusega lisatakse seadusesse uus säte, mille järgi kohaldatakse NS §-des 10–12 sätestatud ka registreeritud elukaaslastele. Muudatuste kohaselt saavad ka registreeritud elukaaslased võtta kooselulepingu sõlmimisel uue perekonnanime. Samuti kohaldatakse registreeritud elukaaslastele kooselulepingu lõpetamisel abielu lahutamist käsitlevat regulatsiooni NS §-s 11 ning kooselulepingu kehtetuks tunnistamisel seni abielu kehtetuks tunnistamist reguleerinud NS § 12.

Kooselulepingu lõpetamisel poolte kokkuleppel saab lepingu sõlmimisel oma perekonnanime muutnud elukaaslane teha perekonnanimes samasuguseid muudatusi nagu on nimeseaduses sätestatud abielu lahutamise korral, st saab tagasi võtta lõpetatava kooselulepingu eel viimati kantud perekonnanime, aga samuti perekonnanime, mida inimene kandis esimesse abiellu või koosellu astumisel (nö neiupõlvenimi).

Kuna registreeritud elukaaslased saavad võtta ühise perekonnanime, lisatakse viide registreeritud elukaaslastele ka NS § 6 lg-sse 2, mis reguleerib perekonnanime ühise perekonnanimena käsitamise eelduseid. Ühise perekonnanime määratluse täiendamisega tagatakse õigusselgus selle osas, millise perekonnanime saab anda registreeritud elukaaslaste lapsele (NS § 8 lg 1 p 1). Kuna registreeritud elukaaslase kooselulepingu sõlmimisel valitud perekonnanimi võib koosneda ka sidekriipsuga seotud kahest nimest, lisatakse viide registreeritud elukaaslastele ka NS § 8 lg-sse 2, sest lapsele ei või perekonnanimeks anda vanema kahest nimest koosnevat perekonnanime, mille vanem on saanud abiellumise, kooselulepingu sõlmimise või nime muutmise teel (NS 3. peatüki 2 jagu).

§ 17[1]. Muudatusega antakse isikule võimalus saada enda soovil kooselulepingu sõlmimisel ühine perekonnanimi enda registreeritud elukaaslasega või lisada registreeritud elukaaslase perekonnanimi enda perekonnanime järele. Eelneva tõttu täiendatakse ka NS § 17[1] lg 1 p 8, et registreeritud elukaaslasel oleks võimalus anda enda alaealisele lapsele perekonnanimi, mille ta sai kooselulepingu sõlmimisel pärast lapse sündi. Mõlemad NS §-s 17[1] tehtavad muudatused on vajalikud, et tagada kooselulepingu sõlminud elukaaslastele uue isikunime andmisel abikaasadega sarnased õigused.

§ 31[1]. Muudatuse kohaselt on asjaolu, et isikule anti enne käesoleva eelnõu seadusena jõustumist NS § 17[1] lg 2 p 5 alusel registreeritud elukaaslase perekonnanimi NS § 16 lg 4 mõttes mõjuv põhjus, millega antakse isikule veelkordne võimalus enda perekonnanime muuta. Muudatus on vajalik, et tagada enne käesoleva seaduse muutmist registreeritud elukaaslase perekonnanime võtnud inimesele võrdne kohtlemine teistega. Nimelt sai enne käesoleva seaduse jõustumist kooselulepingu sõlminud elukaaslane võtta teise elukaaslase perekonnanime vaid NS § 17[1] alusel. Kuna NS § 16 lg 4 kohaselt saab inimene taotleda uut isikunime reeglina vaid üks kord, on õiglane, et varasema praktika alusel antud registreeritud elukaaslaste perekonnanime võtmine loetakse mõjuvaks põhjuseks NS § 16 lg 4 tähenduse ja seeläbi antakse ka neile inimestele lisavõimalus taotleda omal soovil uut isikunime.

§ 33. Notari tasu seaduse muutmine

Notari tasu seaduse muudatustega nähakse ette notari tasu suurus kooselulepingu sõlmimise ja lõpetamise, nõustamise ja kannete tegemise kohta.

§ 19. Kehtivas õiguses on eraldi reguleeritud notari tasu ühise omandiga seotud toimingute tegemise eest, sh on sätestatud abieluvaralepingu või ühisvara jagamise lepingu tehingu fikseeritud tehinguväärtus (NotTS § 19 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule, arvestades, et registreeritud elukaaslased võivad ka valida varaühisuse varasuhte ja seega sõlmida notari juures ühisvara jagamise kokkuleppe. Samuti võivad registreeritud elukaaslased teha seaduses lubatud ulatuses täpsustusi valitud varasuhte sees või varasuhet vahetada (KooS § 16 lg 2). On vajalik, et neil juhtudel oleks määratud, kuidas notari tasu arvutatakse. Sõnastuslikult on viidatud laiemalt varale, mitte abieluvarale, et hõlmata nii abielu kui ka registreeritud kooseluga seotud kokkulepped.

§ 31. Kooselulepinguga seotud andmete kohta rahvastikuregistris ja abieluvararegistris on isikutel võimalik saada väljatrükke. Isikul on võimalik saada abieluvararegistri väljatrükk (AVRS § 6 lg 1, § 35 lg 1), mida väljastavad notaribürood. Abieluvararegistri väljatrüki eest tuleb tasuda notari tasu 3,20 eurot (AVRS § 36[1] lg 3, NotTS § 31 p 14[3]). Rahvastikuregistri väljavõtte saab maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksuselt, välisesindusest või notarilt (RRS § 45 lg 1, § 53 lg-d 1 ja 2).

Muudatusega määratakse kindlaks notari tasu suurus rahvastikuregistri väljatrüki väljastamise eest, selle jaoks lisatakse NotTS § 31 p 14[3] viide rahvastikuregistrile. Kui rahvastikuregistri väljavõtte annab notar, tuleb tasuda riigilõiv 5 eurot (RLS § 341[3]), millele lisandub notari tasu 3,20 eurot (NotTS § 31 p 14[3]). Kindlate vorminõuete kohaseid väljatrükke, millel on tõendi tähendus (nt välismaale esitamiseks) võimalus väljastada ei ole.

§ 33[3]. Lisatavas sättes määratakse kindlaks notari tasu suurus kooselulepingu sõlmimise ja lõpetamise eest. Täiendavalt tuuakse välja, et tasu hõlmab kooselulepingu sõlmimise ja lõpetamise puhul seaduses ettenähtud nõustamist (NotS § 30 lg 1[2]), andmete andmist rahvastikuregistrisse ja kannete tegemist abieluvararegistrisse. Sättes välja toodud tasu on kogutasu, millele lisandub käibemaks.

Seaduses on sätestatud, et notari tasu 200 eurot hõlmab ka registreeritud elukaaslaste kooseluseaduse §-des 9 ja 16 nimetatud kokkuleppeid, varasuhetele kohaldatava õiguse valikut, seaduses ettenähtud nõustamist ning andmete andmist rahvastikuregistrisse ja kannete tegemist abieluvararegistrisse (NotTS § 33^3 lg 1). Tasumäär on võrreldes abielu sõlmimisega üle kolme korra kõrgem (64 eurot NotTS § 33^2) esiteks seetõttu, et näha ette ühtne tasumäär, mis katab nii juhud, mil registreeritud elukaaslased ei soovi täiendavaid küsimusi reguleerida, kui ka need, mil nad soovivad lisakokkuleppeid. Teiseks on tasumäär kõrgem kuna kooselulepingu sõlmimine on abielu sõlmimisest õiguslikult keerukam.

Tasu kehtestamise põhimõtted: kooseluseaduse peamine eesmärk on suunata inimesi reguleerima varasuhteid, et hoida ära hilisemaid õigusvaidlusi. Ühtne tasumäär aitab tagada, et vajalikud erikokkulepped ei jää sõlmimata seetõttu, et nende eest tuleb täiendavat tasu maksta. Ühtne tasumäär suunab registreeritud elukaaslasi mõtlema juba kooselulepingu sõlmimisel kompleksselt läbi endi varasuhete ja ülalpidamiskohustuse kohta tulevikus tekkida võivad küsimused. Selleks, et julgustada registreeritud elukaaslasi tegema vajadusel erikokkuleppeid, on seaduses ette nähtud kõrgem ühtne tasumäär, mis jääb samaks ka siis, kui pooled erikokkuleppeid sõlmivad. Näiteks ei tohiks kooseluleping, kus lepitakse kokku erisus ülalpidamiskohustuse kohta kooselu kestel osutuda kallimaks kui kooseluleping, kus seda kajastatud pole. Selline eristamine tekitaks ohu, et isikud ei sõlmi vajalikke kokkuleppeid eelkõige raha kokkuhoidmise huvides ning see läheks vastuollu notariaalse tehingu peamise eesmärgiga – tagada mõlema poole huve arvestav ja mõlemale poolele kaitset pakkuv leping.

Sättes on notari tasu suurus planeeritud lähtuvalt sellest, et see hõlmaks seaduses ettenähtud notari poolset kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimist, nõustamist kooselulepingu sõlmimise või lõpetamisega seotud ja kaasnevate õiguslike tagajärgede osas, sealhulgas registreeritud elukaaslaste soovi korral ka nende täiendavaid registreeritud kooseluga seotud kokkuleppeid ja kannete tegemist.

Arvestades, et kooselulepingu näol on tegemist lepingu tõestamisega (erinevalt abielu sõlmimise kinnitamisest), mis hõlmab laiaulatuslikku selgitustööd ning ka kannete tegemist, peaks ka nn standardse kooselulepingu sõlmimise eest notari tasu olema suurem kui abielu sõlmimisel. Eelnõuga on kooselulepingu sõlmimisel ette nähtud suurem tasu arvestades, et kooselulepingu sõlmimine mõnevõrra keerukam, sest lepinguid tehakse notariaalse tõestamise vormis, kus on suurem poolte vabadus leppida kokku erinevates küsimustes, mille juures on notar kohustatud nõustama osapooli ning tagama mõlema poole võrdse huvide kaitstuse, ning mis ühtlasi toob kaasa arhiveerimise kohustuse.

Kooselulepingu sõlmimise tasu: kooselulepingu sõlmimisel hõlmab notari kogutasu lisaks kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimisele, kannete tegemisele rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse ning nõustamisele registreeritud elukaaslaste soovi korral ka täiendavaid kokkuleppeid. Lisaks varasuhte valikule võivad registreeritud elukaaslased näiteks täpsustada ülalpidamiskohustust kooselulepingu kestel, leppida kokku näiteks kooselulepingujärgses ülalpidamiskohustuses (KooS § 9 lg-d 3–5), teha seaduses lubatud ulatuses täpsustusi valitud varasuhte sees (KooS § 16 lg 2), reguleerida lastega suhtlemise korda (KooS § 15 lg 1). Kui tegemist on rahvusvahelise paariga, võivad nad soovida sõlmida ka varalistele suhetele kohaldatava õiguse kokkuleppe (REÕS § 58 lg 4, AVRS § 17 lg 2 p 6, § 21 lg 3). Kooselulepingu sõlmimisel on kooselulepingut sõlmida soovivatel isikutel võimalik eeltoodus soovi korral kokku leppida, kui isikud kokkuleppeid sõlmida ei soovi, siis hõlmab notari kogutasu nende kokkulepete võimalikkuse läbiarutamist. Notari selgitamiskohustuse hulka kuulub ka selle märkimine, et pooled saavad pärimisõiguslikke küsimusi reguleerida, kui pooled seda teha soovivad, tuleb selle eest aga maksta eraldi tasu. Eraldi tasu peavad registreeritud elukaaslased tasuma seetõttu, et surmapuhuseid korraldusi ei saa panna kooselulepingu sisse, vaid nende jaoks peab eraldi dokumendi koostama.

Kui registreeritud elukaaslased soovivad sõlmida täiendavaid kokkuleppeid registreeritud kooselu kestel, siis peavad nad maksma selle eest eraldi tasu, lähtudes üldisest notari tasu regulatsioonist.

Kooselulepingu lõpetamise tasu: hõlmab kogutasu kooselulepingu kokkuleppel lõpetamist ja selleks vajalike kannete tegemist rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse. Tasu hõlmab mõlema registreeritud elukaaslase kooselulepingu lõpetamise tahteavalduse tõestamist, sealjuures on registreeritud elukaaslaste tahteavaldused kokkuleppel kooselulepingu lõpetamiseks võimalik notariaalselt tõestada koos. Tasumäära kujundamisel on eeskujuks võetud notari tasu abielu lahutamisel (NotTS § 33^2).

Kui registreeritud elukaaslased soovivad kooselulepingu lõpetamisel sõlmida vara jagamise, lastega suhtlemise, ülalpidamise või muu kohta kokkuleppeid, siis nende eest tuleb tasuda eraldi notari tasu. Näiteks juhul, kui registreeritud elukaaslased soovivad määrata kindlaks mõne eseme lahusvara hulka kuulumise, peavad nad maksma eraldi notari tasu, mille suurus sõltub tehinguväärtusest (NotTS § 19).

Notari tasu väljaspool bürood: Seaduses ei ole eraldi sätestatud erinevalt abielust, et notari tasu väljaspool bürood kooselulepingu sõlmimisel oleks kokkuleppeline. Kooselulepingu, nagu teiste tõestamistoimingute puhul, jääb võimalus tõestada tehing põhjendatud juhtudel väljaspool bürood vastavalt NotS §-le 36 lg 3 ning väljaspool tööpiirkonda Notarite Koja eestseisuse loal. Väljaspool tööpiirkonda võib toiminguid teha erandjuhtudel, kui see on otstarbekas lähtudes teise tööpiirkonna notarite büroode asukohast, transpordivõimalustest või muudel mõjuvatel põhjustel Notarite Koja eestseisuse eelneval loal[86]. Kui tegemist on põhjendatud erandjuhuga, siis arvutatakse tõestamistoimingu väljaspool bürood tegemise tasu vastavalt NotTS §-le 36.

§ 34. Notariaadiseaduse muutmine

Notariaadiseaduse muutmine on seoses kooselulepingute sõlmimisega vajalik uute õiguslike võimaluste ja toimingute tegemise korra täpsustamiseks.

§ 29. Kehtivas õiguses on välja toodud notari ametitoimingute loetelu (NotS § 29 lg 3). Muudatusega lisatakse ametitoimingute loetelusse ka kooselulepingu sõlmimine ja lõpetamine ning sellega seostuvate andmete andmine ja kannete tegemine. Notaril on kohustus ametitoiminguid teha ning võimalus keelduda toimingu tegemisest üksnes seaduses sätestatud alustel (NotS § 41 lg 1). Notar tõestab kooselulepingu sõlmimise või lõpetamisega seonduvad tahteavaldused ja annab toimingu tegemisega kaasnevaid selgitusi. Kui kooseluleping on sõlmitud või lõpetatud, annab notar andmed rahvastikuregistrisse ja teeb kande abieluvararegistrisse.

Andmete andmine ja kannete tegemine toimub rahvastikuregistri menetlustarkvara kaudu. Tehniliste võimaluste olemasolul toimib abieluvararegistrisse kande tegemine rahvastikuregistri kaudu kasutades liidest. Kannete tegemine ja selgitamiskohustuse täitmine kuulub kooselulepingu tõestamise või lõpetamise juurde ning eraldi tasu selle eest ei võeta.

Eelnõu seletuskirja alguses on toimingute ja kannete tegemise korra kohta kokkuvõtlik ülevaade. Seaduses on viidatud dokumentidele, mida notar saab kooselulepingu sõlmimisel küsida (TõS § 22^1), täpsustatud on ka notari selgitamiskohustust (NotS § 30 lg 1^2), reguleeritud on kooselulepingu sõlmimise eelduste ja takistuste kontrollimise kord, kannete sisu ja

[86] Juhend notaribüroo välise tähistuse ning väljaspool notaribürood ja tööpiirkonda ametitoimingute tegemise kohta, punkt 8, kinnitatud Notarite Koja koosolekul 26.03.2010.

andmekoosseis kooselulepingu sõlmimisel ja lõpetamisel (KooS §-d 1–3[1], 18, 19, 27) ning perekonnaseisu muutused (RRS § 21). Eraldi on reguleeritud notari tasu (NotTS §-d 31, 33[3]). Kooseluseaduse jõustumisest kuni käesoleva eelnõu seadusena jõustumiseni (01.01.2016–31.12.2023) sõlmitud kooselulepingute kohta andmete andmise ja kannete tegemise korda on täpsustatud rakendussättega (KooS § 27).

§ 30. Muudatuse eesmärk on täpsustada notari selgitamiskohustust seoses kooselu registreerimisega. Sellele, mida notar selgitama peab, on viidatud kooseluseaduse eelnõu seletuskirjas[87], samuti toob notarite üldise selgitamiskohustuse välja TõS § 18. Kooselulepingu notari juures sõlmimisel on selgitamiskohustuse eesmärk tagada kooselulepingut sõlmida soovivate isikute nõustamine kooseluga seonduvates küsimustes laiemalt. Notar koostab kooselulepingu, kus on pooltel võimalik vajadusel täpsustada varaküsimusi, leppida kokku kooselulepingujärgses ülalpidamiskohustuses, seda täpsustada ning lisaks reguleerida näiteks lapse suhtlusõigusega seonduvaid küsimusi. Selgitamiskohustuse täitmise käigus on pooltel võimalik notari kui kvalifitseeritud õigusnõustaja abiga teadlikult valida neile sobiv lahendus kooselu käigus tekkida võivate õiguslike küsimuste reguleerimiseks ning vältida seeläbi hilisemaid vaidlusi. Toimingu tegemisel on isikutel võimalik soovi korral eraldi teha ka pärimisõiguslikke korraldusi, notar saab nende tegemise võimalust selgitada. Notari erapooletus tagab mõlema kooselulepingut sõlmida sooviva isiku võrdse kaitse.

§ 35. Pankrotiseaduse muutmine

Pankrotiseaduse (PankrS) muudatustega täpsustatakse tagasivõitmise ja pankrotimenetluse ajal ühisvara jagamise korda registreeritud elukaaslaste puhul, hõlmatakse registreeritud elukaaslane lähikondsete mõiste alla ning seatakse halduri tegevusele huvide konflikti vältimiseks piirangud ka tehingute jaoks, mis on tehtud tema registreeritud elukaaslasega.

§ 112. Kehtiv õigus võimaldab pankrotimenetluses tagasi võita võlgniku ja tema abikaasa sõlmitud abieluvaralepingu või ühisvara jagamise lepingu, kui võlgnik on olulisel määral loobunud lepinguga enda varast ja kahjustanud seeläbi võlausaldajate huve (PankrS § 112). Muudatustega täiendatakse sätet viidetega registreeritud elukaaslastele ja kooselulepingule, sest ka registreeritud elukaaslastel on võimalik kooselulepingu sõlmimisel valida varaühisuse varasuhe, mil neil tekib ühisvara. Samuti saavad nad kooselulepinguga täiendavalt varaküsimusi reguleerida.

Muudatuse eesmärk on täpsustada, kuidas toimub registreeritud elukaaslaste ühisvara jagamise või varalisi õigusi puudutava kokkuleppe tagasivõitmine. Abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühisvara jagamine oluliselt ei erine. Esemeid, mille käsutamine ei eelda vorminõude järgimist, saavad registreeritud elukaaslased jagada vormivabalt, kohustusliku vorminõudega esemete käsutamiseks saavad nad vormistada eraldi ühisvara jagamise kokkuleppe. Erinevused abikaasade ja registreeritud elukaaslaste varasuhetes võivad seisneda aga selles, kuidas nad sõlmivad täiendavaid varalisi õigusi puudutavaid kokkuleppeid. Abikaasad saavad seaduses sätestatud ulatuses teha täpsustusi valitud varasuhte sees abieluvaralepinguga (PKS § 59 lg 1 p 3). Registreeritud elukaaslaste täiendavad kokkulepped sisalduvad aga kas algse kooselulepingu sees või tehakse need kooselulepingu muutmise käigus. Abieluvaralepingut registreeritud elukaaslased ei sõlmi. Mõeldav ei ole, et halduri tegevuse tulemusena tunnistataks kehtetuks kooseluleping tervikuna, sest see võib sisaldada ka registreeritud elukaaslaste kokkuleppeid, mis ei puuduta varaküsimusi (nt

[87] Riigikogu XII koosseis. Kooseluseaduse eelnõu 650 seletuskiri, lk-d 6–7.

ülalpidamiskokkulepped). Seetõttu on sättes täpsustatud, et tagasi võidetakse kooseluleping üksnes varalisi küsimusi puudutavas osas.

§ 117. Kehtivas õiguses on määratletud lähikondse mõiste, millel on eelkõige tähendus pankrotivõlgniku tehingute tagasivõitmisel. Neid tehinguid, mida pankrotivõlgnik on teinud enda lähikondsega, on kergem tagasi võita, sest võlausaldajate huvide kahjustamist eeldatakse (PankrS § 110 lg 3). Lähikondsusega seotud piirangud kohtunikule, haldurile ja tema abilisele ning pankrotitoimkonna liikmele tagavad aga ka õiglase pankrotimenetluse. Muudatustega lisatakse lähikondse määratluse hulka ka registreeritud elukaaslane, arvestades registreeritud elukaaslaste tugevaid isiklikke ja majanduslikke seoseid. Õigusselguse huvides on registreeritud elukaaslase terminile sättes otsesõnu viidatud.

§ 122. Kehtiva õiguse kohaselt saab haldur sissenõude pööramiseks pankrotivõlgniku osale ühisvaras nõuda pankrotivõlgniku ja tema abikaasa ühisvara jagamist (PankrS § 122 lg 1). Sellisena on pankrotihaldurile antud eripärane õigus nõuda abikaasade varaühisuse varasuhte kestel nende ühisvara jagamist, samas kui abikaasad ühisvara ühtsuse põhimõttest lähtudes ise varaühisuse varasuhte kestel ühisvara jagamist nõuda ei saa[88]. Enne ühisvara jagamist ja pankrotivõlgniku osa ühisvarast eraldamist ühisvara hulgas olevad esemed võlgniku pankrotivara hulka ei kuulu[89].

Muudatustega lisatakse sättesse viited registreeritud elukaaslasele, arvestades, et ka registreeritud elukaaslased võivad valida varaühisuse varasuhte, mil neil moodustub ühisvara, mille jagamine on ühe registreeritud elukaaslase pankrotimenetluse korral vajalik. Lisaks sellele täpsustatakse muudatustega ka sätte sõnastust.

Kehtivas õiguses on sätestatud, et kui vara on võlgniku ja tema abikaasa ühisomandis, nõuab haldur ühisvara jagamist ja võlgniku osa ühisomandist (PankrS § 122 lg 1). Sätte sõnastus on ebatäpne omandi ja vara mõistete ristkasutuse tõttu. Termin „vara“ tähistab üldiselt õiguste ja kohustuste kogumit (TsÜS § 66), eraõiguses tähistab omand eelkõige õigussuhet ning on kasutuses asjade kui kehaliste esemete puhul (TsÜS § 49 ja asjaõigusseaduse (AÕS) § 68) ning ühisomandis ei ole osi (AÕS § 70 lg 4). Muudatuste kohaselt nõuab haldur ühisvara jagamist ning saab pankrotivara hulka arvata ühisvara jagamise tulemusel võlgnikule jäävad esemed ehk n-ö võlgniku osa ühisvaras. Asjaolu, et pankrotivara ei kuulu abikaasade ühisvara tervikuna, vaid üksnes ühisvara jagamisel võlgnikule jääv osa, on välja toodud õiguskirjanduses[90] ning seda on Riigikohus korduvalt ka enda lahendites rõhutanud[91].

Pankrotivõlgniku ühisvara jagamine on osa halduri ülesannetest pankrotivara koosseisu väljaselgitamisel. Jättes ilmselt kõrvale erandlikud olukorrad, mil ühisvara jagamine on majanduslikult täiesti ebamõistlik[92], ei anna PankrS § 122 lg 1 Riigikohtu hinnangul haldurile

[88] Erinevalt varem kehtinud perekonnaseaduse regulatsioonist ei saa abikaasad kehtivas õiguses sätestatud ühisvara ühtsuse põhimõtte kohaselt käsutada oma osa ühisvaras ega üksikus ühisvarasse kuuluvas esemes ega nõuda varaühisuse kestel ühisvara jagamist (PKS § 26 lg 1). Pankrotihalduril on eripärane õigus nõuda varaühisuse varasuhte kestel pankrotivõlgniku ja tema abikaasa ühisvara jagamist, varaühisuse varasuhet haldur siiski lõpetada ei saa. Vt RKTKo 14.05.2014 3-2-1-31-14, p 10; RKTKo 21.05.2014 3-2-1-38-14, p 11.

[89] RKTKo 21.05.2014 3-2-1-38-14, p 16; RKTKm 09.01.2019 2-17-11697/30, p 13; RKTKm 16.04.2021 2-20-4817/35, p 15.

[90] P. Varul. Pankrotiseaduse uued parandusettepanekud. – Juridica 2008/6, lk 364–366.

[91] RKTKo 03.10.2006 3-2-1-77-06, p 18; RKTKo 21.05.2014 3-2-1-38-14, p 14; RKTKm 04.11.2015 3-2-1-111-15, p 20; RKTKm 16.12.2015 3-2-1-149-15, p 12; RKTKo 17.02.2016 3-2-1-172-15, p 14; RKTKo 09.10.2019 2-16-9434/88, p 21; vt ka RKTKo 20.12.2016 3-2-1-74-16, p 15; RKTKo 28.01.2019 2-16-18537/35, p 12.

[92] Riigikohus on sarnaselt pankrotimenetluses esitatava tagasivõitmise hagi kohta leidnud, et selle esitamiseks võib puududa õigustatud huvi, kui selle alusel ei ole võimalik pankrotivarasse midagi tagasi saada või kui tagasisaadav vara on väärtusetu ja selle eest ei saa ka nõuda hüvitist. Vt RKTKo 20.12.2016 3-2-1-74-16, p 15; viidatud RKTKo 15.01.2014 3-2-1-149-13, p 59.

kaalutlusõigust jätta kokkuleppel või nõuet esitades ühisvara jagamata[93]. Pankrotihaldur teeb pankrotivara koosseisu väljaselgitamisel võlgnikuga koostööd ning märgib pankrotivara nimekirjas esemed, mis kuuluvad võlgnikule ja kolmandale isikule ühiselt[94] (vt eelnõu PankrS § 126 lg 3).

Muudatustega on välja toodud, et haldur võib esitada vaidluse korral ühisvara jagamiseks hagi mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslase vastu (PankrS § 122 lg 1). Sõnastusega tuuakse selgemini esile ühisvara jagamise kord. Õiguskirjanduses on leitud, et põhjendamatu on lähenemine, et alati, kui tekib vajadus arvata võlgniku osa ühisvarast pankrotivarasse, peaks see toimuma üksnes kohtuliku hagimenetluse kaudu ning abikaasade endi kokkulepped halduri heakskiidul ei oleks lubatud. Selline käsitus ei tulene seadusest ning oleks ka menetlust liialt koormav neil juhtudel, kui kokkulepe võlgniku abikaasaga on võimalik[95]. Ühisvara jagamist kokkuleppel kohtuväliselt on jaatatud ka Riigikohtu praktikas[96]. Eelnevat järgides on sõnastuses esile toodud, et pankrotihaldur ei pea igaljuhul esitama pankrotivõlgniku ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase ühisvara jagamiseks kohtusse hagi. Ühisvara jagamine on võimalik ka halduri heakskiidul kokkuleppel kohtuväliselt.

Vaidluse korral pankrotivõlgniku ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase ühisvara jagamise üle saab haldur esitada ühisvara jagamiseks mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslase vastu hagi. Kui mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslane omakorda ei nõustu halduri välja pakutud ühisvara jagamise viisiga, saab ta esitada halduri vastu vastuhagi ühisvara jagamiseks teistsugusel viisil[97] või selleks, et arvestada ühisvaral lasuvaid kohustusi[98]. Vastuhagi esitamise võimalust ei takista ühisvara ühtsuse põhimõte PKS § 26 lg 1 mõttes[99].

Kehtiva õiguse kohaselt saab mittevõlgnikust abikaasa esitada hagi ühisvara jagamiseks ja oma osa välistamiseks pankrotivarast, kui haldur on pankrotivarasse arvanud vara, mis on võlgniku ja tema abikaasa ühisomandis (PankrS § 122 lg 4). Muudatustega lisatakse sättesse viited registreeritud elukaaslasele, arvestades, et ka registreeritud elukaaslased võivad valida varaühisuse varasuhte, mil neil moodustub ühisvara, mille jagamine on ühe registreeritud elukaaslase pankrotimenetluse korral vajalik. Lisaks sellele täpsustatakse muudatustega ka sätte sõnastust.

§ 122 lg 4. Muudatuse kohaselt võib mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslane nõuda enda ja võlgniku ühisvara jagamist ning oma osa välistamist pankrotivarast (PankrS § 122 lg 4). Kui haldur on juba esitanud ühisvara jagamiseks hagi, saab mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslane esitada vastuhagi halduri vastu selleks, et ühisvara koosseis vaidlustada, arvestada ühisvaral lasuvaid kohustusi või paluda jagada ühisvara teistsugusel viisil. Kui haldur ei ole ühisvara jagamise hagi veel esitanud, saab ühisvara jagamist nõuda ka mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslane ise. Sarnaselt üldreeglile, on võimalik ühisvara jagada halduri heakskiidul kokkuleppel kohtuväliselt (vt eelnõu PankrS § 122 lg 1), vaidluse korral saab mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslane esitada halduri vastu kohtusse hagi.

[93] RKTKo 09.10.2019 2-16-9434/88, p 19.
[94] Vt RKTKm 06.02.2008 3-2-1-103-07, p-d 18–23; RKTKo 09.10.2019 2-16-9434/88, p 18; PankrS § 35 lg 2.
[95] Vt K. Kullerkupp, T. Uusen-Nacke, K. Kerstna-Vaks. Ühine vara, eraldi võlad: võlausaldajate nõuete rahuldamine abikaasade ühisvara arvel. – Juridica 2016/7, lk 452.
[96] RKTKo 09.10.2019 2-16-9434/88, p 19.
[97] RKTKo 21.05.2014 3-2-1-38-14, p 12.
[98] Vt RKTKo 20.12.2016 3-2-1-74-16, p 22–22.5.
[99] Vt RKTKo 20.12.2016 3-2-1-74-16, p 15.

Pankrotivara hulka ei kuulu ühisvara tervikuna ega selle jagamise tulemusel mittevõlgnikust abikaasale või registreeritud elukaaslasele jääv osa ehk jagamise tulemusel talle jäävad esemed. Riigikohus selgitanud, et kuni ühisvara ei ole jagatud ei või pankrotihaldur ühisvaras olevaid esemeid mittevõlgnikust abikaasa nõusolekuta käsutada ning kui ta peaks seda tegema, on käsutamine PKS §-st 31 tulenevalt tühine[100]. Sama seisukoht on asjakohane ka varaühisuse varasuhte valinud registreeritud elukaaslaste puhul. Varasemaga võrreldes jäävad samaks tagajärjed, mis kaasnevad sellega, kui haldur on ekslikult võõrandanud ühisvara hulgas olevaid esemeid või mittevõlgnikust abikaasa või registreeritud elukaaslase lahusvara hulka kuuluvaid esemeid. Mittevõlgnikust abikaasal ja registreeritud elukaaslasel on sel juhul samad õigused nagu vara välistamisnõude esitanud isikul (PankrS § 123), arvestades varaühisuse eriregulatsioonist tulenevaid erisusi.

Riigikohus on varasemas praktikas selgitanud, et kui haldur võõrandab vara või kui vara ei ole säilinud, on võlgniku abikaasal PankrS § 123 lg 4 alusel õigus saada vara eest rahalist hüvitist pankrotivara arvel PankrS § 146 lg 1 p-s 1 sätestatud korras. Kui haldur võõrandas selle vara, ehkki ta teadis või pidi teadma, et vara ei kuulu võlgnikule, või kui see vara ei ole halduri süül säilinud, võib õigustatud isik ühtlasi nõuda tekitatud kahju hüvitamist haldurilt[101]. Seisukoht on asjakohane ka praegu, küll aga tuleb seejuures arvestada, et kehtiv õigus enam heauskset omandamist ei võimalda[102]. PankrS §-s 123 sätestatud vara välistamise tagajärjed saavad kohalduda, arvestades koostoimet PKS §-ga 31, mis toob nõusoleku puudumisel kaasa käsutustehingu tühisuse.

Eelnev tähendab, et kui haldur on ekslikult võõrandanud mittevõlgnikust abikaasale või registreeritud elukaaslasele kuuluva eseme (lahusvara), kohalduvad PankrS §-s 123 reguleeritud vara välistamise tagajärjed. Kui haldur on ekslikult võõrandanud ühisvara hulka kuuluva eseme, on mittevõlgnikust abikaasal või registreeritud elukaaslasel eelkõige õigus nõuda asi kolmandalt isikult välja ning selle võimatuse korral kohalduvad PankrS §-s 123 reguleeritud vara välistamise tagajärjed.

§ 125. Kehtivas õiguses on loetletud halduriga seotud isikud, kellega haldur ei või tehingut teha. Seotud isikute hulka kuuluvad peamiselt halduri sugulased, hõimlased ja abikaasa (PankrS § 125 lg 2). Muudatusega lisatakse halduriga seotud isikute loetelusse ka registreeritud elukaaslane, et piiranguga tagada õiglane menetlus ja vältida menetluses halduril tekkida võivaid huvide konflikti olukordi.

§ 126. Kehtiva õiguse kohaselt peab haldur pankrotivara nimekirjas eraldi märkima vara, mille välistamist pankrotivarast nõuavad või saavad nõuda kolmandad isikud, samuti vara, mis on võlgniku ja tema abikaasa ühisomandis (PankrS § 126 lg 3). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, arvestades, et ka registreeritud elukaaslased võivad valida varaühisuse varasuhte, mil neil moodustub ühisvara, mille jagamine on ühe registreeritud elukaaslase pankrotimenetluse korral vajalik. Lisaks sellele täpsustatakse muudatustega ka sätte sõnastust, et vältida omandi ja vara terminite ristkasutust.

Muudatuse kohaselt sõnastatakse säte mõneti laiemalt, et tagada, et lisaks vara välistamise nõudega isikutele (PankrS § 123) kajastuksid nimekirjas eraldi ka esemed (asjad, õigused ja muud hüved (TsÜS § 48)), mis kuuluvad võlgnikule ja kolmandale isikule ühiselt. Nende hulka on hõlmatud võlgniku ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase ühisvaras olevad esemed.

[100] RKTKo 09.10.2019 2-16-9434/88, p 21.
[101] RKTKm 06.02.2008 3-2-1-103-07, p 23; RKTKm 07.10.2009 3-2-2-5-09, p 10; vt ka RKTKm 04.11.2015 3-2-1-111-15, p 20.
[102] RKTKo 03.02.2012 3-2-1-157-11, p 14; RKTKo 13.11.2013 3-2-1-127-13, p 22.

§ 36. Perehüvitiste seaduse muutmine

Perehüvitiste seaduses tehtavate muudatuste eesmärk on esiteks tagada last kasvatava vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdne kohtlemine perehüvitiste maksmisel. Pärast KooS jõustumist on PHS osaliselt juba selle eesmärgiga muudetud, kuid on veel sätteid, milles vanema abikaasa ja registreeritud elukaaslase õigused ja kohustused on ühtlustamata. Teine eesmärk on tagada kõigi lastega perede võrdne kohtlemine perehüvitiste maksmisel, sõltumata sellest, kas pere loonud vanemad on samast või eri soost.

Muudatused puudutavad eelkõige vanemahüvitise saamise õigust ja isa vanemahüvitist, mis tagatakse kehtivatel põhimõtetel ka samast soost vanematele, toetamaks peres kasvavate laste hooldamist, töö- ja pereelu ühitamist ning vanemate hoolduskoormuse jagamist. Lastega perede võrdsem kohtlemine perehüvitiste maksmisel aitab tagada neis peredes kasvavate laste heaolu.

§ 9. Muudatusega tagatakse perehüvitiste maksmisel vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdne kohtlemine. Perehüvitise taotlejal tuleb teavitada Sotsiaalkindlustusametit asjakohasel juhul ka vanema registreeritud elukaaslase elukoha muutumisest.

§ 14. Muudatus on seotud RPKS § 20 muutmisega, mis annab võimaluse saada toitjakaotuspensioni või toitjakaotuse korral rahvapensioni ka vanema registreeritud elukaaslase surma korral. Seetõttu tuleb ka PHS § 14 lg-t 3 täiendada viitega registreeritud elukaaslasele.

§ 19. Kehtiva õiguse kohaselt on üksikvanema lapse toetuse saamise õigus lapsel, kelle sünniaktis või rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisuandmetes puudub kanne isa kohta või kelle vanem on tunnistatud tagaotsitavaks. Eelnõuga muudetakse PHS § 19 lg-s 1 toodud üksikvanema lapse määratlust tulenevalt sellest, et lapsel võivad olla samast soost vanemad. Sellisel juhul on lapsel olemas kaks ülalpidamise kohustusega vanemat ning tegemist ei ole üksikvanema lapsega. PHS § 19 lg-t 1 muudetakse selliselt, et üksikvanema lapse toetuse saamise õigus on lapsel, kelle sünniaktis või rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisuandmetes puuduvad andmed teise vanema kohta või kelle vanem on tunnistatud tagaotsitavaks. Toetuse määramise praktikas sellist lähenemist juba rakendatakse, aga muudatus on vajalik õigusselguse tagamiseks.

Kehtiva PHS § 19 lg-s 4 on sätestatud üksikvanema lapse toetuse maksmise lõpetamise alused, mis on seotud sellega, et lapsele määratakse toitjakaotuspension või rahvapension, mis asendab vanemalt saadavat ülalpidamist, või kui lapsel saab olema teine vanem (isaduse tuvastamine või omaksvõtt (PHS§ 19 lg 4 p-d 1 ja 2)). Muudatusega lisatakse sättesse ka viide olukorrale, kus lapse teise vanema kohta tehakse kanne rahvastikuregistrisse, ning olukorrale, kus laps lapsendatakse, et üksikvanema toetuse maksmine lõpetamise alus oleks teise vanema lisandumine üldisemalt (sh kohtulahendi, välisriigi dokumendi alusel) ning lapsendamine. Praktikas on juba praegugi üksikvanema toetuse maksmine lõpetatud, kui lapsele lisandub teine vanem ja ülalpidaja, sh lapsendamise korral. Täiendusega tagatakse õigusselgus. Täiendused annavad aluse lõpetada üksikvanema lapse toetuse maksmine lapsendamise korral lapsendamise kohtuotsuse jõustumisest ning muudel alustel lapse teise vanema lisandumisel alates teise vanema kohta kande tegemisest rahvastikuregistrisse. Kuigi rahvastikuregistrisse tehakse kanne lapse isa kohta ka isaduse tuvastamise ja omaksvõtu ning lapsendamise korral, sõltub kande tegemise aeg sellest, millal vastavad dokumendid registripidajani jõuavad ning kande tegemine võib toimuda palju hiljem faktiliste asjaolude muutumisest. Seetõttu ei ole üksikvanema lapse toetuse lõppemine neil juhtudel seotud kande tegemisega rahvastikuregistris.

Lisaks täiendatakse PHS § 19 lg 4 p 4 viitega vanema registreeritud elukaaslasele. Muudatus on seotud RPKS § 20 muutmisega, millega luuakse võimalus saada toitjakaotuspensioni või toitjakaotuse korral rahvapensioni ka vanema registreeritud elukaaslase surma korral.

§ 23. Muudatusega täpsustatakse lapsendajatoetuse saamise tingimusi. Kehtiva PHS § 23 lg 1 kohaselt on lapsendajatoetus ette nähtud lapsendajale, kes lapsendab kolmanda isiku lapse, st seda toetust ei maksta peresisese lapsendamise korral. Peresisene lapsendamine saab toimuda nii registreeritud kooselu (KooS § 15 lg-d 2 ja 3) kui ka abielu puhul (PKS § 148 lg 2 p 1). Muudatusega lisatakse PHS § 23 lg-sse 1 täiendus registreeritud elukaaslase kohta, et välistada lapsendajatoetuse maksmine, kui üks registreeritud elukaaslane lapsendab teise registreeritud elukaaslase lapse.

§ 25. Eelnõuga täiendatakse PHS § 25 lg-s 1 sätestatud peretoetuste võimalike taotlejate ringi, tagades ühetaolise õiguse peretoetusi taotleda nii vanema abikaasale kui registreeritud elukaaslasele. See tagab vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdse kohtlemise.

§ 34. Muudatusega viiakse PHS § 34 lg 5 kooskõlla PHS § 33 lg-s 1 sätestatud vanemahüvitist saama õigustatud isikute ringiga, kuhu kuulub ka vanema registreeritud elukaaslane. See tagab vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdse kohtlemise.

§ 36. Antud sätte muutmise eesmärk on tagada erinevast ja samast soost vanematega perekondade ühetaoline kohtlemine vanemahüvitise saamisel. Vanemahüvitist makstakse PHS alusel alla kolmeaastast last kasvatavale isikule või lapsendajale, selle eesmärk on tagada asendussissetulek vanematele lapse kasvatamise ja hooldamise perioodil ning soodustada töö- ja pereelu ühitamist. PHS § 34 lg 1 kohaselt on vanemahüvitise liigid ema vanemahüvitis, isa vanemahüvitis, jagatav vanemahüvitis ja lapsendaja vanemahüvitis. Muudetav PHS § 36 reguleerib isa vanemahüvitist, mille saamise õigus antud sätte järgi on lapse isal.

Eelnõuga muudetakse PHS § 36 lg 1 teist lauset ning selles sätestatakse, et isa vanemahüvitise saamise õigus läheb üle ema abikaasale või registreeritud elukaaslasele ka juhul, kui lapse sünniaktis või rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisuandmetes puuduvad andmed teise vanema kohta. Sarnaselt selles sättes nimetatud muudele olukordadele ei ole ka sellisel juhul lapsel teist vanemat, kes oleks hüvitisele õigustatud või saaks oma õigusest loobuda. Tegemist on kehtiva halduspraktikaga, mis selguse huvides seaduses reguleeritakse.

Samuti täiendatakse PHS § 36 lg-ga 5, mis samast soost vanemate korral laiendab isa vanemahüvitise saamise õigust samadel tingimustel ka vanemale, kes ei ole lapse ema. See tähendab, et edaspidi võib isa vanemahüvitist saada lapse teine vanem sõltumata soost. Muudatus tagab õigusselguse isa vanemahüvitisele õigustatud isikute ringi osas ja tagab selle õiguse ka samast soost vanematega peredele.

Kui lapse emale on PHS §-s 35 ette nähtud individuaalne ema vanemahüvitise periood, siis isa vanemahüvitis on teise lapsevanema individuaalne õigus, mis lisandub vanemate jagatava vanemahüvitise perioodile. Kuna eelnõuga luuakse võimalus, et lapsel võib juba sündides olla kaks naissoost vanemat (vt KVEKS muudatused), on põhjendatud anda isa vanemahüvitise saamise õigus teisele naissoost vanemale. Arvestada tuleb seaduses sätestatud reegliga, et isikule ei maksta korraga vanemahüvitist mitme lapse kohta (PHS § 34 lg 10) ning ka samast soost vanematel on õigus korraga ühele vanemahüvitisele. Õigusega saada isa vanemahüvitist kaasneb vanemale ka PHS § 34 lg-s 8 sätestatud õigus lapse surma korral saada isa vanemahüvitist 30 järjestikust kalendripäeva lapse surmale järgnevast päevast.

Kahe meessoost vanemaga peredes on õigus isa vanemahüvitisele ühel vanemal. Lapse bioloogilisel isal on võimalik taotleda isa vanemahüvitist juba enne lapse sündi (PHS § 36 lg 2), juhul kui lapse bioloogiline ema kinnitab isa seose lapsega ja pärast lapse sündi tehakse isa kohta kanne rahvastikuregistrisse (PHS § 46 lg 4). Sellisel juhul on lapse bioloogilisel emal õigus ema vanemahüvitisele ning kaks vanemat saavad kasutada lapse eest ette nähtud individuaalse vanemahüvitise saamise õigust. Lapse bioloogilise isa meessoost abikaasal või registreeritud elukaaslasel on võimalik laps lapsendada bioloogilise ema nõusolekul, kuid õigust täiendava isa vanemahüvitise saamiseks tal sellega ei teki. Kui meessoost abikaasad ühiselt lapsendavad kolmanda isiku lapse, on ühel lapsendanud vanematest õigus saada isa vanemahüvitist (juhul kui seda õigust pole sama lapse eest juba varem kasutatud) ning lapsendajatel ühiselt õigus jagatavale vanemahüvitisele. Erandina võib lapse isa abikaasa või registreeritud elukaaslane saada õiguse jagatavale vanemahüvitisele ka ilma last lapsendamata PHS § 37 lg 1 alusel, kui lapse ema loobub oma jagatava vanemahüvitise saamise õigusest.

Ema vanemahüvitisele on PHS § 35 lg 1 alusel õigus lapse emal ehk naisel, kes on rase ja lapse sünnitab, ning selle hüvitise saamise õigus on ka edaspidi reserveeritud vaid lapse bioloogilisele emale. Ema vanemahüvitise eesmärk on tagada emale asendussissetulek või sissetulek ajal, kui ta puudub töölt rasedusega seotud terviseriskide maandamiseks ja ka raseduse järel, kui vanem pühendub vastsündinu eest hoolitsemisele ja vajab aega sünnitusest taastumiseks.[103] Samast soost vanematega peredes on võimalik olukord, kus kaks naist on samal ajal või osaliselt kattuval ajal lapseootel ning saavad ema vanemahüvitist. Sellisel juhul on mõlemal naisel õigus ema vanemahüvitisele PHS § 35 tingimustel. Kui ema on ühtlasi peres kasvava teise lapse jaoks teine vanem, võib ta pärast ema vanemahüvitise perioodi lõppemist saada teise lapsega seoses ka isa vanemahüvitist PHS § 36 lg 5 alusel. Kui sellises peres on esimene laps sündinud ja tema eest saadakse juba jagatavat vanemahüvitist ning seejärel sünnib teisel naisel laps, on see pere sarnases olukorras kui erinevast soost vanematega pered väikese vanusevahega laste sündimisel. Kuna vanemal ei ole õigust samal ajal kahele vanemahüvitisele (PHS § 34 lg 10), tuleb perel otsustada, kas nad jätkavad esimese lapse eest jagatava vanemahüvitise saamist või kasutavad teise lapsega seoses ema vanemahüvitise ja seejärel jagatava vanemahüvitise saamise õigust. Kahel emal on võimalik kasutada vanemapuhkust ja jagatavat vanemahüvitist samal ajal kuni 60 kalendripäeva (PHS § 34 lg 4), seejärel on korraga vaid ühel emal võimalik lastega koju vanemapuhkusele jääda.

Samast soost vanematel on õigus saada jagatavat vanemahüvitist PHS § 37 alusel. Kui vanemal on õigus individuaalsele ema või isa vanemahüvitisele, tekib jagatava vanemahüvitise saamise õigus pärast individuaalse vanemahüvitise saamise õiguse lõppemist (PHS § 37 lg 3). Kui perre sünnib väikese vahega mitu last, kellel on mõlema vanemaga põlvnemissuhe, siis tekib vanematel õigus jagatavale vanemahüvitisele mõlema lapse kasvatamisega seoses ning vastavalt PHS § 34 lg-le 10 saavad vanemad valida, millise lapse eest neile vanemahüvitist makstakse. Õigus jagatavale vanemahüvitisele PHS § 37 lõikes 4 ette nähtud ulatuses tekib ka juhul, kui abikaasad lapsendavad ühiselt kolmanda isiku lapse. Lapsendamise korral võib lapsendajatel tekkida õigus ka lapsendaja vanemahüvitisele, välja arvatud juhul, kui neil on õigus saada vanemahüvitist rohkem kui 70 kalendripäeva (PHS § 38 lg 4).

§ 37. PHS § 37 lg 1 teist lauset täiendatakse viitega olukorrale, kus lapse põlvnemine on seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud vaid ühest vanemast (seaduse sõnastuses: lapse sünniaktis või rahvastikuregistris on vaid ühe vanema kanne). Ka sellisel juhul on õigus jagatava vanemahüvitise saamiseks vanema abikaasal või registreeritud elukaaslasel, sest lapsel ei ole teist vanemat, kes oleks hüvitisele õigustatud või saaks oma õigusest loobuda.

[103] Seletuskiri perehüvitiste seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (SE 652) juurde, lk 13.

§ 38. Muudatusega täpsustatakse lapsendaja vanemahüvitise saamise tingimusi. Kehtiva PHS § 28 lg 1 kohaselt on lapsendaja vanemahüvitise saamise õigus lapsendajal või hoolduspere vanemal, kui ta ei ole kõnealuse lapse bioloogilise vanema abikaasa. See välistab lapsendaja vanemahüvitise maksmise peresisese lapsendamise või hoolduspere võtmise korral. Kuivõrd peresisene lapsendamine saab toimuda nii abielus kui ka registreeritud kooselus, lisatakse muudatusega sättesse viide ka registreeritud elukaaslasele.

§ 46. Muudatus on seotud PHS § 36 muutmisega, millega laiendati isa vanemahüvitise saamise õigust lapse teisele vanemale sõltumata soost. Sellest tulenevalt tuleb sätestada, et isa vanemahüvitise taotleja on lapse vanem.

§ 37. Perekonnaseisutoimingute seaduse muutmine

§-d 15 ja 15². Kehtiva õiguse kohaselt on isikul õigus saada tõend enda ja enda lähedaste perekonnaseisuasutuses registreeritud perekonnasündmuse ning perekonna- või nimeõigusliku muudatuse kohta. Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et võimaldada isikul saada andmeid ka enda registreeritud elukaaslase kohta.

§ 22. Kehtiva õiguse kohaselt kantakse lapse sünni registreerimisel rahvastikuregistrisse andmed ema ja isa isikukoodi kohta (PKTS § 22 lg 1 p-d 2 ja 3). Sättes asendatakse sõna „isa“ sõnadega „teine vanem“ seoses asjaoluga, et eelnõuga antakse ema naissoost abikaasale õigus saada lapse vanemaks kunstliku viljastamise nõusoleku andmise kaudu (vt eespool KVEKS).

§ 23. Kehtiva õiguse järgi selgitab perekonnaseisuametnik sünni registreerimise avalduse esitamisel emale isaduse omaksvõtu avalduse esitamise võimalust, samuti võimalust nõuda põlvnemise tuvastamist kohtu korras (PKTS § 23 lg 5). Hõlmatud on olukorrad, kus isa kohta andmete rahvastikuregistrisse kandmiseks puudub alus ehk kui ema ei ole abielus ning mees ei ole esitanud isaduse omaksvõtu avaldust. Eelnõus tehtavaid põlvnemist puudutavaid muudatusi arvestades (vt eespool PKS § 82 ja KVEKS) tehakse normi sõnastus üldisemaks ja hõlmatakse kõik olukorrad, kus teise vanema andmete rahvastikuregistrisse kandmiseks puudub alus.

Perekonnaseisuametniku selgituskohustus peaks tagama, et teisest vanemast ei jääks põlvnemine kindlaks tegemata pelgalt ema teadmatuse tõttu. Kuna eelnõuga laiendatakse vanemaks saamise võimalusi (näiteks loetakse laps põlvnevaks ema naissoost abikaasast, kui viimane on andnud nõusoleku oma abikaasa kunstlikuks viljastamiseks), peab laienema ka selgituskohustuse sisu.

§-d 25 ja 26. Kehtivas õiguses on reguleeritud lapse isa andmete kandmine rahvastikuregistrisse kunstlikuks viljastamiseks antud nõusoleku korral, mis loob isa ja lapse vahel põlvnemissuhte (KVEKS § 17 lg 2^1). Muudatusega kajastatakse seni PKTS § 26 lg-s 6 paiknenud regulatsioon PKTS § 25 lg-sse 2, kus see jääb reguleerima olukordi, mil isal tekib lapsega põlvnemissuhe naise kunstlikuks viljastamiseks antud nõusoleku kaudu. Põlvnemissuhe annab aluse kanda mees lapse isana rahvastikuregistrisse. Uues lisatavas lõikes 3^1 reguleeritakse olukord, mil ema naissoost abikaasa on andnud ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku. Sellisel juhul tekib ema naissoost abikaasal kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisel lapsega põlvnemissuhe, mis on aluseks, et kanda ta teise vanemaga rahvastikuregistrisse (vt eespool KVEKS). Eeltoodud muudatusi arvestades tunnistatakse PKS § 26 lg 6 kehtetuks.

§-d 32, 33, 35. Alates 2018. aastast ei pea isik üldiselt esitama surma registreerimiseks avaldust, isiku surm registreeritakse rahvastikuregistris üldiselt tervishoiuteenuse osutaja surmateatise

koostamisel edastatud andmete alusel automaatselt[104] (PKTS § 31 lg 1). Kui siiski erandjuhtudel tuleb surma registreerimiseks avaldus esitada, nähakse eelnõuga ette, et avalduse selleks saab esitada ka registreeritud elukaaslane (PKTS § 33 muudatus). Kui rahvastikuregistrisse jõuavad andmed isiku surma kohta, siis muutuvad ülejäänud rahvastikuregistris olevad andmed, mida surm mõjutab, üldiselt automaatselt (PKTS § 32). Isiku surma tõttu muutuvad ka tema andmed abieluvararegistris üldiselt tehniliste võimaluste korral automaatselt (AVRS § 34 lg-d 3–4).

Isiku surm on kooselulepingu lõppemise alus (KooS § 18). Kui rahvastikuregistris kajastuvad andmed isiku surma kohta, siis on eesmärk, et koos ülejäänud andmetega kajastuks registris ka registreeritud kooselu lõppemine, muutuks automaatselt isiku perekonnaseis ning rahvastikuregistri kaudu muutuksid ka andmed abieluvararegistris. Tehniliste takistuste korral on notaril võimalik saada andmete parandamisel abi volitatud töötlejalt. Kehtivas õiguses on sätestatud, et kui rahvastikuregistrisse kantud andmed vajavad parandamist ning andmete muutmine on ebamõistlikult keeruline, saab andmeid parandada rahvastikuregistri volitatud töötleja (SMIT[105]) kokkuleppel notariga (PKTS § 13 lg 8).

PKTS § 35 puudutab olukordi, mil surmaandmeid on vaja muuta eksituse tõttu või seetõttu, et surnuks tunnistatud isik on tegelikult elus. Sätet täiendatakse viitega registreeritud kooselule, et selliste paranduste korral muudetaks andmeid ka registreeritud kooselu kohta.

§ 37. Muudatustega kohandatakse sätted registreeritud kooselus olevatele inimestele, kes soovivad omavahel abielu sõlmida. Abiellumisavaldusel peavad tulevased abikaasad valima ka varasuhte (PKTS § 37 lõige 2 punkt 4). Kui omavahel abielluvad registreeritud elukaaslased (st abiellujatel on omavahel sõlmitud kehtiv kooseluleping), saab abiellumisavalduses märkida varasuhteks vaid kooselulepingus kokkulepitud varasuhte jätkumise. Seega nende abiellumisel senine varasuhe ei muutu, varasuhte alguseks loetakse kooselulepingu sõlmimise kuupäev. Abiellujad saavad hiljem varasuhte lõpetada ja valida uue varasuhte abieluvaralepinguga.

Perekonnaseisuametnikule pannakse PKTS § 37 lg 4 kohaselt kohustus selgitada abiellujatele varasuhte valiku tegemise hõlbustamiseks erinevate varasuhete olemust, samuti ka seda, et valiku tegemata jätmisel loetakse valituks varaühisuse varasuhe. Eelnõuga täiendatakse perekonnaseisuametniku selgitamiskohustust ning lisatakse täpsustus, et kui abiellujatel on Eestis sõlmitud kehtiv kooseluleping ning kui sõlmivad omavahel abielu kooseluseaduse § 24 kohaselt (lähevad registreeritud kooselult abielule üle), peab ametnik selgitama, et nemad ei saa abiellumisel valida tavapäraste varasuhete vahel (varaühisus, varalahusus, vara juurdekasvu tasaarvestus). Nende abiellujate vahel jätkub abielu sõlmimisel kooselulepingus kokku lepitud varasuhe. Neile abiellujatele saab selgitada, et kui nad soovivad oma varasuhet pärast abiellumist muuta, saavad nad pöörduda notari poole ja sõlmida abieluvaralepingu (PKS § 59). Samuti on neil võimalik enne abiellumist sõlmida notari juures abieluvaraleping, mis jõustub abielu sõlmimisel (PKS § 24 lg 1) ja muudab ära seni kehtinud (kooselulepingus kokku lepitud) varasuhte.

§ 42. Muudatuses on seotud varasuhte valiku kohta abieluvararegistrisse andmete saatmisega. Senine regulatsioon näeb ette perekonnaseisuametniku kohustuse kanda kindlaskmääratud aja jooksul pärast abielukande tegemist vara juurdekasvu tasaarvestuse või varalahususe kohta andmed abieluvararegistrisse. Muudatustega lisatakse kohustus edastada ka senise (kooselulepingus kokku lepitud) varasuhte jätkumise info abieluvararegistrile.

[104] Riigikogu XIII koosseis. Perekonnaseisutoimingute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 511 SE seletuskiri, lk 16–18.
[105] Siseministri 17.02.2020 määrus nr 8 „Siseministeeriumi infotehnoloogia- ja arenduskeskuse põhimäärus“.

§ 38. Politsei ja piirivalve seaduse muutmine

Politsei ja piirivalve seaduse (PPVS) muutmise eesmärk on suurendada registreeritud elukaaslase kaitset ühe poole hukkumisel ning tagada informatsiooni andmine ka registreeritud elukaaslase kohta.

§ 7^{53}. Kehtiva õiguse kohaselt saavad juhul, kui isik salajase koostööga seotud ülesannete täitmisel hukkub, hüvitist isiku lähedased, keda ta oli perekonnaseaduse kohaselt kohustatud ülal pidama (PPVS § 7^{53} lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse viide ka registreeritud elukaaslasele, et tagada, et salajasele koostööle kaasatud isiku hukkumisel oleks hüvitisele õigus ka tema registreeritud elukaaslasel. Muudatus suurendab üleelanud registreeritud elukaaslase kaitset ning arvestab asjaolu, et registreeritud elukaaslastel on seadusjärgne vastastikune ülalpidamiskohustus (KooS § 9).

§ 7^{59}. Muudatusega täiendatakse sätet, et võimaldada kontaktandmeid küsida ka isiku registreeritud elukaaslase kohta, et tagada talle seaduses ettenähtud sotsiaalsed tagatised ja vajaliku teabe edastamine kriisiolukorras.

§ 42. Kehtiva õiguse kohaselt peab politseiteenistusse kandideeriv isik esitama isikuandkeedis andmed ka enda lähedaste kohta (PPVS § 42 lg 1). Muudatusega lisatakse isiku lähedaste määratluse hulka ka registreeritud elukaaslane arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid ja majanduslikku seotust. Õigusselguse tagamiseks lisatakse seadusesse selgesõnaline viide registreeritud elukaaslase terminile.

§ 39. Prokuratuuriseaduse muutmine

Prokuratuuriseaduse (ProkS) muudatuste eesmärk on vältida huvide konflikti olukordi registreeritud elukaaslaste vahelistes suhetes.

§ 15. Kehtiva õiguse kohaselt ei või prokuröriks nimetada isikut, kes on vahetu kontrollija või vahetu juhi lähedane (ProkS § 15 lg 2 p 4). Muudatustega laiendatakse huvide konflikti olukordade vältimiseks keeldu ka vahetu kontrollija või vahetu juhi registreeritud elukaaslasele. Õigusselguse tagamiseks on registreeritud elukaaslane sättes eraldi välja toodud.

§ 15^{1}. Kehtiva õiguse kohaselt peab prokuröriteenistusse kandideeriv isik esitama isikuandmete ankeedis andmed ka enda lähedaste kohta (ProkS § 15^{1} lg 2). Andmete esitamine on vajalik selleks, et kontrollida prokuröriteenistusse kandideeriva isiku tausta. Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane isikute loetelusse, kelle kohta tuleb isikuandmete ankeedis informatsiooni anda, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid ja majanduslikku seotust. Õigusselguse tagamiseks on registreeritud elukaaslane sättes eraldi välja toodud.

§ 40. Pärimisseaduse muutmine

Pärimisseaduse (PärS) muudatustega sätestatakse registreeritud elukaaslaste seadusjärgne pärimisõigus ja sundosa saamise õigus. Registreeritud elukaaslasele antakse sarnaselt abikaasale õigus nõuda isikliku kasutusõiguse seadmist ühisele kodule ning isikliku kasutusõiguse regulatsioon (PärS § 16 lg 3) liigutatakse Riigikohtu praktikat[106] arvestades testeerimisvabaduse piirangute juurde, kuhu see süstemaatiliselt kuulub. Lisaks tehakse mõningatesse sätetesse väiksemad tehnilised täpsustused korralduste tõlgendamise ja kehtivuse kohta ning täiendatakse ühisvara puudutavaid norme arvestades, et ka registreeritud elukaaslased saavad kooselulepingu sõlmimisel valida varaühisuse varasuhte.

[106] Vt RKTKo 05.02.2020 2-18-8886/64.

§ 11. Kehtiva õiguse kohaselt on isiku seadusjärgsed pärijad pärandaja abikaasa (PärS § 16) ja pärimisseaduses nimetatud sugulased (PärS §-d 12–15). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, et anda pärandaja registreeritud elukaaslasele seadusjärgne pärimisõigus. Muudatus tagab üleelanud registreeritud elukaaslase kaitse teise surma puhul juhtudel, mil pärandaja ei ole oma surma puhuks korraldusi teinud. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste lähedasi perekondlikke suhteid ning kooskõla perekonna pärimisjärgluse põhimõttega, mille kohaselt on pärandaja lähedastel õigus saada pärandist osa.

§ 12. Kehtiva õiguse kohaselt pärivad seadusjärgselt pärandaja sugulased kolmes järjekorras (PärS §-d 12–15) ning pärandaja üleelanud abikaasa pärib sugulaste kõrval erireeglite kohaselt (PärS § 16). Muudatusega täpsustatakse sättes sisalduvat viidet ja lisatakse sinna ka registreeritud elukaaslane, arvestades eelnõu kohaselt pärandaja elukaaslasele laienevat seadusjärgset pärimisõigust (vt PärS § 16).

§ 16. Kehtiva õiguse kohaselt pärib pärandaja üleelanud abikaasa (PärS § 16) pärandaja seadusjärgselt pärima õigustatud sugulaste (PärS §-d 12–15) kõrval erireeglite kohaselt. Pärandaja üleelanud abikaasa pärib esimese järjekorra pärijate kõrval võrdselt pärandaja lapse osaga, kuid mitte vähem kui ühe neljandiku pärandist ning teise järjekorra pärijate kõrval poole pärandist. Kui pärandajast registreeritud elukaaslasel ei ole sugulasi esimesest ega teisest järjekorrast, pärib pärandaja registreeritud elukaaslane kogu pärandi (PärS § 16 lg-d 1 ja 2). Muudatustega antakse pärandaja üleelanud registreeritud elukaaslasele seadusjärgne pärimisõigus sarnaselt abikaasale.

§ 16 lg 3. Kehtiva õiguse kohaselt võib pärandaja abikaasa lisaks oma pärandiosale nõuda asjaõigusseaduse §-s 227 sätestatud asjaõiguse seadmist kinnisasjale, mis oli abikaasade ühine kodu, eeldusel, et pärandaja abikaasa elujärg pärimise tõttu halveneks. Eelnõuga antakse samad õigused registreeritud elukaaslasele. PärS § 16 lg 3 tunnistatakse kehtetuks, sest isiklikku kasutusõigust regulatsioon liigutatakse Riigikohtu praktikat[107] arvestades testeerimisvabaduse piirangute juurde, kuhu see süstemaatiliselt kuulub (vt eelnõu PärS § 109^1),

§ 16 lg 5. Üleelanud registreeritud elukaaslasel ei ole PärS § 16 lisatava lõike 5 kohaselt seadusjärgset pärimisõigust ega õigust eelosale (PärS § 17) sarnaselt abikaasale juhul, kui pärandaja oli enne oma surma teinud kooselulepingu lõpetamiseks notariaalselt tõestatud tahteavalduse või esitanud kooselulepingu lõpetamiseks kohtule hagi, samuti siis, kui pärandaja oli oma surma ajal õigustatud nõudma kooselulepingu kehtetuks tunnistamist ja oli esitanud selleks kohtule hagi. Piirangu eesmärk on kaitsta pärandaja eeldatavat tahet. Registreeritud elukaaslaste vahel on isiklik suhe ning selle puudumist eeldatakse seaduses, kui pärandaja oli enne surma väljendanud soovi, et kooseluleping lõpetataks või kehtetuks tunnistataks. Sel juhul on seaduses lähtutud eeldusest, et pärandaja tahe oli välistada ka teise registreeritud elukaaslase seadusjärgne pärimisõigus. Sarnased põhjendused on abikaasade kohta välja toodud ka pärimisseaduse eelnõu seletuskirjas[108]. Registreeritud elukaaslased saavad kokkuleppel

[107] Vt RKTKo 05.02.2020 2-18-8886/64.

[108] Riigikogu XI koosseis. Pärimisseaduse 56 SE seletuskiri, lk 5: "Kehtiva seaduse kohaselt sõltub pärandaja abikaasa pärimisõigus sellest, kas isik oli surma momendil pärandajaga abielus või mitte. Seadusandja on lähtunud siin eeldusest, et abikaasadel on teatav isiklik suhe. Selline pärimisõiguslikku erandit õigustav isiklik suhe puudub aga juhul, kui pärandaja soovib abielu lahutamist ning on selleks teinud ka vajalikud formaalsed toimingud. Võib eeldada, et sellisel juhul ei soovi ka pärandaja, et isik, kes on veel formaalselt tema abikaasa, oleks pärija. Seega lisatakse eelnõuga eeldus, mille kohaselt juhul, kui pärandaja on avaldanud seaduses sätestatud korras soovi abielu lahutada, kuid abielulahutus jäi surma tõttu vormistamata, eeldatakse, et pärandaja ei soovi ka senise abikaasa senise pärimisõigusliku staatuse säilimist. Ka sellest eeldusest saab pärandaja viimse tahte avalduse koostamisega kõrvale kalduda."

kooselulepingu lõpetada esitades selleks notariaalselt tõestatud avalduse (KooS § 19 lg 1). Vaidluse korral kooselulepingu lõpetamise või sellega seotud asjaolude üle, saab kooselulepingu lõpetada kohtusse hagi esitamisega (vt eelnõuga lisatav KooS § 19^1). Kooselulepingu saab kehtetuks tunnistada esitades hagi kohtusse (KooS §-d 4–6).

Kuna isikul ei saa samal ajal olla mitut kehtivat abielu või registreeritud kooselu (KooS § 2 lg 1, PKS § 4) luuakse piiranguga selgus ka selle osas, et registreeritud elukaaslase ja abikaasa seadusjärgne pärimisõigus omavahel ei konkureeri. Üleelanud registreeritud elukaaslasel on seadusjärgne pärimisõigus juhul, kui kooseluleping on lõppenud surmaga või seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmisid omavahel abielu (KooS §-d 17 ja 24). Kui registreeritud elukaaslaste kooseluleping lõppes ja registreeritud elukaaslased sõlmisid omavahel abielu, on isikul seadusjärgne pärimisõigus abikaasana.

§-d 17 ja 106. Kehtiva õiguse kohaselt saab pärandaja üleelanud abikaasa peale pärandiosa eelosana abikaasade ühise kodu tavalise sisustuse esemed, kui need ei ole kinnisasja päraldised juhul, kui ta pärib koos teise järjekorra pärijatega (PärS § 17 lg 1). Muudatusega antakse registreeritud elukaaslasele seadusjärgse pärijana teise järjekorra pärijate kõrval pärides samuti õigus eelosale.

Teise järjekorra seadusjärgsed pärijad ehk pärandaja vanemad ja nende alanejad pärivad eeldusel, et pärandaja alanejad ei päri (PärS § 12 lg 2, § 14). Pärandaja registreeritud elukaaslane pärib seadusjärgse pärijana nende kõrval ning saab sel juhul lisaks pärandiosale ühise kodu tavalise sisustuse esemed. Eelosa hõlmab registreeritud elukaaslaste ühise kodu tavalise sisustuse esemeid, kui need ei ole kinnisasja päraldised. Säte kaitseb üleelanud registreeritud elukaaslast arvestades, et registreeritud elukaaslased majandavad ühiselt ning on kooselu kestel ilmselt ka ühise kodu tavalise sisustuse esemeid soetanud. Nende esemete osas ei ole registreeritud elukaaslasel sätte kohaselt vajalik tõendada, kumb registreeritud elukaaslane need soetas ning kas need kuulusid pärandaja ühis- või lahusvara hulka, vaid tal on võimalik esemed eelosana saada. Kuivõrd eelosale kohaldatakse annaku sätteid läheb tavalise sisustuse esemete omandiõigus pärimisel seaduse alusel üle seadusjärgsele pärijale (PärS § 130 lg 1) ning registreeritud elukaaslane saab esemed eelosana endale, kui pärandi vastu võtnud pärija pärandil lasuvad kohustused täidab (PärS § 133 ja 142). Seoses registreeritud elukaaslase õigusega eelosale on täiendatud ka PärS § 106 sõnastust.

§ 23. Kehtiva õiguse kohaselt ei või tunnistajate juuresolekul alla kirjutatud testamendi puhul olla tunnistajateks isikud kelle või kelle lähedaste kasuks korraldusi tehakse (PärS § 23 lg 4). Regulatsiooni eesmärk on võimalik testaatoril enda tahet vabalt kujundada ja vältida testamendist kasu saavate isikute mõjutusi. Muudatuse kohaselt ei või tunnistajaks olla ka testamendist kasu saava isiku registreeritud elukaaslane, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid.

§ 32. Kehtivas õiguses on analoogselt seadusjärgse pärimise sätetele leitud, et eeldada ei saa, et pärandaja tahe oli suunatud enda abikaasa soodustamisele siis, kui abielu lõppes enne pärandaja surma või kui pärandaja oli abielu lahutamiseks või kehtetuks tunnistamiseks eluajal soovi avaldanud (PärS § 32 lg 1). Muudatusega tehakse sättesse täiendused ka registreeritud elukaaslase kohta. Muudatuste kohaselt eeldatakse registreeritud elukaaslase kasuks testamendis tehtud korralduste tühisust siis, kui pärandaja on eluajal avaldanud tahet kooseluleping lõpetada või see kehtetuks tunnistada.

Eeldus ei kehti juhul, kui kooseluleping on lõppenud surmaga või seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmisid omavahel abielu (KooS §-d 17 ja 24), samuti siis, kui eeldada võib, et pärandaja soovis üleelanud registreeritud elukaaslast soodustada vaatamata kooselulepingu

lõpetamisele (PärS § 32 lg 2). Kui registreeritud elukaaslased oli sõlminud enne surma abielu ja kooseluleping lõppes seetõttu, saabuvad õiguslikud tagajärjed talle üleelanud abikaasana.

§ 97. Kehtivas õiguses on analoogselt seadusjärgse pärimise sätetele (PärS § 16 lg 4) ja testamendi tühisuse tõlgendusreeglile (PärS § 32) leitud, et eeldada ei saa, et pärandaja tahe oli suunatud enda abikaasa soodustamisele pärimislepingus annakuga siis, kui abielu lõppes enne pärandaja surma või kui pärandaja oli abielu lahutamiseks või kehtetuks tunnistamiseks eluajal soovi avaldanud (PärS § 97). Muudatusega tehakse sättesse täiendused ka registreeritud elukaaslase kohta. Muudatuste kohaselt eeldatakse registreeritud elukaaslase kasuks pärimislepingus tehtud annakukorralduse kehtetust siis, kui pärandaja on eluajal avaldanud tahet kooseluleping lõpetada või see kehtetuks tunnistada.

Eeldus ei kehti juhul, kui kooseluleping on lõppenud surmaga või seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmisid omavahel abielu (KooS §-d 17 ja 24), samuti siis, kui eeldada võib, et pärandaja soovis üleelanud registreeritud elukaaslast annakuga soodustada vaatamata kooselulepingu lõpetamisele (PärS § 97 lg 3). Kui registreeritud elukaaslased oli sõlminud enne surma abielu ja kooseluleping lõppes seetõttu, saabuvad õiguslikud tagajärjed talle üleelanud abikaasana.

§ 98. Kehtiva õiguse kohaselt loetakse, et negatiivse pärimislepinguga enda seadusjärgsest pärimisõigusest loobunud pärandaja alaneja sugulane on loobunud pärandaja teiste alanejate sugulaste ja pärandaja abikaasa kasuks (PärS § 98 lg 4). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane. Kui pärimislepingus ei ole märgitud, et isik oleks loobunud enda seadusjärgsest pärimisõigusest kellegi teise kasuks (PärS § 98 lg 3) ning loobuja oli pärandaja alaneja sugulane, siis saab tema osa pärandaja alanejate kõrval pärida pärandaja abikaasa või registreeritud elukaaslane, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi suhteid.

§ 101 lg 3. Muudatusega täiendatakse sätet viitega registreeritud elukaaslasele, et nende pärimislepinguga tehtud korraldustele, mis vastavad oma olemuselt kolmanda isiku kasuks tehtud abikaasade vastastikuses testamendis sisalduvatele korraldustele (nn Berliini testament), kohaldataks abikaasade vastastikuse testamendi kohta sätestatut. Eelnõuga ei ole ette nähtud registreeritud elukaaslaste võimalust sõlmida abikaasade vastastikust testamenti.

§ 103. Kehtiva õiguse kohaselt saab pärimislepingust taganeda kitsastel juhtudel, mh siis, kui õigustatud isik on toime pannud kuriteo pärandaja lähedaste vastu (PärS § 103 lg 1 p 2). Muudatusega on lisatud sättesse ka registreeritud elukaaslane, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi lähedasi suhteid.

§ 104. Kehtiva õiguse kohaselt on pärandist ilma jäetud pärandaja alanejal sugulasel, abikaasal ja vanemal õigus nõuda sundosa. Sundosanõue on rahaline nõue pärijate vastu, mis vastab poolele pärandiosa väärtusest, mille isik oleks pärinud (PärS § 104 lg 5, § 105 lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, et anda talle õigus saada sundosa, kui ta on pärandist ilma jäetud või tema pärandiosa on vähendatud. Muudatuse tegemisel arvestatakse, et pärandaja registreeritud elukaaslasel on seadusjärgne pärimisõigus ning registreeritud elukaaslastel on vastastikune ülalpidamiskohustus (KooS § 9). Sundosa saamise eeldus on, et isik oleks olnud pärandaja seadusjärgne pärija ning et pärandajal oleks olnud surma hetkel tema ülalpidamiskohustus.

§ 108. Kehtivas õiguses on reguleeritud sundosast ilma jätmise alused. Muudatusega täpsustatakse sundosast ilma jätmise aluseid ja lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane. Muudatuse puhul on eeldatud, et tulenevalt registreeritud elukaaslaste isiklikest suhetest on ka

registreeritud elukaaslane pärandajale niivõrd lähedane isik, et sundosa saaja tuleks sundosast ilma jätta, kui ta on toime pannud kuriteo pärandaja registreeritud elukaaslase vastu.

§ 109[1]. Kehtivas õiguses on sätestatud, et pärandaja abikaasa võib lisaks oma pärandiosale nõuda asjaõigusseaduse §-s 227 sätestatud asjaõiguse seadmist kinnisasjale, mis oli abikaasade ühine kodu, eeldusel, et pärandaja abikaasa elujärg pärimise tõttu halveneks (PärS § 16 lg 3). Muudatusega antakse ka pärandaja registreeritud elukaaslasele õigus nõuda isikliku kasutusõiguse seadmist, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid ning seda, et registreeritud elukaaslastel on üldiselt ühine eluase, millesse nad on mõlemad panustanud. Kehtetuks tunnistatud PärS § 16 lg 3 regulatsioon paigutatakse kõnesolevasse sättesse, arvestades Riigikohtu praktikas[109] väljendatud seisukohta, mis põhineb eeldusel, et isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigus on testeerimisvabaduse piirang.

Riigikohtusse jõudnud asjas vaidlesid pooled selle üle, kas PärS § 16 lg-st 3 tulenevalt saab AÕS §-s 227 sätestatud isikliku kasutusõiguse seadmist kinnisasjale (korteriomandile) nõuda üksnes pärandaja abikaasa, kes pärandajalt ka midagi pärib, või piisab nõudeõiguse tekkimiseks sellest, et isik on pärandaja abikaasa, kelle elujärg pärimise tõttu halveneb. Riigikohus leidis, et abikaasal on õigus nõuda isikliku kasutusõiguse seadmist ka juhul, kui ta ei ole seadusjärgne pärija ehk sõltumata sellest, kas abikaasa pärandajalt midagi pärib või mitte, mh ka siis, kui kogu vara pärivad testamendi järgi teised isikud[110].

Riigikohtu seisukohta arvestades on eksitav, kui süstemaatiliselt paikneb regulatsioon 2. peatükis, mis käsitleb seadusjärgse pärimise reegleid ning PärS § 16 lg-s 3, mis käsitleb abikaasa õigusi seadusjärgse pärijana. Sätte praeguse süstemaatiline paiknemine jätab mulje, et sarnaselt abikaasa eelosale on isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigus abikaasal, vaid juhul, kui ta on seadusjärgne pärija. Kuna Riigikohtu seisukoha järgi on abikaasal – ning eelnõu kohaselt ka registreeritud elukaaslasel – õigus nõuda isikliku kasutusõiguse seadmist ühisele kodule ka juhul, kui ta ei ole pärija, sh seadusjärgne pärija, on säte ümber paigutatud.

Õigusselguse huvides on täpsustatud ka seda, et kui pärandaja abikaasa või registreeritud elukaaslane on pärija, on tal isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigus lisaks enda pärandosale. Juhul, kui pärandaja abikaasa või registreeritud elukaaslane ei ole pärija, kuid tal on õigus sundosa nõuda (PärS § 104), lisandub isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigus sarnaselt sundosale. Asjaolu, et isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigust sundosa määramisel ei arvestata, nähtub ka sellest, et erinevalt eelosast ei ole isikliku kasutusõiguse seadmise nõudeõigusele viidatud PärS § 106 lg-s 2, mis reguleerib pärandi väärtust.

Oma olemuselt on õigus nõuda isikliku kasutusõiguse seadmist seadusjärgne annak ning testeerimisvabaduse piirang. Abikaasa või registreeritud elukaaslane saab esitada isikliku kasutusõiguse seadmiseks võlaõigusliku nõudeõiguse pärijate vastu. Abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühine kodu kuulub pärandvara hulka. Kuna tegemist on seadusjärgse annakuga, täidetakse see kolmandas järjekorras pärast teiste pärandvara võlausaldajate nõuete täitmist (PärS § 142 lg 1 p 3). Kuna annakud tuleb täita üksnes pärandist saadud vara ulatuses (PärS § 58 lg 1), jääb annak täitmata, kui pärast võlausaldajate nõuete rahuldamist enam piisavalt vara alles ei ole.

§-d 167 ja 171. Muudatuse eesmärk on täpsustada pärimismenetluse läbiviimise korda seoses registreeritud elukaaslasega ning täpsustada notari kontrollikohustust. Vajalik on täiendada PärS § 167 lõiget 4[1], sest ka registreeritud elukaaslased saavad valida varaühisuse varasuhte.

[109] Vt RKTKo 05.02.2020 2-18-8886/64.
[110] RKTKo 05.02.2020 2-18-8886/64, p 12 jj.

Muudatusega seatakse notarile kohustus esitada päringud ja järelepärimised ka registreeritud elukaaslaste puhul, kui nad valisid varaühisuse varasuhte. Samadest asjaoludest lähtudes täiendatakse ka PärS §-i 171. Terminoloogiliselt on kasutatud sõnastust „registreeritud kooselus“ lähtudes rahvastikuregistri seaduse sõnastusest, kus selline perekonnaseis tähistab, et isikul on kehtiv kooseluleping.

§ 41. Päästeseaduse muutmine

Päästeseaduse (PäästeS) muudatusega antakse vabatahtliku päästja hukkumisel hüvitise saamise õigus ka tema üleelanud registreeritud elukaaslasele.

§ 41. Kehtiva õiguse kohaselt kuulub vabatahtliku päästja sotsiaalsete tagatiste hulka tema lähedaste õigus saada päästja hukkumisel ühekordset hüvitist. Kuna kehtiva õiguse kohaselt on hüvitise saamise õigus perekonnaliikmetel, kelle vastu oli päästjal ülalpidamiskohustus perekonnaseaduse kohaselt, siis registreeritud elukaaslane kehtiva määratluse hulka ei mahu. Muudatusega lisatakse sättesse viide kooseluseadusele, et võimaldada ka päästja registreeritud elukaaslasel hüvitist saada, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi suhteid ja vastastikust ülalpidamiskohustust. Muudatus suurendab üleelanud registreeritud elukaaslase kaitset ning on sobiv arvestades registreeritud elukaaslaste lähedast seotust ning vastastikust ülalpidamiskohustust.

§ 42. Päästeteenistuse seaduse muutmine

Päästeteenistuse seaduse (PäästeTS) muudatustega täiendatakse päästeteenistusse kandideeriva isiku esitatavaid andmeid.

§ 7^2. Kehtiva õiguse kohaselt peab päästeteenistusse kandideeriv isik, kelle tööülesannete hulka kuulub töö andmekoguga, esitama päästeasutusele isikuankeedi, et hinnata tema sobivust teenistusse. Isikuandmete hulka kuuluvad ka andmed lähedaste kohta (PäästeTS § 7^2 lg 2). Muudatusega lisatakse õigusselguse tagamiseks sättesse viide registreeritud elukaaslasele ning pannakse senine tekst õigesse käändesse.

§ 43. Püsiasustusega väikesaarte seaduse muutmine

Püsiasustusega väikesaarte seaduse (VSaarS) muudatusega reguleeritakse kohaliku omavalitsuse ostueesõiguse välistamist kinnisasja võõrandamisel.

§ 14^1. Kehtiva õiguse kohaselt on kohalikul omavalitsusel väikesaarel asuva kinnisasja ostueesõigus, välja arvatud juhul, kui isik võõrandab kinnisasja enda lähedasele (VSaarS § 14^1 lg 2). Muudatusega välistatakse kohaliku omavalitsuse kinnisasja ostueesõigus ka siis, kui kinnisasi võõrandatakse isiku registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid ning asjaolu, et registreeritud elukaaslane on isiku perekonnaliige.

§ 44. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse muutmine

Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse (RahaPTS) muudatustega lisatakse registreeritud elukaaslane riikliku taustaga isiku lähedaste loetelusse.

§ 9^1. Kehtivas õiguses on sätestatud riikliku taustaga isiku ja tema pereliikme mõiste, kellega tehingute tegemisel kohalduvad eelkõige täiendavad hoolsusmeetmed (RahaPTS § 41). Muudatusega lisatakse riikliku taustaga isiku pereliikmete loetelusse ka registreeritud elukaaslane, arvestades nendevahelisi lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid.

Muudatusega laiendatakse piiranguid võimalike kuritarvituste vältimiseks ka riikliku taustaga isiku registreeritud elukaaslasega seotud tehingutele.

§ 61[1]. Muudatusega täiendatakse sätet viitega registreeritud elukaaslasele, et taustakontrolli raames saaks Rahapesu Andmebüroosse ametniku ametikohale või töötaja töökohale kandideerivalt isikult küsida informatsiooni ka tema registreeritud elukaaslase kohta, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid.

§ 45. Rahvastikuregistri seaduse muutmine

Rahvastikuregistri seaduse muudatustega lisatakse seadusesse täiendused perekonnaseisu muutumise kohta kooselulepingu sõlmimise korral, arvestades seda, et seaduses on ette nähtud kooselulepingu kohta andmete andmine rahvastikuregistrisse (KooS § 3 lg 4, § 3).

§ 21. Kehtiva õiguse kohaselt kantakse isikuandmetena rahvastikuregistrisse mh andmed isiku perekonnaseisu kohta (RRS § 21 lg 1 p 10). Muudatustega lisatakse seadusesse perekonnaseisu kohta terminid ka kooselulepingu kohta. Perekonnaseisu terminitena on välja pakutud kooselulepingu kehtivuse ajal „registreeritud kooselus“, kooselulepingu kokkuleppel või kohtus lõpetamise korral „registreeritud kooselu lõpetatud“ ning kooselulepingu lõppemisel ühe registreeritud elukaaslase surma tõttu „registreeritud kooselu lõppenud“. Kui registreeritud kooselu lõpeb seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmivad abielu, eraldi perekonnaseisu liiki ei teki, perekonnaseis tuleneb abielust ja registris kajastub perekonnaseisuna „abielus“.

Kooselulepingu kehtivuse ajal kajastub registris perekonnaseisuna „registreeritud kooselus“. Perekonnaseis „registreeritud kooselu lõpetatud“ hõlmab nii neid olukordi, mil registreeritud elukaaslased on kooselulepingu kokkuleppel notari juures lõpetanud (KooS § 19) kui ka neid, mil kooseluleping on lõpetatud hagimenetluses kohtus (KooS § 19[1]). Kooselu lõppemisel ühe registreeritud elukaaslase surmaga on eelnevast eristatud perekonnaseis „registreeritud kooselu lõppenud“. Nende eristamine on vajalik, sest mitme toetuse puhul isiku registreeritud elukaaslasele on aluseks registreeritud kooselu lõppemine surma tõttu, mitte seetõttu, et registreeritud kooselu on notari juures või kohtus lõpetatud. Eristamine aitab vältida, et iga kord ei tule vaatamata registris kajastuvale perekonnaseisule eraldi üle kontrollida, kas kooseluleping on varasem lõpetatud või lõppes see surma tõttu.

Muudatuste tõttu on hiljem vajalik teha täpsustused ka Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määrusesse nr 129 „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“. Sealhulgas tuleb määruses lisaks uute perekonnaseisu kajastavate terminite lisamisele täpsustada ka perekonnaseisu „vallaline“. Kehtiva õiguse kohaselt märgitakse isiku perekonnaseisuks „vallaline“, kui tema kohta ei ole registrisse kantud ühegi abielu olemasolu tõendava dokumendi andmeid (määruse § 13 p 1).

Kooselulepinguga seotud perekonnaseisu kajastamine registris on vajalik näiteks selleks, et abielu sõlmimisel või kooselu registreerimisel kontrollida ega isikul ei ole juba kehtivat abielu või registreeritud kooselu, mis välistab uue sõlmimise (PKS § 4; KooS § 2 lg 1). Perekonnaseisust nähtuvalt saab kontrollida ja osadel juhtudel ka isikule automaatselt määrata toetusi ja soodustusi. Näiteks on isikul, kelle perekonnaseisuna kajastub registris „registreeritud kooselus“ õigus saada muude eelduste olemasolul abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu välisteenistuse seaduse (VäTS) § 67 ja ATS § 46 mõttes või võimalus maha arvata täiendav maksuvaba tulu tulumaksu seaduse (TuMS) § 23[4] kohaselt. Isikul, kelle perekonnaseis on „registreeritud kooselu lõppenud“, on õigus saada muude eelduste olemasolul toitjakaotuspensioni (RPKS § 20) või hüvitist registreeritud elukaaslase hukkumise korral (APolS § 38, ATS § 49, PPVS § 7[53], PäästeS § 41, PäästeTS § 14).

Registreeritud kooselu andmete kajastamine rahvastikuregistris ja „vallalise“ mõiste täpsustamine on vajalik ka õiguskäibeks. Perekonnaseisu kajastamisel registris saab kontrollida esemete kuuluvust ja võimalikke käsutuspiiranguid, kui registreeritud elukaaslased teevad tehinguid endale kuuluvate esemetega. „Vallalise“ mõiste täpsustamine on muu hulgas oluline ka seetõttu, et abieluvararegistris ei kajastu andmed ka juhul, kui abikaasad on valinud varaühisuse varasuhte (AVRS § 1 lg 1). Muudatuste korral on notarile rahvastikuregistrist nähtav, et isikud on registreeritud kooselus, mis näitab, et tehingu puhul on täiendavalt vaja üle kontrollida nende valitud varasuhe ja pöörata tähelepanu sellega kaasnevate õiguslikele tagajärgedele. „Vallalise“ mõiste täpsustamine tagab selle, et notar saab olla veendunud selles, et ta ei pea eraldi kontrollima varasuhtega kaasnevaid õiguslikke tagajärgi. Samuti saab näiteks kohtunikuabi kontrollida kinnistusraamatusse kande tegemisel, kas kinnisasi kuulub registreeritud elukaaslaste ühisomandisse või vaid ühele neist ning kas registreeritud kooselu on kehtiv.

§ 22. Kehtiva õiguse kohaselt kantakse rahvastikuregistrisse andmed isikuandmetega seotud dokumentide kohta, mis võivad olla rahvastikuregistrisse isikuandmete kandmise aluseks. Muudatusega lisatakse dokumentide loetelusse ka kooseluleping, arvestades asjaolu, et kooselulepingu sõlmimine, lõpetamine ja lõppemine kajastuvad perekonnaseisuna rahvastikuregistris (RRS § 21 lg 1 p 10).

§-d 44, 45, 53. Kehtiva õiguse kohaselt on täisealisel isikul juurdepääsuõigus rahvastikuregistris olevatele andmete enda ja enda lähedaste kohta ning õigus saada teavet nende andmete töötlemise kohta. Muu hulgas on isikul õigus pääseda juurde enda surnud abikaasa andmetele ning saada teavet nende töötlemise kohta (RRS § 44 p 1, § 45 lg 1). Muudatustega lisatakse sättesse registreeritud elukaaslane ning antakse isikule õigus saada juurdepääs surnud registreeritud elukaaslase andmetele ning õigus saada teavet nende töötlemise kohta, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi suhteid ja majanduslikku seotust. Eeltooduga seoses täiendatakse ka RRS § 53 lg-t 1^3.

§ 84. Kehtiva õiguse kohaselt keeldutakse isiku elukohateate järgi rahvastikuregistrisse elukoha andmeid kandmast muu hulgas juhul, kui isik ei ole eluruumi omanik või tal puudub eluruumi kasutusõigus. Keeldu ei kohaldata juhul, kui elukoha andmete kandmist rahvastikuregistrisse soovivad ruumi omaniku perekonnaliikmed (RRS § 84 lg 2). Arvestades, et ka registreeritud elukaaslane on perekonnaliige ning registreeritud elukaaslased elavad eeldatavasti koos, täiendatakse muudatusega sätte sõnastust. Õigusselguse tagamiseks on registreeritud elukaaslane sättes otsesõnu välja toodud.

§ 46. Rahvusvahelise eraõiguse seaduse muutmine

Rahvusvahelise eraõiguse seaduse (REÕS) muudatustega määratakse kindlaks kohaldatava õiguse reeglid registreeritud kooselu kohta ning täpsustatakse registreeritud elukaaslasi puudutavaid sätteid.

§ 55–60. Kehtivas õiguses on reguleeritud abielu sõlmimise ja lahutamise eeldustele, abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele ja abikaasade varasuhetele kohaldatava õiguse määramise reeglid (REÕS §-d 55–60). Muudatustega lisatakse seadusesse kohaldatava õiguse määramise reeglid ka registreeritud kooselu kohta. Sätteid on läbivalt täiendatud viidetega, mille järgi kasutatakse registreeritud kooselule kohaldatava õiguse välja selgitamisel samu põhimõtteid ja ühendavaid seoseid nagu abielu puhul.

Peamine ühendav seos on registreeritud kooselu puhul sarnaselt abielule registreeritud elukaaslaste elukoht, kuigi ühendava seosena kaaluti ka selle riigi õigust, mille alusel kooselu registreeriti[111]. Ühendava seosena eelistati kasutada registreeritud elukaaslaste elukohta, mitte riiki, mille õiguse alusel kooselu registreeriti esiteks, arvestades inimeste piiriülest liikumist. Eriti Euroopa Liidu liikmesriikides aitab elukohakriteerium rahvusvahelistele paaridele tagada, et registreeritud kooseluga kaasnevad õiguslikud tagajärjed määratakse kindlaks selle riigi õiguse alusel, millega nad on tõenäoliselt kõige tugevamini seotud. Elukohakriteeriumi puhul on kohaldatav õigus registreeritud elukaaslastele ettenähtavam ning see suurendab õiguskindlust.

Teiseks otsustati elukohakriteeriumi kasuks seetõttu, et sel juhul on kohaldatava õiguse regulatsioon abielu ja registreeritud kooselu puhul ühtselt reguleeritud. Ühtne lähenemine abielule ja registreeritud kooselule on asjakohane ka seetõttu, et Euroopa Liidus kehtivad tõhustatud koostööna abieluvararežiimide[112] ja registreeritud kooselu[113] määrused ning Eestil on plaanis tõhustatud koostöödega ühineda[114]. Tõhustatud koostööga ühinemisel on paratamatult vaja kujundada üleminekusätted ning see on lihtsam, kui registreeritud kooselu ja abielu kohta on ühtset lähenemist kasutatud. Lisaks on registreeritud elukaaslastel võimalik sõlmida kohalda nende varasuhetele kohaldatava õiguse kokkulepe ja kohaldatav õigus ise valida (REÕS § 58).

§-d 55 ja 56. Kehtivas õiguses reguleerivad sätted välismaal sõlmitud abielu kehtivust Eestis ning abielu sõlmimise korrale ja sõlmimise eeldustele kohaldatavat õigust. Muudatustega lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule. Muudatuste kohaselt hinnatakse välismaal registreeritud kooselu kehtivust ning kooselu registreerimise korrale ja sisulistele eeldustele kohaldatavat õigust samade ühendavate seoste kohaselt nagu abielu puhul. Tehtud on ka sõnastuslik täiendus, arvestades mitme samaaegse kooselu registreerimise või abielu sõlmimise keeldu (REÕS § 56 lg 3, vt KooS § 2 lg 1, PKS § 4).

Kooselu registreerimise ehk kooselulepingu sõlmimise korrale kohaldatakse Eesti õigust (REÕS § 55 lg 1 ja 3). Kooselu registreerimise ehk kooselulepingu sõlmimise sisulisi eeldusi (eelkõige KooS §-d 1 ja 2) kontrollitakse kummagi registreeritud elukaaslase kohta tema elukohariigi õiguse alusel. Lähtutakse kummagi registreeritud elukaaslase elukohast kooselulepingu sõlmimise ajal. Selleks, et võimaldada kooselulepinguid sõlmivatel notaritel kontrollida, kas kummagi kooselulepingut sõlmida sooviva isiku elukohariigi õiguse kohaselt on kooselu registreerimise eeldused täidetud, on kooseluseaduses selgitatud notari võimalust nõuda kooselulepingu sõlmimise eelduste ja takistuste puudumise kohta dokumente, samuti sätestatud reeglid Eestis kooselulepingu sõlmimise võime tõendamiseks (KooS § 3). Seda täiendab tõestamisseaduses välja toodud dokumentide loetelu, mida isik notarile kooselulepingu sõlmimiseks esitab, kui notar peab seda vajalikuks (TõS § 22[1]).

---

[111] EL registreeritud kooselu määruses on peamise kohaldatava õiguse ühendava seosena kasutatud selle riigi õigust, mille alusel registreeritud kooselu loodi (art 26). Vt Nõukogu määrus (EL) 2016/1104, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades.

[112] Nõukogu määrus (EL) 2016/1103, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas abieluvararežiime käsitlevates asjades.

[113] Nõukogu määrus (EL) 2016/1104, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades.

[114] Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni 30.05.2016 istungi protokoll nr 75. Vt ka taustainfo ja viidatud Vabariigi Valitsuse 05.05.2011 seisukoht ja Euroopa Liidu asjade komisjoni 27.05.2011 seisukoht. Internetis: https://www.riigikogu.ee/tegevus/dokumendiregister/dokument/0784eddd-c1f5-41f9-8e7e-4f0c04b82728/.

Selleks, et teada, kas välisriigis registreeritud kooselu on Eestis kehtiv kontrollitakse esiteks, kas kooselu registreerimisel järgiti seda korda, mis oli kehtestatud riigis, kus kooselu registreeriti (REÕS § 55 lg-d 2 ja 3)[115]. Teiseks kontrollitakse kummagi registreeritud elukaaslase puhul eraldi, kas selle riigi õiguse kohaselt, kus oli kooselulepingu sõlmimise ajal registreeritud elukaaslase elukoht, oli tal õigus kooselu registreerida. Registreeritud elukaaslase hilisem elukoha muutus või tema praegune elukohariik ei ole asjakohased[116].

Täiendavalt võib märkida, et selleks, et välismaal registreeritud kooselu Eestis kehtivaks lugeda ei ole vajalik registreeritud kooselu eraldi Eestis tunnustada. Registreeritud kooselu kehtivust hinnatakse Eestis eelduskü simusena, kui vaja on otsustada, kas registreeritud kooselust tulenevad pooltele õigused või kohustused. Õigussuhete, sh kooselulepingu, kehtivusele antakse hinnang konkreetse nõude rahuldamise eeldusena enne, kui pooltele või kolmandatele isikutele kooselulepingust tulenevaid õigusi või kohustusi kohaldatakse. Tunnustada on vaja üksnes kohtulahendeid ning seda üksnes juhul kui Euroopa Liidu õigus ei näe ette kohtulahendi automaatset tunnustamist liikmesriikide vahel tunnustamismenetluseta.

Kui välisriigis on registreerinud kooselu või sõlminud abielu samast soost paar, võib tõusetuda küsimus välisriigis tehtud kohtulahendi tunnustamise või välisriigi õiguse kohaldamise kohta, mis võimaldab samast soost paari kooselu registreerida või abielu sõlmida. Oluline on märkida, et kohtulahendi tunnustamisest on Eesti kohtunikul võimalik küll keelduda näiteks vastuolu tõttu Eesti avaliku korraga, kuid keeldumise alus siinjuures ei saa olla üksnes see, et Eestis sarnast õigussuhet ei reguleerita. Õiguskirjanduses on seda lähemalt selgitatud:

„*Esiteks saab Eestis kehtivate tsiviilkohtumenetluse normide kohaselt välisriigis tehtud kohtulahendi tunnustamisest keeldumise aluseks olla üksnes asjaolu, et lahendi tunnustamine kui selline oleks Eesti avaliku korraga vastuolus. Tunnustamisest keeldumise aluseks ei saa olla pelgalt asjaolu, et lahendiga reguleeritud õigussuhet Eesti õigus ei tunnista või et Eesti kohus ise sarnasele lahendusele jõudnud ei oleks. Seega peab lahendi tunnustamisel (mitte lahendil endal) olema vahetult Eesti avalikku korda riivav tagajärg, mida samasooliste õigussuhete kohta tehtud välisriigi kohtulahenditel sageli ei ole. Näiteks Rootsi kohtu poolt tehtud samasooliste abikaasade abielu lahutamise otsuse tunnustamise tagajärjeks Eestis ei ole mitte see, et Eestis saaksid samast soost isikud edaspidi üksteisega abielluda, vaid sellise otsuse tunnustamise tagajärjeks oleks, et Eesti kohus ei peaks konkreetsete isikute lahutus vaidlusega enam tegelema*.“[117]

Teiseks võib välisriigis samast soost paari registreeritud kooselu või sõlmitud abielu kohta tõusetuda Eestis küsimus siis, kui Eesti kohtus on sellega seostuv vaidlus. Näiteks võib tekkida küsimus, kas kohtumenetluses peaks Eesti kohus keelduma välisriigi õiguse kohaldamisest, sest selle kohaldamine viiks tulemuseni, mis on ilmselgelt vastuolus Eesti õiguse oluliste põhimõtetega (avaliku korraga) (REÕS § 7). Kui kohus jätaks viitega avalikule korrale

[115] See tähendab näiteks, et kui kooselu registreeriti Saksamaal, tuleb vaadata, millise riigi õigusele viitavad Saksa rahvusvahelise eraõiguse sätted ning kohaldada Saksa rahvusvahelise eraõiguse normide (EGBGB) kohast materiaalõigust. Seda REÕS edasiviite regulatsiooni tõttu. REÕS § 6 lg 1 sätestab, et kui käesolev seadus näeb ette välisriigi õiguse kohaldamise (edasiviide), kohaldatakse selle riigi rahvusvahelise eraõiguse norme.

[116] Näide. Kooselulepingu sõlmisid eestlane ja sakslane. Kooselulepingu sõlmimise ajal oli eestlase elukoht Eestis ja sakslase elukoht Saksamaal. Hiljem kolis sakslane Eestisse ning elab praegu Eestis. Esiteks tuleb hinnata, kas eestlase elukohariigi õiguse kohaselt olid eeldused täidetud. Eestlase puhul tuleb lähtuda eestlase kooselu registreerimise aegse elukohariigi õigusest (REÕS § 56 lg-d 1 ja 4). Teiseks tuleb hinnata sakslase puhul, kas tema kooselu registreerimise aegse elukoha riigi õiguse eeldused on täidetud. Oluline ei ole, et praegu elab sakslane Eestis. Kuna sakslane elas kooselu registreerimise ajal Saksamaal, tuleb REÕS § 6 lg 1 järgi vaadata Saksa rahvusvahelise eraõiguse norme (EGBGB) ning hinnata eeldusi selle riigi materiaalõiguse alusel, millele Saksa rahvusvahelise eraõiguse normid viitavad, arvestades edasiviite ja tagasisaate põhimõtteid (REÕS § 6).

[117] K. Jaadla, M. Torga. Välisriigis sõlmitud samasooliste abielu ja kooselu tunnustamine Eestis – Juridica 2013/8, lk 599–600.

välisriigi õiguse kohaldamata, kohaldaks ta sellisel juhul Eesti õigust. Oluline on siinjuures välja tuua õiguskirjanduses toodud seisukoht, et esiteks saab kohus välisriigi õiguse kohaldamisest kaasaegses rahvusvahelises eraõiguses väljakujunenud arusaamade kohaselt keelduda üksnes juhul, kui välisriigi õiguse kohaldamise tulemus, mitte aga välisriigi õigus ise, on kohtu asukohariigi avaliku korraga vastuolus.[118]

§ 57. Kehtivas õiguses on reguleeritud abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele kohalduv õigus nn kaskaadina. Üldreeglina kohaldatakse abikaasade ühise elukohariigi õigust, ühise elukoha puudumisel ühise kodakondsusriigi õigust, ühise elukoha ja kodakondsuse puudumisel viimase ühise elukohariigi õigust, tingimusel, et üks abikaasadest selles riigis elab ning kõigi eelnevate tingimuse puudumisel selle riigi õigust, millega abikaasad on kõige tugevamalt seotud (REÕS § 57). Muudatustega lisatakse sättesse viide, mille järgi selgitatakse registreeritud kooselu üldistele tagajärgedele kohaldatav õigus välja samade ühendavate seoste alusel. Registreeritud kooselu üldised tagajärjed on reguleeritud KooS §-des 7–15. Muudatusse on lisatud täpsustus, mille järgi ei kohaldata abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele REÕS § 57 lg-tes 1–3 sätestatud kohaldatava õiguse kontrollimise reegleid registreeritud elukaaslase suhtlusõigusele ja õigusele lapsendada (KooS § 15). Nende õiguste osas tehakse erand seetõttu, et vanema ja lapse õigussuhe ning lapsendamisõigus ei lähe rahvusvahelises eraõiguses abielu üldiste õiguslike tagajärgede kvalifitseerimiskategooria alla. Nendele õigustele kohaldatav õigus tuleb välja selgitada vanema ja lapse õigussuhe ning lapsendamisõiguse kohta sätestatud erireeglite alusel.

Suhtlusõigus on vanema ja lapse õigussuhte osa, mille järgi on vanemal õigus ja kohustus lapsega isiklikult suhelda (PKS § 143 lg 1). Kohtul on õigus reguleerida lapse suhtlusõigust ka kolmanda isikuga, kes ei ole tema vanem (PKS § 143 lg 4). Lapsega suhtlemise korda saab paluda reguleerida ka vanema registreeritud elukaaslane, kes pole lapse vanem (KooS § 15 lg 1, PKS § 143 lg 3). Erireegli järgi kohaldatakse vanema ja lapse vahelistele perekonnaõiguslikele suhetele lapse elukohariigi õigust (REÕS § 65). Lapsendamine loob õiguslikult lapsendaja ja lapsendatava vahele põlvnemissuhte koos kaasnevate õiguste ja kohustustega (PKS §-d 161–163). Üldiselt kohaldatakse lapsendamisele lapsendaja elukohariigi õigust (REÕS § 63 lg 1).

§ 58. Kehtivas õiguses on reguleeritud abikaasade varalistele õigustele kohalduv õigus selliselt, et eelkõige kohaldatakse õigust, mille abikaasad on notariaalselt tõestatud kohaldatava õiguse kokkuleppega valinud (elukohariigi või kodakondsusriigi õigus) (REÕS § 58 lg-d 1 ja 2). Kui abikaasad ei ole kohaldatavat õigust valinud, kontrollitakse kohaldatavat õigust samade ühendavate seoste alustel nagu abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele kohaldatavat õigust. Ühendavaid seoseid hinnatakse abielu sõlmimise aja seisuga (REÕS § 57, § 58 lg 3). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule ning antakse registreeritud elukaaslastele võimalus sõlmida nende varalistele õigustele kohaldatava õiguse kohta kokkulepe (REÕS § 58 lg-d 4 ja 5).

Kui registreeritud elukaaslased kohaldatava õiguse kohta kokkulepet ei sõlmi, reguleerib nende varasuhteid eelkõige selle riigi õigus, kus oli kooselu registreerimise ajal nende ühine elukoht (REÕS § 58 lg 5, § 57 lg 1). Kui registreeritud elukaaslastel ei olnud kooselu registreerimise

[118] K. Jaadla, M. Torga, lk 601: "Näiteks vaidluses, kus välisriigis lahutatud abikaasa soovib hiljem Eesti kohtus jagada enda ja oma samasoolise partneri ühisvara, ei vii välisriigi õiguse kohaldamine (mille alusel loeb Eesti kohtunik pooled abielus olevaks) Eesti avaliku korraga vastuolus oleva tulemuseni, kuivõrd lahendi tegelikuks tagajärjeks on lihtsalt poolte vahelise vara jagamine, kumbki pool aga abielu olemasolu kui sellist ei vaidlusta. Välisriigi õiguse kohaldamine sellises kaasuses tooks kaasa üksnes selle, et välisriigis abiellunud ja seal vara kogunud partnerite ühisvara on võimalik Eesti kohtus jagada, mitte aga näiteks selle, et Eestis peaks olema samast soost partneritel võimalik edaspidi üksteisega abielluda."

ajal ühist elukohta, tuleb hinnata ühendavaid seoseid kooselu registreerimise ajal REÕS §-s 57 toodud järjekorras. Kui registreeritud elukaaslased sõlmivad vorminõuetele vastava kohaldatava õiguse kokkuleppe, tuleb lähtuda kokkuleppest. Varalistele õigustele kohaldatava õiguse kokkulepe on primaarne võrreldes REÕS § 58 lg-s 5 sätestatud reeglitega.

Registreeritud elukaaslased võivad sõlmida varalistele õigustele kohaldatava õiguse kokkuleppe. Kui kokkulepe sõlmitakse Eestis, peab see olema sõlmitud notariaalselt tõestatud vormis. Kui kokkulepet ei sõlmita Eestis, vastab kokkulepe vorminõuetele ja selle saab lugeda Eestis kehtivaks siis, kui järgitud on tolle riigi abieluvaralepingule seatud vorminõudeid (REÕS § 58 lg-d 2 ja 4). Täiendustega viidatakse sellele, et kohaldatava õiguse kokkuleppe saavad sõlmida ka registreeritud elukaaslased (AVRS § 17 lg-d 2 ja 2^1).

Tingimusel, et valitava õigusega tunnustatakse registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi, võivad registreeritud elukaaslased valida varalistele õigustele kohaldatavaks õiguseks ühe kolmest järgnevast (REÕS § 58 lg 4):

- ühe registreeritud elukaaslase elukohariigi õigus,
- ühe registreeritud elukaaslase kodakondsuse riigi õigus,
- selle riigi õigus, mille alusel kooselu registreeriti.

Tingimus, et valitava õigusega tunnustatakse registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi, on seatud seetõttu, et kaitsta registreeritud elukaaslasi selle eest, et nad ei valiks teadmatusest sellise riigi õigust, kus ei ole registreeritud kooselu instituuti või kus kooselu registreerimine on üksnes formaalne ega too kaasa õiguslikke tagajärgi registreeritud elukaaslaste varasuhetele. Kui pooled valiksid riigi, kus registreeritud kooselu instituuti ei ole, siis nad jääksid kaitseta ning ebaselge oleks kas ja kui siis millisel alusel oleks neil võimalik enda varaküsimusi lahendada. Tingimuse eeskujuks on lähenemine Euroopa Liidu registreeritud kooselu määruses[119]. Tingimus on oluline siis, kui valitakse elukoha- või kodakondsusriigi õigus. Kui valitakse selle riigi õigus, mille alusel kooselu registreeriti, siis on paratamatu, et tegemist on riigiga, mis tunnustab registreeritud kooelu instituuti.

Registreeritud elukaaslastel on võimalik valida nende varalistele õigustele kohaldatavaks õiguseks ühe registreeritud elukaaslase elukohariigi või kodakondsusriigi õigus sarnaselt abikaasadele, sest eeldada võib, et nende riikidega on pooled kõige tugevamalt seotud. Sealjuures on võimalik valida elukohariigi õigus, sest selle kohaldumine on registreeritud elukaaslastele ilmselt kõige rohkem ettenähtav. Registreeritud elukaaslaste elukohta ja kodakondsust hinnatakse kohaldatava õiguse kokkuleppe sõlmimise aja seisuga.

Erinevalt abikaasadest on registreeritud elukaaslastel võimalik valida kohaldatavaks õiguseks ka selle riigi õigus, mille alusel kooselu registreeriti. Kooselu registreerimise aluseks olev õigus tähendab selle riigi õigust, mis kohaldub kooselu registreerimise korrale (vt REÕS § 55 lg 1). Näiteks kui registreeritud elukaaslased on kooselu registreerinud Saksamaal, siis on neil võimalik valida varasuhetele kohaldatavaks õiguseks Saksa õigus. Eesmärk on kaitsta registreeritud elukaaslaseid võimalike riskide eest, mis võivad kaasneda sellega, et kõik riigid registreeritud kooselu instituuti ei tunnusta.

Näiteks on sellisena tagatud, et isegi kui nad asuvad elama riiki, mis registreeritud kooselu instituuti ei tunnusta, on neil ikkagi võimalik saavutada kohaldatava õiguse valiku kaudu need varalised tagajärjed, mida nad kooselu registreerimisel soovisid. Sellise täiendava kohaldatava

[119] Vt art 22 lg 1. Nõukogu määrus (EL) 2016/1104, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades.

õiguse valiku eeskujuks on sarnane lähemine Euroopa Liidu registreeritud kooselu määruses[120]. Määruse kohaselt saab varasuhetele kohaldatavaks õiguseks valida „selle riigi õiguse, mille alusel registreeritud kooselu loodi“ (art 22 lg 1 p c)). Samuti kohaldub selle riigi õigus, mille alusel registreeritud kooselu loodi varasuhtele ka siis, kui registreeritud elukaaslased ei ole kohaldatavat õigust valinud (art 26).

§ 59. Kehtivas õiguses on kolmandate isikute kaitseks sätestatud, et abikaasad saavad suhetes kolmandate isikutega tugineda valitud välisriigi õigusest tulenevatele õigustele, mis erinevad Eesti õigusest, vaid siis, kui kolmas isik sellistest erisustest teadis või pidi teadma (REÕS § 59 lg 1). Sarnane lähenemine on kolmandate isikute kaitseks sätestatud ka Euroopa Liidu registreeritud kooselu määruses (art 28). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslased, sest ka nemad valivad kooselu registreerimisel varasuhte ning võivad sõlmida kohaldatava õiguse kokkuleppe sarnaselt abikaasadele. Ka kooselulepingu sõlmimisel antakse andmed ja tehakse kanded rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse, mis teenivad käibekaitset.

§ 60. Kehtiva õiguse kohaselt reguleerib abielu lahutamisele kohaldatavat õigust abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele kohalduv õigus ehk eelkõige abikaasade ühise elukohariigi õigus (REÕS § 60 lg 1 ja § 57). Abielu kehtetusele kohaldub abielu sõlmimise eeldustele kohalduv õigus ehk eelkõige kummagi abikaasa elukohariigi õigus (REÕS § 60 lg 3, § 56). Praktikas säte sageli enam abielulahutusele kohaldatavat õigust ei reguleeri, sest Eesti ühines tõhustatud koostööga ning nüüd kohaldub REÕS asemel üldiselt nn Rooma III määrus[121], küll aga kohaldub säte endiselt abielu kehtetuks tunnistamisele, sest see küsimus on Rooma III määruse kohaldamisalast välja jäetud (Rooma III art 1 lg 2 p-d a-c).

Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud kooselu kohta, arvestades, et kohaldatava õiguse reegleid on vaja ka selleks, kui kooseluleping kokkuleppel või kohtus lõpetatakse (KooS §-d 19 ja 19[1]) ning selleks, kui registreeritud kooselu kehtetuks tunnistatakse (KooS §-d 4–6).

§ 47. Rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse muutmine

Rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse (RKESS) muudatustega antakse isikule õigus rääkida kaasa oma endise registreeritud elukaaslase rakkude, kudede ja elundite doonorluse osas.

§ 17. Kehtiva õiguse kohaselt selgitatakse surnud isiku tahe doonorluse kohta välja tema lähedaste seisukohtade alusel, kui isik ei olnud tervise infosüsteemis või muul selgelt väljendatud viisil enda tahet eluajal väljendanud (RKESS § 17). Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane isikute hulka, kellelt peaks surnud isiku eluajal väljendatud tahte tervise infosüsteemis andmete puudumisel välja selgitama. Muudatuse kohaselt tuleks lähtuda esmajoones registreeritud elukaaslase arvamusest, arvestades nendevahelisi lähedasi suhteid ning võimalust, et just teine registreeritud elukaaslane on kõige paremini kursis surnud isiku võimalike soovidega. Õigusselguse tagamiseks on registreeritud elukaaslasele sättes eraldi viidatud.

[120] Vt art 22 lg 1 p c) ja art 26. Nõukogu määrus (EL) 2016/1104, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades.

[121] Nõukogu määrus (EL) nr 1259/2010, 20. detsember 2010, tõhustatud koostöö rakendamise kohta abielulahutuse ja lahuselu suhtes kohaldatava õiguse valdkonnas.

§ 18. Muudatuse eesmärk on tagada, et piiratud teovõimega surnud isikult rakkude, kudede või elundite eemaldamiseks pärast tema surma, küsitakse esmajärjekorras nõusolekut ka surnud isiku registreeritud elukaaslaselt (EKSS § 18 lg 1 p 1).

EKSS eelnõu seletuskirjas[122] ei ole täpsemalt välja toodud, kes on „piiratud teovõimega surnud isik" ja mille poolest erineb surnud isik, kes enne oli piiratud teovõimega, surnud isikust, kellel enne oli täielik teovõime. Muudatuse kujundamisel on eeldatud, et erinevus seisneb selles, et piiratud teovõimega isik ei saa üldjuhul teha eluajal kehtivat tahteavaldust rakkude elundite või kudede loovutamise kohta. Muudatuse kohaselt tuleb pärast piiratud teovõimega isiku surma doonorluse küsimustes lähtuda esmajoones tema registreeritud elukaaslase arvamusest, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi lähedasi isiklikke suhteid. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud elukaaslasele eraldi viidatud.

§ 48. Ravikindlustuse seaduse muutmine

Ravikindlustuse seaduse (RaKS) muudatustega tagatakse pensioni- ja ravikindlustus ka FIE registreeritud elukaaslasele, kes on registreeritud töötamise registris ja kelle eest tasub sotsiaalmaksu FIE. Täiendusega seostuvalt täpsustatakse ka kindlustuskaitse kestuse ja ajutise töövõimetuse hüvitisega seostuvat.

§ 5. FIE võib registreerida enda abikaasa töötamise registris (MKS § 20^2). Isik saab tasuda enda abikaasa eest sotsiaalmaksu ning tagada selliselt abikaasale ravi- ja pensionikindlustus (SMS § 6^1 ja RaKS § 5 lg 3^1). Käesoleva seaduse ja MKS muudatustega antakse FIE-le võimalus registreerida töötamise registris ka enda registreeritud elukaaslane ja tasuda tema eest sotsiaalmaksu, et võimaldada talle ravikindlustus. Registreeritud elukaaslane lisatakse ka sotsiaalmaksu tasumise erijuhtude alla (RaKS § 5 lg 4 p 4).

§-d 10^1 ja 50. Muudatus seostub eelmise täiendusega ning sätte eesmärk on eelnevast lähtudes täpsustada registreeritud elukaaslase kindlustuskaitse kestust. RaKS § 50 muudatuse eesmärk on täpsustada seoses eelnevaga ajutise töövõimetuse hüvitise saamise aluseid.

§ 49. Relvaseaduse muutmine

Relvaseaduse (RelvS) muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane sättesse, mis käsitleb ühisvara hulka kuuluvat relva või laskemoona.

§ 7. Kehtiva õiguse kohaselt peab isik, kellele jääb ühisvara jagamisel oma abikaasa nimele registreeritud relv või laskemoon, andma selle viivitamata üle politseile (RelvS § 7 lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse ka registreeritud elukaaslane, arvestades, et ka registreeritud elukaaslased võivad kooselulepingu sõlmimisel valida varasuhteks varaühisuse, mil neil moodustub ühisvara (KooS § 16).

§ 50. Riigi õigusabi seaduse muutmine

Riigi õigusabi seaduse (RÕS) muudatustega täiendatakse huvide konflikti olukordade vältimiseks riigi õigusabi andmisest keeldumise ja teenuse osutamise lõpetamise aluseid.

§ 19. Kehtiva õiguse kohaselt peab advokaat ei või isikule riigi õigusabi osutaja keelduma riigi õigusabi osutamisest või lõpetamata viivitamata teenuse osutamise juhul, kui tema enda või tema abikaasa või lähedase sugulase või tema abikaasa lähedase sugulase huvid samas asjas on vastuolus riigi õigusabi saaja huvidega (RÕS § 19 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse viited

[122] Riigikogu XII koosseis. Rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse 757 SE seletuskiri, lk 14–15.

ka registreeritud elukaaslasele, et vältida huvide konflikti olukordi ja tagada õiglane menetlus, pannes õigusteenuse osutajale kohustuse keelduda teenuse osutamisest või kohustada teda seda viivitamata lõpetama ka juhtudel, mil huvide konflikt võib tekkida tema registreeritud elukaaslase tõttu.

§ 51. Riigihangete seaduse muutmine

Riigihangete seaduse (RHS) muutmisega laiendatakse taandamisaluseid, et vältida huvide konflikti olukordi ja tagada õiglane menetlus riigihanke vaidlustuskomisjoni töös.

§ 188. Kehtiva õiguse kohaselt on vaidlustuskomisjoni liikmel kohustus end taandada, kui esineb kahtlus tema erapooletuses, mida eeldatakse juhul, kui vaidlustuse esitanud menetlusosaline või tema esindaja on liikme lähedane (RHS § 188 lg 2 p-d 2 ja 5). Muudatusega laiendatakse taandamisaluseid ja lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule ja registreeritud elukaaslasele, et vältida huvide konflikti olukordade teket ja tagada õiglane menetlus. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud kooselule ja registreeritud elukaaslasele otsesõnu viidatud.

§ 52. Riigilõivuseaduse muutmine

Riigilõivuseaduse muudatustega tehakse täiendused toimingute eest tasutavate riigilõivude kohta, mis seostuvad kooselu registreerimisega.

§ 15. Kehtiva õiguse kohaselt tagastatakse pool riigilõivust juhul, kui abielulahutuse hagist loobutakse menetluse kestel (RLS § 15 lg 1 p 8). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule, et anda ka registreeritud elukaaslastele võimalus saada tagasi pool riigilõivust, kui kooselulepingu lõpetamise hagist (KooS § 19^1) loobutakse menetluse kestel. Muudatusega soodustatakse poolte leppimist ja perekondlike suhete säilimist registreeritud kooselu puhul.

§ 25. Kehtiva õiguse kohaselt ei võeta riigilõivu muu hulgas juhul, kui abikaasade ühisvara hulka kuuluva kinnisasja kohta tehakse kanne kinnistusraamatusse abikaasa kohta, kellele kinnisasi kuulub, kuid kes kinnisasja kinnistusraamatuvälise ühisomandisse ülemineku tõttu ei kajastu seal ühisomanikuna (RLS § 25 lg 1 p 6).

Muudatusega tehakse sättesse täiendus ja riigilõivust vabastatakse ka registreeritud elukaaslane olukorras, kus kinnistusraamatusse ei ole tehtud kandeid mõlema registreeritud elukaaslase kohta, kuigi asjaõigus kuulub nende ühisvara hulka. Sättesse tehakse täiendus, arvestades asjaolu, et ka registreeritud elukaaslased võivad kooselulepingu sõlmimisel valida varasuhteks varaühisuse, mil neil tekib ühisvara (KooS § 16). Eelkõige saab muudatus puudutada olukordi, mil välisriigis kooselu registreerinud isikute puhul on jäänud kanne kinnistusraamatusse tegemata. Samuti võib muudatus puudutada neid registreeritud elukaaslasi, kes sõlmisid kooselulepingu pärast kooseluseaduse jõustumist, kuid enne kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste jõustumist ning kelle ühisomandi kohta vaatamata nende varaühisuse varasuhtele kannet ei tehtud.

§ 59. Muudatusega määratakse, et vaidluse korral kohtus kooselulepingu lõpetamise eest tuleb tasuda riigilõivu 100 eurot. Arvestuse alusena on lähtutud riigilõivu suurusest abielu lahutamisel, arvestades, et lahendatavad küsimused on sarnased. Oluline on märkida, et tasu hõlmab kooselulepingu lõpetamist, kooselulepingus lapsega seonduvate hooldusõiguslike või suhtlusõiguse küsimuste lahendamise eest tuleb lisaks tasuda 10 eurot (RLS § 59 lg 7). Kui sealjuures soovitakse jagada ka ühisvara, siis lisandub selle eest 420 eurot (RLS § 59 lg 4 ja TsMS § 132 lg 4 p 5).

§ 76. Kehtiva õiguse kohaselt tasutakse kinnistu uue omaniku kohta kande tegemise eest riigilõivu täismäär, kuid juhul kui kinnistu võõrandatakse omaniku alanejale või ülenejale sugulasele või abikaasale tasutakse pool määrast (RLS § 76 lg-d 1 ja 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited isiku registreeritud elukaaslase kohta, et ka juhul, kui isik võõrandab kinnistu enda registreeritud elukaaslasele tuleks tasuda riigilõivu vähendatud määras, arvestades registreeritud elukaaslaste tihedaid isiklikke ja majanduslikke seoseid.

§-d 273 ja 274. Kehtivas õiguses on reguleeritud riigilõivud elamisloa ja selle pikendamise taotluse esitamise kohta. Arvestades, et eelnõuga võimaldatakse taotleda tähtajalist elamisluba ka registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks, tehakse kõnesolevasse sättesse täiendused, et näha nendeks puhkudeks ette ka riigilõivumäär.

341^3. Muudatusega täpsustatakse sätte pealkirjas, et isikul on õigus saada teavet enda surnud registreeritud elukaaslase kohta ning sel juhul on riigilõiv vastavalt kas 5 või 10 eurot.

§ 53. Riigivaraseaduse muutmine

§ 80. Kehtivas õiguses on reguleeritud nõuded juhtorgani liikme kandidaatidele, keda ei või juriidilise isiku juhtorgani liikmeks valida. Äriühingu nõukogu liikmeks ei või olla isik, kellel on riigi osalusega äriühinguga sisuline huvide konflikt, mille allikaks võib muu hulgas olla asjaolu, et isik või temaga seotud isik kuulub RVS § 80 lg-s 2 nimetatud isikute hulka või on selliste isikutega seotud. Seotud isikuks loetakse ka abikaasa, vanem, laps ja lapselaps ning isik, keda seob nimetatud isikuga ühine majapidamine. Muudatusega lisatakse seotud isikute loetelusse ka registreeritud elukaaslane, et vältida tekkida võivaid huvide konflikti olukordi.

§ 54. Riikliku pensionikindlustuse seaduse muutmine

Riikliku pensionikindlustuse seaduse muudatustega antakse registreeritud elukaaslasele õigus saada soodustingimustel vanaduspensioni seoses lapse kasvatamisega. Samuti muudetakse seadust samast ja eri soost lapsevanematele võrdsete õiguste tagamiseks pensionikindlustuse tekkimisel.

§ 10. Kehtiva õiguse kohaselt on isikul soodustingimustel vanaduspensionile õigus muu hulgas laste kasvatamise tõttu. Nimetatud õigus on lapse emal, isal, vanema abikaasal, eestkostjal või hoolduspere vanemal. Ühe lapse suhtes saab korraga soodustust kasutada vaid üks nimetatud isikutest, soodustus jagatakse isikute vahel võrdselt (RPKS § 10 lg-d 2 ja 3), kui poolte vahel kokkulepet ei ole. Muudatusega antakse õigus soodustingimustel vanaduspensionile nii registreeritud elukaaslasele, kes on last kasvatanud vanemana (laps on tema bioloogiline või lapsendatud laps), kui ka sellele registreeritud elukaaslasele, kes ei ole õiguslikult lapse vanem. Arvestatud on asjaolu, et kehtivas sätte sõnastuse kohaselt lähtub soodustingimustel vanaduspensioni saamise õigus laste faktilisest kasvatamist ega ole piiratud juriidiliselt lapse vanemaks olemise juhtudega. RPKS § 10 lg 1 p-d 1–3 ja § 28 lg 2 p 7 muudetakse õigusselguse tagamiseks selles osas, et emale ja isale laste kasvatamisega seoses ette nähtud õigused (soodustingimustel vanaduspensionile jäämise õigus, alla 3-aastase lapse eest hoolitsemise aja arvestamine pensioniõigusliku staaži hulka) on ka samast soost vanematel.

§-d 20 ja 41. Kehtiva õiguse kohaselt on isikul, kelle perekonnaliige on surnud, õigus eelduste täitmisel saada toitjakaotuspensioni (RPKS § 20). Kui isik uuesti abiellub kaotab ta senise õiguse pärast aasta möödumist abiellumisest (RPKS § 41).

Muudatusega antakse üleelanud registreeritud elukaaslasele õigus saada toitjakaotuspensioni, arvestades registreeritud elukaaslaste vastastikust kohustust teineteist toetada ning vastastikust ülalpidamiskohustust. Registreeritud elukaaslasel ei ole eelnõu kohaselt erinevalt abikaasadest õigust saada toitjakaotuspensioni, kui kooseluleping on lõpetatud (RPKS § 20 lg 2 p 5). Erisuse tegemisel on lähtutud sellest, et registreeritud elukaaslastel ei ole kohustust üksteist ülal pidada pärast kooselulepingu lõpetamist, kui nad ei ole selles just eraldi kokku leppinud.

RPKS § 20 lõike 3 osas on võimaldatud lapsel saada toitjakaotuspensioni, kui ta ei saa vanemalt ülalpidamist ning tema vanema registreeritud elukaaslane on surnud. Vanema registreeritud elukaaslasele, kes last faktiliselt kasvatas, võimaldatakse saada toitjakaotuspensioni, kui ta on last ülal pidanud vähemalt kaheksa aastat (RPKS § 20 lg 3 p 2).

Kuna isiku registreeritud elukaaslasele laiendatakse toitjakaotuspensioni saamise õigust, tehakse täpsustused ka RPKS § 41, mille kohaselt ei ole isikul õigust saada toitjakaotuspensioni pärast kaheteist kuu möödumist uuesti abiellumisest või kooselu registreerimisest. Arvesse on võetud asjaolu, et ka registreeritud elukaaslastel on üksteise suhtes vastastikune ülalpidamiskohustus (KooS § 9).

§ 24. Kehtiva õiguse kohaselt on isikul õigus laste kasvatamise tõttu pensionilisale. Pensionilisa saamise õigus on antud lapse vanemale, vanema abikaasale, eestkostjale või hoolduspere vanemale. Muudatusega lisatakse sättesse viited ka vanema registreeritud elukaaslasele, et tagada ka talle võimalus saada laste kasvatamise tõttu pensionilisa. Muudatusega antakse õigus pensionilisale nii registreeritud elukaaslasele, kes on last kasvatanud vanemana (laps on tema bioloogiline või lapsendatud laps), kui ka sellele registreeritud elukaaslasele, kes ei ole õiguslikult lapse vanem. Arvestatud on asjaolu, et kehtivas sätte sõnastuse kohaselt lähtub pensionilisa saamise õigus laste faktilisest kasvatamist ega ole piiratud juriidiliselt lapse vanemaks olemise juhtudega.

§ 28. Kehtiva õiguse kohaselt võetakse laste kasvatamist arvesse ka pensionistaaži arvestamisel (RPKS § 28 lg 2 p-d 7 ja 12). Muudatusega määratakse kindlaks registreeritud elukaaslase pensionistaaži arvestamise alused, arvestatakse aega, mil ta on kasvatanud enda registreeritud elukaaslase last, olemata õiguslikult lapse vanem. Samuti tehakse täiendus diplomaadi registreeritud elukaaslase kohta. Laste kasvatamise osas arvestatakse seda, et käesolevas seaduses tehtud soodustuste puhul on lähtutud lapse faktilisest kasvatamisest ning soodustusi ei ole kitsendatud vaid neile, kes on õiguslikult lapse vanemad.

§ 55. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmine

Sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) muudatustega lisatakse registreeritud elukaaslane perekonnaliikme mõiste alla, kelle sissetulekut arvestatakse toimetulekutoetuse määramisel ning laiendatakse välisriigist Eestisse elama asunud Eesti kodaniku või eesti rahvusest isiku registreeritud elukaaslasele õigust saada sotsiaaltoetust.

§ 131. Kehtiva õiguse kohaselt loetakse perekonnaliikmeteks samas eluruumis elavaid ja ühise majapidamisega isikuid (SHS § 131 lg 7). Muudatusega lisatakse sättesse ka viide registreeritud kooselule, mille tagajärjel arvestatakse isikule toimetulekutoetuse määramisel ka tema registreeritud elukaaslase sissetulekut, arvestades registreeritud elukaaslaste kohustust teineteist vastastikku toetada ja ülal pidada (KooS § 9). Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud kooselu mõiste otsesõnu välja toodud.

§ 133. Muudatusega täpsustatakse üüri arvutamist toimetulekutoetuse saamise õiguse juures. Muudatuste järgi ei võeta toimetulekutoetuse menetlemisel kuluna arvesse ka omavahel

registreeritud kooselus olevate isikute vahel sõlmitud üürilepingu alusel üüri tasumist, kuna nimetatud inimestel lasub teineteise suhtes ülalpidamiskohustus.

§ 140. Muudatusega tagatakse, et Eestisse elama asunud isiku registreeritud elukaaslasel on õigus vanaduspensioniikka jõudmisel sotsiaaltoetust saada. Muudatusega toetatakse Eestisse elama asunud isikute perekonnaliikmete toimetulekut.

§ 56. Sotsiaalmaksuseaduse muutmine

Sotsiaalmaksuseaduse muudatustega laiendatakse välislähetuses kaasasolevate perekonnaliikmete tasu saamise aluseid ning sätestatakse, et registreeritud elukaaslane saab tasu abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasuna. Muudatus on vajalik, et määrata sotsiaalmaksu maksmise erikord juhtudeks, mis registreeritud elukaaslane saab abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu, samuti ühtlustatakse termineid (VäTS § 67, ATS § 46). Samuti sätestatakse tingimused, millal last kasvatava registreeritud elukaaslase eest maksab sotsiaalmaksu riik või avalik-õigus juriidiline isik ning täpsustatakse sellega seotud tingimusi ja tehakse terminoloogilised ühtlustused.

§-d 2 ja 6. Kehtivas õiguses on reguleeritud, millistel juhtudel ja kelle eest maksab sotsiaalmaksu riik või avalik-õigus juriidiline isik (SMS § 6 lg 1). Muudatusega tehakse lisaks terminite ühtlustamisele mh ka täiendused SMS § 6 lõike 1 punktides 1 ja 8, mille kohaselt maksab riik sotsiaalmaksu ka last kasvatava registreeritud elukaaslase eest. Selliselt tagatakse last kasvatavale registreeritud elukaaslasele pensioni- ja ravikindlustus.

§-d 6^1 ja 9. Eelnõu järgi on füüsilisest isikust ettevõtjal võimalik maksta sotsiaalmaksu ettevõtte tegevuses osaleva registreeritud elukaaslase eest. Kõnesolevate muudatusega täpsustatakse sotsiaalmaksu tasumise korda ja tingimusi. Täpsustused on vajalikud arvestades eeltoodud muudatusi käesolevas seaduses ja maksukorralduse seaduses.

§ 57. Surma põhjuse tuvastamise seaduse muutmine

Surma põhjuse tuvastamise seaduse (SPTS) muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane nende lähedaste hulka, keda teavitatakse isiku surmast.

§ 6. Kehtiva õiguse kohaselt teavitatakse surnu omakseid (eelkõige surnud isiku abikaasa, vanemad, lapsed, õed, vennad) isiku surmast (SPTS § 6 lg-d 1 ja 2). Muudatusega lisatakse sättesse omaste mõiste alla ka isiku registreeritud elukaaslane. Põhjendatud on, et isiku surmast teavitataks ka tema registreeritud elukaaslast arvestades nende isiklikku lähedast seotust ja perekondlikke sidemeid.

§ 58. Tagatisfondi seaduse muutmine

Tagatisfondi seaduse (TFS) muudatustega tehakse täiendused huvide konflikti olukordade ja kuritarvituste vältimiseks ning nähakse ette, et isiku jaoks on täiendavalt tagatud kooselulepingu lõpetamisega seotud hüvitis.

§ 13. Kehtiva õiguse kohaselt nõukogu liikmel teavitamiskohustus tagatisfondi juhataja ametisse nimetamisel, kui fondi juhataja on liikme lähedane (TFS § 13 lg 6). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele, et laiendada teavitamiskohustust ka juhtudele, mil isikute seotud põhineb registreeritud kooselul. Muudatusega saab vältida huvide konflikti ja võimalikke kuritarvitusi juhataja valimisel.

§ 25. Kehtiva õiguse kohaselt on kõlblikud hoiused hoiuste tagamise osafondi arvel tagatud iga hoiustaja jaoks kuni 100 000 euro ulatuses (TFS § 25 lg-d 1 ja 2). Erialustel on füüsilisel isikul õigus saada hoiuste tagamise osafondi arvel täiendavat hüvitist (TFS § 25 lg 2^1). Erialuste hulka lisatakse ka kooselulepingu lõpetamisel saadud hüvitis, millele registreeritud elukaaslasel on õigus üldaluse kõrval.

§-d 62 ja § 73^2. Muudatusega on täiendatud kahju hüvitamise aluseid ning välja toodud, et osakuomanikule, kes oli kahju tekkimise ajal kahju tekitanud ühingu juhatuse või nõukogu liikme registreeritud elukaaslane kahju ei hüvitata. Muudatuse eesmärk on vältida kuritarvitusi, mis juhul, kui isik enda registreeritud elukaaslase kaudu tegutseks, esineda võiksid. TFS § 73^2 muutmisel on sarnaselt eelnevale eesmärk vältida registreeritud elukaaslase kaudu tegutsemisel tekkida võivaid kuritarvitusi ning selleks on seatud piirangud osafondi arvel toetatava kindlustusvõtja pensionilepingu üleandmisele.

§ 59. Tarbijakaitseseaduse muutmine

§ 42. Muudatuse kohaselt ei või tarbijavaidluste komisjoni esimees, liige või ettevõtjate huvide esindajana komisjoni liikmeks olev isik osaleda enda registreeritud elukaaslasega seotud vaidluse lahendamisel, tal on kohustatud ennast taandama (TKS § 42 lg 2 p-d 1, 2), sest eeldada võib, et vaidluse lahendamisel esinevad asjaolud, mis võivad mõjutada komisjoni esimehe või liikme sõltumatust ja erapooletust.

Muudatusega lisatakse seotud isiku mõiste alla ka komisjoni esimehe ja liikme registreeritud elukaaslane, sest nende vahel saab sarnaselt registreerimata elukaaslasele eeldada isiklike suhete tõttu tugevat seotust, mis võivad mõjutada või mida võidakse käsitada sõltumatust ja erapooletust mõjutavatena. Muudatuse eesmärk on vältida huvide konflikti olukordi.

§ 60. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmine

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muudatustega tehakse täiendused, mis seostuvad sellega, et kohtusse saab pöörduda ka registreeritud kooseluga seotud vaidluste lahendamiseks (nt kohtualluvuse, tagaseljaotsuse eeldused) menetluses osalemisel on arvestatud ka registreeritud elukaaslaste omavahelist seotust (esindamine, ärakuulamine, kaebeõigus). Huvide konflikti olukordade vältimiseks ja õiglase menetluse tagamiseks lisatakse seadusesse kohtuniku taandamiskohustus, registreeritud elukaaslase õigus keelduda ütluste andmisest.

§ 23. Kehtiva õiguse kohaselt ei või kohtunik tsiviilasja menetleda ja peab ennast taandama muu hulgas juhul, kui tema lähedane on menetlusosaline (TsMS § 23 p-d 2 ja 3). Muudatusega lisatakse sättesse viited registreeritud elukaaslasele ning pannakse kohtunikule kohustus ennast taandada ka juhul, kui arutatakse tema registreeritud elukaaslase asja. Täiendus tehakse huvide konflikti olukordade vältimiseks ning selleks, et menetlus oleks õiglane ja ka näiks sellisena.

§-d 102, 103, 116. Registreeritud elukaaslased saavad pöörduda kohtusse selleks, et kooseluleping vaidluse korral lõpetada (KooS § 19), kohtusse saab pöörduda kooselulepingu kehtetuks tunnistamiseks (KooS § 4–6). Registreeritud elukaaslastel on vastastikune ülalpidamiskohustus (KooS § 9), nad valivad varasuhte ja võivad sõlmida lisakokkuleppeid (KooS § 16). Lahendamist võivad vajada ka nende lastega seotud küsimused. Registreeritud elukaaslastel võib olla vajalik pöörduda omavaheliste vaidluste lahendamiseks kohtusse. Selleks, et teada, millisel kohtul on selliste vaidluste lahendamiseks kohtualluvus, tuleb seadust täiendada kohtualluvuse reeglitega.

Muudatusega lisatakse seadusesse registreeritud elukaaslaste vaheliste vaidluste lahendamiseks kohtualluvuse reeglid. Normitehniliselt lahendatakse see selliselt, et erinevad registreeritud kooseluga seotud küsimused paigutatakse „abieluasja“ definitsiooni alla (TsMS § 102). Abieluasja nimetus jäetakse samaks, et vältida tehnilisi muudatusi kõigis ülejäänud sätetes, kus mõistele viidatakse, sellel ei ole aga mingit materiaalõiguslikku toimet. Normitehnilisele viitele vaatamata on abielu ja registreeritud kooselu kaks erinevat õigussuhet. Registreeritud kooseluga seotud vaidlused tuleb sätte järgi lahendada üldiselt registreeritud elukaaslaste ühise elukoha järgi (TsMS § 102 lg 3). Samast põhimõttest lähtutakse hagita perekonnaasjades (TsMS § 116 lg-d 2 ja 3). Registreeritud kooselu puhul lähtutakse kõnesolevas sättes toodud kohtualluvuse reeglitest seetõttu, et seni on definitsiooni alla on paigutatud isiklikke õigusi puudutavad asjad, mil pooled kuulatakse menetluses isiklikult ära. See on asjakohane ka registreeritud kooseluga seotud vaidlustes. Kuna kõnesolev säte annab abieluasja alusdefinitsiooni, kohalduvad normitehniliselt registreeritud kooseluga seotud vaidlustele ka muudes sätetes toodud erisused, kus on kasutatud „abieluasja“ mõistet. Näiteks jäävad menetluskulud üldiselt poolte endi kanda (TsMS § 164), kohus võib koguda tõendeid omal algatusel (TsMS § 230 lg 3), omaksvõttu hindab kohus koostoimes muude tõenditega (TsMS § 231 lg 2), kohus ei ole seotud hagi õigeksvõtuga (TsMS § 440 lg 4), pooled peavad kohtuistungil isiklikult kohal olema (TsMS § 346 lg-d 2 ja 5), hagi tagamisena saab õigussuhet esialgselt reguleerida (TsMS § 378 lg 3), asja saab lahendada sisuliselt poole osavõtuta, kuid tagaseljaotsuse tegemine on piiratud (TsMS §-d 407, 413, 414).

Kuna ka registreeritud elukaaslastel on vastastikune ülalpidamiskohustus (KooS § 9), on ülalpidamisasja alla paigutatud ka registreeritud elukaaslaste ülalpidamiskohustusega seotud vaidlused (TsMS § 103). Õigusselguse tagamiseks on registreeritud kooselust tulenevale ülalpidamiskohustusele sättes eraldi viidatud. Registreeritud kooselu ei too kaasa erisusi ülalpidamiskohustuse kohta registreeritud elukaaslaste ja nende laste vahel. Vanema ja lapse ülalpidamissuhe mahub kehtiva määratluse alla (TsMS § 103 lg 4 p 1). Registreeritud elukaaslasel on kohustus seadusjärgselt ülal pidada last, kelle vanem ta on (bioloogilise põlvnemine või lapsendamine).

§ 164. Kehtiva õiguse kohaselt kannab abieluasjas kumbki pool oma menetluskulud üldiselt ise, varasuhtega või muude varaliste õigustega seotud vaidluses või menetluskulud erinevalt jaotada (TsMS § 164 lg-d 1 ja 2). Muudatuse kohaselt jäävad ka registreeritud kooseluga seotud vaidlustes abieluasja mõiste täiendamisega kaudu TsMS §-s 102 üldiselt poolte endi kanda, v.a nende varasuhtega seotud vaidluses. Täpsustatud on ka sätte sõnastust, sest kehtiv õigus ei tunne varavahekorra mõistet. Varavahekorra asemel on viidatud TsMS § 164 lg-s 2 abikaasade või registreeritud elukaaslase varasuhtega seotud vaidlusele. Selline määratlus hõlmab sarnaselt TsMS § 102 lg 1 p-le 4 muu hulgas vaidluseid, mis seostuvad otseselt varasuhtega (ühisvara jagamine, vara juurdekasvu tasaarvestamise nõue, varaühisuse lõpetamise hagi), ühisvara käsutamise ja vastutusega ning muude varaliste kokkulepetega, mille abikaasad on abieluvaralepingus sõlminud või milles registreeritud elukaaslased on varasuhte sees täpsustusi tehes kokku leppinud.

§ 218. Kehtiva õiguse kohaselt võib lepinguline esindaja kohtus olla menetlusosalise üleneja või alaneja sugulane või abikaasa (TsMS § 218 lg 1 p 5). Muudatusega lisatakse sättesse viide ka registreeritud elukaaslasele, et võimaldada olla tal teise registreeritud elukaaslase esindaja, tulenevalt registreeritud elukaaslaste vaheliste suhete isiklikust iseloomust ja nende seotusest.

§ 219. Kehtiva õiguse kohaselt peab kohus tsiviilkohtumenetlusteovõimetule isikule määrama esindaja muu hulgas juhul, kui menetletakse lapse äravõtmist kolmandalt isikult (TsMS § 219 lg 2 p 4). Muudatusega on sätte sõnastust muudetud laiemaks, et mahutada sinna alla kolmandad

isikud, kellel on lapse hooldusõigus või õigus lapsega suhelda. Kui tegemist on vaidlusega, kus küsimuse all on lapse perekonnast eraldamine või isikuhooldusõiguse äravõtmine vanemalt (PKS §-d 134 ja 135), siis need olukorrad paigutuvad TsMS § 219 lg 2 p 3 alla. Seega ei kuulu kõnesoleva punkti kohaldamisalasse olukorrad, mil vaidlus puudutab vanema hooldusõigust. Küll aga võib tekkida olukordi, mis lapse isikuhooldusõiguse teostamiseks soovib vanem nõuda lapse välja (PKS § 126) kas kolmandalt isikult, kelle juures laps viibib või ka lapse teiselt vanemalt, kes rikub kehtivat suhtluskorda. Kuna vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused põhinevad põlvnemisel, mitte sellel, kas lapse vanemad on abielus, parandatakse viide TsMS § 219 lg 2 p-s 4 ning viidatakse laiemalt olukordadele, mil last nõutakse välja ühelt vanemalt.

§ 222. Kehtiva õiguse kohaselt võib tsiviilkohtumenetlusteovõimetu abikaasa esindaja esitada abielu lahutamise või kehtetuks tunnistamise avalduse üksnes eestkosteasutuse nõusolekul (TsMS § 222 lg 2). Muudatusega lisatakse viited registreeritud kooselule ning lisaks kaasajastatakse sätte sõnastust. Alates kehtiva PKS jõustumisest 2010. aastal eestkosteasutused enam ei tegutse ning eestkostjate üle järelevalve teostamise funktsioon on antud kohtule. Kehtiva PKS aluseks oleva eelnõu menetlemisel muudeti materiaalõigust, kuid jäeti ekslikult menetlusõiguse normid muutmata. Nii kestab senini olukord, mil PKS ja TsMS sätted ei ole omavahel kooskõlas ning terminid ja viited on vananenud. Vananenud on ka sättes sisalduv viide avaldusele, sest abielu lahutatakse ja tunnistatakse kehtetuks hagimenetluses hagi rahuldamisel, mitte hagita menetluses lähtuvalt avaldusest. Muudatuste kohaselt vajab piiratud teovõimega isiku esindaja (eestkostemääruse või volikirja alusel) piiratud teovõimega isiku abielu lahutamiseks või kehtetuks tunnistamiseks kohtu nõusolekut. Regulatsiooni mõte on tagada piiratud teovõimega isikule suurem kaitse enda isiklikes suhetes kohtu kontrollikohustuse kaudu.

§ 257. Kehtiva õiguse kohaselt võib isik keelduda ütluste andmisest muu hulgas juhul, kui hageja või kostja on tema lähedane (TsMS § 257 lg 1 p 2). Muudatusega tagatakse ka isiku registreeritud elukaaslasele õiguslik alus keelduda tunnistajana ütluste andmisest, et vältida huvide konflikti olukordi, arvestades registreeritud elukaaslaste tugevat isiklikku ja majanduslikku seotust.

§ 378. Kehtiva õiguse kohaselt saab abieluasjas olla hagi tagamise abinõuks õigussuhte esialgne reguleerimine. Näiteks saab reguleerida ühise eluaseme, ühiste majapidamisesemete ning lapsele kuuluvate esemete kasutamist menetluse ajal (TsMS § 378 lg 3 p-d 5–7). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslastele, arvestades, et ka registreeritud kooselu puudutavad vaidlused on abieluasjas TsMS § 102 mõttes. Muudatuse tagajärjel on kohtul võimalik paindlikult menetluse ajaks poolte õigussuhteid esialgselt reguleerida.

§-d 407, 413 ja 467. Kehtivas õiguses on tagaseljaotsuse tegemise võimalused abieluasjas piiratud, samuti ei saa kohus otsust viivitamata täidetavaks tunnistada. Lähenemine põhineb abieluasja eripäral, kus lahendatakse isikute isiklikel lähedastel suhetel seotud vaidlust. Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud kooselule, arvestades asjaolu, et ka sellega seotud vaidlused kuuluvad TsMS § 102 mõttes abieluasja määratluse hulka ning vaidluse pooltel on lähedased isiklikud suhted. Tagaseljaotsuse tegemise keeld ei välista võimalust asi lahendada sisuliselt poolte osavõtuta (TsMS § 414) ning kui tegemist on varalise nõudega, saab endiselt selles asjas nii tagaseljaotsuse teha kui ka otsuse viivitamata täidetavaks tunnistada (TsMS §-d 407, 413, 467).

§ 509. Kehtiva õiguse kohaselt saab surnuks tunnistamise avalduse hagita menetluses esitada isik, kellel on selleks õigustatud huvi. Sättes eeldatakse, et muu hulgas on avalduse esitamiseks õigustatud huvi teadmata kadunud isiku abikaasal, vanemal või lapsel (TsMS § 509 lg 1 p 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka viide registreeritud elukaaslasele, sest ka tema puhul saab lähedaste isiklike ja majanduslike suhete tõttu eeldada õigustatud huvi. Registreeritud elukaaslasel võib olla sellise menetluse algatamiseks õigustatud huvi, näiteks kooselulepingu lõppemisega seonduvate tagajärgede tõttu või uue kooselulepingu sõlmimise võimaluse saamiseks, kui senine registreeritud elukaaslane on olnud teadmata kadunud nii kaua, et on alust kahelda, et ta on surnud. Samuti on registreeritud elukaaslasel tõenäoliselt ühise elukoha tõttu ka teavet, millest avalduse lahendamisel lähtuda. Sätte sõnastuse kohaselt kohtul omal algatusel menetluse algatamise võimalust ei ole ning muudatuseta oleksid registreeritud elukaaslase võimalused surnuks tunnistamise asja algatada väga piiratud.

§ 519. Kehtiva õiguse kohaselt on äraolija varale hoolduse seadmise menetluses kaebeõigus äraolija lähedastel (TsMS § 519 lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et anda talle kaebeõigus äraolija varale hoolduse seadmise menetluses. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud elukaaslasele otsesõnu viidatud.

§-d 525 ja 532. Kehtiva õiguse kohaselt küsitakse täisealisele piiratud teovõimega isikule eestkostja määramise hagita menetluses seisukohta ka tema lähedastelt, samuti on lähedastel kaebeõigus eestkostemääruse peale (TsMS § 525 lg 2, § 532 lg 1). Muudatustega lisatakse neisse sätetesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et anda isikule, kelle registreeritud elukaaslasele eestkostja seadmist menetletakse õigus arvamuse avaldamiseks ja kaebeõigus. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste vastastikuse toetamise ja ülalpidamise kohustust ning lähedasi isiklikke suhteid. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud elukaaslasele otsesõnu viidatud.

§-d 536, 539. Kehtiva õiguse kohaselt on juhul, kui arutatakse isiku kinnisesse asutusse paigutamist hagita menetluses, tema lähedasel õigus olla ära kuulatud (TsMS § 536 lg 2 p 1). Kui arutatakse kinnisesse asutusse paigutamise pikendamist, siis teist korda isiku lähedasi enam ära kuulama ei pea, kui eelmisest on möödas vähem kui aasta (TsMS § 539^1 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et anda isikule õigus olla ära kuulatud hagita menetluses, kus arutatakse tema registreeritud elukaaslase kinnisesse asutusse paigutamist. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid, mistõttu peaks registreeritud elukaaslasel olema õigus arvamust avaldada enda lähedase kinnisesse asutusse paigutamisel. Arvestatud on ka seda, et üldiselt elavad registreeritud elukaaslased koos, seega on registreeritud elukaaslane nähtavasti ka kõige paremini kursis ja oskab selgitusi anda isiku vaimse tervise kohta.

§ 550. Kehtivas õiguses on ühe hagita perekonnaasjana defineeritud hooldusõiguse asjad (TsMS § 550 lg 1 p 2). Neid asju võib kohus lahendada hagimenetluses koos abielulahutuse või elatisehagiga (TsMS § 550 lg 2), lähtudes menetlusökonoomia põhimõttest. Säte annab erandliku võimaluse lahendada hagita asja koos hagiasjaga seetõttu, et kui abikaasad lähevad lahku, tõusetuvad tavaliselt ka laste kasvatamise ja ülalpidamisega seotud küsimused, misjuures on nõuete aluseks olevad faktilised asjaolud üsna kattuvad. Oleks otstarbetu, kui paljuski samadele faktilistele asjaoludele tuginevad nõuded lahendaks erinevad kohtunikud. Muudatusega tehakse esiteks terminoloogiline täpsustus ning teiseks muudetakse sätte sõnastust üldisemaks, et võimaldada koos lahendada hooldus- ja suhtlusõiguse asju elatisenõudega või abielulahutuse või kooselulepingu lõpetamise nõudega.

Terminoloogilised täpsustused tehakse kuna TsMS § 550 lg 1 p 2 sõnastus on vananenud. Kehtiva PKS jõustumisel 2010. aastal muudeti ekslikult vaid materiaalõigust ning menetlusõigus jäeti materiaalõigusega ühtlustamata. Kehtiv õigus ei tunne enam vanema õiguste määramise ega vanema õiguste äravõtmise instituute. Samuti ei saa suhtlusõiguse asju paigutada hooldusõiguse asjade üldnimetaja alla, sest tegemist on kahe erineva instituudiga. Muu hulgas ei sõltu suhtlusõigus hooldusõiguse kuuluvusest. Muudatuste kohaselt võetakse üldnimetajana kasutusele „hooldus- ja suhtlusõiguse asjad“. Mõiste hõlmab otsustusõiguse üleandmise asju (PKS § 119), hooldusõiguse muutusi (5. jagu) (ühise hooldusõiguse lõpetamine, ainuhooldusõiguse üleandmine, hooldusõiguse taastamine, peatamine ja ennistamine), hooldusõiguse piiramise asju (PKS § 134–136) ja suhtluskorra kindlaksmääramist (PKS § 143).

§ 564. Kehtiva õiguse kohaselt peab abikaasa, kes lapsendab lapse üksinda, lisama üldiselt avaldusele teise abikaasa nõusoleku lapsendamiseks (TsMS § 564 lg 4). Muudatusega lisatakse sättesse viide registreeritud elukaaslasele, arvestades, et registreeritud kooselu korral on võimalik peresisene lapsendamine (KooS § 15). Lapsendamiseks on vajalik teise abikaasa või registreeritud elukaaslase nõusolek PKS § 154 lg 1 ja § 148 lg 2 kohaselt.

§-d 580 ja 583. Kehtiva õiguse kohaselt kuulab kohus põlvnemise tuvastamise hagita asjas pärast isiku surm ära tema lähedased ning lähedastel on ka kaebeõigus. Muudatustega antakse registreeritud elukaaslasele õigus olla ärakuulatud ja omada kaebeõigust põlvnemise tuvastamise hagita perekonnaasjas, kui isik, kellest põlvnemist tuvastatakse on surnud. Muudatuse tegemisel on lähtutud seisukohast, et kohus peaks asjas ära kuulama ka surnud isiku registreeritud elukaaslase, kellel võib lähedasena olla asjaolude kohta teavet. Sättes on registreeritud elukaaslane eraldi välja toodud õigusselguse tagamiseks, kuigi hagita asjadele omaselt on kohtul võimalik kaasata asja arutamise juurde ka muid isikuid, kelle ärakuulamine on vajalik (TsMS § 580 lg 1). Surnud isiku registreeritud elukaaslasele on antud kaebeõigus arvestades esmalt seda, et tal võib olla informatsiooni põlvnemise kohta ja seotus surnuga. Lisaks võib õiguslikult olla kaebeõigus talle oluline, sest põlvnemise avalduse lahendamisest võib sõltuda tema pärimisõigus või pärandiosa suurus, mistõttu tuleks talle tagada kaebeõigus.

§ 61. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse muutmine

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse muudatusega reguleeritakse aegumise peatumist registreeritud kooselu korral.

§ 164. Kehtiva õiguse kohaselt on pooltevaheliste perekonnaõiguslike nõuete aegumine peatunud õigussuhte kehtivuse ajal, sh on abikaasad vaheliste nõuete aegumine peatunud, sest abielu kestel ei saa abikaasade lähedaste suhete ja psühholoogiliste takistuste tõttu eeldada, et abikaasa paneks maksma enda nõude teise abikaasa vastu[123].

Muudatusega tehakse sättesse täiendus ka registreeritud elukaaslaste kohta, mille kohaselt on ka registreeritud elukaaslaste nõuete aegumine registreeritud kooselu kestel peatunud. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste omavahelist isiklikku seotust ja solidaarsust, mille tõttu ei saa ka neilt psühholoogiliste takistuste tõttu oodata omavaheliste nõuete maksmapanekut registreeritud kooselu kestel.

§ 62. Tulumaksuseaduse muutmine

[123] RKTKo 28.10.2020 2-17-17756/159, p-d 27 ja 28.

Tulumaksuseaduse muudatustega antakse peamiselt isikule õigus arvata maha täiendav maksuvaba tulu enda registreeritud elukaaslase eest ning tehakse väiksemad täpsustused registreeritud elukaaslaste lähedaste isiklike ja majandusliku suhete tõttu.

§ 8. Kehtivas õiguses on defineeritud seotud isikutena muu hulgas füüsilise isiku lähedased. Kui tehinguid tehakse seotud isikutega, on võimalik seda näiteks erikorra järgi maksustada. Muudatusega lisatakse seotud isikute loetelusse ka registreeritud elukaaslane, sest registreeritud elukaaslaste puhul saab eeldada lähedasi isiklike ja majanduslikke suhteid ning ühiseid majanduslikke huve.

§ 23^4, § 28^2, § 44. Kehtiva õiguse kohaselt on füüsilisel isikul õigus arvata enda abikaasa eest maha täiendavat maksuvaba tulu 2160 eurot, kui nende ühine sissetulek aastas ei ületa 50 400 eurot. Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele, et võimaldada isikul arvata maha täiendavat maksuvaba tulu ka enda registreeritud elukaaslase eest. Muudatuse puhul on lähtutud sellest, et registreeritud elukaaslastel on isiklikult ja majanduslikult tugevalt seotud, nad on kohustatud ühiselt perekonda ülal pidama ning neil on üldiselt ka ühine majapidamine. Muudatusega seoses tehakse tehnilised täpsustused ka seotud sätetesse.

§ 48. Kehtiva õiguse kohaselt peab tööandja maksma tulumaksu töötajatele tehtud erisoodustustelt (TuMS § 48 lg-d 1 ja 4), misjuures loetakse erisoodustuseks ka need hüved, mis on antud töötaja lähedasele (TuMS § 48 lg-d 6). Sättesse lisatakse viide ka registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid. Muudatuse kohaselt peab tööandja maksma tulumaksu ka soodustuste kohta, mis ta on teinud töötaja registreeritud elukaaslasele.

§ 63. Turvaseaduse muutmine

Turvaseaduse (TurvaS) muudatusega antakse isikule õigus saada hüvitist ka siis kui turvaettevõttes tööülesande täitmisel hukkub tema registreeritud elukaaslane.

§ 34. Kehtiva õiguse kohaselt peab tööandja maksma toetuse turvatöötaja lähedastele, kui isik hukkub turvaettevõttes tööülesande täitmisel (TurvaS § 34 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka viide registreeritud elukaaslasele, et tagada turvatöötaja hukkumisel hüvitis ka tema registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste vahelisi lähedasi suhteid, ühist majapidamist ja vastastikust ülalpidamiskohustust

§ 64. Tõestamisseaduse muutmine

Tõestamisseaduse muudatustega tehakse täpsustused, et vältida huvide konflikti olukordi tõestamistoimingu tegemisel, lisatakse viited registreeritud kooselule omandiõiguse tunnistuse juurde ning täpsustatakse andmeid, mida notar võib küsida registreeritud elukaaslaste kohta tehingu tegemisel ja kooselulepingu sõlmimisel.

§-d 3, 7 ja § 27. Kehtivas õiguses on notaril keelatud tõestamistoimingute tegemine, nähtud ette tehingu tühisus ning keelatud isikul tunnistajana osalemine, kui tegemist on notari lähedasega (TõS § 3 lg 1, § 7 lg 2, § 27 p-d 3 ja 4). Muudatusega lisatakse neisse sätetesse viited ka registreeritud kooselule, et vältida huvide konflikti olukordade tekkimist ning võimaldada tõestamistoimingute tegemist, mis on õiglased ja ka näivad sellistena. See aitab vältida ka kahtlusi notari erapooletuse kohta. Kitsendused kehtivad nii isikute kohta, kellega ollakse registreeritud kooselus, kui ka endiste registreeritud elukaaslaste kohta.

§ 22. Muudatuse järgselt kontrollib notar ka registreeritud elukaaslaste tehingute tegemisel, kas asjakohane ese kuulub ühisvara hulka. Muudatus on vajalik, sest registreeritud elukaaslased saavad kooselulepingu sõlmimisel valida nende varalistele suhetele kohalduvaks varasuhteks varaühisuse, mille tagajärjel tekib ühisvara.

§ 22^1. Muudatusega määratakse kindlaks dokumendid, mille esitamist võib notar nõuda, et veenduda kooselulepingu sõlmimise eelduste olemasolus ja takistuste puudumises (kokkuvõte eelnõu seletuskirjas kooselulepingu sõlmimise kohta ja KooS § 3, REÕS § 58).

§ 37^2. Kehtivas õiguses on selles sättes reguleeritud omandiõiguse tunnistuse andmine abielu kestel ja pärast seda abikaasade eluajal (TõS § 37^2 lg-d 1 ja 2) ning tunnistuse väljastamine pärast ühe abikaasa surma (TõS § 37^2 lg-d 2 ja 3). Muudatustega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslastele, sest ka nemad saavad kooselulepingus valida varaühisuse varasuhte, mil neil tekib ühisvara (KooS § 16). Registreeritud elukaaslaste kohta ei ole sätete kohaldumisjuhud tõenäoliselt sagedased. Ühtlasi täpsustatakse aga ka omandiõiguse tunnistuse saamiseks avaldust esitama õigustatud isikute ringi ning omandiõiguse tunnistuse väljastamise eelduseid asjaõiguse ühis- või lahusvara hulka kuulumise kohta pärast ühe abikaasa või registreeritud elukaaslase surma. Muudatused seostuvad täiendustega KRS § 63^1 lg-s 3 ja § 65^1 lg-tes 4 ja 5.

Eluajal (lõiked 1 ja 2)

Omandiõiguse tunnistust on abikaasadel või registreeritud elukaaslastel eluajal vaja kande parandamiseks KRS § 63^1 lg 3 järgi siis, kui asjaõigus kuulub nende ühisvara hulka, kuid kinnistusraamatusse on ebaõige kandemääruse alusel selle omajana kantud ainult üks abikaasa või registreeritud elukaaslane (vt seletuskirja KRS kohta). Eluajal on ebaõige kandemääruse tõttu kande parandamise jaoks omandiõiguse tunnistuse saamiseks vajalik abikaasade või registreeritud elukaaslaste ühine notariaalselt tõestatud avaldus (TõS § 37^2 lg 1).

Muudatustega on säte seostatud KRS regulatsiooniga ning KRS § 63^1 lg-s 3 sätestatud eeldused on toodud kõnesolevasse sättesse. Samuti on sättes täpsustatud omandiõiguse tunnistuse väljastamise eelduseid, et sättest ei jääks ekslikku muljet, nagu piisaks omandiõiguse tunnistuse väljastamiseks vaid faktist, et abikaasad või registreeritud elukaaslased on ühise notariaalselt tõestatud avalduse estanud. Notar annab omandiõiguse tunnistuse väljaandmisel õigusliku hinnangu selle kohta, kas pooltel on varaühisuse varasuhe, kas asjaõigus kuulub nende ühisvara hulka ning kas kinnistusraamatusse on asjaõiguse omajana kantud ainult üks abikaasa või registreeritud elukaaslane ebaõige kandemääruse alusel. Notar väljastab omandiõiguse tunnistuse poolte ühisvara hulka kuulumise kohta, kui ta on tuvastanud, et asjaõigus ka tegelikult poolte ühisvara hulka kuulub. Sarnane on olnud ka varasemate seadusemuudatuste eesmärk[124], kuid praktikas on sõnastus põhjustanud ebaselgust.

Omandiõiguse tunnistuse väljastamist ei takista see, kui pooled on abielu lahutanud või registreeritud kooselu lõpetanud. Kohaldub sama kord, mis abielu või registreeritud kooselu kestel (TõS § 37^2 lg-d 1 ja 2). Abikaasade või registreeritud elukaaslaste eluajal on omandiõiguse tunnistus aga vajalik vaid asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise tuvastamiseks (KRS § 63^1 lg 3, TõS § 37^2 lg-d 1 ja 2). Lahusvara puhul kõnesolev säte ei kohaldu, sest see reguleerib erisusi asjaõiguse kinnistusraamatuvälisel üleminekul (KooS § 16, PKS § 25), kuid lahusvara puhul kinnistusraamatuvälist omandi üleminekut ei toimu. Sisulised vaidlused eseme

[124] Riigikogu XI koosseis. Kinnistusraamatuseaduse, pärimisseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 725 SE seletuskiri, lk 10 on KRS § 63^1 lg 3 kohta selgitatud: „Kande parandamiseks ei piisa ainult ühe abikaasa kinnistamisavaldusest ja teise abikaasa kui puudutatud isiku nõusolekust, sest vaja on tuvastada ka kinnisasjaõiguse kuulumine abikaasade ühisvara hulka.“.

ühis- või lahusvara hulka kuulumise üle lahendatakse AÕS § 65 lg 1 mõttes kande parandamise nõude alusel kohtus.

Pärast abikaasa või registreeritud elukaaslase surma

Teiseks puudutab omandiõiguse tunnistuse väljastamine olukordi, mil abikaasadel või registreeritud elukaaslastel oli varaühisuse varasuhe, üks neist on surnud ning omandiõiguse tunnistus on vajalik kande parandamiseks.

Omandiõiguse tunnistus võib olla vajalik järgmistes olukordades:

a) üleelanud abikaasale või registreeritud elukaaslasele, et tõendada, et asjaõigus kuulus tema ja pärandaja ühisvara hulka. See puudutab olukordi, mil üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslane oli jäetud eluajal ebaõigesti kinnistusraamatusse kandmata ning vajalik on vältida pärimisel kannete muutmisega kaasneda võivaid kuritarvitusi.

b) varemsurnud abikaasa või registreeritud elukaaslase pärija soovib kande parandamist, mis on muutunud ebaõigeks pärimise tõttu olukorras, mil pärandajal oli eluajal enda abikaasa või registreeritud elukaaslasega varaühisuse varasuhe.

Kehtivas õiguses reguleerivad ka seda olukorda TõS § 37 lg-d 1 ja 2, st TõS § 37 lg 1 kohaldub lg 2 viite kaudu kõigil neil juhtudel, kui abielu on lõppenud, sh ühe abikaasa surma korral. Selle sätte abstraktne sõnastus on praktikas siiski tekitanud raskusi selle mõistmisel. Samuti on praktikas rahulolematust tekitanud selle sätte üldine loogika, mis võimaldab omandiõiguse tunnistuse tõestada ainult juhul, kui kõik isikud, kellele ese kuulub, selleks ka avalduse esitavad. Ühe abikaasa surma korral peavad kehtiva õiguse kohaselt avalduse omandiõiguse tunnistuse tõestamiseks esitama nii üleelanud abikaasa kui ka surnud abikaasa kõik pärijad. Selline regulatsioon lähtub tõestamisseaduse üldisest loogikast, et notar tõestab tehingu ainult juhul, kui poolte vahel puudub vaidlus.

Samas viib notar pärimismenetlust läbi teistsuguse loogika alusel, selgitades välja pärija ja tõestades pärimistunnistuse ka juhul, kui mõni puudutatud isik sellega nõus ei ole. Seetõttu on tekkinud ka ootus, et notar võiks sama loogikaga läheneda ka abikaasade ühisvara küsimusele pärast ühe abikaasa surma.

Kuna vajadus üleelanud abikaasale asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta omandiõiguse tunnistuse väljastamiseks püsib, tehakse seadusesse täiendused, lisades sättesse ka registreeritud elukaaslase. Küsitav on kehtivas õiguses ka see, kui paljud huvitatud isikutest peavad omandiõiguse tunnistuse esitama ning kas ja kui siis keda peaks notar omandiõiguse tunnistuse avalduse lahendamise juurde kaasama. Praktikas on erinevalt tõlgendatud ka seda, kas omandiõiguse tunnistuse väljastamiseks peaks notar lähtuma poolte avaldustest või andma õigusliku hinnangu asjaõiguse ühis- või lahusvara hulka kuulumise kohta.

Muudatusega on esiteks määratud kindlaks pärast pärandaja surma omandiõiguse tunnistuse avalduse esitamiseks õigustatud isikute ring (lg 3), seejärel asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta omandiõiguse tunnistuse väljastamise eeldused (lg 4) ja viimasena asjaõiguse lahusvara hulka kuulumise kohta omandiõiguse tunnistuse väljastamise eeldused (lg 5).

Lõige 3. Pärast pärandaja surma saab pärandaja üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslane esitada notariaalselt tõestatud avalduse omandiõiguse tunnistuse väljastamiseks. Neile lisaks saab omandiõiguse tunnistust taotleda sarnaselt kehtivale õigusele pärandaja pärija. Vajalik ei ole, et kõik nimetatud isikutest esitaksid avalduse omandiõiguse tunnistuse saamiseks, piisav on kui selle esitab üks neist. Notar kaasab puudutatud isikud, selgitab välja asjaolud ja puudutatud isikute seisukohad ning annab selle pinnalt õigusliku hinnangu asjaõiguse ühis- või lahusvara hulka kuulumise kohta.

Kui tuua parallel pärimisõigusest, võiks asjaõiguse kuuluvuse kindlaks määramist käsitada sarnaselt pärijate väljaselgitamisele pärimismenetluses. Oluline ei ole, kui mitu isikut pärimismenetluse algatamise avalduse esitab. Notar kaasab puudutatud isikud ja selgitab välja asjaolud, kuid ei ole lõpptulemusena seotud isikute seisukohtadega ning lähtub omandiõiguse tunnistuse tõestamisel nagu pärimistunnistuse tõestamisega puhul enda õiguslikust hinnangust. Selleks, et notari pädevus oleks analoogne nagu pärimisasjades, võib olla vajalik täiendada ministri määrust, näiteks võiks notari pädevuse sätestada sarnaselt PärSKord[125] §-le 18. Kui lähtuda sellest, et vajalik on ühe huvitatud isiku avaldus selleks, et omandiõiguse tunnistuse väljastamine algatada, on tagatud paremini ka see, et notariaaltoimingute maksumus ei ole inimestele ülejõukäiv.

Lõige 4. Sätte kohaselt tõestab notar omandiõiguse tunnistuse asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta, kui ta tuvastab, et asjaõigus kuulus pärandaja ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase ühisvara hulka ning pärandaja oli asjaõiguse omajana kinnistusraamatusse kantud ebaõige kandemääruse alusel.

Enamikul juhtudest on huvitatud avalduse väljastamisest omandiõiguse tunnistuse asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta üleelanud abikaasa, harvemad juhud on mõeldavad registreeritud elukaaslaste puhul. Seega reguleerib lõige 4 eelkõige üleelanud abikaasa õigust nõuda omandiõiguse tunnistuse väljastamist, et tõendada, et asjaõigus kuulus tema ja pärandaja ühisvara hulka. Kuna sättes ei ole piiratud isikute ringi, kes asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta omandiõiguse tõendit nõuda saa, on õigus kõigil lõikes 3 nimetatud isikutel. Ühisvara hulka kuulumise kohta saavad omandiõiguse tunnistust nõuda lisaks abikaasale ka pärandaja registreeritud elukaaslane ja pärija. Iseasi, kas pärija (kui ta just ei ole üleelanud abikaasa) on praktikas sellise tunnistuse väljastamisest huvitatud. Säte kohaldub olukorras, mil notar tuvastab, et asjaõigus kuulub nende ühisvara hulka, kuid kinnistusraamatusse on ebaõige kandemääruse alusel asjaõiguse omajana kantud ainult üks neist (TõS § 37^2 lg 1). Seega ei ole üleelanud abikaasal või registreeritud elukaaslasel omandiõiguse tunnistuse nõudmiseks põhjust siis, kui ta juba on asjaõiguse ühise omajana kinnistusraamatusse kantud. Samuti ei ole omandiõiguse tunnistust vaja juhul, kui eseme kuuluvus nähtub abieluvaralepigust. Kinnistamisavaldusele ei pea lisama omandiõiguse tunnistust, kui kinnistusraamatu kande õigsus on tõendatud abieluvaralepinguga (KRS § 65^1 lg 4). Seega ei kohaldu käesolev säte olukorras, mil asjaõiguse kuulumine ühisvara hulka nähtub abieluvaralepingus sõlmitud kokkuleppest, sest sel juhul omandiõiguse tunnistust kande parandamiseks vaja ei ole.

Notar väljastab omandiõiguse tunnistuse asjaõiguse ühisvara hulka kuulumise kohta juhul, kui ta jõuab õiguslikule järeldusele, et asjaõigus kuulus pärandaja eluajal pärandaja ühisvara hulka, mistõttu oli pärandaja ainsa asjaõiguse omajana kinnistusraamatusse kantud ebaõige kandemääruse alusel. Notar kaasab omandiõiguse tunnistuse väljaandmise juurde puudutatud isikud. Eeldada võib, et enamikel juhtudest esitab avalduse üleelanud abikaasa, seega kaasab notar eelkõige pärijad, kuulab ära nende seisukohad ning selgitab välja asjaolud. Eelneva pinnalt kujundab notar õigusliku järelduse. Notar väljastab omandiõiguse tunnistuse, kui ta õiguslik hinnang on, et asjaõigus kuulus pärandaja ühisvara hulka.

Lõige 5. Sätte kohaselt tõestab notar omandiõiguse tunnistuse asjaõiguse pärandaja lahusvara hulka kuulumise kohta, kui ta tuvastab, et pärandaja ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase varasuhe oli varaühisus, kuid kinnistusraamatu kanne on õige, sest asjaõigus kuulus pärandaja lahusvara hulka. Muudatused järgivad kehtiva regulatsiooni mõtet KRS § 65^1 lg-d 4 ja 5, TõS § 37^2 lg-s 3, kuid viitelised sätted on asendatud ning omandiõiguse tunnistuse väljastamise eeldused asjaõiguse lahusvara hulka kuulumise kohta on sättesse kirja pandud.

[125] Justiitsministri 18.12.2008 määrus nr 53 "Pärimisseadusest tulenevate notari ametitoimingute tegemise kord".

Sättes on kitsendatud omandiõiguse tunnistuse väljastamist lahusvara hulka kuulumise kohta eeldusega, et väljastada saab tunnistuse selleks, et tõendada, et kuigi pärandajal oli eluajal varaühisuse varasuhe, ei olnud tegemist pärandaja ja tema abikaasa või registreeritud elukaaslase ühisvaraga. Omandiõiguse tunnistuse väljastamiseks asjaõiguse lahusvara hulka kuulumise kohta saavad avalduse esitada kõik lõikes 3 nimetatud isikud, seega nii pärandaja üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslane või pärija. Iseasi on see, et teistele peale pärija ei ole praktiliselt sellise omandiõiguse tunnistuse väljastamine vajalik. Eeldatud on, et lahusvara hulka kuuluvuse tõendamiseks esitab avalduse pärandaja pärija. Kinnistamisavaldusele ei pea lisama omandiõiguse tunnistust, kui kinnistusraamatu kande õigsus on tõendatud abieluvaralepinguga (KRS § 65^1 lg 4). Seega ei kohaldu käesolev säte olukorras, mil asjaõiguse kuulumine pärandaja lahusvara hulka nähtub abieluvaralepingus sõlmitud kokkuleppest, sest sel juhul omandiõiguse tunnistust kande parandamiseks vaja ei ole.

Notar kaasab menetlusse huvitatud isikud, seega teised pärijad ning pärandaja üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslase. Notar selgitab välja isikute seisukohad ja asjaolud ning kujundab nende asjaolude pinnalt õigusliku seisukoha. Notar väljastab omandiõiguse tunnistuse lahusvara hulka kuulumise kohta siis, kui ta jõuab tuvastatu pinnalt õiguslikule järeldusele, et kuigi pärandajal oli eluajal varaühisuse varasuhe, kuulub asjaõigus üksnes pärandajale ning pärandaja üleelanud abikaasa või registreeritud elukaaslase kohta puudus kanne põhjendatult.

§ 65. Täitemenetluse seadustiku muutmine

Täitemenetluse seadustiku (TMS) muudatustega tehakse täiendused, mis on vajalikud seetõttu, et ka registreeritud elukaaslased saavad valida varaühisuse varasuhte, mil neil moodustub ühisvara, samuti pannakse kohtutäiturile huvide konflikti olukordade vältimiseks kohustus end taandada.

§ 9. Kehtiv õiguse kohaselt ei või kohtutäitur täitemenetlust läbi viia ja peab ennast taandama, kui ta on võlgniku või sissenõudja lähedane (TMS § 9 lg 1 p-d 3–5). Muudatusega lisatakse sättesse viide ka registreeritud elukaaslasele, mille tulemusel peab kohtutäitur end taandama ka juhul, kui üks täitemenetluse pooltest on tema registreeritud elukaaslane. Muudatus aitab vältida huvide konflikti olukordi ja tagada erapooletu ja õiglase menetluse. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud elukaaslasele viidatud otsesõnu.

§ 14. Kehtiva õiguse kohaselt saab sissenõudja üldiselt pöörata võlgniku ja tema abikaasa ühisvara hulgas olevatele esemetele täitemenetluses sissenõude juhul, kui mittevõlgnikust abikaasa on sellega nõus või sissenõudjal on täitedokument kummagi abikaasa vastu (TMS § 14 lg 1). 2019. aastal jõustunud muudatustega lisati sättesse üsna lai mittevõlgnikust abikaasa nõusoleku eeldus (TMS § 14 lg 1^1) ning võeti sättest ära ühisvara jagamise nõudeõigusele seatud üheaastane tähtaeg (TMS § 14 lg 2). Ühtlasi kadus sättest aga ka täitemenetluses ühisvara jagamisele seatud eeldus, et lahusvarast kohustuste täitmiseks ei piisa, mis järgiks materiaalõiguses väljendatud põhimõtet (PKS § 33 lg 3, TMS § 14).

Muudatusega lisatakse sättesse viide ka registreeritud elukaaslastele, arvestades asjaolu, et ka registreeritud elukaaslased võivad valida varaühisuse varasuhte, mil neil moodustub ühisvara, millele sissenõude pööramiseks täitemenetluses tuleb see sissenõudja nõudel eelnevalt jagada. Lisaks tehakse sõnastuslik täpsustus, lähtudes sellest, et ühisomandis ei ole osi (AÕS § 70 lg 4). Õigusselguse tagamiseks pannakse sättesse tagasi ka enne 2019. muudatusi seaduses sisaldunud eeldus, mis näitab, et sissenõudja ei saa ilma igasuguste eeldusteta nõuda võlgniku ühisvara jagamist, vaid ta peab eelnevalt näitama, et lahusvarast kohustuse täitmiseks ei piisa PKS § 33 lg 3 ja TMS § 14 lg 2 kohaselt.

§ 46. Kehtiva õiguse kohaselt peatab kohtutäitur täitemenetluse kuuks ajaks võlgniku lähedase surma korral (TMS § 46 lg 1 p 6). Muudatusega täiendatakse menetluse peatamise aluseid ka olukorraga, mil sureb võlgniku registreeritud elukaaslane. Sätet on täiendatud ka registreeritud elukaaslasega, arvestades registreeritud elukaaslaste isiklikku lähedast seotust.

§ 112. Kehtiva õiguse kohaselt saab abikaasa sundosanõudele sissenõude pöörata üksnes juhul, kui lepinguga on sundosanõuet tunnustatud või kui võlgnik on esitanud hagi sundosa väljanõudmiseks (TMS § 112 lg 4). Muudatusega tehakse sätte sõnastust üldisemaks, et sama põhimõte kohalduks ka teiste sundosa saama õigustatud isikute kohta. Nende hulka mahub ka registreeritud elukaaslane, kellel on eelnõu kohaselt õigus sundosa saada (PärS § 104 lg 1^1).

Lisaks täpsustatakse muudatusega ka sätte senist sõnastust, mis ei lähe kokku materiaalõigusega. Sundosanõue on rahaline nõue, mis tekib pärandaja lapsel, vanemal, abikaasal, registreeritud elukaaslasel, kes on pärandist ilma jäetud. Tegemist on rahalise nõudega, mille õigustatud isik saab maksma panna esitades sundosanõude pärijate vastu (PärS §-d 104 ja 105). Täitemenetluses on sundosale sissenõude pööramist piiratud, lähtudes sellest, et vaid isikul endal on õigus otsustada, kas ta soovib pärijate vastu sundosanõude maksma panna või mitte. Kohtutäitur ega sissenõudja ei saa seda otsustada isiku eest. Sätte mõte seisneb selles, et sundosanõudele saab sissenõude pöörata vaid pärast seda, kui võlgnik on otsustanud pärija vastu sundosanõude esitada ja väljendanud selleks tahet. Õigustatud isiku soov panna sundosanõue maksma on selge siis, kui võlgnik ja pärija on sõlminud sundosa maksmiseks kokkuleppe, kui võlgnik on sundosanõude loovutanud[126] (PärS § 104 lg 4) või vaidluse korral siis, kui võlgnik on esitanud pärija vastu sundosa saamiseks sooritushagi või sundosanõude olemasolu tuvastamiseks tuvastushagi. Nähtavasti on kehtivas õiguses „lepinguga tunnustamise“ all mõeldud sundosanõude täitmise kohta kokkuleppe sõlmimist. Sõnastuslikult on lisaks asendatud viide „väljanõudmisele“, sest sundosanõue on rahaline nõue, mida ei saa välja nõuda vaid mille täitmist saab nõuda.

§ 190. Kehtiva õiguse kohaselt on sissenõudjal õigus esitada nõue, selleks et võita tagasi võlgniku sõlmitud abieluvareleping või ühisvara jagamise kokkulepe, millega võlgnik on olulisel määral loobunud sellest, millele tal oleks olnud ühisvara jagamisel õigus, ning seejärel võlgniku ühisvara jagada ja pöörata sissenõue n-ö võlgniku osale ühisvaras.

Muudatusega täiendatakse tagasivõitmise regulatsiooni ja lisatakse sättesse ka viide registreeritud elukaaslasele, arvestades asjaolu, et ka registreeritud elukaaslased valivad kooselulepingus varasuhte (sh varaühisuse) ja võivad hiljem sõlmida varalisi kokkuleppeid, millega võidakse sissenõudja huve kahjustada. Sättes on täpsustatud, et tagasivõitmise esemeks ei ole mitte kooseluleping tervikuna, vaid üksnes seal sisalduvad konkreetsed varalised kokkulepped. Eeltooduga seoses täpsustatakse Riigikohtu praktikas lähtuvalt ka tagasivõitmise tähtaega.

Riigikohus leidis hiljutises lahendis, et täitemenetluses ühisvara jagamise tagasivõitmise regulatsioon on lünklik ning teada ei ole ka kaalutlusi, mis võimaldaksid pidada niisuguse lünga olemasolu seadusandja poolt kaalutletuks ja soovituks. Riigikohus pidas probleemseks seda, et tagasivõitmise tähtaeg TMS § 190 p-s 3 on erinevalt teistest alustest täitemenetluse alustamisega, sest tulevane sissenõudja ei saa nõuda ühisvara jagamise kokkuleppe kehtetuks tunnistamist siis, kui täitedokumendi saamisele suunatud menetlus algab pärast tagasivõidetava tehingu tegemist ning kestab kauem kui kaks aastat[127]. Riigikohus leidis, et tagasivõitmise tähtaega tuleks arvutada analoogselt TMS § 189 lg-le 1 alates ajast, mil tehingu tagasivõitmise

[126] MüKoZPO/Smid, 6. Aufl. 2020, ZPO § 852 Rn. 3.
[127] RKTKm 28.12.2022 2-21-3244/37, p 14.1.3.

korras kehtetuks tunnistamiseks esitatakse hagi[128]. Riigikohtu seisukohta arvestades muudetakse sätte sõnastust ning tagasivõitmise tähtaja kulgemine TMS § 190 p-s 3 seotakse sarnaselt teistele tagasivõitmise alustele tagasivõitmise hagi esitamise ajaga.

Ühtlasi parandatakse tõenäoliselt pankrotiseaduse eeskujul tehtud viide punktile 1 viitega punktile 2. Pankrotiseaduses on analoogses sättes kaks punkti (PankrS § 112), kuid täitemenetluse seadustikus on kolm punkti. Tähtaja alguse juures on asjakohane viidata TMS § 190 p-le 2, sest hilisemad juhud on kaetud käesoleva paragrahvi eelmiste alustega.

§ 66. Töölepingu seaduse muutmine

Töölepingu seaduse (TLS) muudatuste eesmärk on tagada last kasvatava vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdne kohtlemine ning võimaldada töösuhetes kõigi vanemate võrdne kohtlemine alaealise lapse kasvatamisega seotud puhkuseõiguste kasutamisel. TLS-s reguleeritud vanemapuhkus, isapuhkus ja erinevad lapsepuhkused on mõeldud vanemale lapse hooldamise või temaga muul moel tegelemise võimaldamiseks ning peavad olema ühtemoodi kättesaadavad nii samast kui eri soost vanematele.

§ 60. TLS § 60 lg-t 2 täiendatakse viitega olukorrale, kus lapse sünniaktis või rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisuandmetes puuduvad andmed teise vanema kohta. Ka sellisel juhul on põhjendatud võimaldada isapuhkust ema abikaasale või registreeritud elukaaslasele, sest lapsel ei ole teist vanemat, kes oleks isapuhkusele õigustatud või saaks sellest õigusest loobuda.

Samuti täiendatakse TLS § 60 uue lg-ga 2^1, mis laiendab isapuhkuse saamise õigust samast soost vanemate jaoks. Lisatava lg 2^1 esimese lause kohaselt on samast soost vanemate puhul isapuhkuse saamise õigus lapse vanemal, välja arvatud naisel, kellel on õigus emapuhkusele. See tähendab, et isapuhkust võib edaspidi kasutada lapse teine vanem sõltumata soost. See tagab õigusselguse isapuhkusele õigustatud isikute ringi osas. Õigusega saada isapuhkust kaasneb vanemale ka TLS § 60 lg-s 5 sätestatud õigus lapse surma korral saada isapuhkust 30 järjestikust kalendripäeva lapse surmale järgnevast päevast. Kehtima jääb praegune põhimõte, et isapuhkust lapse eest saab kasutada üks vanematest. Isapuhkuse hüvitise taotlemisele, määramisele ja maksmisele kohaldatakse PHS-s isa vanemahüvitise kohta sätestatut, mida antud eelnõuga samuti muudetakse samast soost vanemate õiguste tagamiseks. Teised isapuhkust puudutavad põhimõtted kehtivad samamoodi ka samast soost vanemate isapuhkuse kasutamisel (nt isapuhkusest etteteatamise tähtaeg, tööandja õigus keelduda isapuhkuse andmisest lühema kui seitsme päeva pikkuse osana). Kui samast soost abikaasad saavad vanemateks kolmanda isiku lapse lapsendamise kaudu, on neil õigus lapsendajapuhkusele TLS §-s 61 ette nähtud korras.

§ 61. Muudatusega täpsustatakse lapsendajapuhkuse saamise tingimusi. Kehtiva TLS § 61 lõike 1 alusel on lapsendajapuhkuse saamise õigus lapsendajal PKS järgi või hoolduspere vanemal, kui ta ei ole kõnealuse lapse bioloogilise vanema abikaasa. See tähendab, et lapsendajapuhkust ei saa peresisese lapsendamise või hooldusperre võtmise korral. Kuivõrd peresisene lapsendamine saab toimuda nii abielus kui ka registreeritud kooselus KooS §-s 15 sätestatud tingimustel ja PKS 11. peatükis sätestatud korras, siis tuleb TLS § 61 lõikesse 1 lisada ka viide registreeritud elukaaslasele.

§ 63. Kehtiva õiguse kohaselt juhul, kui lapse üks vanematest on surnud või rahvastikuregistris puudub kanne lapse isa kohta, on lapse ainsal vanemal õigus pikemale lapsepuhkusele (kuni

[128] RKTKm 28.12.2022 2-21-3244/37, p 14.1.3.

20 tööpäeva ühe lapse kohta kuni lapse 14-aastaseks saamiseni). Eelnõuga muudetakse TLS § 63 lõiget 2 seoses sellega, et lapsel võib olla kaks samast soost vanemat. Sellisel juhul ei pruugi rahvastikuregistris olla andmeid isa kohta, vaid on andmed teise vanema kohta, mistõttu lapsel on kaks vanemat olemas ning vanematel ei ole õigust pikemale lapsepuhkusele.

§ 63^1. Muudatuse eesmärk on tagada õigusselgus selles osas, et TLS §-s 63^1 sätestatud puudega lapse vanema lapsepuhkust saavad ka samast soost vanemad.

§ 64. Muudatuse eesmärk on tagada õigusselgus selles osas, et TLS §-s 64 sätestatud tasustamata lapsepuhkust saavad ka samast soost vanemad.

§ 65. Kehtivas TLS § 65 lg-s 3 on vanema abikaasale ette nähtud õigus saada lapsepuhkust või puudega lapse vanema lapsepuhkust teatud tingimustel lapse teise vanema asemel (nt kui lapse üks vanem on surnud või ei osale lapse kasvatamises). Muudatusega laiendatakse seda õigust ka vanema registreeritud elukaaslasele, et tagada vanema abikaasa ja vanema registreeritud elukaaslase võrdne kohtlemine.

§ 67. Töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse muutmine

Töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse muudatusega antakse registreeritud elukaaslasele õigus keelduda seletuste andmisest enda registreeritud elukaaslase vastu.

§ 7. Kehtiva õiguse kohaselt on tööandjal õigus nõuda süüteo tunnistajaks olevalt töötajalt kirjalikku seletust, kuid töötajal on õigus keelduda seletuste andmisest enda lähedase vastu (TDVS § 7 lg 2). Muudatuse kohaselt lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslase kohta, et vältida huvide konflikti olukordi ja anda töötajale õigus keelduda seletuste andmisest ka enda registreeritud elukaaslase vastu, arvestades nendevahelisi lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid.

§ 68. Tööturuteenuste ja -toetuste seaduse muutmine

Tööturuteenuste ja -toetuste seadusesse (TTTS) tehakse muudatused seoses sellega, et füüsilisest isikust ettevõtjal on võimalus registreerida enda registreeritud elukaaslane töötamise registris ja tasuda tema eest sotsiaalmaksu ning sellega, et isiku registreeritud elukaaslane saab välisteenistuse ja -lähetuse korral abikaasa- ja registreeritud elukaaslase tasu.

§ 6. Kehtiva õiguse kohaselt ei registreerita töötuna muu hulgas isikut, kelle FIE on registreerinud töötamise registris ettevõtte tegevuses osalenud abikaasa, ning isikut, kes saab abikaasatasu (VäTS § 67, ATS § 46). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele, sest ka tema võidakse eelnõu kohaselt töötamise registris registreerida, samuti on tal eelnõu kohaselt õigus saada abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu. Muudatuse tagajärjel ei võeta sellisel juhul töötuna arvele ka registreeritud elukaaslast.

§ 26. Kehtiva õiguse kohaselt ei saa töötutoetust muu hulgas isik, kelle FIE on registreerinud töötamise registris ettevõtte tegevuses osalenud abikaasa, ning isikut, kes saab abikaasatasu (TTTS § 26 lg 1, VäTS § 67, ATS § 46). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele, sest ka tema võidakse eelnõu kohaselt töötamise registris registreerida, samuti on tal eelnõu kohaselt õigus saada abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu. Muudatuse tagajärjel ei ole registreeritud elukaaslasel õigus sel juhul töötutoetust saada.

§ 69. Töötuskindlustuse seaduse muutmine

Töötuskindlustuse seaduse (TKindlS) muudatusega tehakse seadusesse täiendused registreeritud elukaaslase kohta seoses sellega, et registreeritud elukaaslasel on õigus saada abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu.

§-d 3, 7, 42. Kehtiva õiguse kohaselt on kindlustuskaitse ka isikul, kellel on õigus saada abikaasatasu ning aeg, mil isik seda sai, arvatakse tema töötuskindlustusstaaži hulka (TKindlS § 3 lg 1, § 7 lg 1 p 1). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, sest eelnõu kohaselt on ka temal õigus saada abikaasa või registreeritud elukaaslase tasu (TTTS § 26 lg 1, VäTS § 67, ATS § 46). Muudatuse kohaselt on sellisel juhul kindlustuskaitse ka isiku registreeritud elukaaslasel ning tasu saamise aeg arvatakse staaži hulka ka isiku registreeritud elukaaslase kohta. Eelnevaga seoses viidatakse seaduses terminoloogiliselt abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasule ka TKindlS §-s 42.

§ 70. Vabariigi Presidendi ametihüve seaduse muutmine

§ 8^1. Kehtiva õiguse kohasel on presidendi abikaasal erinevad ametihüved presidendi ametiajal. Muudatusega laiendatakse see õigus ka presidendi registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid.

§ 10. Kehtiva õiguse kohaselt on presidendi abikaasal õigus saada presidendi surma korral toitjakaotuspensioni. Muudatusega laiendatakse see õigus ka registreeritud elukaaslasele, arvestades registreeritud elukaaslaste perekondlikke suhteid ja vastastikust ülalpidamiskohustust (KooS § 9).

§ 71. Vangistusseaduse muutmine

Vangistusseaduse (VangS) muudatuste mõte on määratleda ka registreeritud elukaaslane kinnipeetava lähedasena ning laiendada nii ka tema võimalust kinnipeetavaga perekondlikke suhteid säilitada. Muudatusega seatakse ka kohustus tööle asumisel anda andmed ka registreeritud elukaaslase kohta.

§ 25. Kehtivas õiguses on reguleeritud lähedaste ring, kellega on kinnipeetaval õigus pikaajalisele kokkusaamisele (VangS § 25 lg 1). Muudatusega lisatakse sättesse viide registreeritud elukaaslasele, et anda kinnipeetavale õigus pikaajalisele kokkusaamisele ka enda registreeritud elukaaslasega, et tagada nende perekondlike sidemete jätkumine ja kinnipeetava lihtsam taasühiskonnastamine. Erinevalt faktilisest abikaasast on registreerimise puhul selge ajapunkt olemas, millest lähtudes saab määratleda isikute seotust, seetõttu ei ole vaja registreeritud elukaaslase puhul täita täiendavaid tingimusi, mil tal on õigus pikaajalisele kokkusaamisele.

§ 32. Kehtiva õiguse kohaselt võib vanglaametnik anda kinnipeetavale loa kuni seitsmepäevaseks väljasõiduks lähedase surma, tema parandamatult raske haiguse või muu erakorralise perekondliku sündmuse tõttu (VangS § 32 lg 5). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et nendevahelisi lähedasi isiklikke suhteid arvestades oleks väljasõit võimalik ka erakorraliste sündmuste puhul ja siis, kui üks neist on raskelt haige või sureb.

§ 114^1. Kehtiva õiguse kohaselt peab vanglasse teenistusse, tööle või vanglaametniku erialale õppima tulev isik esitama isikuandmete ankeedis andmed ka enda lähedaste kohta, et saaks hinnata tema sobivust ametikohale (VangS § 114^1 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse viide ka isiku registreeritud elukaaslasele, et isik esitaks andmed ka tema kohta, arvestades

nendevahelisi lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid. Õigusselguse tagamiseks on sättes registreeritud elukaaslasele otsesõnu viidatud.

§ 72. Võlaõigusseaduse muutmine

Võlaõigusseaduse (VÕS) muudatusega tehakse täiendused registreeritud elukaaslase spetsiifiliste õiguste kohta eri lepinguliikide lõikes.

§ 251. Kehtiva õiguse kohaselt ei saa võlaõiguslikku ostueesõigust kasutada asja müümisel müüja alanejale või ülenejale sugulasele või abikaasale (VÕS § 251 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse viited ka registreeritud elukaaslasele, et registreeritud elukaaslaste vaheliste tehingute puhul ei saaks kasutada võlaõiguslikku ostueesõigust. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid ning eeldatavat ühist elukohta ja majapidamist.

§ 289. Kehtiva õiguse kohaselt on eluruumi üürnikul üldiselt õigus üürileandja nõusolekuta majutada üüritud eluruumi oma perekonnaliikmeid (VÕS § 289). Muudatusega lisatakse sättesse viide ka registreeritud elukaaslasele, et võimaldada registreeritud elukaaslastel ühiselt üürikorteris, vajamata selleks eraldi kokkulepet üürileandjaga. arvestades registreeritud elukaaslaste perekondlikke suhteid. Praktikas aitab muudatus tagada registreeritud elukaaslaste kooselu ja eelduslikult ka ühise kodu kaitset.

§ 321. Muudatuste eesmärk on võimaldada registreeritud elukaaslastel elada koos ühes üürikorteris ning jätkata seal elamist üürilepingusse astudes ka siis, kui üks registreeritud elukaaslane sureb. Muudatus aitab tagada ühise kodu kasutamise jätkamist.

§ 325. Muudatuse eesmärk on kaitsta registreeritud elukaaslasega koos elavat teist registreeritud elukaaslast ja kaitsta tema võimalust koduks oleva üürilepingu eseme kasutamise lõpetamise osas kaasa rääkida. Ülesütlemiseks teiselt registreeritud elukaaslaselt nõusoleku saamise nõude kaudu kaitstakse just nõrgemat kooselulepingu poolt.

§ 356. Muudatusega antakse registreeritud elukaaslasele eelisseisund enne uue rendilepingu sõlmimist. Muudatus on vajalik rendilepingu sõlminud isiku registreeritud elukaaslase kaitseks, sest kuigi leping võidi sõlmida ühega neist, on ühise majandamise kaudu tulu saamiseks panustanud tavaliselt ka teine pool. Muudatusega on võimalik lepingupooleks mitteoleva, kuid tulu saamisesse panustanud registreeritud elukaaslase huve kaitsta.

§ 357. Muudatusega võimaldatakse rendileandja huvide tagamiseks pikendamisest loobuda siis, kui tema registreeritud elukaaslane soovib rendilepingu eset ise majandada. Täiendamine registreeritud elukaaslase osas on põhjendatud, sest nende vahel saab eeldada suurt seotuse astet ning soovi neile kuuluvat vara ühiselt majandada.

§ 492. Muudatuse eesmärk on kaitsta kindlustusvõtja lähedasi kindlustusandja esitatavate kahju hüvitamise nõuete eest, kuna võib eeldada, et kindlustusvõtja ise tulenevalt oma lähedastest perekondlikest suhetest sättes toodud isikute vastu nõuet ei esitaks. Täiendus on vajalik ka registreeritud elukaaslase suhtes, samuti on täiendus sobiv, sest hõlmab juba pereliikmeid.

§ 532. Muudatuse eesmärk on lisada elukindlustuse kindlustatavate sündmuste näitlikusse loetelusse ka kooselulepingu sõlmimine, et tuua ka see õiguslik võimalus esile.

§ 547. Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane sättes toodud perekonnaliikmete kõrvale, sest kui kindlustusvõtja ei ole soodustatud isikut määranud, siis kõige enam võib eeldada, et õigused ja kohustused peaksid üle minema tema lähedasele. Registreeritud elukaaslaste vahel võib eeldada seotust ning nende kaitseks on sättesse lisatud registreeritud elukaaslane.

§ 664. Muudatusega täiendatakse sätet ning lisatakse, et ka maaklerilepingu puhul, mis on sõlmitud registreeritud kooselu vahendamiseks, on tasunõue mittetäielik kohustus (VÕS § 4), sest ka kooseluleping on ette määramatu tulemusega leping, mil ebaõnnestumisel kahju hüvitamise nõuete tekkimine ei oleks kohane.

§ 767. Kehtiva õiguse kohaselt selgitatakse juhul, kui patsient ei ole võimeline enda tahet väljendama, tema tahe välja tema omaste kaudu, kelleks on eelkõige patsiendi abikaasa, vanemad, lapsed, õed ja vennad (VÕS § 767 lg-d 1 ja 2). Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane tervishoiuteenuse osutamise juures omaksete loetelusse, et saada võimalus otsustada tema registreeritud elukaaslasega seonduva üle, arvestades registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke suhteid.

§ 73. Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse muutmine

Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse (VRKS) muudatustega lisatakse isiku registreeritud elukaaslane rahvusvahelise kaitse taotleja perekonnaliikmete hulka ja tehakse väiksemad täpsustused.

§ 7. Kehtivas õiguses on rahvusvahelise kaitse taotleja perekonnaliikmena arvestatud eelkõige tema abikaasat ja lapsi. Muudatusega lisatakse perekonnaliikme mõiste alla ka registreeritud elukaaslane (VRKS § 7), arvestades nende lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid, vastastikust ülalpidamiskohustust ja eeldatavat ühist kodu ja majapidamist. Muudatusega tagatakse õigusselgus ning tagatakse registreeritud elukaaslaste perekondlike sidemete kaitse ja säilimine.

§ 46. Muudatuse eesmärk on ühtsuse tagamine välismaalaste seadusega (VMS), mis eelnõus tehtavate muudatuste kohaselt võimaldab registreeritud elukaaslasel saada elamisluba registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks.

§ 72. Muudatuse eesmärk on võimaldada ka registreeritud elukaaslaste laste puhul lükata tagasisaatmine edasi kuni alaealise lapse kooliaasta lõppemiseni. Muudatus on vajalik, et tagada võrdselt ka registreeritud kooselus olevate vanemate laste parimate huvide kaitse.

§ 74. Välismaalaste seaduse muutmine

Välismaalaste seaduse muudatuste eesmärk on tagada perekondlike sidemete säilimine ja kooselu toetamine juhtudel, kui kooselu on registreeritud välismaalasega. Muudatustega tagatakse kehtiva õiguse kooskõla põhiseadusega, arvestades Riigikohtu üldkogu ja põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 2019. ja 2021. aasta otsuseid[129] ning õiguskantsleri seisukohta 2013. aasta märgukirjas[130].

[129] RKPSJVK 28.09.2021 otsus asjas nr 5-21-4/13; RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17.
[130] Õiguskantsler leidis, et välismaalaste seadus on vastuolus PS §-dega 12, 14, 26 ja 27 osas, milles see ei näe ette õiguslikku alust elamisloa andmiseks Eesti kodaniku või Eestis elamisloa alusel elava välismaalase samasoolisele elukaaslasele Eestis perekonnaelu elamiseks. Vt Õiguskantsleri 04.11.2013 märgukiri siseministrile nr 6-1/120905/1304680.

Riigikohtu üldkogu tunnistas 2019. aastal välismaalaste seaduse ja siseministri määrused[131] põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks osas, milles need välistavad tähtajalise elamisloa andmise välismaalasele Eesti Vabariigi kodanikust samast soost registreeritud elukaaslase juurde Eestisse elama asumiseks[132]. Riigikohus leidis, et rakendusaktide vastu võtmata jätmisest ei saa järeldada, et abielu kohta seaduses sätestatut tuleks automaatselt kohaldada registreeritud kooselu kohta ning leidis seetõttu, et kehtivas õiguses puudub alus, et isik saaks taotleda tähtajalist elamisluba selleks, et elama asuda enda registreeritud elukaaslase juurde ning see on riive ebaproportsionaalsuse tõttu vastuolus PS §-dega 11, 26 ja 27[133]. Sealjuures märkis Riigikohus, et eelnevat ei muuda asjaolu, et elamisluba saab taotleda ka muudel alustel, sest elamisloa väljastamine muudel alustel ei taga perekonnapõhiõiguse kandjale piisavat kindlust, et ta saab elada perekonnaelu Eestis, ega pruugi kaitsta riigi meelevaldse sekkumise eest tema perekonnaellu[134]. Muudatuste tegemisel on arvesse võetud ka õiguskantsleri seisukohta, kus leiti, et VMS on vastuolus PS §-dega 26 ja 27 koostoimes §-dega 12 ja 14 osas, milles see ei näe ette õiguslikku alust elamisloa andmiseks Eesti kodaniku või Eestis elamisloa alusel elava välismaalase samast soost elukaaslasele Eestis perekonnaelu elamiseks[135].

§ 9. Sättes defineeritakse legaalse sissetuleku mõiste, samuti tuuakse välja perekondliku ülalpidamise saamise juhud. Muudatuse eesmärk on sättes kajastada ka registreeritud elukaaslasi, sest nende vahel on vastastikune seadusest tulenev ülalpidamiskohustus kooselulepingu ajal.

§-d 62^1, 62^2, 62^4, 62^5, 67, 68^1. Muudatuste eesmärk on võimaldada lühiajaliseks Eestis töötamiseks või õppimiseks antud viisa puhul anda viisa samadel tingimustel ka isiku registreeritud elukaaslasele, sest registreeritud elukaaslaste vahel saab eeldada seotust ja soovi ühist elukohta omada. Muudatus aitab toetada kooselu ja perekondlike sidemete säilimist.

§ 115. Muudatuse eesmärk on võimaldada teha sisserände piirarvust erand juhul, kui tegemist on registreeritud elukaaslastega, sest registreeritud elukaaslaste puhul saab eeldada, et nad elavad koos, samuti peaks nende koos elamist soodustama, et tagada perekondlike sidemete säilimine.

§ 118. Muudatuse eesmärk on võimaldada ka registreeritud elukaaslastel saada eraldi alustel tähtajaline elamisluba. Kooseluseadus on mõeldud reguleerima koos elavate isikute suhteid ning muudatus arvestab selle eeldusega ning aitab lihtsustada isikute kooselu ja perekondlike suhete säilimise tagamist.

§-d 125 ja 127. Muudatuse eesmärk on täpsustada tähtajalise elamisloa erandina andmist ja keeldumise alust registreeritud elukaaslaste puhul, et tagada õigusselgus ning selge otsustuskord.

---

[131] Siseministri 18.12.2015 määrus nr 83 „Tähtajalise elamisloa ja selle pikendamise ning pikaajalise elaniku elamisloa ja selle taastamise taotlemise kord ning elamisloa taotlemise vormid“; Siseministri 12.01.2017 määrus nr 7 „Tähtajalise elamisloa ja selle pikendamise ning pikaajalise elaniku elamisloa ja selle taastamise taotlemise kord ning legaalse sissetuleku määrad“.

[132] RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17.

[133] Vt RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17, p-d 54 jj.

[134] Vt RKÜK 21.06.2019 otsus asjas nr 5-18-5/17, p 60.

[135] Õiguskantsleri 04.11.2013 märgukiri siseministrile nr 6-1/120905/1304680. Internetis: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_elamisloa_taotlemine_samasoolisele_elukaaslasele.pdf.

§ 137–149[1], 203, 216. Muudatuste eesmärk on läbivalt teha täiendused registreeritud elukaaslaste kohta teise registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks. Muudatuse tagajärjel on kindlaks määratud registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks menetluskord, loa andmisest keeldumise alused, piirangud ning erisused. Oluline on, et sealjuures on VMS § 146 täiendamisel eesmärk vältida olukordi, mil kooselulepingust abielule üleminekul pikendamisest keeldutakse.

§ 75. Välisteenistuse seaduse muutmine

Välisteenistuse seaduse muutmine on vajalik, et tagada terminoloogiline ühtsus abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu termini kohta, samuti lisatakse registreeritud elukaaslane õigusselguse tagamiseks perekonnaliikme mõiste alla.

§ 2. Kehtiv õigus sätestab välislähetuses teenistuses kaasasoleva abikaasa, kaasasoleva mittetöötava abikaasa ja kaasasoleva perekonnaliikme mõisted. Muudatusega lisatakse nende definitsioonide juurde ka viited registreeritud elukaaslasele (VäTS § 2 lg 1 p-d 12, 13 ja 15), et võimaldada tasu saada ka teenistujaga kaasasolevale registreeritud elukaaslasele ja lisada registreeritud elukaaslane perekonnaliikme mõiste hulka. Arvestatud on registreeritud elukaaslaste lähedasi isiklikke ja majanduslikke suhteid, vastastikust ülalpidamiskohustust ja seda, et üldiselt on neil ühine elukoht ja majapidamine. Kvaliteetse perekonnaelu elamise, kooselamise soodustamise ja perekondlike sidemete säilimise tagamiseks on ka registreeritud elukaaslasele laiendatud õigus saada tasu. Et tasu nimetus annaks selgelt edasi selle sisu, on läbivalt muudetud tasu nimetust ning uue nimetusena sätestatud abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu ning täiendatud on mõisteid.

§ 66. Muudatus seondub eelnevaga. Et tagada perekondlike suhete säilimine ja soodustada teise registreeritud elukaaslase kaasa tulemist välisteenistusele, võimaldatakse välislähetustasu suurendada ka registreeritud elukaaslase kaasatulekuks ning selleks täiendatakse kaasasoleva perekonnaliikme mõistet. Samuti on täpsustatud piirangud juhuks, mil kaasasoleval registreeritud elukaaslasel on olnud võimalik välisteenistuse ajal raha teenida ning toetuse saamise vajadus on ära langenud.

§-d 67, 69 ja 70. Sätetes muudatuste tegemise eesmärk on üksnes tagada terminoloogiline ühtsus seaduste vahel ning selleks on muudetud tasu nimetus ja uue nimetusena on kasutusel „abikaasa ja registreeritud elukaaslase tasu“ (vt ka ATS § 46). Sarnaselt VäTS §-ga 66 on täiendatud ka tasu saamise alused ja piiranguid.

§ 68. Muudatuse eesmärk on sätestada, et Eesti külastamise soodustamiseks jätkataks tasu maksmist eemalviibimisel ka registreeritud elukaaslaste puhul. Samuti on arvestatud, et tasu maksmise jätkamine ei peaks olema seotud ajutiste töökorralduslike muudatustega.

§ 76. Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse muutmine

Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses (VSS) lisatakse registreeritud elukaaslane välismaalase perekonnaliikme mõiste alla.

§ 29. Kehtivas õiguses loetakse välismaalase perekonnaliikmeks eelkõige tema abikaasa ja laps (VSS § 29 lg 4 p-d 1 ja 2). Muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslaste lähedasi suhteid arvestades perekonnaliikme mõiste alla ka registreeritud elukaaslane, kelle ümberasumise võimalust tuleb piirangute kohaldamisel arvestada, et otsus oleks proportsionaalne.

§ 77. Väärteomenetluse seadustiku muutmine

Väärteomenetluse seadustiku muudatused seostuvad vajadusega vältida huvide konflikti olukordi.

§ 25. Kehtiva õiguse kohaselt on kohtuvälisel menetlejal kohustus end taandada, kui menetlusalune on tema lähedane (VTMS § 25 lg 1 p 2). Muudatusega pannakse kohtuvälisele menetlejale enda taandamise kohustus, kui ta on menetlusaluse registreeritud elukaaslane, et vältida huvide konflikti olukordi, et ei tekiks kahtlust kohtuvälise menetleja erapooletuses ning et saaks vältida ebaõiglast menetlust.

§ 78. Väärtpaberituru seaduse muutmine

Väärtpaberituru seaduse (VPTS) muudatusega tehakse seadusesse täiendus registreeritud elukaaslase kohta, arvestades nendevahelisi lähedasi suhteid.

§ 173. Kehtiva õiguse kohaselt võib Finantsinspektsioon sihtemitendi üle valitseva mõju saanud isiku avalduse alusel teha erandi kohustusliku ülevõtmispakkumise nõudest, kui valitsev mõju saada abielu, pärimise või kinke kaudu (VPTS § 173 p 7). Muudatuse täpsustatakse sätte sõnastust ja võimaldatakse teha erand kohustusliku ülevõtmispakkumise nõudest, kui valitsev mõju saadi ühisvara jagamise tulemusena. Kuivõrd ühisvara saab kooselulepingu sõlmimisel varaühisuse varasuhte valimisel tekkida ka registreeritud elukaaslastel, on sätte sõnastust selles osas täpsustatud.

§ 79. Õppetoetuste ja õppelaenu seaduse muutmine

Õppetoetuste ja õppelaenu seaduse (ÕÕS) muudatusega lisatakse registreeritud elukaaslane üliõpilase perekonnaliikme määratluse hulka.

§ 5^1. Kehtiva õiguse kohaselt arvestatakse vajaduspõhise õppetoetuse juures ka üliõpilase perekonnaliikmete sissetulekuga (ÕÕS § 5^1 lg 2). Muudatusega lisatakse sättesse ka viited registreeritud elukaaslasele, et ka tema sissetulekut arvestaks õppetoetuse määramisel. Lähtutud on sellest, et registreeritud elukaaslastel on ühine kohustus perekonda ülal pidada ja vastastikune ülalpidamiskohustus eeliskohustusena (KooS § 9).

§ 80. Äriseadustiku muutmine

§ 427^1. Kehtivas õiguse kohaselt on osaühingu või aktsiaseltsi ühinemine füüsilise isiku varaga lubatud ka juhul, kui osad või aktsiad kuuluvad abikaasade ühisvara hulka. Muudatusega lisatakse sättesse viide registreeritud elukaaslastele, sest ka nemad võivad valida varasuhteks varaühisuse (KooS § 16), mil neil moodustub ühisvara. Muudatuse järgi on osaühingu või aktsiaseltsi ühinemine füüsilise isiku varaga lubatud ka juhul, kui osad või aktsiad kuuluvad registreeritud elukaaslaste ühisvara hulka.

§ 427^4. Kehtivas õiguses on ühinemise registrisse kandmise avalduse esitamine võimalik ka siis, kui ühinemislepingu on sõlminud üks abikaasadest. Kui ühendatava ühingu osa või aktsiad kuuluvad abikaasade ühisvara hulka, on sellisel juhul nõutud, et ühinemise registrisse kandmise avaldusele tuleb lisada teise abikaasa notariaalselt tõestatud nõusolek ühinemiseks. Muudatusega lisatakse sättesse ka viide registreeritud elukaaslasele, sest ka nemad võivad valida varasuhteks varaühisuse (KooS § 16), mil neil moodustub ühisvara.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõus kasutatakse kunstliku viljastamise kontekstis terminit „partnerannetus“. Partnerannetus on KVEKS § 3^2 kohaselt nimetatud seaduse tähenduses sugurakkude annetus mehe ja naise vahel, kes avaldavad, et neil on intiimsuhe või et nad on abielus. Partnerannetuse mõiste pärineb Euroopa Komisjoni 24. oktoober 2006 direktiivist 2006/86/EÜ, millega rakendatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2004/23/EÜ jälgitavusnõuete, rasketest

kõrvaltoimetest ja tõsistest kõrvalekalletest teatamise ning inimkudede ja -rakkude kodeerimist, töötlemist, säilitamist, ladustamist ja jaotamist käsitlevate teatavate tehniliste nõuete osa.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Euroopa Liidul ei ole pädevust ühtlustada perekonnaõiguse materiaalõiguse küsimusi, ta võib üksnes reguleerida õigusalast koostööd piiriülestes perekonnaasjades Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELTL) art 81 kohaselt. Abieluga seostub määrus abieluasjade ning vanema ja lapse õigussuhte kohtualluvuse, tunnustamise ja täitmise kohta (Brüssel II bis (uuesti sõnastatud)[136]). Euroopa Liit on tõhustatud koostöö raames (ELTL art 326) reguleerinud abielulahutusele kohalduvat õigust (Rooma III määrus)[137] ning kehtestanud abieluvararežiimide[138] ja registreeritud kooselu[139] määrused. Eesti on Rooma III määruse osas tõhustatud koostööga ühinenud ning plaanis on olnud ühineda ka tõhustatud koostööga varasuhete kohta[140]. Kuna need õigusaktid reguleerivad vaid piiriülest koostööd perekonnaasjades, puudub eelnõul otsene kokkupuude Euroopa Liidu õigusega.

6. Seaduse mõjud

6.1. Abieluvõrdsus

Abieluvõrdsusega kaasnevad sotsiaalsed, majanduslikud ning riigi ja kohalike omavalitsuste töökorraldust puudutavad mõjud. Oluline mõju avaldub peamiselt sotsiaalse mõju valdkonnas kitsale sihtrühmale – samast soost paaridele ja LGBT+ inimestele. Eri soost paaridele mõju puudub, sest eelnõuga ei muutu eri soost paaride õigused ja kohustused abiellumisel ning samaks jääb ka abielu sõlmimise kord.

6.1.1 Sotsiaalsed mõjud

Mõju sihtrühm: Abieluvõrdsusel on vahetu mõju samast soost paaridele, kes soovivad abielluda. Seni nad abielluda ei saanud, seadusemuudatusega kaotatakse piirang, mille kohaselt abielu sõlmimine on võimalik vaid mehe ja naise vahel. Laiemalt mõjutab muudatus kõiki LGBT+ (lesbi, gei, bi, trans ja muu seksuaal- ja sooidentiteediga) inimesi, sest väheneb grupi stigmatiseeritus. Abieluvõrdsuse loomine annab LGBT+ inimestele tugeva signaali selle kohta, et neil on ühiskonnas eri soost paaridega võrdsed võimalused ja nende perekonnad on tunnustatud. See omakorda avaldab kaudset mõju LGBT+ inimeste igapäevasele toimimisele, enesemääratlusele, tulevikuplaanide tegemisele, vaimsele tervisele ja laiemalt sotsiaalsele heaolule.

---

[136] Nõukogu määrus (EL) 2019/1111, 25. juuni 2019, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapseröövе.

[137] Nõukogu määrus (EL) nr 1259/2010 tõhustatud koostöö rakendamise kohta abielulahutuse ja lahuselu suhtes kohaldatava õiguse valdkonnas.

[138] Nõukogu määrus (EL) 2016/1103, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas abieluvararežiime käsitlevates asjades.

[139] Nõukogu määrus (EL) 2016/1104, 24. juuni 2016, millega rakendatakse tõhustatud koostööd kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise valdkonnas registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades.

[140] Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni 30.05.2016 istungi protokoll nr 75. Vt ka taustainfo ja viidatud Vabariigi Valitsuse 05.05.2011 seisukoht ja Euroopa Liidu asjade komisjoni 27.05.2011 seisukoht. Internetis: https://www.riigikogu.ee/tegevus/dokumendiregister/dokument/0784eddd-c1f5-41f9-8e7e-4f0c04b82728/.

LGBT+ sihtrühma suurust Eestis saab määrata vaid hinnanguliselt. Rahvusvahelistes uuringutes on leitud, et samast soost inimestest huvitub umbes 11% elanikkonnast[141]. Abielluda soovivate samast soost paaride arv ei ole samuti teada, kuid on eelduslikult väike, arvestades LGBT+ sihtrühma suhtelist suurust. Kooselulepinguid on keskmiselt sõlminud aastas 45 paari (sh nii samast kui eri soost paarid, viimaseid on kooselulepingute sõlmijate seas väike osa). Kui samast soost paaride abielusid sõlmitaks senise kooselulepingute sõlmimise praktikaga sarnases mahus, moodustaks see alla 1% aastas sõlmitavatest abieludest. On tõenäoline, et samast soost paaridel on abiellumise vastu suurem huvi, kuid nende abielude osakaal kõigist abieludest on siiski väike, jäädes eelduslikult mõne protsendi piiresse (vt mõju rahvastikusündmustele).

Mõju võrdsetele võimalustele

Abieluvõrdsus aitab kaasa sihtrühma võrdsetele võimalustele paarisuhte õiguslikul kaitsel. Isikutele antakse võrdne õigus abielluda ning soost lähtuvaid erisusi ei tehta. Abielu on oluline institutsioon ühiskonnas ja õigus abielluda parandab LGBT+ inimeste integreeritust ühiskonda ning seeläbi vähendab nende stigmatiseeritust[142].

Võrdluses teiste Euroopa riikidega paigutub Eesti LGBT+ sihtrühm võrdsete võimaluste osas pisut allapoole keskmist. ILGA-Europe koostatud iga-aastase nn Vikerkaare indeksi (Rainbow Index)[143] järgi on Eesti 17. kohal 49 riigi hulgas. Eesti indeks on 0–100% skaalal 36%, erinedes selgelt põhjanaabritest (Soomes 60%, Rootsis 68%) ning sarnanedes mitmete Kesk-Euroopa riikidega (Slovakkia, Serbia, Bosnia ja Hertsegoviina 34–38%). Eesti indeks on Balti riikidest kõrgeim (Lätis 22%, Leedus 24%).

Muudatusel on mõju ühiskonna suhtumisele samast soost paaridesse. Abieluvõrdsus toob kaasa teatava positiivse nihke sotsiaalsel ja poliitilisel maastikul. LGBT+ inimeste tajutav sotsiaalne positsioon sõltub suurel määral just ühiskonna suhtumisest, formaalne õiguslik kaitse aitab ühiskonna suhtumise muutumisele kaasa. Inimõiguste keskus on LGBT-teemalisi avaliku arvamuse uuringuid avaldanud 2012. aastast. Küsitlusi viib iga kahe aasta tagant läbi Turu-uuringute AS ja 2023. aasta uuring on järjekorras kuues Eesti mahukaim LGBT-õigusi puudutav aruanne. 2023. aasta uuring näitab, et homoseksuaalsust peab vastuvõetavaks 56% üle 15-aastasest elanikkonnast, sh täiesti vastuvõetav on see 26%-le. Homoseksuaalsust vastuvõetamatuks pidajaid on 38%, sh täiesti vastuvõetamatu on see 21%-le[144]. Samuti näitab 2023. aasta uuring, et abieluvõrdsuse poolt on 53% Eesti elanikkonnast vastaseid on 39% (2012. aastal oli vastav näitaja 34% poolt ja 60% vastu). Norstati küsitlus abieluvõrdsuse kohta näitas, et abieluvõrdsuse poolt on 44,9% ning vastu 43,4% elanikkonnast[145]. Seega toetab rohkem inimesi samast soost paaridele võrdsete võimaluste loomist.

Ehkki abieluvõrdsuse pooldajaid on Eestis selle vastastest rohkem ning homoseksuaalsust peab vastuvõetavaks üle poolte inimestest, on tegemist jätkuvalt ühiskonnas polariseeriva teemaga. See toob kaasa võimalikke ebasoovitavate mõjude riske sihtrühmale – abieluvõrdsuse vastased ja seksuaalvähemuste suhtes ebatolerantsed inimesed või grupid võivad reaktsioonina seaduse

[141] Ipsos. LGBT+ Pride 2021 Global Survey (05.07.2021). Internetis: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-06/LGBT%20Pride%202021%20Global%20Survey%20Report_3.pdf (lk 7)

[142] G. Herdt, R. Kertzner. I do, but I can't: The impact of marriage denial on the mental health and sexual citizenship of lesbians and gay men in the United States. – Sexuality Research and Social Policy 2006/3(1), lk 33–49.

[143] ILGA Europe Rainbow Index (2022). Internetis: https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2022/.

[144] Eesti Inimõiguste Keskus. Turu-uuringute AS avaliku arvamuse uuring LGBT teemadel. Uuring avaldatakse mais 2023

[145] Sihtasutuse Liberaalne Kodanik tellitud Norstati veebiuuring 7–16. märts 2023. Kokkuvõte internetis: https://salk.ee/artiklid/abieluvordsusest/?fbclid=IwAR0N4wriwFCW_j7ZhrEvHMm4MDNhJRJVEI5I4z2tU8EiQzP7Iy5XQXLfypU

vastuvõtmisele aktiveeruda ja LGBT+ kogukonda stigmatiseerivaid sõnumeid levitada. See võib ajutiselt suurendada sihtrühma tajutavat ebavõrdsust, kuid pikemas vaates on abieluvõrdsusel sihtrühma jaoks positiivne nii formaalset kui tajutavat ebavõrdsust vähendav mõju.

Mõju ulatus on sihtrühmale pigem suur, kuna muudatustega reguleeritakse otseselt samast soost paaride omavahelisi suhteid. Arvestades, et LGBT+ inimeste jaoks on oluliseks probleemiks just see, et neile ei ole riigi poolt loodud võrdseid võimalusi oma suhteid seaduse silmis reguleerida, toob sugudest sõltumatu abielu võimaldamine kaasa olulise positiivse mõju samast soost paaridele, lahendades mitmed praktilised probleemid. Samuti toob muudatus kaasa tõenäoliselt olulise mõju suhtumisele LGBT+ inimestesse.

LGBT+ inimeste senine toimimine võib (oluliselt) muutuda ühiskonna suhtumise nihete tulemusel. Mõju avaldumise sagedus sihtrühmale on keskmine või isegi suur. Formaalsel võrdsusel ehk võimalusel sõlmida abielu, on sihtrühmale mõju nii abiellumise hetkel (harva) kui ka abielus olles (igapäevaselt). Sellest sagedasem ja olulisem on ühiskonna hoiakute ja tajutava võrdsuse mõju, mis võib LGBT+ inimestele avalduda regulaarselt (sagedus keskmine) või igapäevaselt (sagedus suur).

Abieluvõrdsuse mõju kitsamale sihtrühmale: ühiselt last lapsendada sooviv samast soost paar. Täpne sihtrühma suurus ei ole teada, kuid neid on eelduslikult vähe. Levinum on ka samast soost paaride puhul peresisene lapsendamine (partneri lapse lapsendamine).

Abieluvõrdsusega kaasneb samast soost abielupaaride õigus lapsendada ühiselt pereväline laps. Seni piirdus samast soost paaride lapsendamisõigus õigusega lapsendada enda registreeritud elukaaslase laps (peresisene lapsendamine). Eestis on rahvastikuregistri andmetel 89 lapsel samast soost vanemad. Enamikul neist lastest on vanemateks kaks naist, kolme lapse vanemad on kaks meest ning ühel lapsel on vanemateks on kaks naist ja üks mees. Need juhtumid ei ole vaid Eesti-sisese lapsendamise tulemus, vaid hõlmavad ka välismaal toimunud lapsendamisi. Sotsiaalkindlustusameti andmetel on kohtule esitatud alates 2020. aastast 36 peresisese lapsendamise avaldust, kus samast soost elukaaslane (naine) on taotlenud oma registreeritud elukaaslase lapse lapsendamist. See moodustab 23% peresisestest lapsendamise taotlustest. Perioodil 2017–2022 oli Eestis u 50–60 last, kelle oli lapsendanud vanema samast soost registreeritud elukaaslane (peresisene lapsendamine)[146].

Samast soost paaridel ei ole seni olnud võimalik lapsendada ühiselt kolmanda isiku last. Võimalik oli küll olukord, kus üks isikutest lapsendas kolmanda isiku lapse ning seejärel lapsendas lapse tema registreeritud elukaaslane. Kuna neil ei olnud õigust lapsendada kolmanda isiku last ühiselt, olid nende võimalused kolmanda isiku lapse lapsendamiseks piiratumad. Lapsendamise üle otsustab kohus lapsendajate sobivust ja laste huve kaaludes ning seni on eelistatud praktikas lapsendajatena kahte vanemat ning üldjuhul ei ole lapsendatud last kooselavatest paaridest vaid ühele, kui selleks ei ole olnud mõjuvat põhjust. Seega mõjutab ühise lapsendamise võimaluse andmine samast soost paaridele positiivselt nende väljavaateid lapsendamiseks.

Tegemist on suure ulatusega mõjuga sihtrühma jaoks – samast soost paarid, kellel on soov lapsendada ühiselt kolmanda isiku laps, saavad edaspidi seni puudunud võimaluse last või lapsi lapsendada. Jätkuvalt on võimalik peresisene lapsendamine, kus lapse bioloogiline vanem on andnud lapsendamiseks nõusolekut või kus teisest bioloogilisest vanemast ei ole põlvnemist seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud. Lapsendamise võimaluse andmine samast soost paaridele mõjutab seega kõige ulatuslikumalt just neid samast soost paare, kellel kummalgi ei

[146] Lapsendaja oli naissoost registreeritud elukaaslane, kes oli lapsendanud teise registreeritud elukaaslase lapse.

ole bioloogilisi lapsi ja neil on soov ühiselt last või lapsi kasvatada. Muudatus annab paremad võimalused kõigile samast soost paaridele lapsendamiseks. Mõju sagedus on väike, sest samast soost paare on heteropaaridest oluliselt vähem ja lapsendamine on harvaesinev viis lapsevanemaks saada. Eelkõige tuleb aga arvestada, et lapsendamiseks sobivate laste arv ei muutu sellest, et suureneb neid lapsendada soovivate abielupaaride arv.

Mõju rahvastikusündmustele – sõlmitavate abielude arvule

Mõju sihtrühm: kõik abielluda soovivad paarid. Sihtrühma moodustavad nii eri kui samast soost paarid. Eri soost paaride abielusid sõlmitakse aastas keskmiselt ligikaudu 6400, samast soost paaride huvi abiellumise vastu ei ole võimalik täpselt öelda, kuid seda saab ligikaudselt prognoosida.

Abieluvõrdsuse korral võib prognoosida, et samast soost paaride vahel aastas keskmiselt sõlmitavate abielude arv osutub mõneti suuremaks, kui on olnud senine nõudlus kooselulepingute sõlmimiseks. Esiteks seetõttu, et tõenäoliselt on selliseid samast soost paare, kes ei soovi sõlmida kooselulepingut, kuid soovivad abielluda. Teiseks on tõenäoline, et mitmed samast soost paarid on jätnud kooselulepingu sõlmimata rakendusseaduse puudumise ja sellest tuleneva õigusliku ebakindluse tõttu. Mõju avaldab ka eelnõuga antud võimalus minna registreeritud kooselult lihtsustatud korras abielule üle. Mõju abielude koguarvule on aga väike, sest isegi kui samast soost paaride soov abielu sõlmida suureneb, on LGBT+ inimeste hulk võrreldes kogu elanikkonnaga väike.

OECD riikides, kus samast soost paarid võivad abielluda, oli samast soost paaride abielude osakaal 2020. aasta seisuga 2,3% kõigist abieludest[147]. Kõige väiksem oli see osakaal Islandil (1,2%) ja suurim Austraalias (3,7%). Hollandis, kus abieluvõrdsus on kehtinud kõige kauem ehk alates 2001. aastast, oli samast soost paaride abielude osakaal 2,2%.

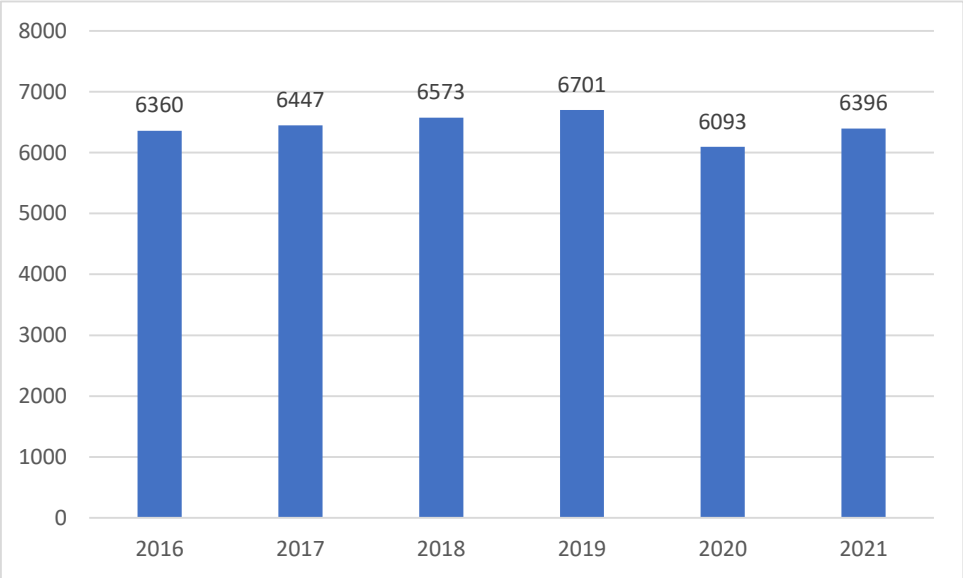

Joonis 1. Eestis sõlmitud abielude arv aastas 2016–2021[148]

[147] Andmed 17 OECD riigi kohta. OECD Family Database. SF3.1: Marriage and divorce rates, lk 4. Internetis: https://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf.

[148] Statistikaamet. Alusandmed statistika andmebaasis RV047: Abielud ja lahutused. Internetis: https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/abielud-ja-lahutused.

Eestis on vaadeldaval perioodil (2016–2021) olnud abielude arv aastas keskmiselt 6428. Kui lähtuda OECD riikide praktika näitel eeldusest, et samast soost paaride abielude osakaal on 2,3%, võidakse Eestis sõlmida aastas ligikaudu 150 abielu samast soost paaride vahel. Abieluvõrdsuse jõustumise esimestel aastatel võib samast soost paaride abielude arv olla ajutiselt suurem, sest tegemist on uue võimalusega neile paaridele. Samuti mõjutab abielude arvu asjaolu, et eelnõuga antakse registreeritud elukaaslastele (331 paari, 2023. a. I kvartali seisuga) võimalus minna lihtsustatud korras üle abielule.

Hollandi võimaldas 2001. aastal samast soost paaridel abielluda täiendava alternatiivina registreeritud kooselule. Nende kogemus näitas, et esimesel abieluvõrdsuse aastal oli 42% samast soost paaride abieludes sõlminud isikud, kes olid eelnevalt olnud registreeritud kooselus. Hiljem stabiliseerus see number 3% juures[149]. Asjaolu, et seaduse jõustumisele järgnevatel aastatel on samast soost paaride hulgas nõudlus abielu sõlmimiseks suurem kui järgnevalt, iseloomustab ka allolev joonis 2 Hollandi kohta. Jooniselt on näha, et esimesel aastal oli samast soost abielude arv märgatavalt suurem – registreeriti üle 2400 abielu. Paari aasta möödudes olukord stabiliseerus ning järgnevalt on aastane samast soost paaride abielude arv püsinud 1100–1500 vahel.

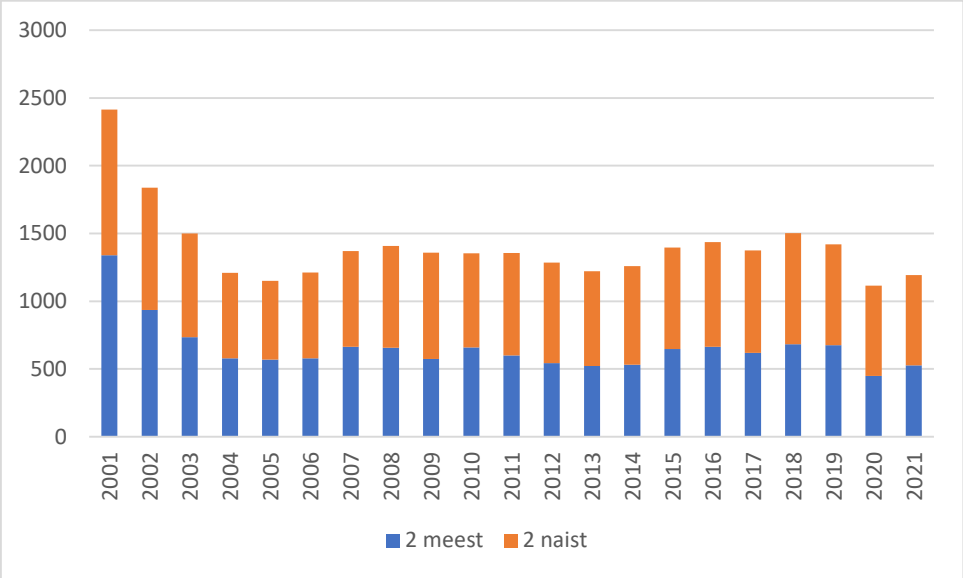

Joonis 2. Samast soost paaride abielud Hollandis 2001–2021[150]

Eri soost paaridele muudatusel mõju ei ole, sest muudatused ei puuduta eri soost paaride õigust ja võimalust abielluda, samuti ei muutu abiellumise kord. Mõju avaldub neile, kes soovivad abielluda samast soost täisealise isikuga – neile on mõju ulatus suur. Abielude arv oodatult veidi suureneb (hinnanguliselt keskmiselt *ca* 100–200 võrra aastas), sest samast soost paarid saavad abielluda. Mõju avaldumise sagedus sihtrühma liikmetele on väike, sest abielu on harv sündmus inimese elus. Abielude koguarvule võib teatav vähendav mõju olla kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste tegemisel, mille tagajärjel on sooneutraalne registreeritud kooselu abieluga pea samaväärset õiguskaitset pakkuv alternatiiv.

Mõju tervisele ja tervishoiukorraldusele – vaimsele tervisele

[149] Hollandi statistikaameti (CBS) andmed. Internetis: https://www.cbs.nl/en-gb/news/2021/13/20-years-of-gay-marriage-in-the-netherlands-20-thousand-couples.
[150] Hollandi statistikaameti (CBS) andmed. Internetis: https://www.cbs.nl/en-gb/news/2021/13/20-years-of-gay-marriage-in-the-netherlands-20-thousand-couples ja https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/37772eng?q=.

Vähemusgruppide (sh LGBT+ inimeste) liikmetele on omane stigmatiseeritud sotsiaalsest positsioonist tulenev püsivalt kõrge stressi tase. Vähemuste stressi LGBT+ inimestele võivad põhjustada nii sisemised kui välised stressorid. Välised stressorid on näiteks õiguste puudumine, sildistamine, vähemusgruppi kuulumisest tulenev tõrjutus, diskrimineerimine jne. Sisemised stressorid tekivad reaktsioonina välistele ja väljenduvad ootuses, et teiste inimeste suhtumine ja käitumine toetub negatiivsetele stereotüüpidele vähemusgrupi kohta. Tulemuseks on vähemusgrupi liikme püsiv pingeseisund, ärevus ning alanenud heaolutunne, madal enesehinnang, tervise halvenemine ja käitumishäired[151]. Just sisemised stressorid on need, mis väljenduvad vaimse tervise probleemides.

Abiellumise piirangu kaotamine ja seeläbi võrdsete võimaluste tagamine aitavad kaasa LGBT+ sihtrühma kui vähemusgrupi väliste stressorite vähenemisele. See omakorda avaldab kaudset mõju ühiskonna suhtumisele seksuaalvähemustesse, luues järk-järgult eeldused sisemiste stressorite vähenemiseks ja püsiva pingeseisundi leevenemiseks. Näiteks ilmnes Hollandis[152], et enne abieluvõrdsuse kehtestamist kannatasid seksuaalvähemused heteroseksuaalidega võrreldes tõsisemate vaimse tervise probleemide all, kuid pärast seaduse jõustumist paranes nende vaimne tervis oluliselt. Nii depressioon kui ka ärevus vähenesid ja saavutasid sarnasema taseme heteroseksuaalsete isikute vastavate näitajatega. Positiivne mõju vaimsele tervisele avaldus nii abielus kui ka mitteabielus olevatele seksuaalvähemustele, seega ei avaldanud mõju vaimsele tervisele ainult abielu kaudu.

Mõju ulatus ja sagedus varieeruvad sihtrühma kuuluvate isikute lõikes suurel määral, kuid tõenäoliselt on neid LGBT+ sihtrühma kuuluvaid inimesi, kelle vaimsele tervisele on muudatusel keskmine või isegi suur mõju.

Mõju laste õigustele ja heaolule

Mõju sihtrühm: Kahe samast soost abikaasa või elukaaslasega kasvavad lapsed. Lastega perede leibkonnapildi ja elukorralduse uuringu esialgsetel[153] andmetel kasvas kahe samast soost vanemaga 1,2% lastest. See teeb hinnangu 95% usalduspiire arvestades 1691–2672 last. Kuigi Rakendusuuringute Keskus CentAR on teostanud küsitlustulemustele kvaliteedikontrolli ja andmed puhastanud, võivad tulemused olla ankeedi keerukuse tõttu mõõtmisveaga ja hinnangut tuleb käsitleda indikatiivsena. Eesti Sotsiaaluuringu andmetel elas 2021. aastal ema ja kasuema või isa ja kasuisaga oluliselt väiksem osakaal lastest (95% usalduspiiridega hinnang 0,06–0,47%, mis on 155–1238 last). Võrreldes Eesti laste koguarvuga on tegu väikese, aga olulise sihtrühmaga, sest iga üksiku lapse heaolu on tähtis ja kõigile lastele peavad olema tagatud võrdsed võimalused.

Eelnõu muudatused loovad õigusselguse ja aitavad paremini kaitsta samast soost paaride peredes kasvavate laste ja nende bioloogiliste vanemate õigusi. Võimaluse loomisega samast soost paaridele lapsendada ühiselt laps, loob neile vanematele ja lapsendatavale lapsele turvalisuse ja tagab lapsele õigused ja kohustused mõlema vanema suhtes. Kui ühe vanemaga midagi juhtub, on tema teisel vanemal automaatselt õigus ja kohustus lapse eest hoolt kanda.

[151] K. Aavik (jt). LGBTQ inimeste igapäevane toimetulek ja strateegilised valikud Eesti ühiskonnas. Tallinn: Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei, 2016, lk 12–13.
[152] J. C. van Ours (24.07.2021). In sickness and in health: The mental health effects of same-sex marriage legalisation. Internetis: https://cepr.org/voxeu/columns/sickness-and-health-mental-health-effects-same-sex-marriage-legalisation. Vt täpsemalt uuringu kohta S. Chen, J. C. van Ours (eds) (2021). DP15632 Mental Health Effects of Same-Sex Marriage Legalization. CEPR Press Discussion Paper nr 15632. Internetis: https://cepr.org/publications/dp15632.
[153] Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR. Lastega perede leibkonnapildi ja elukorralduse uuring. Lõppraport avaldamisel mai kuus 2023

Lapse õiguste konventsiooni järgi on lapsel õigus võimaluse piires tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud. Sellest põhimõttest on lähtutud ka käesoleva eelnõu väljatöötamisel. Vanema samast soost abikaasal ei teki üldjuhul automaatset põlvnemissuhet (ainsaks erandiks on ühe naissoost abikaasa kunstlik viljastamine), vaid see tekib ainult lapsendamisega, mille eelduseks on bioloogilise vanema nõusolek (kui bioloogilise vanema vanemlus on eelnevalt õiguslikult tuvastatud). Eelnõuga ei muudeta seega kehtiva õiguse aluseks olevat lähenemist. Lapsendamisel (nii peresisese kui perevälise lapsendamise korral) teeb otsuse kohus lähtudes igal juhtumil konkreetsetest asjaoludest ja lapse parimast huvist. Eelnõuga sätestatakse senisest selgemalt ka oluline põhimõte, et lapsel ei saa olla rohkem kui kaks hooldusõiguslikku vanemat.

Eestis on viimasel kuuel aastal lapsendatud aastas ca 60–80 last (vt allolevat tabelit)[154]. Neist enamik on peresisesed lapsendamised (*ca* ⅔), uude perekonda on keskmiselt lapsendatud ligikaudu 22 last aastas.

Lapsendamised Eestis, 2012–2022

aasta	**lapsendatud lapsi kokku**	**Lapsendamised Eestis**				**Välisriiki lapsendamised**	
		peresisene lapsendamine		**uude perre lapsendamine**			
		laste arv	**osakaal lapsendamiste st kokku**	**laste arv**	**osakaal lapsendamiste st kokku**	**laste arv**	**osakaal lapsendamiste st kokku**
2012	**89**	31	34,8%	45	50,6%	13	14,6%
2013	**114**	46	40,4%	59	51,8%	9	7,9%
2014	**94**	46	48,9%	43	45,7%	5	5,3%
2015	**93**	43	46,2%	45	48,4%	5	5,4%
2016	**107**	69	64,5%	27	25,2%	11	10,3%
2017	**71**	37	52,1%	33	46,5%	1	1,4%
2018	**85**	63	74,1%	22	25,9%	0	0,0%
2019	**77**	55	71,4%	22	28,6%	0	0,0%
2020	**69**	46	66,7%	22	38,6%	1	1,8%
2021	**58**	45	77,6%	13	22,4%	0	0,0%
2022	**63**	43	68,3%	20	31,7%	0	0,0%

Eestis on rahvastikuregistri andmetel 89 lapsel samast soost vanemad, enamikul neist juhtudest on vanemateks kaks naist, kolme lapse vanemad on kaks meest ning ühe lapse vanemad on kaks naist ja üks mees. Need juhtumid ei ole vaid Eesti-sisese lapsendamise tulemus, vaid hõlmavad ka välismaal toimunud lapsendamisi. Sotsiaalkindlustusameti andmetel on kohtule esitatud alates 2020. aastast 36 peresisese lapsendamise avaldust, kus registreeritud elukaaslasega samast soost naine on taotlenud enda registreeritud elukaaslase lapse lapsendamist. See

[154] Sotsiaalkindlustusameti ja Sotsiaalministeeriumi andmed.

moodustab 23% peresisestest lapsendamise taotlustest. Perioodil 2017–2022 lapsendas peresiseselt samast soost registreeritud elukaaslane Eestis umbes 50–60 last[155].

Võib eeldada, et abieluvõrdsuse tulemusena suureneb mõneti pereväline lapsendamine ja lapsendamistaotluste hulk samast soost paaride hulgas, kuna varem seda võimalust neil Eesti õiguse järgi ei olnud. Kuna uude perre lapsendamisi on Eestis vähe (paarkümmend juhtumit aastas), siis tõenäoliselt puudutab see muudatus üksikuid juhtumeid aastas ja mõju avaldumise sagedus on harv. On oluline, et lapsendamisel lähtutakse ka edaspidi lapse huvidest ja heaolust ning lapsendava pere sobivusest, olenemata sellest, kas lapsendajaks on eri või samast abielupaar. Lapsendajate ettevalmistamise ja hindamisega tegeleb Sotsiaalkindlustusamet ning lapsendamise kohta teeb otsuse kohus.

Muudatustega nähakse ette, et lapsel tekib põlvnemissuhe ema naissoost abikaasaga, kui viimane annab ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku. Muudatuse kohaselt on naissoost abikaasadel edaspidi võimalik saada kunstliku viljastamise korral mõlemal lapse vanemaks lapse sünni registreerimisel lapsendamise menetlust läbi tegemata. Muudatus mõjutab kahe naissoost abikaasaga paare, kes soovivad saada lapse kunstliku viljastamise teel ja nende laste õigusi. Kuigi lastega perede leibkonnapildi uuringu esmased tulemused näitavad, et ajas on suurenenud nende laste arv, kes on saadud kunstliku viljastamise teel ning kus põlvnemine mehest ei ole seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, ei ole valimi väiksuse tõttu teada, kui paljusid naissoost abikaasasid kunstliku viljastamise teel lapse saamine puudutab. Kehtiva õiguse kohaselt saab ema naissoost registreeritud elukaaslane lapse vanemaks kunstliku viljastamise korral vaid peresisese lapsendamise kaudu.

Kui ema naissoost abikaasal tekib kunstlikul viljastamise korral nõusoleku andmise kaudu lapsega põlvnemissuhe, loob see eelduse lapse huvide paremaks kaitsmiseks. Muudatus aitab vähendada olukordi, kus lapse sotsiaalse perekonna moodustavad faktiliselt kaks samast soost vanemat, kuid õiguslikult on tema vanemaks vaid üks neist. Kui ema naissoost abikaasa on lisaks sellele, et ta kuulub lapse sotsiaalsesse perekonda ka lapse vanem õiguslikult, loob see eelduse, et lapsel on võimalik saada ka ema naissoost abikaasalt elatist ja vajadusel riiklikku elatisabi, samuti tekib tal õigus toitjakaotuspensionile ning ta saab olla seadusjärgne pärija. Samuti on tagatud see, et kui lapse ühe vanemaga peaks midagi juhtuma, on teisel vanema võimalus ja õigus last kasvatada. Lapse seisukohalt annab teise vanema võimalikult varajane põlvnemissuhte olemasolu turvatunnet ja toetab tema identiteeti ning tagab ka õiguslikult laiema sugulaste ringi ja tugivõrgustiku, kellele toetuda ja kellelt vajadusel abi saada.

Samast soost paaride abielude tunnustamine aitab laiemalt kaasa ka samast soost vanematega peredes kasvavate laste stabiilse ja toetava kodukeskkonna loomisele, mis on laste emotsionaalse ja sotsiaalse arengu seisukohalt võtmetähtsusega. Perekondlik stabiilsus on üks märkimisväärsemaid laste arengu mõjutaid[156], samas kui samast soost paaride juriidilistest piirangutest tulenev pinge ja ebastabiilsus võivad seevastu last kahjustada[157].

Mõju samast soost partneritega lastega perede sotsiaalsele kaitsele

Mõju sihtrühm: kahe samas soost elukaaslasega lastega pered. Lastega perede leibkonnapildi ja elukorralduse uuringu esialgsed[158] andmed annavad ligikaudse indikatsiooni, et perekondi,

[155] Lapsendaja oli naissoost registreeritud elukaaslane, kes oli lapsendanud teise registreeritud elukaaslase lapse.
[156] W. D. Manning. Cohabitation and Child Wellbeing – The Future of children. – Princeton University 2015 Vol 25, nr 2, lk 51–66. Internetis: https://doi.org/10.1353/foc.2015.0012.
[157] P. R. Amato. The well-being of children with gay and lesbian parents. Social Science Research, 2012 Vol 41, nr 4, lk 771–774. Internetis: https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.04.007.
[158] Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR. Lastega perede leibkonnapildi ja elukorralduse uuring. Lõppraport avaldamisel mais 2023.

kus lapsel on samast soost vanemad, võib olla kuni 1,4% kõigist lastega perekondadest. Võrreldes kõigi Eestis elavate lastega peredega on tegu väikese sihtrühmaga.

Seaduseelnõu mõjutab lastega samast soost paaride sotsiaalkaitsehüvede kättesaadavust (sh rahalist kättesaadavust) ja adekvaatsust ning õigust saada osa samaväärselt nendest sotsiaalkindlustushüvedest, mida saavad eri soost vanematega kasvavad lapsed ja pered. Seega olgugi, et arvuliselt on tegemist väikese sihtrühmaga, on muudatusel oluline positiivne mõju nendele lastele ja peredele, keda muudatus otseselt puudutab.

Kuigi ka täna tõlgendab Sotsiaalkindlustusamet praktikas seadust normide piires võimalikult laialt ning on perehüvitisi määranud ka samast soost paaridele, tagavad seadusemuudatused õigusselguse. Need vähendavad sihtrühma jaoks ka stigmatiseerimist, mida tekitab toetuste taotlemine ja menetlemine olukordades, mida riik otsesõnu ei reguleeri.

Üksikvanema lapse toetuse saamise õiguse lõppemise tingimuste täiendamine ka lapsendamise olukorraga toob üksikvanema lapse staatusest välja need lapsed, kellel on faktiliselt olemas teine vanem sõltumata vanema soost. Muutes soost sõltumatuks õiguse saada soodustingimustel vanaduspensioni ja saada pensioniõigusliku staaži, mõjutab positiivselt samast soost vanemate vanaduspensioni suurust ning pensioniõigusliku staaži. Kui isa vanemahüvitise ning tasustatud ja tasustamata lapsepuhkuse (sh puudega lapse vanema lapsepuhkuse) saamise õigus on laiendatud ka lapse teisele vanemale sõltumata soost, annab see mõlemale vanemale võimaluse töö- ja pereelu ühitamiseks ning lapse hooldamiseks ja temaga aja veetmiseks, mis omakorda toetab kestvaid ja terveid peresuhteid.

Kokkuvõttes on nii mõju ulatus kui sagedus samast soost vanematega lastega peredele keskmine. Eeldatavasti tagab õigusselgus selle, et peredes, kus vanemad on samas soost, hakatakse senisest enam ja regulaarsemalt kasutama neile seadusemuudatustega antud sotsiaalhüvesid. Muudatused ei too samast soost vanematega peredele kaasa eeldatavalt kohanemisraskusi, sest luuakse õigusselgus ning võrdsustuvad nende õigused võrreldes perekondadega, kus vanemad on eri soost.

6.1.2. Majanduslikud mõjud

Sihtrühm: samast soost paarid, kes soovivad abielluda. Täpne sihtrühma suurus on teadmata, teiste riikide kogemusele tuginedes saab prognoosida suurusjärku 100–200 samast soost paari aastas (vt mõju rahvastikuprotsessidele).

Kuna kehtiva regulatsiooni kohaselt samast soost paarid abielu sõlmida ei saa, ei ole selle võimaldamisel ka kohe avalduvat majanduslikku mõju sihtrühmale. Majanduslik mõju avaldub eelkõige abielus olevatele isikutele läbi õiguste ja kohustuste, mis neil tekivad abiellumisel (nt varasuhe ja pärimisõigus).

Abieluvõrdsusega kaasnevad väheolulised majanduslikud samast soost paaridele. Kehtiva õiguse järgi saavad samast soost paarid sõlmida kooselulepingu, muudatuste kohaselt on neil aga võimalik ka abielluda. Abielu sõlmimise maksab vähem kui kooselulepingu sõlmimise tõestamine notari juures.

Abiellumisavalduse saab esiteks esitada perekonnaseisuasutusele, sh perekonnaseisuasutuse ülesandeid täitvale vaimulikule. Abiellumisel tuleb tasuda riigilõiv 30 eurot (RLS § 338). Kui abielu sõlmimise kinnitab notar, tasutakse abielu sõlmimise eest notari tasu 64 eurot (NotTS § 33^2 lg 1). Perekonnaseisuasutus, notar ja vaimulik võivad lisaks küsida tasu ruumide kasutamise, väljaspool ametiruume või tavapärast tööaega tseremoonia läbiviimise vms eest. Kooseluseaduse rakendusseaduse vastu võtmata jätmise tõttu on seni praktikas lähtutud selles, et kooselulepingu sõlmimine maksab 84,30 eurot (+ km) (NotTS § 31 p 11^1). Eelnõu järgi

maksab kooselulepingu sõlmimine (sh kannete tegemine) 200 eurot (+ km). Mõju ulatus ja sagedus on väikesed.

Mõju halduskoormusele: Eesti riigi ja kohaliku omavalitsuse asutused ning teised avaliku ülesande täitjad peavad lähtuma rahvastikuregistrisse kantud andmetest ega tohi nõuda tõendi või rahvastikuregistri väljavõtte esitamist (PKTS § 15 lg 3). Abielukanne tehakse rahvastikuregistrisse, mis säästab abikaasasid täiendavast halduskoormusest oma suhte tõestamisel.

Mõju sihtrühm: notarid. Eestis on 2022. aasta seisuga 88 notarit, kes saavad kinnitada abielu sõlmimist. Muudatus mõjutab tervet sihtrühma ehk kõiki notareid. Mõju ulatus sihtrühmale on väike, sest notarid juba kinnitavad abielu sõlmimist. Nende töökorraldus muutub vähe ja puuduvad kohanemisraskused. Mõju avaldub notaritele pigem harva, sest samast soost paaride abielude koguarv ei ole eelduslikult suur ning lisaks notaritele kinnitavad abielu sõlmimist ka perekonnaseisuametnikud (ja vaimulikud, kui selline abielu vastab kirikus, koguduses või koguduste liidus kehtiva usutunnistuse järgsetele abielu sõlmimise tingimustele). On võimalik, et sarnaselt senisele kooselulepingute sõlmimise praktikale kerkivad esile üksikud notarid, kes puutuvad samast soost paaride abielu sõlmimisega kokku sagedamini ja regulaarselt. Majanduslik mõju notaritele on positiivne, sest abielu sõlmimise kinnitamise eest saavad notarid tasu.

6.1.3. Mõju riigiasutuste korraldusele, tuludele ja kuludele

Mõju sihtrühm: Maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuse üksused (16 KOV, PKTS § 3 lg 3^2). Sihtrühm on väike, hõlmates vaid nimetatud KOV-de perekonnaseisuametnikke, kes abielusid registreerivad. Käesoleval hetkel on 67 perekonnaseisuametnikul abielu sõlmimise kinnitamise õigus, kellest kõik praktikas seda õigust ei kasuta.

Maakonnakeskuse KOV perekonnaseisuametnikud registreerivad ka praegu abielusid. Abielu sõlmimine ei ole nende jaoks uus ülesanne. Edaspidi tuleb neil ka samast soost isikute abielusid sõlmida. Seega on mõju ulatus väike, sest erilisi muutusi sihtrühma käitumises ei kaasne.

Mõju esinemise sagedus sihtrühmale on samuti väike, sest samast soost paaride abielude osakaal abielude koguarvust on eeldatavasti väike (2,3%, vt eespool). Mõnes KOV-s võib mõju avalduda sagedamini, sest ka abielude registreerimise koguarv varieerub KOV-de lõikes. Ebasoovitava mõju kaasnemise risk on pigem väike. Alguses võib negatiivne mõju perekonnaseisuametnikele avalduda selles, et kehtiv õigus ei ole seni võimaldanud samast soost paaridel abielluda. Seega võib esialgu suureneda perekonnaseisuametnike selgitamiskohustus, sest iga uue regulatsiooni kehtestamise korral võib inimestel olla alguses selle kohta rohkem küsimusi. Kuna samast soost abielu sõlmida soovivate paaride osakaal on väike, ei suurene eeldatavasti oluliselt perekonnaseisuametnike töökoormus.

Mõju sihtrühm: Siseministeerium ning Siseministeeriumi infotehnoloogia- ja arenduskeskus (edaspidi SMIT). Sihtrühm on väike, hõlmates vaid Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonna ametnikke ja SMIT kasutajatuge ja arendajaid, kes abielu sõlmimise menetlusliku küljega enda tööülesannete raames tegelevad. Sihtrühma suurus on ligikaudu 10 töötajat.

Kavandavate muudatuste rakendamiseks ehk samast soost isikute abielu sõlmimise võimaldamiseks on Siseministeeriumil koostöös SMIT-ga vajalik teha rahvastikuregistriga seotud IT-arendusi. Näiteks tuleb eemaldada kontroll, mis ei luba praegu samast soost isikute puhul abielu sõlmida. Lisaks on vaja teha muudatusi abiellumisavalduse esitamise e-teenuses, märkida varasuhte valiku juurde täiendavalt see, et kooselulepingult abielule üleminekul säilib kooselulepingujärgne varasuhe jne. Infotehnoloogilistele arendustele lisaks tuleb

Siseministeeriumis ette valmistada uued avalduste, kannete ja tõendite vormid, sest need peavad vastama eelnõus kavandatavatele muudatustele. Kokku on vorme ligikaudu 30. Neid kõiki ei pruugi olla vajalik muuta, kuid need tuleb muudatuste valguses üle vaadata[159]. Lisaks peab Siseministeerium juhendama toiminguid tegevaid perekonnaseisuametnikke ning täiendama ja ajakohastama neile suunatud detailseid juhendmaterjale.

Mõju ulatus ja sagedus on muudatuste rakendamisel esialgu suured, sest sihtrühmal tuleb lühikese perioodi jooksul teha IT-arendusi, muuta vorme, juhendada perekonnaseisuametnikke jne. Hiljem mõju ulatus ja sagedus vähenevad. Siseministeerium ja SMIT peavad ka praegu tegelema abielu menetlusega seotud küsimustega. Ebasoovitava mõju kaasnemise risk on pigem väike ja seotud lühikese ettevalmistusperioodiga muudatuste ettevalmistamisel.

Mõju sihtrühm: Sotsiaalkindlustusamet (SKA)

Praktikas tõlgendab SKA seadust normide piires juba võimalikult laialt ning on arvestanud asjaolu, et lapsel on kaks samast soost vanemat üksikvanema lapse toetuse maksmisel (lõpetanud üksikvanema toetuse maksmise kui teine samast soost vanem lapse lapsendab), maksnud samast soost vanemale näiteks isa vanemahüvitist, jagatavat vanemahüvitist ja peretoetusi. Seda arvestades kaasnevad eelnõu seadusena jõustumisega SKA tööprotsessides vähesed muudatused. Lapsendamise ettevalmistamine on olnud ka seni SKA ülesanne. Samast soost paaridele antud võimalus lapsendada kolmanda isiku laps võib tuua kaasa lapsendamise taotluste ja hindamiste väikese kasvu, kuid lapsendatavate laste arvu see ei mõjuta ja lapsendamiste arvu eeldatavasti ka mitte. Asjaolu, et ema naissoost abikaasa saab ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega automaatselt lapse vanemaks ega pea enam last lapsendama, võib vähendada taotluste arvu, mida oleks ema naissoost abikaasad lapsendamiseks esitanud. Nende taotluste võrra saab SKA eeldatavasti veidi vähem lapsendamistaotlusi ja peab vähem tegelema lapsendamise ettevalmistamisega.

Muudatustega luuakse õigusselgus SKA jaoks ning see lihtsustab edaspidi hüvitistega seotud toiminguid. Lisanduv täiendav sihtrühm on lastega perede koguarvu arvestades väike. Muudatused puudutavad vaid üksikuid perehüvitisi ja lapsendamisi ning neid menetlevaid ametnikke. SKA ei pea enda tööprotsessi oluliselt muutma, sest erandjuhtumeid käsitletakse ka täna üksikjuhtumi põhiselt käsitsi. Mõju ulatus ja sagedus on SKA-le väike.

6.2. Kooseluseaduse rakendamine

6.2.1. Sotsiaalsed mõjud

Mõju sotsiaalsele kaitsele

Mõju sihtrühm: Kõik kooselulepingu sõlminud või tulevikus kooselulepingut sõlmida soovivad isikud, sõltumata nende soost. Otsesemalt avaldub mõju neile, kes on juba registreeritud kooselus.

Notarite Koja andmetel on alates 2016. aasta 1. jaanuarist kuni 2023. aasta 31. märtsini Eestis sõlmitud kokku 331 kooselulepingut. Perioodil 2016–2022 sõlmiti keskmiselt ligikaudu 45 kooselulepingut aastas (vt joonis 3).

[159] Näiteks regionaalministri 03.05.2010 määrus nr 8 „Perekonnaseisuasutusele esitatavate avalduste, paberil tehtavate perekonnaseisukannete ja perekonnasündmuse kohta väljastatavate tõendite vormid, abieluvõimetõendile kantavad andmed ning võõrkeelses tõendis kasutatavate keelte loetelu“.

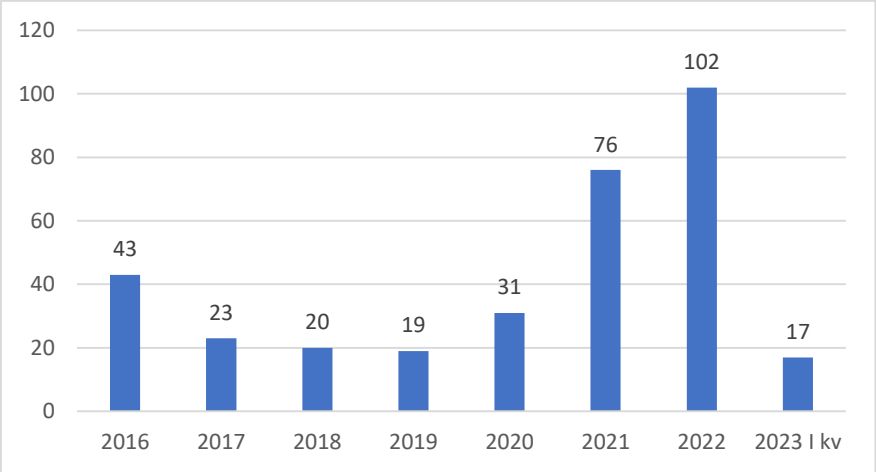

Joonis 3. Eestis sõlmitud kooselulepingud 2016-2023 I kvartal

Ühest küljest võib kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste vastuvõtmine suurendada kooselulepingute sõlmimiste arvu, kuid teisalt võib see arv ka väheneda, sest eelnõuga antakse samast soost paaridele võimalus sõlmida abielu. Eeltoodut arvestades on tulevikus sõlmitavate kooselulepingute arvu raske hinnata. Seni on kooselulepingu sõlminud eelkõige samast soost paarid, sest neil puudus alternatiiv enda õiguste ja kohustuste reguleerimiseks.

Kooselu registreerimine võib osutuda eelistatumaks variandiks eelkõige nende isikute seas, kes otsivad abielule kaasaegsemat ja abielust erineva ajaloolise institutsionaalse taustaga alternatiivi. Kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste tegemine võib eelduslikult mõjutada nii samast kui ka eri soost paaride otsust abielu asemel enda kooselu registreerida. Näiteks on Hollandis kasvanud nende inimeste arv, kes on soovinud abielu asemel enda kooselu registreerida. Hollandis eelistas 2021. aasta seisuga 31% heteropaaridest abielu asemel enda kooselu registreerida ning samast soost paaridest tegi selle valiku 41%[160]. Varem oli kooselu registreerimist eelistanud paaride osakaal väiksem. Hollandis registreeris kooselu abielu asemel 2019. aasta seisuga *ca* 25% eri soost paaridest ja 33% samast soost paaridest. Samad näitajad olid 2016. aastal aga vastavalt 19% ja 30%[161].

Kooseluseaduse rakendamiseks võetakse vastu muudatused, millega reguleeritakse kooselulepingu kohta registrikannete tegemise korda ning laiendatakse mitmeid seni vaid abikaasadele antud õigusi ka registreeritud elukaaslastele, sh laiendatakse seni vaid abikaasale mõeldud hüvitiste ja toetuste saamise õigust. Näited muudatustest:

- registreeritud elukaaslased saavad võtta kooselu registreerimisel ühise perekonnanime;
- võimaldatakse isikul osaleda enda registreeritud elukaaslasega seotud otsustuste tegemisel. Eelkõige puudutavad muudatused menetluslikke tagatisi (kaebeõigus perekonnaasjades, õigus olla kohtumenetluses ära kuulatud, õigus keelduda tunnistajana ütluste andmisest);
- füüsilisest isikust ettevõtja saab tasuda sotsiaalmaksu ka enda registreeritud elukaaslase eest, et tagada talle pensioni- ja ravikindlustus;
- isik saab majutada enda registreeritud elukaaslase enda üürikorterisse üürileandja nõusolekut vajamata;

[160] Hollandi statistikaameti (CBS) andmed. Internetis: https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/37772eng?q=.
[161] Hollandi statistikaameti (CBS) andmed. Internetis: https://www.cbs.nl/en-gb/news/2021/13/20-years-of-gay-marriage-in-the-netherlands-20-thousand-couples.

- registreeritud elukaaslase juurde elama asumiseks saab taotleda erialusel elamisloa, registreeritud kooselu välistab riigi või kohaliku omavalitsuse ostueesõiguse või võimaldab maksta võõrandamisel madalamat teenustasu;
- isiku surma korral on tema registreeritud elukaaslasel õigus saada hüvitist näiteks siis, kui hukkunu oli ametnik, abipolitseinik, politseiametnik, kaitseväelane, kaitseliidu liige või valvur, asendusteenistuja või salajasele koostööle kaasatud isik;
- mittetöötavale registreeritud elukaaslasele on antud õigus saada lähetuses kaasas olles abikaasa- ja registreeritud elukaaslase tasu, et toetada perekondlike sidemete säilimist.

Toetuste ja soodustuste juures on arvestatud registreeritud elukaaslaste vastastikust ülalpidamiskohustust ja nende majanduslikku seotust. Ühiseid majanduslikke huve arvestatakse näiteks toimetulekutoetuse ja õppetoetuse määramisel.

Muudatustel on mõju sihtrühma sotsiaalkaitsele. Mõju ulatus sõltub konkreetsest rakendatavast olukorrast ning võib olla teatud juhtumitel suur. Mõju sagedust võib lugeda pigem väikseks, sest eeltoodud näidete mõju avaldub üldjuhul harva ja ebaregulaarselt.

6.2.2. Majanduslikud mõjud

Registreeritud elukaaslastel on senini puudunud võimalus muuta omavahelist kooselu ja varasuhet nähtavaks. Registreeritud elukaaslaste õiguste ja kohustuste teostamist on seni takistanud normide puudumine, mis annaksid aluse anda rahvastikuregistrisse andmed ja teha abieluvararegistrisse kooselulepingu kohta kandeid. Kooseluseaduse rakendamiseks vajalike normide puudumine on seni kaasa toonud selle, et mitme samaaegse registreeritud kooselu ja kooseluga abielu olemasolu ei ole olnud võimalik kontrollida ning kooselulepingus tehtud varalistel kokkulepetel on puudunud nähtavus kolmandatele isikutele. Sellega on kaasnenud riskid registreeritud elukaaslaste õigustele ja kohustustele, eriti nõrgemale poolele, aga ka riskid kolmandatele isikutele.

Muudatusega kantakse kooselulepingute andmed rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse. See puudutab nii juba sõlmitud kui ka tulevikus sõlmitavaid kooselulepinguid.

Registreeritud elukaaslased ei ole kehtiva õiguse kohaselt teineteise seadusjärgsed pärijad. Samast soost paarid, kes ei ole seni saanud abielluda, on pidanud tegema testamendi või sõlmima pärimislepingu, millega on neile kaasnenud täiendav kulu. Kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste vastuvõtmise tulemusel saavad registreeritud elukaaslased pärimisel võrdsed õigused abikaasaga. Ehkki mõju avaldumise sagedus on väike (pärimine on harv, ühekordne sündmus), on selle ulatus sihtgrupi jaoks suur.

Eesti riigi ja kohaliku omavalitsuse asutused ning teised avaliku ülesande täitjad peavad lähtuma rahvastikuregistrisse kantud andmetest ega tohi nõuda tõendi või rahvastikuregistri väljavõtte esitamist (PKTS § 15 lg 3). Kuna seni puudusid kooseluseaduse rakendamiseks vajalikud muudatused, puudus ka võimalus kajastada kooselulepingu sõlmimine rahvastikuregistris. Kooseluseaduse rakendamiseks vajalike muudatuste tulemusel hakatakse kooselulepingute kohta andma andmeid rahvastikuregistrisse ja tegema kandeid rahvastikuregistrisse ning seeläbi väheneb sihtrühma halduskoormus.

Mõju ulatus sihtrühmale on tõenäoliselt suur, sest rakendusaktide vastuvõtmise tulemusel tekkiv suurem majanduslik kindlus võib mõjutada sihtrühma käitumist ja nende otsust kooseluleping sõlmida. Mõju sagedus on väike, sest mõju avaldub ebaregulaarselt ja harva.

Eelnõu vastuvõtmisega võib kaasneda üksikutele juba registreeritud kooselus olevatele isikutele negatiivne majanduslik mõju. Realiseeruda võivad riskid, mis kaasnesid sellega, et kooseluseadus võeti vastu rakendusseaduseta. Näiteks võib tekkida olukordi, kus ilmneb, et isik

on olnud samal ajal abielus ja registreeritud kooselus või mitmes registreeritud kooselus korraga. Need võivad tekitada varalisi probleeme ja kohtuvaidlusi. Tegemist ei ole siiski ebasoovitava mõjuga, sest võimalikud probleemid on eelnõu seadusena vastuvõtmise ajaks juba tekkinud ning eelnõu muudab puudutatud isikud neist probleemidest teadlikuks ja suunab osapooli neid probleeme lahendama.

Mõju sihtrühm: notarid. Eestis on 2022. aasta seisuga 88 notarit, kes kõik saavad tõestada kooselulepingute sõlmimist. Praktikas on perioodil 2016–2023 I kvartal kooselulepinguid tõestanud Notarite Koja andmetel 44 notarit. Enamiku kooselulepingutest on tõestanud üksikud notarid. Kooselulepingutest 51% on tõestanud 5 notarit, kusjuures 27% kõigist lepingutest on tõestanud üks notar. Nimetatud 44-st notarist 32% oli alates kooseluseaduse jõustumisest tõestanud vaid ühe kooselulepingu (vt joonis 4). Seega puudutab muudatus enim neid notareid, kes on seni rohkem kooselulepinguid praktikas tõestanud.

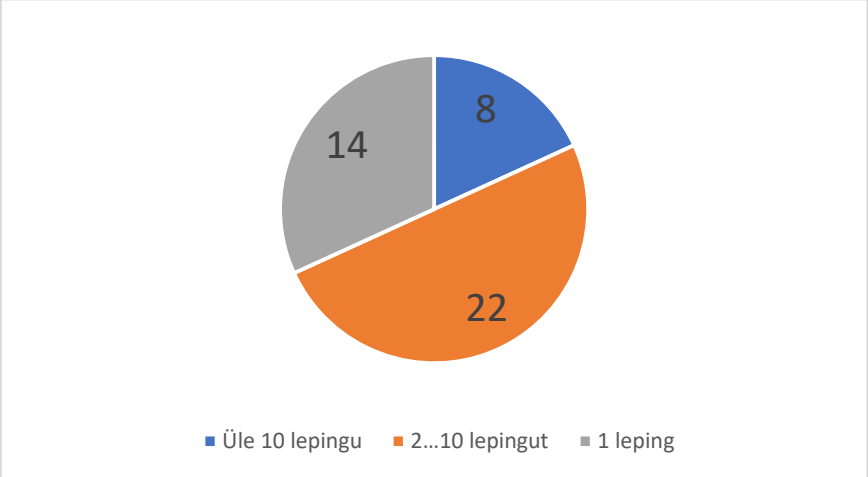

Joonis 4. Notarid, kes on tõestanud kooselulepinguid perioodil 2016-2023 I kvartal

Notarite töökorraldust puudutavad järgmised muudatused:

- Olemasolevate kooselulepingute andmete registrisse andmine ja kannete tegemine. Seaduse jõustumisel teeb notar kanded kõigi seaduse jõustumise ajaks olemasolevate (01.01.2016–31.12.2023) kooselulepingute kohta, sh nende kooselulepingute kohta, mis on lõppenud (surmaga, abielule üleminekuga) või lõpetatud (kokkuleppel, kohtus). See ei eelda kooselulepingu sõlminud isikute taotlust või avaldust notarile.

Tegemist on täiendava töökoormusega nendele notaritele, kes on juba kooselulepinguid sõlminud (kokku 44 notarit, kellest 3 ei ole enam notarina ametis), sest kooselulepingud vajavad käsitsi ülevaatamist. Mõju avaldub ka neile notaritele, kes on tõestanud rohkem kooselulepinguid, neil tekib oluline täiendav ajakulu. Ühtlasi eeldab olemasolevate kooselulepingute kohta andmete andmine ja kannete tegemine, et SMIT ja RIK on teinud registrikannete jaoks vajalikud IT-arendused.

- Abielule üleminek olemasolevate kooselulepingute (01.01.2016–31.12.2023) ja tulevikus sõlmitavate puhul. Registreeritud elukaaslased võivad abielule üle minna ehk abielu sõlmida kõigi perekonnaseisuametnike ja notarite juures. Abielule üleminek on kooselulepingu lõppemise alus ning selle õiguslike tagajärgede kohta on eriregulatsioon (KooS § 24). See eeldab IT liidestust, et abieluga lõppeks kooseluleping.
- Tulevikus sõlmitavad kooselulepingud. Kooselulepingu tõestamise eest (sh andmete andmine ja kannete tegemine) on notaritasu 200 eurot (+km).

Muudatuse mõju ulatus notariaadile tervikuna on pigem väike, kuid väikesele osale notaritest võib mõju ulatus olla mõneti suurem seoses üleminekuperioodil lisanduva töökoormusega olemasolevate kooselulepingute andmete andmisel ja registrisse kandmisel. Mõju sagedus on keskmine (regulaarne, kuid mitte igapäevane) neile notaritele, kes on rohkem kooselulepinguid sõlminud. Enamikule notaritest on mõju avaldumise sagedus aga väike. Olemasolevate kooselulepingute kohta registrikannete tegemisega seotud täiendavate tööülesannetega kaasnevat negatiivset mõju leevendatakse sellega, et riik hüvitab notaritele olemasolevate kooselulepingute kohta registrikannete tegemise kulu. Justiitsministeeriumi eelarvest on ette nähtud hüvitada Notarite Kojale 15 000 eurot. Tulevikus sõlmitavate kooselulepingute puhul saavad notarid kooselulepingute tõestamise eest tasu 200 eurot (+ km), seega on majanduslik mõju sihtrühmale positiivne.

6.2.3. Mõju riigiasutuste korraldusele, tuludele ja kuludele

Mõju sihtrühm: Siseministeerium ning SMIT. Sihtrühm on väike, hõlmates vaid Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonna ametnikke ja SMIT teenistujaid. Muudatused puudutavad ligikaudu 10 inimese tööd.

SMIT peab koostöös Siseministeeriumiga looma võimalused anda kooselulepingute kohta andmed rahvastikuregistrisse. Välistatud ei ole, et rahvastikuregistris tuleb kajastada ka välisriigis sõlmitud kooselulepingud. Kooselulepingute rahvastikuregistrisse kandmine toob kaasa ka registreeritud elukaaslase õiguse saada surnud elukaaslase perekonnasündmuse tõendeid, milleks tuleb täiendada tõendite e-teenust. Ka väljastatavad teenused vajavad rahvastikuregistris muutmist, et lisada sinna kooselulepingud. IT-arendusi peab tegema SMIT ning Siseministeerium peab selle jaoks andma tagasisidet. Osa IT-arendusi Eestis sõlmitud kooselulepingute kohta rahvastikuregistrisse andmete andmiseks on juba tehtud, kuid muutmist vajavad X-tee teenused. Vaja on luua täiendavaid funktsionaalsusi. Mõju ulatus on keskmine, sest kaasnevad muudatused sihtrühma käitumises, kuid eeldatavasti ei too need kaasa kohanemisraskusi.

Mõju esinemise sagedus on sihtrühmale arenduste perioodil suur ning hiljem väheneb. Lühikese perioodi vältel (2023. aasta teise poolaasta jooksul) on vaja muuta ja luua uusi funktsionaalsusi tarkvaras, et Eestis sõlmitud kooselulepingute kohta oleks võimalik anda andmed rahvastikuregistrisse (välistada ei saa, et see on vajalik ka välisriigis sõlmitud kooselulepingute puhul). See eeldab alguses intensiivset tööd ja mõju avaldub sihtrühmale igapäevaselt. Edaspidi avaldub mõju vajaduses tagada, et loodud lahendused töötavad, kuid mõju avaldumise sagedus väheneb. Ebasoovitava mõju kaasnemise risk on pigem väike ning seotud IT-arendustega seotud probleemide ilmnemise riskidega. Esineb teatav risk, et tööd saadakse tähtaegselt valmis, kuid lühikeses ajaraamis tehtud arendused teiste tööülesannete kõrvalt toovad kaasa vajaduse teha hiljem tavapärasest rohkem parandusi.

Mõju sihtrühm: rahvastikuregistri andmesaajad. Sihtrühm on suur, hõlmates potentsiaalselt kõik rahvastikuregistri andmesaajad. Andmesaajateks on ametid ja asutused, kes kasutavad rahvastikuregistrisse kantud andmeid, teevad nende alusel otsuseid ja osutavad teenuseid. Rahvastikuregistrist pärib andmeid aastas üle 200 ameti ja asutuse, kes teevad kokku üle 100 miljoni päringu.

Muudatus on sihtrühma jaoks positiivne, sest sihtrühmal on võimalik saada rahvastikuregistrist ajakohasemaid ja korrektsemaid andmeid, millele oma tegevuses tugineda. Kui praegu sisaldavad rahvastikuregistrisse kantavad andmed perekonnaseisu kohta vaid abieluga seonduvat (vallaline, abielus, lesk, lahutatud), siis muudatusega lisanduvad järgnevad variandid: registreeritud kooselus, registreeritud kooselu lõpetatud, registreeritud kooselu lõppenud. See annab andmesaajatele korrektsema teadmise isiku perekonnaseisu kohta. Mõju

ulatus on keskmine ja avaldumise sagedus on pigem väike või keskmine. Ebasoovitava mõju kaasnemise risk on väike. Rahvastikuregistri andmesaajatel võib tekkida vajadus muuta oma teenuseid.

Mõju sihtrühm: Registrite ja Infosüsteemide Keskus (RIK). Vajalikud on RIK arendused X-tee teenuse liidetusse osas, mis puudutab e-notari süsteemi ja notarite võimalust anda andmeid kooselulepingute kohta. Mõju sihtrühm on väike, sest see puudutab hinnanguliselt umbes kolme inimese tööd (arendaja, testija ja ärianalüütik). Tegemist on ühekordse arendusvajadusega, sellele kuluv aeg on hinnanguliselt 2–4 nädalat ning rahaline kulu on 5000–10 000 eurot.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Muudatused mõjutavad peamiselt Siseministeeriumi, SMITi, RIKi ja maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuste üksuste perekonnaseisuametnike tegevust, eelkõige muudatustega kohanemise ja ettevalmistuste perioodil.

Seaduse rakendamisega kaasnevad kulud IT-arendusteks. SMIT-le ja Siseministeeriumile kaasnevad IT-arenduste kulud seoses abieluvõrdsuse kehtestamisega ja kooselulepingute rahvastikuregistrisse kandmisega, arendustööde hinnanguliseks maksumuseks on 450 tuhat eurot. Kulu kaetakse riigieelarvest. RIK-le kaasnevad e-notari teenuse arenduskulud, mis on hinnanguliselt 5000–10 000 eurot, see kulu kaetakse RIKi eelarvest. Maakonnakeskuse kohaliku omavalitsuste üksustele eeldatavaid kulusid ei teki.

Seaduse rakendamisega kaasnevad kulud seoses sellega, et seni on notarid sõlminud kooselulepinguid, kuid rakendusseaduse puudumise tõttu ei ole seni saanud olemasolevate kooselulepingute kohta registritesse kandeid teha. Seoses olemasolevate (01.01.2016–31.12.2023) kooselulepingute kohta registrikannete tegemisega kaasnevad kooselulepinguid sõlminud notaritele täiendavad ülesanded. Kuna olemasolevate kooselulepingute kohta andmed antakse ja kanded tehakse ilma isikute eraldi avalduseta, ei ole kooselulepinguid seni tõestanud notaritel võimalik küsida selle eest tasu kooselulepingu pooltelt. Kooseluseaduse rakendusseaduse puudumise tõttu notaritele tekkinud lisaülesannete täitmise hüvitamiseks nähakse ette Notarite Kojale kulude katteks 15 000 eurot. Kulud kaetakse Justiitsministeeriumi eelarvest.

8. Rakendusaktid

Ajakohastamist võivad seoses muudatustega vajada järgmised rakendusaktid:

1. Justiitsministri 19.06.2009 määrus nr 23 „Notariaadimäärustik“;
2. Justiitsministri määrus 13.07.2001 nr 55 „Prokuröriteenistusse kandideeriva isiku ankeedi vormi kinnitamine“;
3. Rahandusministri 08.10.2001 määrus nr 86 „«Finantsinspektsiooni seaduse alusel varaliste kohustuste ja väärtpaberite omamise kohta andmete esitamise vormi» kehtestamine“;
4. Rahandusministri määrus 31.12.2003 nr 113 „Sotsiaalmaksu maksmise kord erijuhtudel“;
5. Regionaalministri 22.06.2010 määrus nr 9 „Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord“;
6. Regionaalministri 03.05.2010 määrus nr 8 „Perekonnaseisuasutusele esitatavate avalduste, paberil tehtavate perekonnaseisukannete ja perekonnasündmuse kohta väljastatavate tõendite vormid, abieluvõimetõendile kantavad andmed ning võõrkeelses tõendis kasutatavate keelte loetelu“;

7. Regionaalministri 16.03.2005 määrus nr 9 „Tunnused, mille alusel perekonnanimesid käsitatakse ühise perekonnanimena“;
8. Riigihalduse ministri 21.02.2018 määrus nr 13 „Venemaa Föderatsiooni viisa taotluse menetlemise tasu kompenseerimise ja viisakoordinaatori teenuse toetusskeem“;
9. Siseministri määrus 28.12.2009 nr 96 „Isikuankeedi vorm“;
10. Siseministri määrus 30.12.2011 nr 34 „Päästeteenistusse päästeametniku ametikohale kandideeriva isiku isikuankeedi vorm“;
11. Siseministri 27.12.2022 määrus nr 51 „Rahvastikuregistrisse kantud isiku enda, tema alaealiste laste ja eestkostetavate ning surnud abikaasa andmetele juurdepääsu tagamise täpsem kord“;
12. Siseministri 03.01.2019 määrus nr 1 „Isikukoodide moodustamise ja andmise kord“;
13. Siseministri 18.12.2015 määrus nr 74 "Kodakondsuse seaduses sätestatud menetlustes esitatavate andmete ja dokumentide loetelu“;
14. Siseministri 27.09.2011 määrus nr 21 „Arestimaja sisekorraeeskiri“;
15. Sotsiaalministri 04.04.2003 määrus nr 54 „Naise ja mehe kirjaliku nõusoleku vorm kunstlikuks viljastamiseks“;
16. Sotsiaalministri 27.12.2012 määrus nr 59 „Pensioniõigusliku staaži tõendamise ja arvestamise kord“;
17. Vabariigi Valitsuse määrus 14.12.2006 nr 256 „Välislähetustasu ja abikaasatasu maksmise ning teenistuja kulude katmise kord“;
18. Vabariigi Valitsuse määrus 19.12.2012 nr 115 „Ametniku pikaajalisse välislähetusse saatmise kord, lähetustasu lähtesummad ning lähetustasu arvutamise ja maksmise kord, lähetuskulude hüvitamise tingimused ja kord, hüvitatavate ravikulude loetelu, kaasasoleva perekonnaliikme eest välislähetustasu suurendamise ja maksmise kord ning abikaasatasu maksmise tingimused ja kord“;
19. Vabariigi Valitsuse 20.12.2018 määrus nr 129. „Rahvastikuregistri turvaklass, täpne andmekoosseis ja andmeandjate kaupa nende üleantavate andmete loetelu“.

9. Seaduse jõustumine

Seadus jõustub 2024. aasta 1. jaanuaril.

Seaduse § 25 p 20 (KooS § 27) jõustub 2023. aasta 1. oktoobril, et enne ülejäänud muudatuste jõustumist oleks võimalik kanda registrisse alates 01.01.2016 sõlmitud kooselulepingud.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitatakse kooskõlastamiseks ministeeriumidele ning Eesti Linnade ja Valdade Liidule eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu.

Eelnõu on valminud tihedas koostöös Notarite Koja ja Siseministeeriumi esindajatega, kelle tööd kavandatavad muudatused eelkõige puudutavad. Huvirühmadest toimus eelnõu valmimise ajal sotsiaalkaitseminister Signe Riisalo eestvedamisel arutelu Eesti LGBT Ühingu ja Eesti Transinimeste Ühingu esindajatega.

Eelnõu esitatakse arvamuse avaldamiseks järgmistele isikutele ja asutustele: Notarite Koda, Eesti LGBT Ühing, Eesti Transinimeste Ühing, MTÜ Lastekaitse Liit, MTÜ Eesti Lasterikaste Perede Liit, MTÜ Eesti Lastevanemate Liit, Üksikvanema Heaks MTÜ, MTÜ Lapsele Vanemad, MTÜ Õiglase Riigi Nimel, MTÜ Eesti Noorteühenduste Liit, MTÜ Oma Tuba, MTÜ Oma Pere, Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti Puuetega Inimeste Koda, Soolise Võrdõiguslikkuse ja Võrdse Kohtlemise Volinik, Võrdse kohtlemise võrgustik, Eesti Ametiühingute Keskliit, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Eesti Tööandjate Keskliit, Eesti Väike- ja Keskmiste Ettevõtjate Assotsiatsioon, Teenistujate Ametiliitude Keskorganisatsioon TALO, Eesti Personalijuhtimise Ühing PARE, Tööinspektsioon, Sotsiaalkindlustusamet, Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks, Eesti Kirikute Nõukogu, Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koda, MTÜ Oma Pere, Sihtasutus Liberaalne Kodanik ning kohtud.